

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
23 August 1957	5
*	
DEMOSTENE BOTEZ: Istorie universală	7
CRISTIAN SIRBU: 1944	9
ION POTOPIN: Remember; Setea pădurilor	10
ION GHEORGHE: Balada grîului; Reculegere; Intoarcerea poamelor	12
MIHAIL COSMA: Ofrandă	15
*	
AUREL MIHALE: Casa de piatră	16
*	
VICTOR EFTIMIU: Treceam prin iad...; Figurantul necunoscut; François Villon ne recita balade; Cuptor	39
VERONICA PORUMBACU: Ah, stelele...; Ce-mi rămîne...; Orația de nuntă a muntelui; Ploaie de vară	42
*	
FRANCISC MUNTEANU: Născut în Europa (fragmente de roman)	44
*	
PETRE STOICA: Sufletul omului; Noul oraș	99
FLORENȚA ALBU: Bărăganului; Noapte; Sărbătoare	100
*	
MIHAI NOVICOV: Fratele Vertuta (<i>amintiri din ilegalitate</i>)	102
POEȚII LUMII	
FRIEDRICH SCHILLER: Dor (<i>în romînește de Al. Philippide</i>)	134
FEDERICO GARCIA LORCA: Plînsul; E drept (<i>în romînește de I. Frunzetti</i>)	135
*	
F. BRUNEA-FOX: Cronică bucureșteană	136
CRONICA IDEILOR	
HENRI WALD: Legile istoriei filozofiei	144
DAN BĂDĂRAU: P. Apostol: Probleme de logică dialectică în filozofia lui G. W. F. Hegel	148
TEORIE ȘI CRITICĂ	
RADU COSAȘU: Regenerarea reportajului	151
AL. PIRU: Recitind pe Sadoveanu	161
PE DRUMUL REALISMULUI SOCIALIST	
EUGENIA TUDOR: Insemnări despre proza lui V. Em. Galan	168

	<u>Pag.</u>
CARTEA STRĂINĂ	
AL. PHILIPPIDE : O carte despre arta traducerii	175
DISCUȚII	
NAGY ISTVAN : Despre ce am dori mai mult să citim	179
PUNCTE DE REPER	
PETRU MANOLIU : D. Ernest Van Den Haag și „cultura populară americană“	186
HORIA BRATU : „Lightly got-lightly gone“ — Amurgul unui mit literar .	193
CRONICA LIMBII	
AL. GRAUR : Limbă și societate	196
CRONICA PLASTICA	
PETRU COMARNESCU : Cincizeci de ani de la moartea pictorului N. Grigorescu	201
CRONICA CINEMATOGRAFICĂ	
D. I. SUCHIANU : Gopo	210
CĂRȚI NOI	
AL. PIRU : Victor Eftimiu : „Pe urmele zimbrului“	217
FLORIN MUGUR : Violeta Zamfirescu : „Iarba dragostei“	219
V. MOGLESCU : Francisc Munteanu : „Hotel tristețe“	220
R. IACOB : Illyes Gyula : „Poporul pustelor“	221
TEODOR VIRGOLICI : Romulus Ciofleac : „Boierul“	223
EMIL MANDRIC : N. Niculescu-Buzău : „Suveniruri teatrale“	224
REMUS LUCA : John Morisson : „Profetul din Pandalooop“	225
CRIȘAN TOESCU : A. E. Baconsky : „Colocviu critic“	226
REVISTA REVISTELOR	
— Din țară —	
Proza din „Gazeta Literară“ Nr. 24—29 ; Insemnări pe marginea criticii din „Scrisul bănățean“	228
— De peste hotare —	
„Sinn und Form“ (Alfred Margul Sperber) : „The Saturday Review“ (Radu Lupan) ; „Molodaia Gvardia“ (V. Nic.) ; „Spectator“ (R. L.) ; „Les nouvelles littéraires“ (S. Herișan)	231

23 AUGUST 1957

Cei treisprezece ani parcurși de la 23 August 1944 ne oferă o perspectivă suficientă pentru aprecierea primelor rezultate ale revoluției noastre culturale, care nu sînt nici mărunte, nici puține. Nu facem o figură de stil, dacă spunem că pînă mai erî am strălucit doar printr-o sublimă absență în fața opiniei mondiale și nu pentru că nu existau valori care să ne reprezinte, dar un întreg complex de circumstanțe politice-economice-sociale, creat de oligarhia conducătoare, impuneau indeletnicirilor intelectuale un silnîc anonim; despre noi nu știam decît noi înșine; să mai amintim semnificativă anecdotă a cărților poștale venite din America sau Anglia cu adresa BUKAREST—BULGARIE?

Secole de-a rîndul, cercurile diriguitoare ale țării noastre, la început boierimea, mai pe urmă și burghezia, și-au impus politica lor antinațională, care în domeniul culturii și al artei era dominată de cel mai deșănțat cosmopolitism, de cel mai prostesc dispreț pentru tot ce era românesc; iluzia lor că stăpînesc un popor care dacă are o conștiință, apoi aceasta-i amorfă, neconturată, necristalizată, mai puțin decît primitivă, era susținută chiar și de unii ideologi ai burghezo-mosierimii; moda cerea să cauți în Eminescu pe imitatorul lui Lenau, în filozofia romînească urmele lui Schopenhauer sau Bergson, să concesionezi restaurarea minăstirilor unui arhitect străin, să cumperi sicrie zburătoare de la italieni și să-ți calci cămășile la Paris. Aurel Vlaicu a trebuit să-și construiască avionul din ofranda cîtorva prieteni, Enescu a trebuit să fie recunoscut întîi de occident; Valery era mai popular pe malurile Dimboviței decît în ori care altă parte a lumii, în vreme ce Arghezi era suduit la toate răs_pintiile.

A existat într-adevăr vremea aceasta de ostracizare a creatorilor de valori naționale valabile și nu trebuie să uităm că lupta intelectualului român împotriva cosmopolitismului și pentru promovarea valorilor naționale începe încă înainte de Grigore Alexandrescu, că fiecare personalitate a trecutului nostru, savanți ca Babeș ori ca Pirvan, inventatori ca Vlaicu, scriitori ca Alecsandri, Eminescu, Caragiale și alții au fost nu numai creatori de cultură romînească, ci și militanți pentru afirmarea caracterului național al culturii noastre. Dar despre condițiile în care au creat fărîtorii culturii noastre e de-ajuns să ne amintim strigătul îndurerat al regretatului Camil Petrescu „de ce țările mici nu pot avea scriitori mari în condițiile capitalismului?” demascînd mizeria materială în care erau siliți să trăiască intelectualii romîni în orînduirea capitalistă.

În treisprezece ani, lumea întreagă, cu voie sau fără voie, a trebuit să se convingă că existăm, că valorile culturii noastre nu sînt mai prejos de cele ale altor culturi, unele cu vechi tradiții. În cîțiva ani Caragiale a fost jucat de la Moscova la Buenos Aires, ansamblurile noastre de dansuri trec din triumf în triumf, tinerii noștri cîntăreși cîștigă concursuri internaționale, literatura noastră nouă străbate continentele, teatrul Național din

București este recunoscut ca una din cele mai bune trupe de teatru din lume.

Sintem cunoscuți — și nu ca o țară exotică de unde se extrage petrol, „mândri de micul nostru Paris“ — ci ca o națiune care își desvăluie cultura sa specifică, destinul său propriu de sine hotărît. Prin lupta partidului, prin politica sa, politica adevăratelor noastre interese naționale, poporul român a dobândit conștiința de sine și după cum în domeniul economiei și al politicii interne și internaționale, linia partidului s-a dovedit cea mai justă și cea mai conformă intereselor poporului și idealului său social, tot așa linia partidului în domeniul culturii s-a dovedit cea mai fructuoasă pentru dezvoltarea culturii noastre noi.

Ar fi simplist să explicăm toate succesele acestea și în general înflorirea fără precedent a culturii în țara noastră, doar prin condițiile de viață și de muncă ce au fost create intelectualității după 23 August 1944 care, bine înțeles, au o importanță covârșitoare.

Important, și chiar foarte important este și faptul că intelectualul a coborât din turnul de fildeș, munca intelectuală a devenit o întreprindere de interes social; medicul, inginerul, scriitorul, actorul, sînt totodată și activiști ai vieții publice; numeroși intelectuali — personalități de mare suprafață în domeniile lor de activitate — au fost aleși deputați; și aceasta nu putea să n-aibă consecințe deosebit de favorabile pentru cultură.

Dar aceasta încă nu e totul.

Nu trebuie să uităm că plastica și literatura noastră, jocul actorilor noștri la Paris și la Veneția, interpretarea cîntăreților și a dirijorilor noștri, au cucerit prin puternicul lor caracter realist. Linia realistă în artă și în literatura noastră are tradiții vechi și puternice; toate creațiile valabile ale culturii noastre de la începuturi și pînă azi, sînt realiste, și tocmai de aceea autentice, adevărate, caracteristice. Indrumînd arta și literatura pe linia dezvoltării puternicei tradiții realiste moștenită de la înaintași, partidul a dovedit din nou justetea politicii sale. Indrumarea atentă, înțeleaptă a partidului a ferit arta și literatura noastră de rătăcirii sterile, le-a pus în contact nemijlocit cu viața poporului — unicul izvor valabil, real al artei adevărate — a educat pe creatori în spiritul patriotismului și al internaționalismului proletar, al umanismului socialist. „O deosebită atenție trebuie dată educației patriotice a oamenilor muncii. Prin opere literare și artistice, prin presă, radio, conferințe trebuie cultivată dragostea de patrie, tradițiile progresiste, amintirea luptelor eroice ale poporului pentru independență națională și libertate, a participării Romîniei la războiul anti-fascist, a luptei revoluționare a clasei muncitoare și a partidului, mîndria pentru marile realizări obținute de popor sub conducerea partidului, întărind hotărîrea oamenilor muncii de a înfrunța ori ce greutăți cînd o cer interesele patriei și ale socialismului“, — spune Rezoluția Plenarei C.C. al P.M.R. din 28 iunie—3 iulie 1957, reafirmînd și întărind aceste principii ale politicii partidului în domeniul culturii.

Acesta este filcul succeselor noastre dincolo de hotare, care nu sînt pur și simplu afirmarea maturității culturale, ci și victorii ale tendinței realiste, ale ideologiei socialiste care din ce în ce mai des, și în tot mai multe domenii cîștigă în duelurile sale cu ideologia burgheză.

V. R.

ISTORIE UNIVERSALĂ

*Am citit istoria lumii, dela începuturi,
Cea cu sulii, și cu săbii și cu scuturi.
Am citit istoria urilor universale,
In care omul trebuia să umble-n zale.
Am aceea șirul cela nesfârșit de împărați.
Suflă-n file viața lor ca niște zvonuri:
Toți au ucis, mișel, părinți sau frați,
Ca să se urce, grandioși, pe tronuri.
Ca umbrele e nori care plutesc pe lacuri,
Le rătăcesc fîntome prin pagini și prin veacuri.
Am citit istoria asasinatelor în purpură
Și-a plăgilor ce pe dedesupt supură.
Am citit istoria scrisă fălos cu sînge.
Atît de cel învins, cît și de cel ce-nvinge.
Istoria atitor uitate cimitire,
Cu oseminte-mprăștiate în neștire.
Nu e palat istoric cu stemi imperiale,
In care n-a stat unul ascuns între perdele,
In care nu sînt pete de sînge pe podele,
Și noaptea nu trec umbre prin camerele goale.
Da, am citit această prea rușinoasă carte,
O enciclopedie de-ambițiuni deșarte.
In gloriola fiecărui personaj istoric
Am simțit și umbra craniului lui Yorick.
Cunosc și geografia victoriilor celebre,
Pe hartă însemnate cu tibii și vertebre,
In locurile-acelea a fost un abator,
In care pentru aur și glorii, un nebun
Trecu prin foc și săbii de-avalma un popor,
Sau l-a jertșit, mai falnic, pe un așet de tun.
Dela Homer încoace e-o lungă Iliadă,
In marmoră săpată de-un ascuțit de spadă,
Și-apoi, transpusă-n cîntec, inscripții și în tomuri,
Cu figurini de ctitori pe un vitrai de domuri.
Cald oploșiți pe lingă bucătării de curte,
Scribi ai acelor vremuri, de dragul unei turte,*

*Au adulat cruzimea, la regi contemporani,
Prin artă să străbată prin miile de ani.
Vili cronicari ai vremii, din marea lor recoltă,
N-a însemnat niciunul o filă de revoltă.
Alătura de Cezar, la lojă, în arenă,
Ei au brodat cu lauri însingerata trenă,
Și n-au murit pe ruguri, sau liberi, ca colonii,
Ci au pierit pe scară, alături cu bufonii.
Istoria-omenirii nu este cum s-a scris,
Cu ditirambi pe moaște de negru paraclis.
Istoria-omenirii e cronica cea mută,
De nimeni încă scrisă, de nimeni începută.
A suferinței grele și-a jertfei fără nume,
A gloatei anonime ce a căzut în lume.
Mulțimile acelea de cronicari uitate,
Care-au visat și-atuncea mai multă libertate.
Istoria aceasta nescrisă, printre linii,
Cu tot ce cuceriră romanii și elinii,
Cu crîncene războaie, creștine și păgîne,
E-n fond caietul zilnic al luptei pentru pîne.
Oricare-a fost motivul, eroii ei și scena,
Chiar și atunci cînd lupta s-a dat pentru Elena,
Și-o simt trăind în marea mișcare de acum,
In care merge-n rînduri și pe acelaș drum.
Pe unde altă dată plebeii singerară,
Spre zorii libertății, mulțimea proletară.*

1944

Îmi amintesc de ziua-aceea mare.
Zbura un vultur roșu rupt din soare
Printre copaci. Periferia încă
Mai picotea în liniștea adîncă.

Pe sub salcîmi, cu inima mirată
Treceam pe ling-o școală bombardată,
Pe lingă niște zdrențuroase case
Și îmi păru că-s tare bucuroase.

— S-a clătinat încîrligata cruce? —
Le întrebai. Și-un om într-o răscruce
Prea plin de diminețile din 'sine
Iși flutură batista înspre mine

Ca de pe un peron febril al vremii
De-atunci, ce își schimba simbolul stemii,
De unde-un tren, prin zone largi de moarte,
Mai trebuia să meargă mai departe...

Iar vulturul de foc desprins din soare
Crescuse mult cit ziua-aceea mare
Cu care-apoi ne pardosirăm vatra.
Și am pornit cu armele spre Tatra.

REMEMBER

*Acelor spice arse și astăzi le aud
Prin holda părăsită, cenușa-n vînt cum sună
— Era, atunci, pe culme un răsărit de lună
Ca și o schijă-nșiptă în trupul verii crud!*

*Și răsăreau coloane cu pas metalic, dur
Corola dimineții s-o spargă-n baionete
— Era tăiat văzduhul cu-n paloș de rachete
Si sîngele-i albastru curgea peste păduri.*

*Intrezărit o clipă, un strop de rouă, viu
Pe-un fir de iarbă verde ce nu arsese încă
Făcu să-și piardă noaptea tristețea ei adîncă
In care stam cu toții închiși ca-ntr-un sicriu.*

*Din cei care trecurăm, strivindu-l, mulți, acum
Privesc din holda coaptă ce se alintă-n soare
— Ei au căzut în luptă să fie sărbătoare.
Această zi născută din omenescul scrum.*

SETEA PĂDURILOR

*Îădurea ce culege azi din soare
un cerșenin pe-a frunzelor tipsie
sălta de-atunci statornice ulcioare
să stringă doar un strop de apă vie.*

*Cădeau pe culmi afîtea negre șaluri
și-n cer trosneau albastre oseminte
și-ngenuncheau pădurile pe dealuri
în piept cu schija soarelui fierbinte.*

*Mari crengi își căutau zadarnic trunchiul
în zbor făcînd să tremure văzduhul
iar anotimpul îi puneă genunchiul
pădurii-n piept, să-și dea-ntr-o clipă duhul.*

*Căști verzi ardeau și-un fum de sgură, acru
plesnea ca șerpui-n cîmp din vîrful cozii
dar palpita de-atunci în arbori, sacru
cerul de azi, boltit peste explozii.*

*De-atunci, pădurea a urcat întruna
an după an, mai sus, sfiosul fremăt
și i-a spălat cu apă dulce luna
atîtea răni ce-o innecau în geamăt.*

*Precum pădurea, noi, cu-aceiași sete
culegem azi pe-a inimii tîpsie
nu lacrima ascunselor regrete
ci amintirea verii cea mai vie.*

*Cum e pădurea de azur aproape
primind sărutul soarelui pe ramuri
noi, visul de atunci purtat în pleoape
l-am ridicat să bată viu în flămuri.*

ION GHEORGHE

BĂLADA GRÂULUI

*Și grâul aștepta să fie înecat
Tăvălit în pulberea mălurii-amare!...
Cum fremăta-n vapoare-furnicar roșcat
Când a simțit mirosul apelor de mare!...*

*Cum se-ascundea în rupele cămăși
Ale hamalilor care-l duceau în spate!
Voi, boabele de grâu — ce ochi frumoși
Și-nlăcrimați de nostalgie și bunătate!...*

*Și numai pentru vina de a fi prea multe
Erau întotdeauna-n mare înecate,
Să nu se-nduioșeze, să n-asculte
La glasul gurii-nșometate.*

*Cum tremura de strigăte pustia udă
De geamătul fără de seamăn al seminții!...
Cum mai plîngeau hamalii să nu o mai audă,
Ținînd de saci cu pumnii și cu dinții.*

*Urla țărina noastră și a nimănui
Cu gura sîngerată de șenilă
Asemenea cățelei ce rămîne fără pui,
Căindu-se că prea a fost fertilă...*

*Numai o zi din luna- ceea-n care
Țărina naște boabele deobicei,
De undeva, de dincolo de zare
Venea spre țipetele ei*

*Și grâul ce-aștepta să fie înecat,
Tăvălit în pulberea mălurii-amare
Îmbrățișîndu-i gleznele în fața-i s-a plecat
Întors de-apurarea cu spatele la mare.*

RECULEGERE

Alunece pe umedele buze de pahare
Un strop ca ochiul cald de porumbel
Să-l ascultăm, să-l auzim cum sare
Cum se rostogolește pînă la el.

Auziți cum alunecă, stropii-n pămînt
Pînă pe buzele celui plecat dintre noi.
Vai, prieteni, omul acesta s-a frînt
Sub cea din urmă adiere de război.

Ca un stejar care pleca din loc
Și urca din munte în munte
Îl aplecaseră viscoatele de foc
Și-i arsaseră negrul frunziș de pe frunte.

Și tocmai rătăcita rașală
Care umbla prin cîmp după ultimul trunchi
L-a atins cu aripa fierbinte de zmoală
Aplecîndu-l pentru-o clipă-n genunchi.

Albii, strugurii de august îi sclipeau în palme
Și-i mirosea și se uita prin ei la soare
Zimbînd cu stîngăcie-n fața clipei calme
Nezgîriată pe obraji de schije și trasoare.

A prins o broboană-ntr-o buzele arse
Și s-a descoperit ca-ntr-o rugă măreață.
Lovit, cu fruntea spre slavă se-ntoarce
Și mustul broboanei îi curgea pe față.

Izul de poamă al lunii de vară
Cînd i-a curs spre suflet, nu l-a mai găsit.
Nările, nările se-nfiorară
Și el și-a lăsat acolo trunchiul părăsit.

Îi umblă sufletul, de-atuncea — porumbel,
Se uită-n ochii noștri și nu știm ce spune.
Îl vedeți prieteni și pe el
Între porumbeii ce trec peste tribune?

ÎNTOARCEREA POAMELOR

Cîntec pentru toate poamele din august
Cîntec pentru toate poamele ce s-au întors la noi
Cu străvechiul și jînduitul must
De dincolo de război.

*Cintec pentru sufletul țărinii bune
Care uitase că ne-a fost mamă,
Cintec despre mere, despre pere, fragi și căpșune
Cu pelița de sînge și de brumă.*

*Poame-călcîile țărinii ce-au strivit
Inimile noastre fără alint
Și pe care totuși nu și-a potrivit
Nici-un condur de argint.*

*Poamele-obrajii țărinii în care
Sîngele urca spre-a ne supune,
Pieptul țărinii amare —
Albele fructe roșii, galbene, brune,*

*Degetele ei mîncate de apă
Și degerate iarna de zăpadă,
Tălpile țărinii tăiate de sapă;
Mîinile-i gata odată să cadă.*

*Cintec pentru toate fructele de august
Care s-au întors la noi
Cu străvechiul și jinduitul gust
De dincolo de vremi și război.*

MIHAIL COSMA

OFRANDĂ

*E-un obelisc de piatră, în frăsinet, cioplit,
Pe lângă Crișul Negru, de pustă la un pas.
Și parcă-aici chiar riul adastă domolit
Și păsăret și oameni în preajmă-i fac popas.*

*Și eu trecui pe-acolo o lacrimă să-mi zvînt
Și-n pieptul meu o schijă se-aprinse din trecut.
Purta doar o fărmă din viitorul cînt,
Ce te-o slăvi — odată — erou necunoscut.*

1957

CASA DE PIATRĂ

POVESTIREA UNUI CAPORAL

Spre seară, nemții au ieșit pentru a patra oară la asalt. Au zvicnit tot din cele două clădiri de pe strada Hungaria, rămase încă în picioare, în aceleași grupuri de câte șapte-opt. Și s-au întins iar cu burțile pe caldarîm și-au început să se tirască, ștergînd zăpada proaspăt căzută cu piepturile. Apoi s-au furișat printre grămezile de cărămizi și de moloz, acoperiți de focul mitralierelor și brandturilor lor, care băteau neîntrerupt, turbate. Ferestrele celor două clădiri, în care îngrămădiseră zeci de mitraliere și tunuri mici, cu repetiție, fumegau albicios din cauza atîtor detunături. Uneori, fumul se îndesa într-atîta, încît nemții opreau tragerea ca să se mai risipească și să poată vedea mai bine casa noastră.

Noi, cei din grupa a treia de asalt, ne întărisem într-o clădire cu două etaje din apropierea străzii Hungaria. În rapoartele regimentului, această clădire era cunoscută sub numele de „casa de piatră”. Era destul de veche, cu zidurile groase din piatră de granit pînă la planșeul primului etaj, iar mai sus, din cărămidă presată, roșiatică, tot atît de tare ca și piatra. Acoperișul, ferestrele și ușile arseseră poate de la primul bombardament. Noi stăteam la pîndă înapoia gurilor din zid, pe care le înfundasem cu cărămizi și pietre. Așteptam. Știam că și de data asta, nemții se vor grupa mai întîi în spatele ruinelor din fața noastră, și apoi se vor ridica, deodată, la asalt. Ascultam ropotul ca de ploaie al gloanțelor ce băteau în zid, precum și vuetul ascuțit al rafalelor care se încrucișau în golul ferestrelor. Sus, pe cel de al treilea planșeu sau în camerele părăsite ale celui de al doilea etaj, se spărgeau proiectilele de brand, într-o răbufnire năpraznică, scinteietoare.

Și acum trebuia să înfruntăm furia nemților tot singuri. Restul unităților noastre rămăsese în urmă, pe linia unui rînd de case din care nu putuse ieși. Numai în dreapta noastră și mai înapoi, mai stăpîneau ai noștri o casă, de la care am fi putut primi, poate peste noapte, ajutor. În stînga, grupa a doua de asalt fusese nimicită de nemți încă de la primul lor contraatac, cînd încercaseră să întoarcă flancul frontului nostru de pe linia caselor. „Casa de piatră” rămăsese, astfel, poziția cea mai înaintată a frontului nostru, virilă adînc, ca un pumn, în dispozitivul atît de întortochiat al nemților.

Așteptam cu înfrigurare să aud mitraliera lui Burada de la primul etaj, căci întotdeauna semnalul dezlănțuirii focului el îl dădea. Prin spărtura zi-

dului, urmăream viermuirea tot mai apropiată a nemților și mă gîndeam că oricum or face, tot nu vor putea pune mina pe noi și pe „casa de piatră”. E drept că eram puțini, că nu mai rămăseserăm decît șapte. Dar în afară de Țupa Vasile, lunetistul, fiecare din noi aveam cîte o mitralieră și un morman de benzi înădite, cu capătul prins la inchizător. Pînă și comandantul grupei, subofițerul Burada Dumitru, trăgea la mitralieră. Și cum frontul pe care se îmbulzeau hitleriștii nu avea nici două sute de metri, nici unul dintre ei nu scăpase mai încoace de linia minelor. De fiecare dată se întorseseră în casele de pe Hungaria cu rîndurile împuținate. Rămăseseră în fața noastră numai hoiturile celor căzuți, care se tot înmulțiseră cu fiecare asalt și care ne incurcau într-atîta, că nu mai știam care sînt morții și care sînt viii ce trebuiau răpuși.

— Cum nu știți ? se burzuluia Burada... viii cu arme !

— Eu trag în toți, dă-i dracului ! mormăia sergentul Anghelache... nu-i mai aleg !

Și chiar așa și făceam ; trăgeam de-a valma, pînă ce nu mai mișca nici unul sau pînă ce începeau să se tîrască înapoi, spre clădirile din care zvicniseră la asalt. Acum, cînd așteptam să apuc minerele mitralierei pentru a patra oară, așteptarea asta nu mi se mai părea atît de grea și de înfrigurată. Stăteam în spatele mitralierei, lungit și sprijinit în coate, cu capul întors către ceilalți. Fiecare perete despărțitor avea o spărtură cit un stat de om, prin care ne făceam semne sau puteam trece la nevoie, în fugă, dintr-o cameră în alta. În cea de a treia cameră, în spatele mitralierei stătea lungit caporalul Vintilă Avram. Era așa de mic și pipernicit că abia ajungea cu miinile la minerele mitralierei. Căciula din blăniță de miel întoarsă și cu clape pentru urechi, largă, îi tot cădea pe frunte, gata să-i astupe vederile. În camera următoare, cea din mijloc, potriveau încă mitraliera cu teava în spărtura zidului, sergentul Anghelache și soldatul Bucura Ion. Asta, Bucura, venise de recrut pe front și aici intrase pentru prima dată în foc, la Budapesta. Era pionier ca și noi și-l adusese în grupa de asalt sergentul Anghelache.

— E iufé și înfipt... se pricepe, don' sergent major ! îl lăudase el.

Într-adevăr, la asaltul cazarmii „Frantz Josef”, cu o săptămînă în urmă, Bucura Ion trecuse primul rambleul căii ferate, rostogolindu-se cu încărcătura de trotil în brațe. Tot el plantase această încărcătură lîngă zidul de beton și-i aprinsese și fitilul. De-atunci se lipise de Anghelache și, mai ales în luptă, nu se despărțea niciodată de el.

Anghelache, sergentul, era cel mai copt la minte dintre noi. Era el cam ursuz, greoi și la vorbă și la minte, dar nu făceam nimic, nici comandantul grupei nu lua vreo hotărîre însemnată, fără să fi cunoscut mai înainte părerea lui. Uneori, nu-ți putea spune nici o părere... „Nu înțeleg !” zicea, ceea ce însemna „nu pot pătrunde” sau „n-am găsit încă tîlcul cel mai ascuns al lucrului acestuia”... Și acum, cum credeți c-am putut noi pune mina pe „casa de piatră” ? Păi, nemții erau de cinci ori mai mulți și mai bine întăriți, cu saci de nisip la ferestre, cu mitraliere grele la ambrazuri și cu o grupă de vînători alpini la intrare !... Cum am intrat ? Ei, toț idea lui Anghelache a fost ! În ajun, stătuse o zi întregă cu binoclul la ochi, în podul unei case dintre cele ocupate de regiment înapoia noastră. Seara ne-a chemat pe toți, și pe noi și pe Burada, în pod.

— Numai într-un singur fel s-ar putea să punem mina pe „casa de piatră“, a zis el... Ne furișăm de cu noapte, pe ocolite, pînă dincolo de ea, și în zori dăm buzna peste nemți... S-avem grenade și trotil!

Ne-am grupat doi cite doi și, cit a mai fost lumină, ne-am ales fiecare grup cite un drum al lui, printre dărîmături. Spre ziuă, am pornit toți odată, țîriș, ocolind grămezile de moloz, încremenind în lumina orbitoare a rachetelor trase de nemți, oprindu-ne din loc în loc și ascultînd liniștea nopții. Din cincisprezece ciți eram, unsprezece au ajuns în spatele „casei de piatră“, pe linia ruinelor unde se grupau acum nemții pentru asalt. Acolo am hotărît să minăm clădirea și s-o aruncăm în aer. Ne-am furișat pe nesimțite pînă lingă o ferăstrucică din spatele clădirii... Dar nu știu ce le-a venit atunci nemților, c-au dezlănțuit un foc turbat, cu toate mitralierele deodată, de se cutremurau pereții. Am crezut că ne-au simțit și în aceeași clipă, Burada, care era neîntrecut în luarea hotărîrilor fulgerătoare, ne-a făcut semn să intrăm...

Anghelache, cu Bucura Ion și cu încă unul, un grenadier care a căzut primul în lupta asta, au rămas să păzească intrarea și să distrugă cu grenade grupa de vînători alpini îngrămădită în ușa din față... Am uitat să spun că atunci cînd ne-am întîlnit pe linia ruinelor, ne-am descălțat de bocanci și că, chiar de la regiment, plecaserăm fără mantăi și fără sacii de merinde. Așa s-a făcut că am sărit fereastra în ciorapi și am urcat scările în virful picioarelor, cu pistoalele într-o mină și grenadele în alta. Trebuie să recunosc însă, că și atenția nemților era absorbită de focul pe care-l dezlănțuiseră și că clămpănitul mitralierelor lor acoperise cu desăvîrșire foșnetul nostru...

N-am mai ajuns pînă la al doilea etaj. De pe scări, am pătruns deodată, și la parter și la primul etaj, cu foc de automate și aruncări de grenade. În aceeași clipă s-a repezit și Anghelache cu ai lui în grupa de vînători alpini de la intrare. Invălmășeala n-a durat prea mult, pentru că nemții s-au speriat și n-au mai primit lupta. Cei mai mulți au sărit pe ferestre și au fugit, stîrnind focul întregului lor front dinspre strada Hungaria.

După asta, nemții au început să bată cu brandturile și artileria, năpraznic, acoperișul și etajul al doilea, unde noi nu pătrunseserăm încă. Sub focul acesta nimicitor, vreo cițiva am intrat cu Burada în frunte și la al doilea etaj. A urmat o luptă scurtă, fulgerătoare, de grenade; au mai căzut dintre ai noștri, și aicea, încă doi... Și în timp ce acoperișul, care luase foc, ardea luminînd zorile, Burada a scos pistolul de rachete pe-o fereastră și a tras o rachetă albă către ai noștri. Lumina rachetei a plutit un timp pe deasupra ruinelor înălbite de nea și s-a stins apoi, în înălțimi, ca o stea. Atunci s-au ridicat la atac companiile noastre de pe linia caselor din urmă. N-au putut însă înainta decît cîteva zeci de metri, pentru că au fost oprite de focul și năvala nemților din stînga noastră, care nimiciseră pînă la unul grupa a doua de asalt.

Așa s-a făcut că am rămas să păstrăm singuri casa de piatră. Fiind prea puțini, am hotărît să părăsim etajul al doilea, pe al cărui planșeu căzuse dealfel acoperișul în flăcări, și să ne întărim la parter și la primul etaj. Am început atunci să țîrim mitralierele nemților, cutiile cu benzi de cartușe și grenade, sacii de nisip, în camerele de jos. Așa am dat într-o cameră peste un *gefrier* neamț, ghemuit într-un colț și care se tot căznea să-și lege de gît brațul drept, proaspăt bandajat. Cînd am întins automatul

spre el, a ridicat mâna stângă și a început să tremure. L-am împins cu pistolul pe la spate pînă la primul etaj, unde Burada instala grăbit o mitralieră M. G. întoarsă spre nemți.

— Ei, așta ne mai trebuia acum! a izbucnit el cu ură... Apoi s-a ridicat și și-a vîrit pumnul ciolănos sub bărbia neamțului, izbindu-l scurt dar cu putere, de i-au clănțănit dinții... — Mă, a scrișnit... de ce n-ai fugit cu ăilaltii?... Sau de ce nu ți-ai tras singur un glonte în căpătină?

Neamțul tremura ca varga și făcea fețe-fețe. A dat să vorbească, dar nu i-a scăpat din gitlej decît un mormăit sinistru, nearticulat. Burada s-a așezat iar la mitralieră, potrivindu-i ghiarele în zid. Eu însă nu m-am mișcat de lingă el. Așteptam supărat, căci nu-mi puteam închipui cu ce eram vinovat dacă pusese mîna pe neamț.

— Ce vrei să fac? și-a întors Burada privirile, după un timp... E-al tău! Spală-te pe cap cu el!

Dacă era să mă iau după vorbele lui, precum și după uitătura cîinească, cenușie a neamțului, ar fi trebuit să-l impusc. Ii făceam numai semn către un perete și apăsam liniștit și scurt degetul pe trăgaci. Mă scribise însă într-atît lipsa de împotrîvire a neamțului, precum și frica ce-l apucase cînd văzuse pistolul întins spre el, că mi s-a făcut silă să-l și privesc... I-am făcut semn cu pistolul și am coborît la parter, în camera în care trebuia să-mi instalez și eu mitraliera. M-am rugat apoi de Anghelache, de mi-a ajutat să-l leg de un radiator de calorifer, cu mîinile răsucite la spate. I-am scotocit toate buzunarele, dar n-am găsit decît un pachet de biscuiți niște țigări cu tutunul de aur și un revolver Browning, micuț, cu prășelele de sidel. Pistolașul mi-a plăcut; i-am pus piedica și l-am vîrit mulțumit în buzunar. Ceasul de buzunar, mare și umflat ca o ceapă, i l-am scos din buzunarul de la piept și l-am lăsat atîrnînd pe burtă, prins de un lăntșor. Biscuiții i-am împărțit cu alde Anghelache, iar țigările le-am înfășurat cu grijă și le-am pus deoparte.

Peste zi, în răstimpul dintre atacurile nemților, Anghelache tresărea cînd și cînd, speriat de trecerea atît de înceată a timpului, și striga:

— Bucura, ia mai du-te, mă, la *neamțul lui Dobrița* și vezi cit e ceasul!

Bucura Ion pășea prin spărtura zidului, zîmbind, că-i plăcea această misiune, și se ducea întins la *gefreiterul* răstignit de radiator. Mai întii îi dădea un bobirnac peste nas, ca neamțul să ridice capul și-abia apoi apuca ceasul de citea orele tare, s-auzim cu toții. Intr-o vreme, cu puțin înainte de cel de al patrulea asalt al nemților, și Burada întrebuse cit e ceasul prin gaura ce-o făcuserăm în tavan, ca să putem comunica între noi... Uite, mi-amințesc și acum: era patru și douăzeci și cinci de minute... și cam peste cinci minute nemții și ieșiseră la asalt!

...Imi pierdusem răbdarea, așteptînd semnalul de dezlănțuire a focului și m-am ridicat într-un genunchi. Afară, în zid, mitralierele nemților băteau și mai înverșunat. Înspre casele dinspre Hungaria răbufneau și mai des tunurile și brandturile care trăgeau în noi. În „casa de piatră”, însă, și la parter și la etaj, era o liniște de mormînt. Numai arareori, pocnea sec arma cu lunetă a lui Țupa Vasile. Știam că de fiecare dată cădea cite un neamț și-i innumăram în gînd: un ofițer, un agent sau cite un trăgător de la mitralierele dintre ruine. Am trecut însă repede de șapte și mi-am pierdut iarăși răbdarea.

Atunci am întins mina și am tras cărămizile care astupau spărtura zidului din dreptul mitralierei mele. Inserarea părea alburie din cauza zăpezii care strălucea. Nemții întirziau încă, ascunși acolo, între ruine... Și deodată, le-am văzut căștile mișcându-se ca niște mogildețe negre urcând grămezile de cărămizi și de moloz... „Acuma, mi-am spus, începem!”... Și m-am lungit ușor în spatele mitralierei... eram mai cald ca niciodată... am pipăit cu încredere țeava care nu avusese încă timp să se răcească îndeajuns de la cel din urmă asalt al nemților... Nemții s-au tot înghesuit, până cînd au ridicat deodată capetele și-au țîșnit dintre ruine... În aceeași clipă au răbufnit și mitralierele noastre... O lățime de numai treizeci de pași de front, atît avea de secerat fiecare dintre noi... Niciodată pînă atunci n-am văzut un foc de mitraliere mai îndrăcit! Doar într-un singur rînd a apărut Burada la gaura din tavan și a strigat:

— Mai în față!... La un pas în fața lor, să nu scape nici unul!

Nemții care au mai scăpat au fost nevoiți să se întoarcă și de data asta în cele două clădiri de pe strada Hungaria. Hoiturile celor căzuți au rămas tot pe linia ruinelor, innegrind și mai mult zăpada.

Curînd, au tăcut și mitralierele noastre. O liniște apăsătoare a cuprins atunci și „casa de piatră” și împrejurimile. Și abia în clipa aceea am auzit strigătele repetate,perate și rugătoare ale neamțului legat de radiator:

— Kamerad!... Kameraad!

— Dobrița! a izbucnit Anghelache, risipindu-și astfel încordarea care-l stăpînise pînă atunci... N-auzi? Ce dracu-i cu neamțul tău?!

Am lăsat mitraliera și m-am dus la neamț. *Gefreiterul* se collecise de tot. Atîrna de radiator de parcă era spînzurat. Avea fața galbenă-pămîntie, lipsită de sînge; ochii cenușii, speriați, cu uitătura timpă, pierdută; fruntea îmbrobonată de sudoare, aprinsă. Se zbătuse în legături tot timpul cît ținuse asaltul nemților, înfricoșat de șuierul gloanțelor, care — abia atunci mi-am dat seama — pătrundeau prin fereastră și se înfingeau lîngă zid chiar lîngă el...

— Se întimplă, *herr gefreiter!* am mormăit eu, aproape înduioșat... așa e la război!

Apoi am scos tutunul și i-am răsucit o țigară de-a noastră, într-o foiță de ziar. Mi-am aprins și eu una, tot așa de groasă, și am început să fumăm amîndoi în liniște, trăgînd fumul adînc în piept și privindu-ne tăcuți, cu înțelegere parcă.

Afară și înăuntru, întunericul se îndesa și se întetea tot mai mult gerul de ianuarie...

*
* * *

Noaptea ne-a adus răgazul și liniștea după care tinjeam. Dar abia atunci ne-am dat seama cît eram de istoviți, că ne era foame și sete, că ne era frig și ne degerau picioarele înfășurate numai în obielele și ciorapii cazoni de bumbac alb. Asalturile repetate ale nemților nu ne îngăduiseră să ne gîndim și la asta. Și parcă nici nu simțiserăm pînă în acele prime clipe de liniște, nici foamea, nici frigul. Acum, însă, îmi venea leșin de la stomac, aveam spatele înghețat și picioarele amorțite de nici nu le mai pu-

team mișca... Și totuși, toate astea parcă dispăruseră, când Burada ne-a întrebat :

— Ce facem, dacă nemții vin și la noapte ?

Nu i-a răspuns nici unul dintre noi. Era clar că nemții nu puteau renunța la „casa de piatră“ și aproape sigur că vor încerca din nou, noaptea, să pună mina pe ea. Erau destul de mulți și întunericul i-ar fi ajutat să se furișeze printre ruinele caselor din față, din dreapta și din stînga noastră... Ce puteam face noi ? Eram numai șapte și cu mitralierele nu puteam trage decît un foc aproape orb. Pe ajutorul batalionului țintuit pe linia caselor din urmă nu ne puteam bizui. Aveau grijă de asta nemții din stînga noastră...

Burada s-a sfătuit și cu Anghelache și cu noi și am hotărît că în orice caz trebuie să păstrăm clădirea. Am socotit că mai devreme de un ceas sau două, nemții nu vor putea porni iarăși la asalt. În răstimpul ăsta trebuie să ne pregătim și de apărare și de noapte.

Burada a și început să împartă misiunile. Lunetistul Țupa Vasile a rămas mai departe la postul său de pîndă de la etaj, ca observator. Caporalul Vintilă și cu unul, Ciobanu Vasile, care luptase cu Burada deasupra noastră, trebuia să adune pe toți nemții morți într-un fund de cameră de la parter și să le ia cizmele și mantăile. De asemenea, trebuia să-i scoțească prin buzunare și sacii de merinde, ca să adune tot ce-ar fi găsit de mîncare : piine, pesmeți, conserve, zahăr, tutun, tot. Nu trebuia să uite nici de apă și de lemne pentru foc. Toate astea trebuiau cărate în pivniță... Trebuia să ne îngrijim și de muniție. Misiunea asta i-a revenit lui Bucura Ion, care se și apucase să adune cutiile cu benzi de mitralieră, cu cartușe sau cu grenade.

— După ce termini, te apuci să încarci benzile ! i-a mai ordonat Burada.

Doar eu rămăsesem fără nici o misiune. De Burada și Anghelache știam dinainte că se vor îngriji de apărarea clădirii. Și pentru asta am găsit mai nimerită tot ideea lui Anghelache ; puținii ciți eram n-am fi putut apăra clădirea decît afară, de unde puteam vedea și auzi tot.

— Să nu ne prindă nemții înăuntru, așa cum i-am prins noi pe ei ! ne arătase Anghelache.

Mai înainte însă de a se furișa afară, ca să aleagă locurile celor patru mitraliere pe care aveam de gînd să le scoatem pe lingă ziduri, ei m-au chemat deoparte.

— Dobrița, a început Burada în șoaptă... noi, ăștia trei, sîntem cei mai vechi din grupa de asalt... Sîntem datori să ne gîndim la orice !... Cred că vom putea păstra casa pînă la sfîrșit... dar dacă nemții vor ataca de zece ori mai mulți ?... O să murim cu toții aici, fără ca ai noștri să pună mina pe clădire !... Sau, cine știe, poate că o să fim nevoiți să o părăsim singuri ?!

Devenisem nerăbdător... „Ce vrea să spună ?“ mă întrebam în gînd. Burada mi-a apucat brațul și am ieșit cu el și Anghelache pe scări. În cele cîteva clipe care-au trecut pînă ce am ajuns în fața unei ferăstruici și apoi tot timpul în care Burada și Anghelache au cercetat ruinele care ne desparteau de ai noștri, mi-am amîntit de viața grupei noastre de asalt.

Intr-adevăr, de cînd începuserăm asediul Budapestei, numai noi trei mai rămăseserăm din cei treisprezece care o formaserăm atunci. Alți patruzeci-cincizeci de oameni, cei mai mulți dintre ei pionieri, geniști, lunetiști și vînători de tancuri, trecuseră pe la noi și căzuseră pe rînd în zeci și sute

de asalturi. Șase săptămîni, zi de zi și ceas de ceas, atît cît ținuse bătălia pentru străpungerea celor trei centuri de apărare a Budapestei; nu am fost decît într-un neîntreput asalt... Așa mi-am amintit că la asaltul „Casei galbene” din cimitirul evreesc, am rămas numai patru din treisprezece; iar cînd am pătruns în aripa sîngă a poștei mari, n-am mai ajuns înăuntru decît noi trei: eu, Anghelache și Burada... Aici, la Budapesta, ni se impută naseră rîndurile grozav de mult. În nici o altă bătălie nu am avut pierderi atît de mari; nici în Ardeal, nici la Debrețin, nici la Solnok și nici în munții Javorina. Și iată, Burada și Anghelache gîdeau că de data asta am putea pieri pînă la unul!

Abia atunci mi-am dat seama cît de grea era situația noastră. Eram de fapt încercuți de nemți. Casa pe care o stăpînea grupa întîia de asalt în dreapta noastră și ceva mai înapoi, era și ea izolată. O într-ajutorare a noastră era cu neputință. Nu puteam aștepta, deci, decît ajutorul forțelor noastre de pe linia caselor din urmă, dar aceste forțe erau țintuite pe loc de zile și nopți întregi...

— Dobrița! și-a întors Burada privirile spre mine. Am o misiune specială pentru tine... minezi clădirea!... Plantezi încărcăturile în pivniță, la colțuri, sub planșeul parterului... Cînd am dat să plec, mi-a apucat brațul și m-a oprit... Să tragi fitilul într-un loc ferit, mi-a șoptit... la nevoie să puțem fugi pe-aici, prin dreapta, înainte de explozie...

Am cercetat mai întîi pivnița, cu amănuntul, folosindu-mă de o lampă electrică de buzunar, luată într-o altă bătălie tot de la nemți. Cel mai bine era să minez toate cele trei încăperi din față ale pivniței și să trag fitilul în sala cazanelor de calorifer. Sala era ceva mai izolată și avea și o ferăstruică prin care am fi putut fugi.

Așa am și făcut. Am cărat calupurile de trotil în pivniță, unde le-am împărțit în opt încărcături de cîte cinci kilograme. Față de zidurile de piatră atît de groase ale clădirii, încărcătura asta era tocmai potrivită. Timp de peste două ceasuri, mai apoi, am săpat cu baioneta în zid, cîte un locaș pentru fiecare încărcătură. Am vîrit trotilul cu grijă, am legat fitilul și am înfundat găurile, bine, înțepenind la loc pietrele scoase din zid. Fitilul, care era tot nemțesc, unul dintre cele mai bune, — fitil rapid Bickford —, l-am tras pe sub bolta pivniței pînă în sala cazanelor, unde i-am ascuns capătul sub scară. Am mai controlat odată legăturile dintre încărcături și apoi am urcat la parter, de i-am raportat lui Burada, la ureche, că operația minării fusese terminată.

Atunci au apărut și Vintilă și Ciobanu Vasile, tîrînd două legături mari din foi de cort, și Bucura Ion, trîgînd o ușă spartă după el. Burada și Anghelache, care fuseseră afară, aveau în mîini șapte-opt gamele nemțești vîrluite cu zăpadă. Au coborît cu toții în pivniță, în sala cazanelor. Eu am mai întîrziat o vreme, că a trebuit să-l dezleg pe *gefreiter* și să-l împing de la spate pe scări... Uite, nici acum nu-mi pot da seama cu adevărat, ce a fost! Dar tocmai atunci cînd coboram scările pe întuneric, *gefreiterul* s-a împiedicat, a alunecat sau dracu știe ce-a făcut, că a căzut într-un cot, în așa fel încît mi-a lovit picioarele cu umărul și am venit pe deasupra lui, pe scări. M-am repezit, l-am apucat repede de-un picior și l-am tras pînă-n dreptul meu. Mă dureau genunchii îngrozitor. M-am ridicat gemînd, sprijinindu-mă de balustrada scării, și i-am pus țeava pistolului în coastă:

— Mișcă! am scrișnit... paștele mă-ti! Ce, ești împiedicat?

Jos, în sala cazanelor, Bucura Ion sfărîmase ușa și aprinsese focul. Anghelache înfundase ferăstruica cu doi saci de nisip, iar Vintilă și Ciobanu împărțeau cutiile de conserve, pachetele de biscuiți și pesmeți, de țigări, găsite în buzunarele nemților morți. Din cea de a doua legătură, desfăcută, Burada își alegea niște cisme și o manta. Am tras și eu o manta și am întins-o lângă zid, aproape de niște țevi de care l-am legat iar pe *gefreiter*. Cînd i-am lăcut semn să se așeze pe manta, i-am zărit privirile cenușii, întunecate, ascunse în umbra orbitelor. *Gefreiterul* avea o uitătură care te tulbura: în ea se amestecau deopotrivă și frica și recunoștința, și deznădejdea și speranța. Lumina focului i-a dezvăluit însă și o fulgerare de ură, ca de oțel întunecat și rece... „A simțit iarăși pistolul în coastă!” mi-am zis și l-am bătut pe umăr, înțelegător:

— Lasă, fii liniștit, că n-aveam de gînd să trag...

Gefreiterul m-a privit la început și mai speriat, dar cînd a văzut că zîmbesc, și-a arătat și el fasolele mari și albe, strălucitoare. „E trăit bine!” mă gîndeam, privindu-i dinții și fălcile pline, cărnoase. Am cerut voie lui Burada și am desfăcut o cutie de conserve de carne și eu, cu mîna mea, i-am dat să mănînce ca unui copil. I-am scurs apoi într-un căpăcel de bidon și puțină apă, dintr-o gamelă cu zăpadă, și i l-am lipit de buze, să bea. N-am mai avut răbdare să-i răsucesc o țigare din mahorcă de a noastră, că simțeam că-mi vine iarăși leșin de foame, și m-am îndurat de i-am vîrit în gură o țigară chiar dintre cele cu tutunul de aur pe care le luasem de la el... „Dracu să-l ia!” parcă mă durea inima și de el. „Nimeni nu pleacă de bună voie la război! L-a trimis și pe el Hitler, cum ne trimisese și pe noi Antonescu, în răsărit!”... I-am aprins apoi țigarea, cu oarecare grijă, mormăind:

— Asta e, dom-le *gefreiter*! Altceva, n-avem!

— Mai dă-l în mă-sa, Dobrița! s-a încruntat Anghelache.

— E și el suflet de om, don-sergent! am îngăimat.

— ...tui sufletul mă-si! a scrișnit Anghelache și a vîrit baioneta adînc, într-o cutie de conserve ce-o avea în mînă... Suflet de om! a mormăit pentru sine, în batjocură mai mult... de cîine!... Auzi, Dobrița?... de cîine, mă!... Cîini a făcut Hitler din ei!... Poate că tu ai uitat, ce-am îndurat la Don.. eu, nu!

— Ei, am uitat! am mormăit eu de lingă foc, unde îmi încălzeam cutia de conserve... „Ce-o avea cu bietul om?” mă întrebam... Și parcă mă simțeam jignit că-mi amintise iar de fuga noastră de la cotul Donului... Dacă uitam, i-am răspuns, supărat, nu mai eram aicea!

— Lasă, a căutat Anghelache să mă liniștească, n-avea nici o grijă... tot scap eu un glonte în el, în noaptea asta!

Am tăcut și m-am tras mai la o parte, să mănînc. Anghelache îi ura așa de crunt pe nemți, că numai puțin mai trebuia și întorcea pistolul spre *gefreiter*. Mă tulburase, însă discuția cu el și nici mîncarea nu mi-a mai mers în tihnă. Cred că și-a dat seama de asta și Burada, că mi-a ordonat să-mi aleg și eu cizme și o manta și să urc la etaj, să-l schimb pe Țupa Vasile de la observator.

De acolo de la etaj, am putut vedea ceva mai departe de clădirile de pe Hungaria în care se cuibăriseră nemții. O îngrămădire nesfîrșită de ziduri îndesee umbrirea pămîntului, ca o pădure ce întuneca și mai mult noaptea. Se scurgeau clipele liniștei de seară a orașului, o liniște apăsătoare și grea, cînd luptele de peste zi abia își stinseseră ecoul, iar cele de

noapte nu începuseră încă. Din loc în loc, mai licărea arar câte o lumină, sau se ridicau neregulat, fulgerări liniștite de rachetă. Licuricii trasoarelor, albi-verzi, albaștri, săgetau întunericul, încrucișându-se. Undeva, spre dreapta, în sectorul sovietic, câteva baterii de „katiușe“ aprinseseră noaptea; băteau fără întrerupere podurile de peste Dunăre, pe care acum, noaptea, nemții își treceau întăriturile și muniția. În fund, departe, poate tocmai la marginea orașului de dincolo de apă, un foc uriaș cuprinsese un cartier întreg.

„În curînd, mă gîndeam, întreaga Budapestă va fi numai ruine și scrum.. un morman uriaș de cărămizi, de moloz și de ziduri prăbușite“... Ruine și scrum lăsaserăm și în urmă, la Debretin și Solnok, și pe toate drumurile care ne aduseseră aici... Atunci nu înțelegeam și mă tot întrebam, în ciudat, de ce nici pînă în clipa aceea nu se rupseseră unghiurile de nemți? De ce numai ei singuri, din toată Europa, rămăseseră credincioși pînă la ultima clipă acestei cîrdășii? Țara lor era sub foc și sabie. Războiul pîrjolea, aducea pustiire și foamete, mizerie și chin și mii, nenumărate mii de jertfe zadarnice... Dacă ar fi ridicat și ei armele împotriva lui Hitler, am fi ajuns dintr-o dată la Viena, drept în coasta Germaniei! Dar așa? Satele și drumurile Ungariei vor fi pline de invalizi, de văduve și de orfani. Nouri albicioși de colb vor pluti peste ruine și vor rătăci de la o margine la alta a pusteii. Poporul va simți, aproape, chinurile morții... Și uite, m-a înduioșat așa, fără de veste și soarta ungarilor!

„Of, îmi spuneam, amară a mai fost pentru noi nebunia asta a nemților!“ Am ajuns, astfel, să-i dau dreptate lui Anghelache, care-i ura de moarte și mi-am amintit iar de fuga noastră de la Don... Scăpaserăm din încercuire răniți, și eu și Anghelache. În noaptea în care am auzit că frontul s-a prăbușit, noi și alți șapte-opt răniți mai în putere ne-am înțeles cu șoferul unei ambulante și am fugit din spital. Dar chiar în prima zi, spre seară, ne-a oprit o bandă de nemți. Au sărit înaintea camionului cu pistoalele ridicate și cu grenade în mîini. Pe șofer și pe toți cei din cabină, care le tot arătau că era loc și pentru ei sub prelată, i-au împușcat. Pe noi ne-au aruncat în zăpadă, la marginea șanțului... Prinț-o minune numai am scăpat. În zori au mai trecut două camioane cu ostași de-ai noștri, care s-au milostivit și ne-au luat cu ei...

Gîndindu-mă așa, nu l-am simțit pe Burada decît în clipa cînd s-a oprit în spatele meu și mi-a pus mîna pe umăr.

— Cum e, Dobrița? m-a întrebat el.

— E liniște, don' sergent major! i-am răspuns.

Burada a rămas un timp la fereastră, cu coatele proptite de zid. L-a îngîndurat și pe el priveliștea aceea răvășită și întunecată a Budapestei asediate. Înspre Dunăre, „katiușele“ rușilor încă mai băteau. De cîțva timp, începuseră să răbufnească și obuzierele, greu și infundat. Apăruseră și alte incendii și mai aproape, mai luminoase. Budapesta ardea din loc în loc, nepăsătoare parcă.

— Scump mai plătesc și unghiurile! a mormăit Burada.

Apoi și-a încheiat nasturii de la manta și a dat să plece. S-a oprit însă, întors spre mine, și mi-a șoptit:

— Dobrița, vezi că Țupa o să vină înapoi... voi să nu vă îngrijiți de ce-o să se întîmple jos, sau afară... veghiați numai asupra clădirilor de pe

Hungaria... să nu-i mai lăsați pe nemți să ajungă la ruine... Trageți, de cum îi vedeți că scot capul!

Dacă a venit Țupa Vasile, așteptarea mi s-a părut mai ușoară. Am început să povestim ca să nu ne fure somnul. Am vorbit mai mult despre ale noastre, din țară. Astuia, lui Țupa, îi era gândul numai la pământ.

— Mi-a scris nevasta, zicea el, că tot o să ne dea pământ... c-ațita fierbe satul și-așa sint oamenii de porniți.. „că, — scrie ea — nu se poate Vasile să nu mai fie acuma și p-a noastră... oamenii se pregătesc parcă de *rivoluție!*“

Și toată noaptea a tot bombănit, ba împotriva boierului de la ei (unul Manolache), ba împotriva jandarmilor și a percepteurului, ba împotriva oamenilor care nu înțeleg că porumbul „dinte de cal“ nu este bun pentru pământul lor...

— N-am să semăn nici un bob din ăsta! se încăpățina el. Am să mă duc s-aduc sămînță din Moldova, de porumb d-ăla *rominescu'* cu bobul plin și rotund, sticlos și de-un galben roșcat ca aurul turcesc... Sigur c-am să pun și grâu, să am, așa, cel puțin cite-o feliuță de piine pentru copii... Ei, dac-aș apuca doar un pumn de sămînță de-a boierului! șoptea el, visător. Ce mai grâu are ăsta, Manolache! Uite, pînă aicea, la piept, crește de înalt... și are spicul plin cu boabe mari ca de orez...

Am ațipit, fără să-mi dau seama, lungit în spatele mitralierei. Cine știe cit timp o mai fi vorbit Țupa Vasile, singur, în întuneric, cu ochii la nemți și gândurile la pământ și acasă! Abia către ziuă, mi-a apucat umărul și m-a scuturat ușor, cu milă parcă :

— Dobrița, hai că vin nemții!

Dormisem bine și-aveam o poftă nebună să trag. Din cele două clădiri de pe Hungaria ieșeau în fugă, liniștite, umbrele nemților. S-a așezat și Țupa în spatele unei mitraliere și-am apucat amîndoi mînerule.

— Începem, am hotărît eu.

Și deodată, mitralierele noastre au răsunit în noapte, întăritat, turbate. Mitraliera mea, mai ales, mergea de minune. O simțeam cum îmi tremură ușor în mîini, clătînînd afetul, dar o stăpîneam cu grijă și-i tot mutam focul de la o viermuire la alta a umbrelor. Au început să bată, apoi, și mitralierele scoase afară, la adăpostul zidurilor. În cîteva clipe numai, nemții erau cu burta la pământ... Și tocmai atunci au clămpănit și mitralierele grupei întîia de asalt, care stăpînea clădirea din dreapta noastră. Intr-acolo, au răbufnit și grenade și s-au înălțat urale învălmășite de asalt... Focul și hărmălaia se apropiau însă de noi, crescînd. Am înțeles, astfel, că nemții ne atacău și din dreapta. Și în curînd, au început să bată și mitralierele noastre scoase afară în partea aceea... Atunci s-a întetit și viermuirea nemților, care zvîcneau iar din casele de pe Hungaria, și iarăși am deschis focul, și mai nimicitor...

A urmat, apoi, o clipă în care au amuțit toate mitralierele noastre din dreapta... „Ce s-o fi întîmplat?“ m-am întreat, speriat... Nu, nu se putea întîmpla nimic, pentru că acolo era Burada. Dar focul și strigătele sălbaticе ale atacanților creșteau... erau tot mai aproape... „Drace, de ce tac mitralierele noastre?“ am tresărit, înfiorat... Și iar am purtat focul mitralierei peste rîndurile nemților din fața noastră, pînă ce i-am pus din nou cu botul pe labe... În dreapta, însă, mitralierele noastre tot mai tăceau... iar atacanții, așa cum șocoteau după foc și strigăte, nu mai aveau decît cincizeci de pași... Atunci abia, au început să bată iar, și mai înverșunate, mitralie-

rele lui Burada... Dar era prea târziu; atacanții aruncau acum grenadele... Li s-a răspuns, însă, tot cu grenade și mitralierele noastre au bătut iar, pînă cînd a răbufnit al doilea val de grenade... Apoi totul a amuțit; nici măcar un singur foc de armă nu s-a mai tras... O liniște amenințătoare ne înconjură...

N-am mai putut răbda liniștea aceea; am apucat automatul și sacul cu grenade și m-am năpustit pe scări. Noaptea se destrăma și am putut desluși, prin întuneric, cum Anghelache urca scările cu Burada în brațe. M-am luat după el, ținindu-mă de balustrada scării, pînă ce am intrat la parter... Cînd l-a lăsat jos, întins pe o manta nemțească, Burada nu mai răsufla. Avea gura și ochii, fața întreagă, fruntea și templele însingerate, zdrobite de grenadă... Odată cu el căzuseră și caporalul Vintilă Avram și Ciobanu Vasile...

Târziu, a urcat scările, venind de afară, și Bucura Ion, luptîndu-se cu o mitralieră și citeva cutii de benzi. A coborît de la etaj și Țupa Vasile. Toți cei care mai rămăsesem în „casa de piatră“ ne-am strîns acolo, la căpătîiul lui Burada.

— Au fost horthyști! a mormăit Anghelache, întunecat... Am deschis focul la timp prima dată... dar după uniforme am crezut că sînt ai noștri și n-am mai tras... abia la cincizeci de pași ne-am dat seama că nu erau romîni!

Ne-am privit apoi în ochi, clipe în șir, fără de cuvînt. Căzuse de acum și grupa întîia de asalt din dreapta noastră. Rămăseserăm și mai singuri, și mai împuținați...

*
*   *
*

Pe Burada, pe Vintilă Avram și pe Ciobanu Vasile i-am îngropat chiar atunci, într-o singură groapă, lingă temelia acelei case... Uite, dac-ar fi să mai trec odată prin Budapesta, aș găsi cu siguranță „casa de piatră“ din apropierea străzii Hungaria. Avea temelia străveche, groasă, din piatră cenușie și colțuroasă de granit și, desigur, oamenii n-au renunțat la ea. Au ridicat, poate, pe temelia aceea, ziduri noi, construind o casă și mai frumoasă. Aș găsi și mormîntul lui Burada și al celorlalți, căci țin bine minte unde l-am săpat cu lopețile Linemmann și cu baionetele: numai la șapte-opt pași în dreapta scărilor de marmoră de la intrare.

În dimineața aceea, însă, au căzut și Anghelache, și Bucura Ion, și Țupa Vasile. Să vedeți cum a fost!

După ce am astupat mormîntul celor căzuți în învălmășeala cu horthyștii, am părăsit și etajul întii și ne-am strîns cu toții la parter. Aveam și mitraliere și muniție din belșug. Țupa, care nu părăsise etajul nici măcar o singură clipă, a mai rămas o vreme la postul său de observație. Anghelache și Bucura Ion au plecat de-au înfundat intrările cu saci de nisip așezați pe mai multe rînduri, iar eu am coborît în pivniță, să' lărgesc ferăstruica din sala cazanelor.

— Cred că altă scăpare n-o s-avem! imi șoptise Anghelache la ureche.

În pivniță am dat peste *gefreiter* zbătîndu-se în legături. Liniștea care urmase după încăierarea dinspre ziuă îl făcuse, poate, să creadă că pieriserăm cu toții. De data asta nu m-am sinchisit de strigătele lui, căci eram încă zguduît de moartea lui Burada și îngrijorat de situația noastră... „Dă-l dracului, imi spuneam, dacă o avea viață, scapă și așa!“

Am intrat sub scară și am scos sacii de nisip din ferăstruică. Aerul rece al dimineții a năvălit înăuntru într-un val de aburi. Lumina bătea pînă în mijlocul încăperii, peste cele citeva boarfe nemțești care rămăseseră pe foaia de cort.

M-am apucat apoi și am săpat cu baioneta, adînc, printre pietrele de pe marginea ferăstruicii. Numai două pietre dacă scoteam și puteam ieși pe ferăstruică pe brînci, ca dintr-o vizuină. Cînd am încetat însă să le clatin din locurile lor, lama baionetei s-a frînt și a rămas între pietre. Pînă ce am găsit o bucată de fier în pivniță pe care am folosit-o ca pe o rangă, a mai trecut timp. Și totuși, la vremea cînd s-au deslănțuit bombardamentele obișnuite ale dimineții, care pregăteau — de o parte sau alta — asalturile, eram gata. Îmi ștergeam fața de nădușeală cu blănița căciulii de miel, întoarsă, cînd au căzut primele proiectile de tun, sus, la al doilea etaj... „Pînă la urmă, poate tot ai noștri ajung mai întii!” mă amăgeam eu, privind prin ferăstruica lărgită.

Cînd să ies, am dat peste o gamelă în care era puțină apă. Am scurs-o pe toată într-un căpăcel de bidon și am dus-o la gură.

— *Kamerad!* s-a milogit atunci *gefreiterul*.

Am înțeles că vrea și el apă. M-am uitat și la căpăcelul ce-l aveam în mîna, și la neamț. Nu erau decît șapte-opt înghițituri de apă. Cînd am văzut însă privirile *gefreiterului*, atît de rugătoare și nevinovate, mi s-a făcut iarăși milă de el. Am sorbit eu patru-cinci înghițituri, încet și cu măsură, și i-am dat lui restul. Neamțul le-a înghițit dintr-o dată, lacom, s-a lins pe buze și s-a milogit din nou:

— *Zigarette!*

Se înțețise bombardamentul și n-am avut timp nici acum să-i răsucesc o țigară cu mahorcă de a noastră, ca să-l satur pentru mai mult timp. A trebuit să-mi calc iar pe inimă și i-am dat o țigară dintr-ale lui, din cele cu tutunul ca de aur. I-am aprins-o și tocmai cînd i-o viram în gură, a dat buzna peste noi Anghelache:

— Dobrița, ce dracu' faci aicea, mă?

Și cum a văzut neamțul cu țigara în gură, s-a și aprins singele în el. A apucat automatul și l-a îndreptat fulgerător spre *gefreiter*.

— Anghelache, m-am repezit eu... dă-l dracului, nu-ți face păcat cu el!

Mîna lui Anghelache tremura pe pistol, nestăpînită. I se înnegurase și fața și ochii îi sticleau, luminați de aceeași ură care-i cuprindea cînd trăgea cu mitraliera. L-am luat de braț și am urcat scările, la parter. Mitralierele noastre așteptau cu țevile potrivite în găurile din zid și cu benzile desfășurate. Clădirea dîrdiia și mai tare sub bombardament. Cînd și cînd, cădea cîte o bombă mai puternică și atunci se clătina din temelii, gata să se prăbușească. Toată artileria nemților din partea aceea a frontului își concentrase focul pe noi.

Anghelache s-a întins lîngă o mitralieră și a rămas încă gînditor.

— Pînă la urmă tot de glonț o să aibă parte! a mormăit el...

— Anghelache, l-am liniștit eu, mai apoi, cînd mi-am dat seama că tot despre *gefreiter* vorbea. Poate răzlesc ai noștri, mă, pînă la noi! Dacă nu, uite, mă oblig ca la noapte să-l scot prin ferăstruică și să-i dau drumul. Să se ducă unde-o ști!

Bombardamentul nemților, însă, nu ne-a mai îngăduit să ne gândim la *gefreiter*. Sus, pe planșeul celui de-al doilea etaj, bombele se spărgeau într-o răbufnire năpraznică. Peretii se clătinau ca de un cutremur neîntrerupt, cuprinși în vîrtejuirea și clocotul văzduhului. Suful exploziilor, fierbinte, cu miros înțepător de pucioasă arsă ajungea acum pînă la noi. Peste câteva clipe numai, un rînd întreg de proiectile a căzut pe colțul din stînga și toată partea aceea a clădirii s-a prăbușit pînă la primul etaj. O parte din zid a căzut pe lat chiar pe planșeul de deasupra noastră, răbufnind înăbușit, greu, ca o uriașă lespede. A urmat huruitul prelung al cărămizilor care s-au rostogolit afară, pe lingă ziduri, precum și explozia înspăimîntătoare a unui alt val de proiectile. Clădirea s-a clătinat ca o corabie în furtună și parcă tot cerul s-a prăbușit pe noi... Căzuseră deodată și primul și al doilea etaj. Dar numai un singur bloc de piatră străpunsese și planșeul de deasupra noastră... Afară, grămezile de cărămizi și de moloz se ridicaseră într-o singură clipă pînă la ferestrele portarului.

— Și-au pus de gînd să ne distrugă cu adevărat! a mormăit Anghelache, scuihind praful ce-i umpluse gura...

Și chiar atunci, au zvicnit iară nemții din clădirile de pe Hungaria. N-am mai așteptat să ajungă la ruine; i-am prins în foc chiar pe întinderea netedă a căldarimului. Trăgeam și eu, și Anghelache, și Bucura Ion, nebu-nește, cuprinși de-o încordare vecină cu disperarea. A lăsat și Țupa Vasile arma cu lunetă și s-a întins și el în spatele unei mitraliere. Și timp de o jumătate de ceas, mitralierele noastre au tot tocat valurile nemților, clămpănind infuriate... Nemții n-au putut nici de data asta să treacă de linia ruinelor!... Bombardamentul însă, care între timp se mai domolise, s-a întetit din nou. Atunci, au apărut de după clădirile de pe Hungaria țevile lungi îndreptate spre noi, a citorva tunuri antitanc. Astea, tunurile antitanc au fost pieirea noastră...

— Țupa, a ordonat Anghelache... pune mina pe pușca cu lunetă!

Nici nu ajunseseră nemții să pună tunurile în bătaie și trei dintre servanții primului tun au și fost doborîți de Țupa. Curînd, însă, tunurile au răbufnit toate deodată scuturîndu-se și învăluindu-se într-un fum subțire, albicios. Și în aceeași străfulgerare de clipită, șuerul acela ascuțit care venea spre noi s-a frînt și proiectilele au pleznit în zidul de piatră. Zidul dintre două ferestre s-a prăbușit și-n fața noastră a apărut pe neașteptate o spărtură uriașă, lată de șapte-opt pași. Ne-am tras cu mitralierele mai la o parte căci acolo rămăseserăm dezgoliți în fața nemților... Alături, am auzit iar pocnetele seci ale armei lui Țupa și încă doi dintre servanții tunurilor au căzut. Dar tunurile au bubuit din nou, toate deodată, mușcînd o altă parte din zid. Acum a căzut Țupa Vasile, fără de cuvînt, lăsîndu-și capul ușor pe patul armei cu lunetă. M-am repezit și l-am tras repede la adăpostul zidului; răsuffla încă.

— Du-l în pivniță! mi-a poruncit Anghelache.

L-am luat în brațe, odată cu pușca pe care-și încheștase miinile și am plecat. În urma mea, și Anghelache și Bucura Ion au deschis iar focul mitralierelor. Înțelesesem că nemții se ridicaseră din nou la asalt. N-am coborît, însă, decît câteva trepte... și proiectilele tunurilor antitanc au pleznit chiar înăuntru... Cînd am întors capul, și Anghelache și Bucura Ion se rostogoleau, alături de mitraliere... Am coborît treptele mai departe, cu Țupa în brațe, bițiind prin întuneric, căci cărămizile și molozul astupaseră

pe afară ferăstruica lărgită de mine. Și numai dintr-una din încăperile din față ale pivniței răzbătea o undă de lumină cenușie. L-am lăsat pe Țupa întins pe boarele nemțești de pe foaia de cort și m-am repezit înapoi, pe scări, după Anghelache și Bucura Ion... Dar tocmai atunci, clădirea s-a cutremurat din temelii de-o explozie năpraznică și s-au prăbușit și zidurile parterului. Peretele de deasupra scării s-a clătinat într-o parte și alta, parcă bătut de vânt, și deodată a căzut pe lat, înăuntru, astupind intrarea pivniței...

M-am trezit tirziu după asta, în urlele de asalt ale nemților. Mi-am tras picioarele dintre cărămizile care ajunseseră pînă jos, pe trepte și m-am ridicat. După tropăiturile de deasupra, de care răsunau bolțile pivniței, mi-am dat seama că nemții năvăliseră deja peste ruinele clădirii.

M-am întors în sala cazanelor cu privirile în pămînt. Eram mîhnit mai ales pentru faptul că nu mai apucasem să-i tirasc și pe Anghelache și pe Bucura Ion în pivniță. Cînd am dat însă cu ochii de *gefreiter*, am tresărit: numai noi doi mai rămăseserăm în viață, închiși în pivnița aceea, peste care se ridica o uriașă grămadă de pietre, de cărămizi și de moloz.

— Gata, *herr gefreiter*, am ridicat umerii a neputință... *Kaput!*

Nu, acuma știu sigur că nu mi s-a mai părut. Privirile *gefreiterului* au sticlit răutăcioase, ciinește. Niciodată pînă atunci, nu mi-am putut nici măcar închipui că un om și-ar fi putut ascunde într-atîta ura care-l mistuia pe dinăuntru! În sticlirea aceea rece, oțeloasă, am întrezărit prin întuneric și licărul unei bucurii abia ivite, diavolești.

M-am oprit în fața neamțului cu mîinile la spate, sfidător. L-am privit drept în ochii-i cenușii și reci de fiară rătăcită. Privirile lui mă înfruntau însă și un zîmbet batjocoritor i-a apărut în colțul gurii. Eram obosit și prea zbuciumat și nu m-am mai putut stăpîni. Am întors mina și i-am șters un dos de palmă, de i-am lipit capul de perete și i-a zburat capela la cițiva pași...

— Uite ce e, dom' le *gefreiter*, am mormăit, apoi... încă n-am murit!

Dar pe *gefreiter* l-a cuprins îndărătnicia. A început să se zbată în legături și să strige în nemțește, ca să-l audă nemții care tropăiau deasupra noastră. L-am liniștit numai cu un singur pumn și i-am vîrit capela, atît cît a putut intra, în gură... „Ia uite, dom' le, mă căinam singur... avea dreptate Anghelache!”

A trebuit însă să mă întorc la Țupa, căci gema și mai sfișietor. Am apucat mantaua pe care sta și l-am tîrit pînă în dreptul luminii aceleia firave, care venea din pivniță. Țupa gema cu ochii închiși și degetele înclăstate în burtă. I-am descheiat repede și mantaua și vestonul și pantalonii. Nu mai era nimic de făcut. Avea burta sfirtecată de schijă, adînc, pînă la mațe. Măruntaietele îi inotau într-o baltă de sînge.

— Dobrița, a îngăimat el după un timp, într-o ultimă și grea, sfișietoare zvîrcolire... poate că unul dintre voi tot o să scape!... Mă! a scrișnit, amenințător... Mă, să nu uitați că și ai mei trebuie să primească pămînt!

Și capul i-a alunecat moale, fără de suflare, într-o parte. L-am acoperit c-o altă manta și l-am tîrit într-una din încăperile din față ale pivniței. După asta, s-a statornicit o liniște atît de adîncă, și în pivniță și sus, deasupra, unde năvăliseră nemții, că m-am înfricoșat. Mi-am scos cizmele și m-am întors cu pași de pisică în sala cazanelor. Așa am dat peste *gefreiter*, luptîndu-se să ajungă cu piciorul arma cu lunetă a lui Țupa.

— Ptiu! am scuipat eu în pământ, infuriat, și m-am aplecat de-am ridicat arma, ca să-l împușc. Am tras închizătorul, încet, și-am împins ușor, fără zgomot, un cartuș pe țevă. Când i-am văzut însă, iar, fața ca de mort și uitătura timpă, de vită nevinovată, ștearsă, m-am oprit... „E laș!“ mi-am spus cu scîrbă și am îndreptat arma în altă parte. Am plecat de lîngă el, ca de lîngă un hoit, în pivnița în care era trupul lui Țupa. Abia atunci mi-am dat seama că nu era bine nici dacă trăgeam, că-i alarmam pe nemții de deasupra mea și-ar fi dat de noi.

Mai apoi, m-am tot învîrtit prin pivniță, neliniștit și fără rost. Eram închis ca într-o cușcă. M-am chinuit degeaba, timp îndelungat, să găsesc o ieșire din situația asta. Ba încă, într-o vreme, m-a apucat și uritul. Lumina pătrundea printr-o gaură cît un pumn de mică, rămasă prin întîmplare între cărămizile care înfundaseră ferestrele pivniței. M-am gîndit că n-ar fi rău să am lumină mai multă și m-am ridicat pe-o ladă de lemn, de-am tras cîteva cărămizi. Intunericul din pivniță s-a destrămat și mai mult. Totodată mi s-au lărgit și vederile căci de acolo puteam privi nestingherit toată întinderea ruinelor și a caldarimului, pînă la casele de pe Hungaria. Dintr-acolo, alergau spre „casa de piatră“ douăzeci-treizeci de nemți cu mitraliere și cutii de muniții în brațe... „Se întăresc aicea, în ruinele astea“, am socofît eu. Și tot privind întinderea ruinelor și nemții care se mișcau în voie, mi-a venit ideea că n-ar strica să-i mai răresc cu arma cu lunetă. Mi-a plăcut ideea asta; puteam lupta astfel pînă la sfîrșit și-aș fi simțit mai ușor trecerea timpului.

Am adunat într-o cască toate cartușele pe care le-am găsit la mine și-n cartușierele lui Țupa Vasile. Cu toate, și cu cele din magazia armei, aveam treizeci și șapte... „Poate că o să-mi ajungă“ m-am gîndit. Am pus casca pe prichiciul ferăstrucii, am încărcat arma și m-am așezat la pîndă... Chiar atunci alerga spre „casa de piatră“ un neamț c-un telefon la subțioară... Tii, ce bine îmi venea! Am ridicat arma și-n ochiul lunetei mi-a apărut chipul unui tinerel rotofei, cu obrazul bălan și rotund, ca de fată, cu ochelari cu rama strălucitoare de metal, bine potriviți pe nas... Păcat că n-am putut să trag! Liniștea care stăruia încă printre nemții de deasupra mea m-ar fi dat de gol. L-am urmărit însă pînă la opt-zece pași de mine, cînd cîmpul lunetei nu-i mai cuprindea nici capul... Tot așa am urmărit și pe neamțul care a tras după el firul de telefon, și pe un ofițer însoțit de cîteva soldați, unul urît și buhăit, care venea atît de țanțoș spre „casa de piatră“ că m-a infuriat și a trebuit să las arma deoparte, că nu mă mai puteam stăpîni să nu trag!

Abia către prînz, cînd nemții de deasupra au început să tragă, am răsuflat ușurat. Era clar că ai noștri porniseră iarăși la atac. M-am așezat atunci și mai bine pe ladă și am ridicat arma la ochi. Primul neamț care a apărut în ușa uneia dintre clădirile de pe Hungaria, s-a rostogolit pe scări. După el au ieșit încă șase, purtînd în fugă, doi cîte doi, niște cutii de muniție, joase și lungi, de parcă erau de geamuri... „Astea sînt cu proiectile anticar!“ am deslușit eu rostul cutiilor. Și repede, am potrivit crucea lunetei pe capul neamțului din față... și am tras. Neamțul a ingenunchiat, a scăpat cutia și apoi s-a prăbușit. Din șase, unul singur mi-a scăpat și asta din vina mea. Chiar atît de bun trăgător ca Țupa Vasile, nu eram!

Afară, focul nemților se întărise. Bolțile pivniței duduiau înăbușit de zbaterea neîntreruptă a mitralierelor. Cînd și cînd, ruinele de deasupra și pivnița se cutremurau de exploziile bombelor trase de ai noștri. Mi-era o

ciudă de moarte, că tocmai în timpul ăsta nemții își întrerupseseră plimbările de la clădirile de pe Hungaria spre „casa de piatră“. M-a mistuit ca o jumătate de ceas așteptarea asta, pînă cînd, dintre ruinele „casei de piatră“ a țîșnit telefonistul acela rotofei și cu ochelari, cu mîna pe fir. L-am lăsat să alerge pînă la șaptezeci-optzeci de pași, unde a găsit ruptura firului de telefon. Am ochit liniștit și, tocmai în clipa cînd a apucat cele două capete să le înădească, am tras. A căzut cu mîinile întinse după ele, de parcă i le-ar fi smucit cineva. N-a trecut însă mult și tot de la „casa de piatră“, a plecat pe fir telefonistul care-l desfășurase. El n-a mai mers în picioare; s-a tîrît ca o șopîrlă, temător, pînă lingă cel care căzuse înaintea lui. A apucat și el firele... am ochit iar, la fel de liniștit, și iar am tras... a căzut și el, lingă celălalt, cu capul în pămînt...

Drept să spun, începuse să-mi placă jocul ăsta. Mi-am dat seama că ruptura firului de telefon devenise acum o nadă bună pentru nemții... „Aici vă prind, pe rînd, ca la vad!“ le spuneam în gînd. Și într-adevăr, alt telefonist a pornit să înnoade firul, de data asta dinspre clădirile de pe Hungaria. L-am lăsat și pe el, pînă s-a apropiat de ceilalți doi. M-am grăbit, însă, și am tras tocmai în clipa cînd s-a aplecat să apuce firele. Prăpădisem un glonte degeaba... Am ochit iar și am tras a doua oară cînd apropiase capetele firelor în fața pieptului... a căzut și el... Incremeniseră toți trei, alături, cap la cap, de parcă cineva i-ar fi așezat cu mîna la un sfat de taină...

În ziua aceea, doar atît am putut să fac; cu nouă din cele unsprezece cartușe trase lovisem în plin. Pe urmă s-au liniștit și ai noștri, și nemții de deasupra, și a venit inserarea. Am lăsat pușca pe lada de lemn și m-am retras, bijbiînd, pînă în sala cazanelor. Am scăpărat un chibrit și am ridicat flăcăriuța deasupra capului, de m-am încredințat că *gefreiterul* era la locul lui. M-am întins apoi, istovît, pe mantăile nemțești de pe foia de cort. Era a treia noapte pe care n-o dormeam și m-a furat repede somnul...

*
*   *
*

Am dormit neîntors, pînă după miezul nopții. M-a trezit un scrijelit ciudat, răsunător, ca de fiare frecate. A mai trecut un timp pînă să mă dezmeticesc și să deslușesc că zgomotul acela venea din partea unde era legat *gefreiterul*. M-am ridicat într-un cîot și am aprins pe neașteptate un băț de chibrit. Neamțul era în picioare, cu spatele lipit de țevile din perete de care-i legaserăm mîinile. Cît a mai pîlpîit flacăra chibritului, i-am întrezărit iar privirile tulburate, umbrite de un gînd ascuns. I-am făcut semn să se așeze iarăși pe manta. Al doilea băț de chibrit l-am aprins chiar în fața lui, aproape de capela cu care-i infundasem gura. I-am ridicat ceasul de pe piept, de-am văzut cît mai este pînă la ziuă, și l-am întors. Nu mi-a venit atunci în gînd să-i controlez și legăturile... M-am întors în culcușul de pe boarfele nemțești, mormăind:

— Ei, neamțule, dacă n-ai fi prizonier, ți-aș arăta eu, ție!

M-am întins iar, cu fața în sus, dar n-am mai putut să adorm. Deasupra, pe planșeu, bocăneau regulat pașii santinelilor nemțești... „Trebuie să fie tare frig afară!“ mă gîndeam. Am urmărit apoi bocănitul pașilor pînă ce am deslușit că trei făceau de santinelă. Unul mergea ca în marș, călcînd apăsător și rar, regulat, făcînd întoarcerile reglementare, de scrișnea piatra sub potcoavele cizmelor. Altul tropăia pe loc, sărînd mai

mult pe vârful picioarelor, de parcă abia atingea planșeul. Al treilea mergea cițiva pași și apoi se oprea; cînd ecoul pașilor lui se stîngea, pornea iar, dar numai după cițiva pași, iarăși se oprea...

Mi-am închipuit apoi și cum dormeau nemții ceilalți, toțlăniți în jurul mitralierelor, gata să sară cu mina pe minerele acestora, sau îngheșuiți printre ruine, cu capetele pe cutiile de muniții și mîinile pe grenade. Desigur că mai rămăseseră părți din zidul de piatră dinspre ai noștri și cei mai mulți stăteau la adăpostul lor. M-am întrebat, atunci, în gînd, cam ciți nemți se cuibăriseră printre ruinele „casei de piatră”? Și am socotit, după tropăiturile și focul din ajun, că cincizeci-șazeci tot erau... Și chiar atunci, în clipa aceea, mi-a venit o idee, așa ca o scăpare de gînd... „Ce-ar fi, mi-am spus, înfiorat de gîndul ăsta, dac-aș arunca pivnița în aer, cu ei cu tot?!“... O bucurie nebună m-a cuprins. Și, parcă mai mult spre a-mi lungi această bucurie, mi-am răspuns: — „Mai bine mai aștept... Atit cit mai am cartușe pentru arma cu lunetă, nu pot fugi... Trebuie să lupt pînă la cel din urmă cartuș... Și-apoi, nemții de deasupra sînt în mina mea. Oricînd am să-i pot pulbera!“

Gîndul ăsta, însă, nu m-a părăsit. M-am sculat neliniștit și m-am furișat pînă sub scară. Bijbiînd prin întuneric, pipăind înfrigorat zidurile, am dat repede de capătul fitilului ascuns acolo... „Doar jarul țigării dacă-l apropii de el, îmi spuneam înfierbîntat, — și într-o singură clipă toată casa sare în aer... praf se face... cu nemți, cu tot!“... Am pipăit fitilul îndelung, ca într-o nebunie, gîndindu-mă cu ură la nemții de deasupra... „Nu, îi amenințam... nici măcar ruinele n-or să fie ale voastre!“

Am lăsat fitilul și m-am apucat chiar atunci, pe întuneric, să-mi fac loc de ieșire prin ferăștruica de sub scară. Lărgisem ferăștruica din ordinul lui Burada, dar acum și ea era astupată de cărămizi și pietre. De data asta, nu mai puteam bate nici cu baioneta, nici cu ranga. Cum era noapte și liniște, de la prima lovitură i-aș fi trezit pe nemți. Am început să pipăi piatră cu piatră, cărămidă cu cărămidă, și să le trag ușor, fără nici un zgomot. Am lucrat pînă în zori, dar n-am putut face o gaură mai mare decit un pumn. De sus veneau mereu alte pietre și alte cărămizi, iar jos, la temelia casei, un bloc de granit căzuse de-a latul ferăștruci. Așa că n-aveam pe unde să mai fug. Prin gaura aceea, însă, puteam vedea, cît de cît, linia caselor în care erau întăriți ai noștri. Și în partea aceea era o liniște desăvîrșită, ca și aici, în partea nemților... „Ai noștri or fi crezînd că ne-am prăpădit cu toții!“ m-am gîndit eu, îndurerat.

M-am întors înciudat în sala cazanelor. Am rătăcit abătut de-a lungul pereților, pînă ce am simțit iarăși leșin la stomac. Am mai scotocit prin boarfele nemților și am mai găsit o cutie de conserve, rămasă ca prin minune. Am desfăcut-o și am mîncat în silă, deși eram flămînd, că nu mîncasem nimic de o zi și o noapte. M-am gîndit că *gefretterului* să nu-i mai dau... „Trebuie să rezist, îmi spuneam, să am putere să lupt pînă la sfîrșit!“ Ceea ce mi-a mai rămas în cutie am pus deoparte, pentru mai tîrziu. *Gefretterului* i-am aprins însă o țigară, pe care a prins-o lacom între buze și a supt-o fără întrerupere, în cîteva clipe numai.

— Apă n-am, dom' le *gefretter*, că țî-aș da... Poate că o să ningă iar și am să întind mina prin ferăștruică să apuc zăpadă...

Nu știu dacă *gefretterul* a înțeles ce i-am spus, dar cînd să-i pun din nou călușul, s-a collecit dintr-o dată și privirile i-au devenit atit de rugă-

toare, că mi s-a făcut iarăși milă de el... Ce mai? Am o inimă proastă, asta este!... M-am îndurat și i-am dat și conserva de carne ce mi-a mai rămas... „Dracu să-l ia, mi-am zis... de-acum avem aceeași soartă!”

Odată cu zorile s-au trezit și fronturile din amortire și au început să bată, și dintr-o parte și dintr-alta, și tunurile și mitralierele. Am alergat la postul meu de pîndă de la ferăstruica din pivniță și-am pus iarăși mîna pe armă cu lunetă... Și cine credeți că mi-a apărut prima dată în ochiul lunetei? Chiar ofițerul acela încrunțat și țanțoș ca un cocoș, cu mijlocul strîns în manta ca într-un corset... „Aha, mi-am spus, înveselit de întîlnirea asta neașteptată... dumneata n-ai putut să dormi aici, între ruine... ai vreun culcuș pe-acolo, pe la vreo unguroaică frumoasă!... Bine!”... I-am potrivit crucea din fire ca de păr a ochiului lunetei chiar pe vulturul caschetei trasă puțin pe frunte... Drept să spun, am mai întîrziat o clipă, că-mi venea să mă joc cu el ca pisica cu șoarecele... A căzut pe burtă, înainte, cu gura în zăpadă...

„Azi am început bine!” îmi făceam eu socoteala. Și într-adevăr, după ofițer, au mai ieșit din clădirile de pe Hungaria șapte soldați, trăgînd în fugă două tunuri mici, cu repetiție, Bofors. Cunoșteam focul înspăimîntător al acestora, băteau direct și precis, razant, ca niște mitraliere... „Nu, nu trebuie să ajungă la „casa de piatră”! mi-am zis. Am tras șase cartușe; cu patru am doborît servanții primului tun, care a rămas cam la optzeci de pași în față, acolo unde doborîsem în ajun telefonistii. Două dintre cartușe le-am tras în vînt și astfel, cel de-al doilea tun, cu trei servanți, a scăpat spre „casa de piatră”. Tunul rămas acolo, însă, a devenit și el o nadă și așa am curățat și pe ceilalți servanți care s-au întors să-l ia.

Întîmplarea asta, însă, le-a dat nemților de gîndit. Au început să scoțoască pas cu pas ruinele și să tragă nebunește printre cărămizi și pietre. Așa s-a făcut că m-au luat fără de veste și, din rafala care a pătruns în pivniță pe la postul meu de pîndă, un glonte mi-a atins umărul stîng. Glonte s-a oprit drept în spată, așa că nu mai puteam mișca în nici un fel mîna stîngă. Rana mă ardea grozav și am simțit și căldura sîngelui scurs pe piept. Am coborît de pe ladă și m-am legat în liniște, fără să mă vadă *gefreiterul*, pentru că știam că s-ar fi bucurat. Mi-am făcut și socoteala cartușelor; mai aveam șaisprezece.

Am împins lada mai într-o parte, ca să fiu ceva mai ferit, și m-am urcat iar pe ea. De mîna stîngă nu mă mai puteam folosi. Am potrivit arma pe pietre și cărămizi și așa, cu dreapta numai, am început din nou să trag. Nu mai aveam, însă, siguranța dinainte și am pierdut multe cartușe; aproape jumătate. Trei, cele mai de pe urmă, le-am tras pe înserat, cînd nemții au tîrit și cel de al doilea tun spre „casa de piatră”. Dar n-am nimerit cu nici unul; pierdusem atîta sînge și eram atît de vlăguit, că și tunul și capetele nemților, toate mi se virteluiuau în cîmpul lunetei.

M-am întors în sala cazanelor și am trîntit arma lîngă perete, în ciudat. De acum, nu mai aveam ce face nici cu ea. M-am întins, gemînd ușor, pe boarfele nemțești de pe foaia de cort. Aveam fierbințeală și mi-era o sete, c-aș fi putut sorbi singur o găleată de apă. M-am răsucit, așa cum am putut, și mi-am aprins o țigară. Cît timp a mai licărit flacăra chibritului, am controlat fața *gefreiterului*; neamțul ațipise cu capul în piept.

Tot fumînd așa, cu fața în sus, au început să-mi dea tîrcoale gînduri îndoielnice... „Dacă nu vin ai noștri în două-trei zile, atît cît credeam că mai pot rezista, pier aicea, în pivnița asta, neștiut de nimeni!“ ...Am auzit apoi sforăitul sănătos al neamțului și gîndurile mi s-au oprit la el... „Dar cu *gefriterul*, ce să fac? m-am întreat. N-am nici un drept asupra vieții lui. Trebuie să-l dezleg!... Uite, m-am hotărît mai apoi, să treacă și noaptea asta și-l dezleg... Dacă o putea să scape, norocul lui!“

Și așa, am fost frămîntat de fel de fel de gînduri, care de care mai negre și tulburătoare. În noaptea aceea, mai mult am zăcut, decît am ațipit. Mi-era cald, îngrozitor de cald, și mă zbăteam fără putere într-un lac de nădușeală. Într-un timp, mina stîngă mi-a amorțit și n-am mai simțit durerea din umăr. Dacă m-am liniștit, însă, m-au năpădit vedeniile...

Se făcea că sînt peste mulți ani, din nou, la Budapesta. Nu mai era război, dar nu știu de ce eram îmbrăcat tot soldat. Era o zi de primăvară, cu soare strălucitor și cer albastru, cu văzduhul înmiresmat de flori și cu foșnet înviorător în frunzișul copacilor. Nu mai era nici o casă dărîmată; toate ruinele dispăruseră ca prin farmec. Clădiri noi, luminoase, mari și albe, cu zeci și sute de ferestre, se ridicau de o parte și alta a străzii pe care mergeam. Și strada era plină de bărbați zgomotoși, de femei cu părul despletit în vînt și rochiile lipite de piept și pulpe, de copii prinși în joacă și cînt... Mi-am dat seama că așa cum arătam în hainele acelea de război, soioase și rupte, cu mîneca stîngă atîrnînd lălăie din umăr, așa cum eram, nespălat și nebărbierit, flămînd și însetat, nu aveam ce căuta în oraș. M-am furișat atunci printre oameni și pe lîngă ziduri, ca o arătare pe care nimeni nu o cunoștea, pînă ce am ajuns în fața „casei de piatră“. Nici aici nu mai erau ruine. Toată casa era clădită din nou, frumoasă și albă, mare, ca o corabie de piatră. Scările de marmoră de la intrare, străluceau în soare... și chiar în dreapta lor era o îngrămădire de oameni, de femei și de copii. Unii stăteau cu capetele plecate, alții aveau brațele încărcate cu flori. Cineva, bătea în perete, deasupra mormîntului lui Burada și al celorlalți, o placă de marmoră... „Bine că le-a dat în gînd, îmi spuneam în vis, să-și mai amintească și de noi!“ și m-am strecurat printre oameni, pînă în față, lîngă placă. Pe ea erau săpate toate numele ostașilor din grupa noastră, grupa a patra de asalt. Am început să citesc și eu numele acelea... sergent-major Burada Dumitru... sergent Anghelache Gheorghe... caporal Vintilă Avram... și-apoi, Țupa Vasile, Bucura Ion, Ciobanu Vasile... toți!... Numai numele meu lipsea!... De ce nu l-ați trecut pe placă, i-am întreat pe cei de lîngă mine, pe caporalul Dobrița Vasile?... Păi, n-am știut că a căzut și el aici, în lupta pentru casa noastră! mi-a răspuns un bărbat, încurcat... Cum de n-ați știut? m-am supărat eu. Aicea a căzut... în pivniță... el a fost cel mai de pe urmă!... Haideți, să v-arăt!... Le-am făcut semn și i-am luat de-am coborît cu toții pe scări, în pivniță. Și mă minunam chiar, și nu știu cum se făcea, că tot eu vorbeam despre moartea mea!... Cînd am ajuns în pivniță, însă, acolo era întuneric, ca și atunci, în noaptea în care zăceam pe boarfele nemților din sala cazanelor... Faceți lumină! am poruncit... Dintre rînduri s-a desprins o femeie care a deschis fereastra de sub scară, fereastra pe care trebuia să fug și era înfundată. Lumina a năvălit înăuntru, ca un torent, și atunci am văzut că femeia aceea era chiar maică-mea!... Am tresărit în vis și m-am întreat ce căuta maică-mea la Budapesta?

...Și tocmai atunci, în clipa aceea m-am trezit. Intunericul se subțiasse și prin gaura din ferăstruica de sub scară pătrundea, firavă, lumina dimineții. Lingă mine, stătea ca o vedenie — dar cu adevărat, *gefreiterul* neamț. În străfulgerarea aceea de clipită, chiar îngenunchiase și ridicase o baionetă, să mi-o înfigă în piept.

— Mă, pocitania dracului! am răcnit eu, ca de moarte, și m-am și rostogolit pe o parte.

Gefreiterul s-a speriat ca de o nălucire și a incremenit cu baioneta ridicată, zăpăcit, fără de cuvânt. Mie mi-a fost însă de ajuns să mă ridic și să apuc în același timp, de jos, o lopată mică de infanterist...

Și așa a început lupta. *Gefreiterul* ținea baioneta chiar cu mâna dreaptă, aceea care-i fusese legată. Mîneca vestonului fiindu-i ruptă, i se vedea brațul sănătos, cu mușchii plini și tari ca de piatră... „Biserica mă-ti! am scrișnit... Te-ai prefăcut numai că ești rănit!”

Am început să ne dăm tircoale unul-altuia, mișcîndu-ne în pas de pisică pe lingă ziduri, pîndindu-ne cu ură, ciînește. Era clar că cel care va primi prima lovitură va fi răpus. Neamțul arăta ca o fiară întăritată, stîrnită de miros de sînge. Călca apăsător, pas cu pas, puțin aplecat, cu capul săltat și baioneta în mîna, întoarsă spre mine. Cînd a trecut în bătaia luminii din ferăstruică, i-am văzut și privirile și m-am îngrozit. Erau ca de om nebun, pierdute. În ele nu se mai putea citi nici ura, nici tulburarea; un gol înțunecat le cuprinsese pînă în cel mai îndepărtat adînc, gol care-i înțunecase, desigur, și mintea. Viața îi pierise și de pe buze și din obrajii albi ca varul; i se îngrămădisse toată în ochii cuprinși de întuneric și sînge. Și tremura cu mîna pe baionetă, înfricoșat, de parcă eu mă repezisem asupra lui.

„Pe asta nu mai ai cum să-l îndupleci!” mi-am spus și a trebuit să primesc lupta. Deocamdată, nu-l slăbeam de loc din ochi și mă tot feream din calea lui, cu gînd să-l obosesc mai întîi. Mă gîndeam că el era totuși mai în putere. Se odihnise zile în șir, nu era rănit și nici nu pierduse sîngele pe care-l pierdusem eu... „Pînă la urmă tot o să mă răpună!” îmi spuneam, aproape împăcat cu moartea... „Trebuia să-l curăț de la început, mă mustram... Sau cel puțin să-l fi lăsat pe Anghelache să-i scape un glonte în ceafă!”... Și uite, tocmai gîndul acesta mi-a dat puteri. M-a cuprins o sete turbată de răzbunare. „Nu mă las, pînă ce nu-i înfig tăișul casmalei în creștet!” mi-am revenit... Și iar mi-am adus cu ciudă aminte, de cum avusesem grijă de el și cum îi dădusem să mînînce cu mîna mea, de atîtea ori... „Ciîne! am scrișnit iar, gîndindu-mă la vorbele lui Anghelache... Ciîni a făcut din voi fascismul!” Și am strîns în pumn mînerul lopatei Lienemann, infuriat la culme. O fulgerare de o clipită mi-a trebuit, ca să nu mă reped orbește la el și să-l lovesc acolo unde ținteam de la început, în creștetul capului...

M-am bucurat mai apoi că nu m-am repezit, pentru că mi-am dat seama că *gefreiterul* era zdruncinat sufletește, măcinat pe dinăuntru de frica și încordarea prin care trecea. Tremura încă, nervos, și-n colțul buzelor îi fierbea scuipatul albicios ca o spumă... „Il țin așa, pînă o cădea jos!” m-am hotărît. Și m-am mișcat mai departe, în aceiași pași de pisică, încordat ca un arc. Uneori făceam cîte un pas spre el, ca să-i măresc încordarea; alteori mă feream din calea lui, cu socoteală, ca să i-o lungesc. Eram sigur că dacă s-ar fi repezit atunci la mine, ar fi intrat

cu capul în zid ca un bou. Socoteam că abia spre seară am să-l răpun, măcinându-i astfel tăria, puțin câte puțin, pînă se va prăbuși singur.

Dar *gefreiterul* a avut nervii și mai slabi decît am crezut. N-a mai rezistat acestui joc cu moartea decît pînă la prînz, cînd a încetat să mai tot dea ocol încăperii, urmărindu-mă pe lîngă ziduri, și a pornit de-a dreptul către mine... Venea și mai aplecat, cu genunchii îndoiți ca pentru săritură... Făcea pașii mari și rari, apăsați, lăsîndu-se cînd pe-un picior, cînd pe altul... Baioneta o ținea strîns, în mîna care-i tremura, întinsă ca un țepoi spre mine... De-acuma, însă, nu mă mai îngrozea nici ascuțișul baionetei, nici nebunia din ochii-i plini de întuneric și sînge... Mă simțeam încă în putere și am început să mă retrag pas cu pas către zid. Îmi trebuia liniște și timp, stăpînire, ca să-i urmăresc fiecare mișcare, fiecare gînd... L-am lăsat încet-încet să se apropie. Cînd mai avea doar cinci-șase pași pînă la mine, nu-i mai vedeam decît capul... în creștet, părul moale și blond i se rărise, descoperindu-i parcă într-adins albul pielii... Acolo trebuia să țintesc!... Am ridicat lopata... *Gefreiterul* însă s-a oprit, îngrozit, și a zvîrlit fulgerător, cu baioneta... N-am mai apucat să mă fieresc... vîrfurile baionetei a pătruns prin veston și a lovit sec în ceva tare... Am vîrit repede mîna în buzunar și am dat de pistolul neamțului, cu prășelele de sidef sfărîmate... I-am tras piedica și l-am și întins spre *gefreiter*...

— *Nein!* a urlat el, îngrozit.

N-am mai așteptat să ajungă pînă la zidul spre care se retrăgea și am tras... Se vede că nici eu nu mai eram în toate puterile mele... Îmi slăbise și mie mîna de atîta încordare sau, poate, numai pentru că m-am grăbit, dar nu l-am nimerit... Cînd am vrut să trag a doua oară, pistolul a făcănît în gol; nu mai avea nici un cartuș... Am apucat iar lopata și mai înciudat... „Glonțul ăsta, m-am gîndit atunci, și-l păstrase *gefreiterul* pentru sine. Se vede că n-a mai avut curajul să ridice pistolul la tîmplă și și-a legat brațul!“

— Ți-a fost frică, tîrîtură! am scrișnit eu.

Între timp, însă, neamțul găsise arma cu lunetă pe care o zvîrlisem lîngă zid... A apucat-o de țevă și a ridicat-o ca pe o măciucă... Așa a început să se apropie iar de mine... Acum parcă era ceva mai domolit și mai calculat. Il trezise, poate, din nebunie, detunătura pistolului. Mi-am dat însă seama că tocmai de aceea era mai periculos ca înainte... M-am gîndit că trebuie să pun mîna și pe baionetă, ca să pot la nevoie arunca cu ea. De aceea, m-am retras încet, încet, pînă lîngă zidul unde căzuse. De acolo, cu ochii numai la *gefreiter* și cu mîna strînsă pe mînerul lopeții, am început să împing baioneta cu piciorul, pas cu pas, spre scară, unde m-aș fi putut apleca fără ca el să poată răsuci arma...

Cînd am intrat sub scară, abia atunci mi-am adus aminte de fitil... Am aruncat lopata și am tras repede fitilul, pe care l-am ridicat sub ochii neamțului ca pe un trofeu... Pe *gefreiter* îl părăsise, într-adevăr, nebunia dintru început. În aceeași clipă și-a dat seama de tot dezastrul care-l aștepta și-a împietrit în mijlocul încăperii, cu arma ridicată... În clipa acestei descumpăniri, am scăpărat în fugă un chibrit și mi-am aprins o țigară din cele luate de la el, cu tutunul de aur... Cînd *gefreiterul* a mai încercat să facă un pas, am apropiat capătul fitilului de țigară, liniștit, cu ochii la el...

— *Nein!* a răcnit *gefreiterul... Nein!... Kamerad!*

Și așa, am rămas față în față, la șapte-opt pași, privindu-ne încă. Timpul trecea nespuse de greu. Timplele îmi zvicneau cu putere, urechile îmi țiuiau de liniștea care se lăsase între noi și în pivniță... Se liniștise și neamțul; dar încă mai răsuflea, adânc, întretăiat. Aștepta. Știam ce aștepta; să termin țigările acelea cu tutunul de aur. Eu păstram însă focul, de care atârna și viața lui și-a mea, de la o țigare la alta... „Poți să aștepți mult și bine, dom'le *gefreiter*“, spuneam în gând. Oricum, dar tot am să dau foc fitilului... cu ultimul licărit de țigară!“... „Sau, poate te gîndești că mi-e frică? îl înfruntam cu privirile... N-avea nici o griją! Ai să vezi că nu mi-e frică!“

În curînd, însă, asupra ruinelor s-a abătut bombardamentul artileriei noastre. Bolțile pivniței au hăuit îndelung de zgomotul primei explozii. Sus, pe planșeu, am auzit tropăiturile nemților care se repezeau la mitraliere și tunuri. Între exploziile sub care pivnița se cutremura, auzeam din ce în ce mai clar freamătul luptei. Mitralierele și tunurile nemților au răbufnit mai înverșunat ca niciodată... Cu fitilul în mînă și țigara în gură, m-am tras pînă lingă ferăstruica de sub scară... M-am uitat, așa cum am putut, cu coada ochiului, prin gaura ce-o făcusem printre cărămizi... Ai noștri porniseră iarăși la atac. Zvicniseră de pe linia caselor din fund și se apropiau tot mai mult, în salturi scurte și repezi de „casa de piatră“... De ce să ascund? O bucurie netrăită încă mă încerca. Parcă mă nășteam a doua oară!... „După cum au pornit, îmi spuneam, peste cel mult o jumătate de ceas, ai noștri sînt aici, stăpîni peste ruinele astea blestemate“...

— Ei, acum să stăm de vorbă, *Herr Gefreiter!* m-am adresat eu, neamțului, înveselit.

Dar nemții au stăvilit atacul companiilor noastre cam la o sută de pași. Valurile verzui ale romînilor se făcuseră una cu pămîntul. De acolo și pînă la „casa de piatră“ era o întindere mai netedă ca palma: un caldarîm, un loc viran și apoi o altă stradă, pînă la cîtiva pași de noi. Îmi făceam socoteala că nemții erau acuma și mai tari; aveau și tunuri și mitraliere, mai multe decît avuseserăm noi, și nu le opreau nici o clipită...

După un timp, ai noștri și-au strîns și mai mult rîndurile și s-au ridicat iară la asalt... dar focul pustiitor al nemților i-a trîntit încă o dată la pămînt... Și iar s-au încăpăținat ai noștri să străbată pînza aceea de foc și fier... și iar au căzut, mușcînd pietrele și țărîna... Imi sîngera inima cînd îi vedeam cum se zbat fără scăpare între viață și moarte, sub focul ucigător al nemților... Tot privind îndurerat la ei, o idee minunată mi-a lumînat mintea... „Cînd se vor ridica din nou la asalt, mi-am zis, arunc casa în aer... cu nemții, cu tunurile, cu mitralierele, cu toate cite erau deasupra!“ Și gîndul acesta m-a cuprins ca o nebunie.

— Vă ajut eu, fraților! am strigat prin gaura dintre cărămizi, de parcă strigătul meu ar fi putut răzbate pînă la ai noștri... Grupa a patra de asalt n-a pierit încă! strigam mai departe... Hai, ridicați-vă!... Acuma!

Și nu știu de ce, dar cîteva clipe m-am temut că n-au să se mai ridice niciodată. Mi-era atît de ciudă că nu mi-a venit ideea asta de la început, încît mi s-au umplut ochii de lacrimi și am început să tremur de încordare.

De *gefreiter* nu mă mai temeam. Atîta timp cît aveam țigara aprinsă, știa că viața lui este cu desăvîrșire în mîna mea. Gîndurile mele erau

însă la ai noștri, la rîndurile acelea verzui lipite de pămînt, care întîrziu să se ridice iarăși la asalt...

— Încă o dată, fraților! am început să urlu de-a binelea... Încă o dată!... Acuma!... Gata!... Uraaa!

Și chiar în clipa aceea s-au ridicat! Cu ochii la ei am apropiat jarul țigării de capătul fitilului, liniștit, fără să mai tremur... Cînd fitilul a început să sfîrșie, am închis ochii... O detunătură năpraznică a zguduit pîvnița din temelii. Am auzit încă zidurile de deasupra prăbușindu-se într-un huruit înspăimîntător, de parcă se prăbușea tot pămîntul de la o margine la alta...

...În aceeași noapte, ai noștri m-au scos de sub scară, cu picioarele zdrobite de dărîmături... Pînă la mine, dăduseră și de trupul neînsuflețit al *gefriterului* neamț. Planșeul sălii cazanelor căzuse întreg peste el, ca o lespede grea, uriașă, de mormînt...

TRECEAM PRIN IAD...

*Treceam prin iad, alături de Satana
Ce-mi arăta împărăția-i vastă.
Ardeau în flăcări unii pîn-la țeastă
Iar alții stau incremeniți ca stana.*

*Și mă gîndeam la soarta mea nefastă :
Era spăimîntătoare subterana...
Pucioasa, focul o să-mi fie hrana.
N-aș fi crezut s-ajung așa năpastă !*

*Mi-am întrebat amfitrionul : — Ave,
Alteță ! Pentru ce motive grave
Adusu-m-ai în țara ta, săracul ?!*

*Ce cauți printre-ațișii ipochimeni ?
Eu n-am ucis, n-am jefuit pe nimeni !
— Ai scris „Cocoșul negru“ ! zise dracul.*

FIGURANTUL NECUNOSCUT

*Curînd nu voi mai fi decît un nume
Pe care mi-l vor prelungi actorii,
Părtașii mei defunctelor victorii,
Prietenii trăirilor postume.*

*Cu Prometeu și cu dezrobitorii,
Cu Nenoroc rătăcitor prin lume,*

*Va iscodi Akim sinistre glume,
Glașira va boci pe promontorii.*

*Pe-o seară thebaidă sau atridă
Un figurant străin o să închidă
Procesiunile biruitoare.*

*Să nu-l gonți!... Va fi, întors din moarte,
Sărmanul autor venit să-și poarte
Fantoma, în lumini de reflectoare.*

23 ianuarie 1953

FRANÇOIS VILLON NE RECITA BALADE

*În evul mediu greu de mandragore,
Homunculi și legende muribunde.
Companioni ai meselor rotunde
Noi am trăit divine aurore.*

*Rubinel vinurilor vechi burgunde
Strălumina în cupele sonore
Glorificînd suave Leonore,
Isolde, Isabele, Cunigunde.*

*Cu suflet alb ca floarea primăverii
Ne adunam, filhării și truverii
Și iernii de demult cîntam nămeșii.*

*Trăiam sub cerul anticei Elade
François Villon ne recita balade
Apoi plecam să jeșuim drumeșii.*

CUPTOR

*Ecald și termometrul se ridică...
Incovoiați, pe uliți, citadini
Visează adierile grădinii...
Cea mai înaltă frunte azi abdică.*

*Asfaltul se topește : curbe, linii,
Peceți de tocuri netezimea-i strică.
Piciorul gol se lasă-n el cu frică :
Te frige pînă în adincul splinii.*

*Un fluture scrobit, care s-adapă
Cum s-ar scălda într-un pahar de apă
Dar de polenu-i gingaș nu se-ndură.*

*Jertfindu-și sfiiciunea de vestală,
O roză istovită de căldură
S-a desbrăcat, petală cu petală...*

6 august 1954

VERONICA PORUMBACU

AH, STELELE...

*Toate lasă umbră în lume :
o frunză, iubitul, un flutur, un nume,
toate gustă lumina pământului,
pină și urmele vântului.*

*Numai stelele, stelele, n-au caldarim,
nu lasă umbră pe nici un tărîm.
Ah, stelele, stelele !...*

CE-MI RĂMÎNE...

*Sînt o harfă. Prin corzile-ntinse
și zefirul sîrnește un cînt,
și tăcerea pădurilor ninse,
și zăpada purtată de vînt.*

*Dar în cîntul ce vine și pleacă
e în pulbere, inima mea...
Ce-i rămîne că nu e săracă ?
Doar atîta :*

Să poată cînta !

ORAȚIA DE NUNTĂ A MUNTELUI

„Am desbumbat de stele fata noapte“
M. Beniuc.

*„Mireasa mea neagră, coboară,
cu trupul tău zvelt de vioară,
alunecă lin, față noapte,
încinsă cu brîul de lapte,
și-ți lasă în brațele mele*

*de piatră, sîinii fierbinți
sub iia cu fluturi de stele —
te-aruncă în brațele mele,
cu floarea lunii-ntră dinți.
Nu-ți cer jurămînt de credință
sub cerul de-a pururi velință.
Nu-ți cer nici un an, nici o viață:
atît : pînă disdiminează...”*

PLOAIE DE VARĂ

*De sentimente, ca pe frunze, ades
un strat de colb se așterne,
și plîng și-mi pare de neînțeleș
că nu sînt iubiri eterne...*

*Dar seva suie în trunchi și coboară,
tăcut, în ascuns.
Să-nvie culorile, o singură ploaie de vară
uneori e de-ajuns.*

NĂSCUT ÎN EUROPA*)

CAPITOLUL I

Toma stătea de trei zile într-un vagon de marfă cu nevasta și cu fiul său. Stătea așezat pe un geamantan de muiele cu bărbia lăsată în palmă. De multe ori treceau ore în șir, fără să scoată un cuvânt. Din când în când numai, arunca câte o privire spre nevastă-sa, o femeie firavă, cu ochi verzi, care-și privea copilul învelit într-un veston militar, cenușiu. Copilul, înfărcat cu câteva zile în urmă, sleit de foame, dormea mai tot timpul. Era atît de palid încît buzele lui mici, roșii, păreau date cu ruj.

În prima zi, Toma s-a agitat încă, era revoltat, pe urmă s-a liniștit. S-a împăcat cu sine. Nu mai tresărea decît la huruitul asurzitor al avioanelor care treceau deasupra vagonului sau la exploziile înfundate ale bombelor.

Luptele de stradă din jurul gării-triaj se terminaseră de mult: unii spuneau că rușii au ajuns pînă la malul Dunării, alții că ar fi trecut și în Buda.

Vagonul în care s-a cuibărit Toma era tras pe o linie moartă. Ca prin miracol a rămas întreg, nestrivit. Locuință tot nu avea, așa că îi era tot una unde locuia; și, pe deasupra, stînd în vagon avea și șansa să părăsească orașul.

Toma se întorsese cu vreo patru săptămîni în urmă dintr-un lagăr din apropierea Vienei și era slab ca un țir. Nici măcar nevastă-sa nu l-a recunoscut cînd a apărut în ușa adăpostului; l-a privit, mirată, ca pe un străin, apoi a continuat să-și legene copilul. Numai cînd și-a auzit numele, Diana, atunci a tresărit. A început să plîngă.

În drum spre casă, Toma și-a închipuit în mii de feluri revederea: că, în fața ușii apartamentului își va aduna toate forțele, va suna, așa cum obișnuia totdeauna, de două ori, și va crăpa ușa, îi va striga numele, apoi se vor îmbrățișa lung, la fel cum s-au îmbrățișat și la despărțire. Era convins că senzațiile lui de atunci vor reveni și se vor continua ca și cum n-ar fi fost întrerupte niciodată. Alte ori se vedea întors, stînd în fața unei case bombardate, încercînd să plaseze undeva în gol, o cameră de etaj, camera lor. Această imagine l-a frămîntat mult, atît de mult încît o credea adevărată: tirîndu-și piciorul pe cîmpiiile ninse, ochii i se abureau și-i zvîcneau tîmplele de parcă ar fi avut îngropat sub țeastă un ceas mare,

* Fragmente din romanul în lucru.

deșteptător. Atunci și-a dat seama pentru prima oară că vorbește de unul singur : „Uitați-vă, acolo, acolo unde trece pasărea aceea a fost o cameră. Camera mea... Și acum nu mai e acolo... Nu e nici camera... nici masa rotundă, zgâriată... nici dulapul cu trei uși... nici covoarele... nimic... Odată cu ele a dispărut și Diana și ceva care îmi aparținea și mai mult, o parte din mine : fiul meu. Cu ce drept împart avioanele moartea?... Și de ce au căzut bombele tocmai aici, și nu puțin mai la stînga sau mai la dreapta?“

Cînd s-a întors, casa într-adevăr nu mai era : vecinii i-au spus că Diana e jos în pivniță, în adăpost.

— De ce plîngi, Diana? Ar trebui să te bucuri... Taci, nu mai plînge. Nu vezi, se uită oamenii la noi !... Taci, dacă-ți spun !...

I s-a părut caraghios s-o îmbrățișeze. O mîngîie numai pe umăr și se așază lîngă ea. Cînd și-a rezemat spatele de zid a simțit aproape material cum îl părăsesc puterile. S-a simțit îngrozitor de ușor. Din cauza ameteții avu și impresia că plutește : oamenii, lucrurile din adăpost și-au pierdut contururile, erau undeva foarte departe, la capătul celălalt al străzii sau poate și mai departe. Toma ar fi vrut ca această plutire să nu se sfîrșească niciodată. Diana îl scutură de umăr :

— Toma, adu apă.

De unde, de ce să aduc apă? Cui să aduc? De ce e nevoie de apă? Întrebările i se învălmășiră în cap, se destrămară, ca o tresărire bruscă, în vis, cînd calci dincolo de ultima treaptă.

— Toma, adu apă.

Toma se ridică în picioare : adăpostul, oamenii și în special Diana i s-a părut urîtă și rea. De ce m-am întors? În lagăr de la 10 seara pînă dimineața la 5 putea să doarmă, nu-i punea nimeni întrebări, nu-i cerea nimeni să aducă apă.

Acum Toma nu-și mai aducea aminte cine i-a spus că toate vagoanele de pe liniile moarte vor fi duse în România. De fapt asta nici nu mai avea importanță. Atunci însă, cînd a auzit știrea, și-a adunat boarfele, le-a înghesuit în două geamantane de nuiele și s-a mutat în primul vagon întreg. Dorea foarte mult să părăsească Budapesta : luptele de stradă i s-au părut mai groaznice decît zilele din lagăr. După părerea lui chiar și pe front era mai bine : acolo cel puțin cunoșteai direcția de unde trage dușmanul, puteai să te ferești. Într-un oraș asediat însă, unde pentru fiecare trotuar, casă sau etaj se încaieră oameni înarmați pînă în dinți, nu știi cum să te aperi, unde să te ascunzi : gloanțele străbat spațiile aiurea, șrapnelele mușcă din ziduri, granatele explodează la fiecare pas. Și, ce e și mai îngrozitor, peste tot te înconjură morții.

Toma se temea de morți : mai toți erau dezbrăcați încă înainte de a se răci : refugiații și locuitorii orașului asediat aveau haine puține, subțiri. Și, altă soluție de procurat haine nu era. Numai soldații împușcați peste noapte nu puteau fi dezbrăcați : erau înțepenii, de multe ori în poziții caraghioase, așa cum îi găsisse moartea. Într-o dimineață, cînd Toma se duse după apă, rămase în fața adăpostului : un ostaș tînăr, un SS-ist blond, sta îngenunchiat de parcă ar fi vrut să ia startul într-o cursă athletică. Toma l-a bătut pe umăr și neamțul s-a rostogolit pînă la rigola trotuarului. Era mort : avea ochii deschiși și părea că e adîncit în admirarea unor fire de telegraf, rupte. Numai barba lui nu ținea cont de încetarea bătăilor inimii : continua să crească, decolorată, țepoasă.

De trei zile de cînd și-a instalat Toma familia în vagon nici un semn nu i-a dat să înțeleagă că vor pleca în curînd; pe tot pămîntul liniilor nu se vedea nici o locomotivă. Poate de aceea stătea încruntat, tresărind numai cînd uşile vagonului se dădeau înlături și în deschizătura lor apăreau țevile negre ale automatelor. Tresărea, dar nu se speria de ele: ostașii sovietici urcau în vagon, îl măsurau din priviri, apoi plecau. Poate se mirau și ei de această familie ciudată. Odată, un ucrainean înalt l-a privit îndelung: probabil, Toma i s-a părut neverosimil de slab; i-a întins o bucată de piine uscată și și-a făcut semnul crucii.

De obicei sovieticii nu întrebau nimic. Veneau și plecau. Alteori însă în ușa vagonului apăreau civili. Aceștia erau în căutare de alimente. Mai toți erau îmbrăcați ciudat, încotoșmăniți în șaluri, în pături. Unii nu căutau numai alimente ci și mijloace de locomoție. Aceștia puneau fel de fel de întrebări:

— Unde pleacă vagonul acesta?

Toma le răspundea fără să-și ridice privirile:

— Nu știu.

— Atunci de ce te-ai urcat?

— Pentru că vreau să plec...

— Unde?

— Ori unde.

Cei care nu-l credeau pe cuvînt îi răspundeau în acelaș ton.

— Va să zică, ori unde... Păi tocmai acolo vreau să plec și eu.

Se instalau și ei în vagon și așteptau răbdători, cuminți cîteva ore, apoi, plictisiți și nemulțumiți de tăcerea lui Toma, plecau. Alții mai agresivi îi cereau socoteală pentru timpul pierdut, ca și cum Toma ar fi fost vinovat că nu cunoștea perfect mersul trenurilor. Neavînd ce face plecau și ei. Pe urmă totul începea de la început: veneau alții, stăteau cîtva timp și plecau înjurînd. Numai Toma și familia lui stăteau neclintii în vagon așteptînd să se întîmple ceva. Cel mai neimpresionat de tot ce se petrecea în jur era copilul: dacă nu dormea își privea mîinile și rîdea.

Lui Toma îi era milă de el.

Diana vorbea foarte rar: stătea nemișcată, privea undeva în podea, poate crăpăturile scîndurilor, și, foarte rar, ofta. Toma îi privea umerii firavi, părul nepieptănat și o cusătură desfiăcută la gulerul paltonului. Îi era ciudă că nu știa le ce se gîndea. A întreat-o de cîteva ori:

— La ce te gîndești, Diana?

— La noi. Mă gîndesc că poate n-ar trebui să te urmez...

— De ce?

— Am impresia că-ți sînt povară. Și acum de cînd sîntem trei, nu e numai o impresie.

— Vrei să ne certăm?

— Nu. Dar tu m-ai întreat și eu sînt sinceră. Nu crezi că totuși ar fi mai bine să cobor?...

— Nu.

— Poate că ai dreptate.

— Da. Bărbatul totdeauna are dreptate.

În cea de a patra zi, în zori, se auziră zgomote neobișnuite: șuierat de locomotive și comenzi scurte, rusești. Pe urmă nu trecură decît cîteva minute și vagonul se puse în mișcare. Atît de mult a așteptat

Toma această clipă, încît, împlinindu-se, și-a pierdut întreaga ei măreție.

Vagonul se legăna încet, ritmic; osiile neunse plîngeau metalic, și, fără nici un rost, Toma își aduse aminte de o poezie învățată la școală :

*„Iar noi pe lingă mama stînd,
De mult uitărăm jocul“.*

Nu găsi nici o legătură între aceste versuri și plînsetul metalic al osiilor, apoi se miră că-și pune asemenea întrebări.

De fiecare dată cînd se oprea trenul, sau încetineea numai, se urcau în vagon fel de fel de oameni : dezertori îmbrăcați pe jumătate civil, pe jumătate ostășește ; evrei în uniforme vărgate, eliberați din diferite lagăre, negustori ocazionali care se duceau în provincie să-și schimbe hainele pentru alimente.

În apropierea unui cînton se urcă în vagon o femeie în vîrstă care, în loc de palton, se învelise cu o plapumă galbenă. La mijloc, era încinsă cu o centură militară nemțească, de pe catarama căreia cineva, rosese cu o sculă ascuțită inscripția „Gott mit uns“. Bătrîna se instală în mijlocul vagonului, intră în vorbă cu toți ; era bine informată de mersul evenimentelor de pe front, de situația alimentară în nord și în sud, de cazurile de ciumă și tifos apărute în regiune. Avea gură spartă : înjura mai rău ca un birjar, în patru limbi, și era nemulțumită de viteza trenului, de frig și de lipsa de tutun. După un timp scoase de sub plapumă o cască militară, dintr-un buzunar știut numai de ea, o sticlă cu apă și sare. Apoi, spre uimirea tuturor strînse așchiile și bucățile de lemn din vagon și făcu foc. Cu o bucată de sîrmă scoasă tot de undeva de sub plapumă agăță cască de tavan, chiar deasupra flăcărilor.

— Face supă, constată admirativ cineva.

Bătrîna clătină din cap :

— Supă de chimion. Păcat că n-am usturoi.

Îi răspunse un muncitor de la căile ferate, un om cu coșuri pe față și cu pupilele umflute, roșii.

— Da' făină pentru răntaș ai ?

— Am.

— Da' untură ?

— Am.

— Atunci fă-ți supa și taci.

Cei din vagon începură să ridă.

Femeia îi înjură pe toți și nu se liniște decît atunci cînd muncitorul o apucă de plapumă și o amenință că o aruncă din vagon dacă mai scoate o vorbă.

După o liniște de cîteva minute se trezi fiul lui Toma și începu să plîngă. Concertul dură o jumătate de oră. Diana se temu că Toma o să se enerveze, dar acesta, cu o satisfacție răutăcioasă, se distră pe socoteala celorlalți. Un dezertor, care pînă atunci se arătase foarte calm, din cauza nervilor își mușca unghile și se congestionă la față. De cîteva ori vru să se ridice, să spună ceva, dar figura gravă a lui Toma îl țintui pe loc. Se resemnă și se măcină în interior.

Între timp se fierse și supa bătrînei. Ea, fără prea multe ceremonii începu să soarbă din zeamă. Ceilalți, care pînă atunci o priviseră numai

curioși, începură s-o invidieze. Bătrîna nu se sinchisi de nimeni. Supa ce nu o putuse consuma, i-o întinse nevestii lui Toma.

— Na, bea și dumneata.

Diana privi întîi spre Toma, ca și cum ar fi vrut să-i ceară și lui aprobarea, apoi luă casca cu supă din mîna bătrînei. De undeva apărură și o lingură. Zeama îi plăcu și copilului:

— Tu nu vrei să mîncîci, Toma ?

— Nu.

— Ți-ar face bine. Ești foarte slab.

— Am spus că nu-mi trebuie.

Diana nu mai insistă. Numai după ce dădu casca înapoi se întoarse din nou spre Toma :

— Vezi, dacă n-aș fi fost eu, ai fi putut să mîncîci tu. Degeaba te uîți la mine : știu că-ți sînt povară.

Toma era cît pe-aci să spună că da. Ca să nu vadă ceilalți neînțelegerea dintre ei, se uită în altă parte și începu o discuție cu un individ cu mîna bandajată :

— Rănit ?

— Aș, răspunse plictisit individul. Ce-s tîmpit ? ! Să mă duc pe front să mă omoare ? Mi-am tăiat degetele cu securea. Am fost reformat.

— După cîte știu, automutilarea se pedepsește foarte aspru.

— Dacă se află. Ce-s tîmpit ?... Mi-am făcut o injecție de novocaină, să nu am dureri și mi-am ciopîrțit degetele. La comisie am spus că am găsit un stilou și a explodat.

Se însera, peste cîmpiile pline cu tancuri arse, cu tranșee inundate și peste rînile deschise, rotunde ale pămîntului, coborau norii.

— Hai să ne culcăm, spuse cineva și închise ușa vagonului.

Diana se trase mai aproape de Toma :

— Am mîncat prea multă supă. Am lapte.

Toma nu-i răspunse. Diana continuă :

— Mă dor sîinii.

Toma se întoarse spre ea și ridică neputincios din umeri. Ea nu văzu nimic din gestul acesta : în vagon era întuneric beznă. Mai tîrziu, Toma vru să-i spună că „n-ar fi trebuit să înțercăm copilul“, dar își dădu seama că această constatare nu ar fi ajutat-o cu nimic. Ea nu i s-a mai plîns de dureri, decît noaptea cînd ceilalți adormiseră. Toma o mîngîie pe păr și nu-i spuse nici un cuvînt. Ea a plîns încet cu sughițuri. Avea sîinii umflați, gata-gata să plesnească. Dimineața, Toma o sfătui să lase copilul să sugă.

— Am încercat. Nu vrea.

Toma se uită cu ură spre copil. Acesta clipea nepăsător arătîndu-și gingiile unde, abia vizibil, îi apăruse un dinte foarte, foarte alb.

Mai tîrziu Diana nu mai putu suporta durerile. Începu să plîngă și-și blestema zilele. Ca geamătele ei să nu deranjeze pe ceilalți călători, Toma îi propuse să-și muște degetele. Acest procedeu îl învățase de la Larsen pe bordul Norrköpingului.

— Peștele de pește pierde. O durere anihilează pe alta. Dacă-ți muști degetul ai o durere pe care ți-o faci singur. Și durerile proprii, sînt totdeauna mai ușor de suportat decît durerile pe care ți le fac alții.

Pe urmă, ca și cum abia atunci și-ar fi dat seama că era vorba despre nevastă-sa, se gândi cum s-o ajute. Cel mai simplu ar fi fost dacă ar fi putut să-i sugă sîinii. Și dacă ar fi fost numai ei în vagon ar fi trecut la fapte. Așa însă, cu martori, nu-i venea la îndemînă. Incepea să-i pară rău că i-a lăsat pe ceilalți să urce în vagon. Ar fi trebuit să călătorească cu ușile închise.

Spre prînz, trenul se opri în fața unei gări bombardate. Toma îl rugă pe individul cu coșurile pe față să aibe grije de copil și făcu semn nevestii-si să coboare. Spre nemulțumirea lui, nici în clădirea bombardată a gării nu puteau fi singuri. O mulțime de oameni, încărcăți cu boccele circulau printre ruine. Unii dintre ei aveau arme și purtau banderolă albă la braț cu inscripții latine și cirilice. Toma le descifră : garda civilă. Inseamnă că pe aici viața începe să se normalizeze. Nu știa numele gării unde se afla, și deși era curios să-l afle, ca să se poată orienta cît drum au parcurs, nu se interesă la nimeni. N-ar fi vrut ca pentru o singură întrebare, eventual să fie nevoit să răspundă la zece. Mai ales, la unele ca cine e, de unde vine, unde se duce, n-ar fi vrut și nici n-ar fi putut să răspundă.

Toma și Diana cutreerară dărîmăturile în căutarea unui loc ferit și, în cele din urmă găsiră două ziduri destul de înalte în spatele cărora puteau să se ascundă. După părerea lui Toma cele două ziduri cu urme de instalații de telegraf erau foștii pereți ai biroului de mișcare. Bomba care a distrus încăperea a dărîmat tavanul și peretele principal. Numai unde schijele n-au mușcat din pereți se mai vedeau urme de tencuială.

În unghiul zidurilor rămase în picioare, o altă bombă a burghiat podeaua, lăsînd golul întunecat al pivniței să-și caște gura spre cer. Diana, amețită de durere, se rezemă de zidul ciuruit. De sus, o cărămidă desprinsă din zid se prăbuși la picioarele lor, răscolind praful de moloz. Prea mult timp nu aveau : trenul putea să pornească în fiecare clipă. Toma se apropie de nevastă-sa și-i descheie bluza : pielea ei albă, catifelată, era atît de întinsă încît părea străvezie. Toma se aplecă asupra sînilor. Mireasma pielii îl tulbură : au fost atît de puțin timp împreună și în ultima vreme de loc, încît Toma avea senzația că are în brațe o femeie străină, necunoscută.

— Nu mai mă doare, spuse după un timp, Diana. Ușurată, închise ochii și se rezemă de zid.

Toma își ridică fruntea și tresări : pe peretele din față, pînă atunci scăldat într-o lumină părelnică, apărură umbre ciudate care se conturau din ce în ce mai precis. Privi încordat peretele. Da, desluși cîteva capete și țeva unei puști. Nu mai era nici o îndoială : în timp ce era aplecat asupra Dianeii, fuseseră înconjurați de oameni. Le auzi pașii și vocile : se apropiau. N-avu curajul să se întoarcă : oare ce or fi crezînd oamenii?... E război. Mulți își varsă sîngele, mor prin tranșee și aici, în acest colț de gară, un bărbat sugă sîinii unei femei!... O să înțeleagă ei dacă o să le explice?... Dar poate că nici nu vor să înțeleagă... Și apoi, în aceste vremuri tulburi, oamenii întîi trag și numai după aceea pun întrebări. Asta e legea luptelor de stradă ! Din sumedenia de îndoieli și întrebări nerostite una singură i se preciză concret ; și anume că, mort, n-o să le poată da explicații niciodată. Se întoarse brusc : omul cu arma întinsă spre el avea ochii cenușii. În spatele lui, zeci de oameni înarmați cu pietre. Nu mai e

nici o scăpare. Ba, da. Gaura din podea. O fi adâncă?... Acum fiecare clipă pierdută îl poate costa viața. Se aruncă în gol. În aceeași clipă se auzi o împușcătură, apoi încă una... Saltul i se păru o veșnicie, pe urmă se sfârși brusc. Și, înainte încă de a-și fi restabilit echilibrul, instinctiv se aruncă într-o parte. La timp. O rafală mușcă turbat din pardoseala de cărămizi a pivniței. Innebunit de spaimă se tirăște prin întuneric. Se lovește de o ladă, se zgiriie pe față, pe mână, dar se tirăște. Călciul sting îl doare îngrozitor. Exact acolo unde-i intrase pe vremuri un cui ruginit. Și atunci a avut dureri cumplite. Când a scos cuiul, un prieten i-a învelit călciul cu o hartă, ruptă dintr-un atlas geografic. Pe urmă mulți ani la rînd, ori de cîte ori vedea o hartă își aducea aminte de călcii. Tirîndu-se simți dureri și în gleznă. În spatele lui auzi un zgomot înfundat. A mai sărit cineva în pivniță. Cu gîndul la urmăritori, Toma uită de călcii. Se strecura printre lăzi și scaune rupte ca un șobolan. Se obișnuise cu întunericul: putu să distingă lucrurile, contururile urmăritorilor.

Nu știa ce să facă. Un lucru însă îi era clar. Dacă rămîne în pivniță va fi împușcat. Lîngă o fereastră sîrtecată de un obuz, descoperi patru soldați morți. Unguri. Unul dintre ei, cu burta umflată și cu mîinile mîncate de șobolani, avea pe față o cască de fier ca și cum s-ar fi acoperit să-și ferească ochii de lumina care se furișa prin deschizătură. Toma împinse morții la o parte să-și facă loc și se înghesui în deschizătură. Lumina puternică a zilei îl orbi. Își frecă ochii, apoi se uită în jur: în apropiere, trîntiți pe grămezi de moloz dormeau cîțiva cetățeni. Unul se trezi și-l privi mirat. Toma nu-i dădu nici o atenție. Incepu să alerge spre casele din apropierea gării. Se auziră cîteva împușcături dar el nu-și mai întoarce privirile. Gonea trăgîndu-și piciorul rănît și gîfîia ca o locomotivă. Acum ar fi dat un an din viață dacă n-ar fi fost urmărit și dacă s-ar fi putut așeza să se odihnească.

Călciul îl dădea îngrozitor dar continuă să alerge. Trecătorii, mirați, întorceau capul după el. Cu tot zgomotul străzii, Toma distinsese pașii urmăritorilor. Ocolii într-o stradă lăturalnică. Prima casă era bombardată. Se strecură printre dărîmături. În față, o curte plină cu piese demontate de auto. Un gard. Se aude fișăitul unei slofe și pardesiul îi flutură în urmă ca două aripi negre. O gospodină cu un lighian în mîină se sperie, își făcu cruce și începu să strige după ajutor. Toma e iarăși pe o stradă. Ocolește după primul colț. Un om se sperie de el și începu să alerge înaintea lui. După viteza acestuia Toma își dă seama că abia se mai tirăște. Încă un minut, două, și o să fie ajuns. Numai de nu l-ar dădea piciorul! Îl părăsesc puterile și cu un ultim efort se aruncă sub o poartă. Se aud iar împușcături. Gonacii încep să-l urmărească pe individul speriat. Zgomotele se sting. Toma își trage picioarele sub el. Gangul e pavat cu pietre de rîu, mici, cenușii. Prost pavat — constată preocupat. Mai prost decît șoseaua aceea cu nume ciudat din Alexandria. Pe atunci n-avea bani și era flămînd. Aize l-a sfătuit să se angajeze la Uzinele Comunale și a fost distribuit la pavaj. La umbră erau patruzeci de grade și apa de băut caldă. Seara a primit o liră, s-a îmbătat și a bătut-o pe Aize. Aize nu știa să plîngă. Nu știa decît să danseze și să-și ungă pielea cu ulei. Ori de cîte ori se culca alături de ea, mirosea și el a ulei de migdale. A întrebat-o odată de ce se unge cu ulei.

— Pentru că atunci sînt frumoasă.

— Minți, te ungi ca să nu te umpli de păduchi.

Noaptea, cînd dormeau pe acoperișul colibeii, Aize îi făcea vînt cu un carton pe care ziua îl folosea ca forăș.

— De ce stai, Aize, cu mine? Eu nu-ți dau nici bani, nici de mîncare, te bat numai.

— Pentru că ești bun.

— Ești proastă, de aia stai cu mine. Hai, fă-mi vînt că mă mîncîncă țințarii.

Ori de cîte ori o bătea pe Aize, Aize se retrăgea într-un colț, aștepta ca el să se calmeze, apoi venea și-și cerea iertare.

— Iartă-mă că te-am supărat.

Așa s-a obișnuit Toma cu ea. În ultima vreme nu-l mai deranja nici faptul că Aize îi săruta mîinile: era cald, vinul prea ieftin și el, plictisit. Dacă ar fi rămas acolo, poate și-ar fi făcut un rost. Și nici Aize nu l-ar fi blestemat.

De la gară se auzi șuierat de locomotivă. Dintr-odată îl trecură nădușelile. Stupid, privi din nou pavajul gangului. Pe urmă, prin crăpăturile porții în stradă: văzu o casă, doi arbuști fără crengi și un cer neverosimil de albastru. Pe cer, un nor mic și alb trecea ca o barcă. Norul dispăru, apoi apăru un altul, lunguiet, scămos. Oare cît timp o fi trecut?... Ce s-o fi întîmplat cu Diana? Au împușcat-o? La acest gînd tot sîngele îi năvăli în față. Eu am fugit și am lăsat-o pe ea drept țintă. Da, au tras de două ori. Încercă s-o vadă pe Diana căzută, rănită, dar nu și-o putea închipui. Mereu o vedea stînd drept, cu bluza desfăcută așa cum o lăsase în fața armelor. Pe urmă își aminti de copil. Poate a plecat și trenul și n-am să-l mai văd niciodată. Se ridică. Abia își putu țîri piciorul rănit. Nu-i mai păsa dacă va fi sau nu recunoscut de urmăritori. Acum nu-l mai interesa decît vagonul de marfă în care dormea fiul său pe un geamantan de nuiele.

La gară, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, era liniște. Oamenii, obosiți de alergătură, dormeau pe grămezile de moloz, așteptînd sosirile sau plecările trenurilor. Toma se duse spre zidurile arse ale fostului birou de mișcare. Cițiva gură cască îi povestiră despre un individ care a supt sîinii unei femei și care a fost împușcat undeva în oraș.

— Între timp — povesti un individ fără să-și ascundă admirația — tipul și-a schimbat și hainele. Fugise într-un pardesiu ca al dumitale — arată spre pardesiuul lui Toma — și cînd l-am văzut mort, era îmbrăcat într-un costum cenușiu.

Va să zică — își spuse Toma — individul care s-a speriat de mine a fost împușcat. Spre mirarea lui, nu simți nici o remușcare.

— Și cu femeia ce s-a întîmplat? Întrebă, pe un ton plictisit, ca și cum întrebarea ar fi fost pusă numai ca să treacă timpul.

— Au dus-o la depozit, să descarce vagoane. Să muncească, curva dracului!

Toma, cu un calm prefăcut, porni peste linii. Ar fi vrut să alerge, să fie cît mai devreme lîngă vagon dar se stăpîni; își sălta piciorul rănit peste șine, ajutîndu-se cu mîna.

Muncitorul cu fața plină de coșuri, căruia îi incredințase copilul, îl zări încă de departe și începu să-i facă semne cu mîna:

— Ai vrut să lași copilul pe capul nostru, hai?!...

— Nu.

— Lasă că știu eu! Așa sînt tinerii în ziua de azi. Fac copii să-și lase pe drumuri. Soția dumitale unde e?

— Mă duc îndată după ea.

— Nu, nu. Nu mai pleci fără copil!

Toma luă copilul și porni în căutarea nevestii-si. Pe drum copilul se trezi, își scoase mîinile și începu să le agite cu multă importanță. Toma îi zîmbi: ce știe omulețul acesta?...

În apropierea unor magazii, Toma o descoperi pe Diana, lopătînd linte într-un vagon. Îi făcu semn. Diana începu să plîngă.

Toma vru s-o liniștească.

— Taci, Diana, nu plînge ca o proastă! Coboară! Se apropie de vagon dar un individ înarmat îi tăie calea. Toma îi arătă copilul dar acesta ridică neputincios din umeri. Nu putea să facă nimic. I s-au predat 40 de oameni să lopăteze linte. Trebuia să termine munca pînă seara, altfel orașul rămînea fără mîncare.

— Dar dacă te urci dumneata în locul ei, e altceva. Poate să coboare.

Toma se cățăără cu greu în vagon. Adică un om, un număr. Nimic mai mult. La fel ca și vitele. Indiferent de numele, de profesia, de credința lui. Patruzeci de oameni. Gamsîd spunea așa: Dacă aş avea patruzeci de cămile — n-aş mai fura niciodată. Oare eu al cîtelea sînt? Primul?... Ultimul?... Poate numai unul, oarecare, din cei patruzeci... Ca linte de pe lopata asta. Descoperi o bucată de cocean. În care sac va fi aruncat coceanul? În ce oraș? A cui va fi mîna care îl va arunca la gunoi? O mîna de femeie, de fată?... blondă, roșcată? Fata va deveni femeie, va avea copil, va muri, și eu, unul din cei patruzeci, n-o voi cunoaște niciodată... Se întristă la acest gînd. Scuipă în palme și atunci o descoperi pe Diana stînd tot în apropierea vagonului. Nu voia să plece.

— Du-te, încercă s-o liniștească Toma. Urcă-te în vagon să nu ne pierdem lucrurile. Vin și eu în curînd.

Boabele de linte erau uscate și sunau ca niște mărgele de metal.

Începu să se întunece.

Cele mai frumoase amurguri le-a văzut la Famagusta în Cipru. Acolo totul se întuneca: pînă și frunza de măslin. Devenea brună și-și schimba parcă și aroma: te îmbăta.

Un țigal ascuțit de locomotivă îl făcu să tresară. Se uită peste linii: locomotiva din fața vagonului unde erau instalați ai lui, scotea aburi pe nări. Zgomotul sec al tamponelor se repetă ca un ecou. Cu o singură smucitură roțile se puseră în mișcare.

Depart, la ușa vagonului, o zări pe Diana. Cît de neputincios poate fi un om! Dacă ar coborî acum, ar mai putea să prindă ultimele vagoane. Căută sentinela din priviri. Nu, nu se putea face nimic. Era în apropiere. Totuși nu era altă soluție: sări și alergă din toate puterile în urma trenului.

4.

Cel de al patrulea copil al lui Voican, Toma, era precoce și demn. Era singurul care s-a ridicat împotriva privilegiilor acordate lui Beniamin. Încă de mic era arțăgos și-și apăra drepturile cu o încăpăținare animalică. Fie-

cărui cuvînt, el răspundea cu două și nu era discuție în care să nu fi avut el ultimul cuvînt. Chiar și cu riscul unei bătăi. Primele lui amintiri din casa părintească au fost cîntecele lui Voican cînd frămînta lutul și o reproduce în alb-negru după o lucrare a lui Michel Angelo: „Il pensieroso”. Știa la număr cutele togii „gînditorului” precum și scobiturile, șapte, ale celor doi stîlpi de marmură care încadrau statuia. În zilele de ploaie, privea cu jînd cum Voican îl lua pe Beniamin pe genunchi și-i desena. Uneori, cînd taică-su nu era acasă, sau era beat, îi fura creionul și desena și el. Îi plăcea să vadă urmele grafitului pe hîrtia albă, și rîdea prostește cînd liniile închipuiau ceva concret: un om, un cap, un măr sau un scaun. Dacă Voican dădea peste desene, îl căuta imediat pe Beniamin:

— Tu ai desenat asta?

— Nu, tată. Toma.

Voican mototolea hîrtia și-o arunca. Îl căuta apoi pe Toma și-l certa:

— Dacă te mai prind că-mi iei creionul, te bat. Ai auzit?

— Da, tată.

Toma simțea că taică-su ar vrea ca Beniamin să deseneze. De aceea, pe ascuns, îl ura pe Beniamin și continua să deseneze cu încăpăținare. La început numai din încăpăținare, pe urmă, și-a dat seama că desenul îi plăcea grozav. De altfel tot ce vedea sau își închipuia, vedea în linii, în culori. Dacă nu putea să explice ceva, începea să deseneze. Din cauza veșnicelor nemulțumiri dintre el și taică-su, mamă-sa îl trimise la niște rubedenii din Orșova.

Toma părăsi casa părintească fără să fi vărsat o lacrimă.

La Orșova nu-l certa nimeni dacă desena. De aceea, într-un fel era fericit.

După terminarea claselor primare i s-a acordat bursă la liceul din localitate. La liceu tot la desen s-a evidențiat. Pînă și profesorii îi admirau talentul. La celelalte materii nu era nici strălucit, nici prost.

La paisprezece ani ajută unui contrabandist să transporte zahăr și tutun de pe insula Ada-Kaleh. Cîștiga mai bine decît un meseriaș de mîna întîia. Totuși, nu pentru bani s-a aciuat pe lîngă contrabandist: îi plăcea să umble noaptea, să calce atent, să aștepte ascuns într-o tufă pînă dispăreau cîinii grănicerilor. Cînd își simțea bătăile inimii în gîtlej, cînd îl treceau nădușelile din cauza fricii, se simțea în al șaptelea cer. Cînd l-au prins pentru prima oară l-au bătut numai; a doua oară l-au eliminat din toate școlile din țară. Acasă n-a spus nimic. A mărturisit totul abia cînd a fost angajat la ciroul Star. Un dansator pe sîrmă avea nevoie de un băiat pe care să-l țină în gît cînd dansa în cupola ciroului.

Cu viața de circ s-a obișnuit repede: ajută și la încărcarea și descărcarea tarabelor, umbla cu pancarte prin oraș, se lăsa vopsit în toate culorile, cînta, dansa și vindea bilete. Tot la circ s-a obișnuit să vadă bărbați și femei dezbrăcați, iar traiul în comun, mizerabil cum era, îi plăcea foarte mult. În diminețile cînd nu avea ce face, participa la repetiții și în foarte scurtă vreme era bun de dublură: știa să scoată panglici pe nas, să umble în mîini și să jongleze cu patru farfurii. Odată, într-o seară după premieră, cînd toți cei de la circ s-au dus la banchet să se îmbete, Matilda, fata dresorului de cîini, mister Hudson, l-a întrebat:

— Spune, Toma, tu nu ai nici o iubită?

Toma n-avea, dar îi era rușine să mărturisească. O privi lung. Matilda avea ochi mici, rotunzi, și cozile împletite cu rafie galbenă.

— Am, dar asta nu te privește pe tine.

— Minți! N-ai! Mister King mi-a spus că tu nu ai.

— Atunci de ce m-ai mai întrebat?

— Așa. Am vrut să te fac de rușine. Și tata când e supărat pe mama o face de rușine. O întreabă dacă e adevărat că s-a culcat cu omul de gumă.

Mama Matildei era cu douăzeci de ani mai tânără decât mister Hudson. Mister Hudson însă avea opt câini și era un număr permanent pe afișul circuitului.

În ascuns, și Toma era îndrăgostit de nevasta dresorului. Odată, ea i-a dat niște bomboane și l-a mîngîiat pe cap. De atunci, Toma ori de câte ori o vedea ieșind în arenă (era călăreață), îi privea pulpele înroșite de sea și-i căuta privirile.

— La ce te gîndești, Toma?

Fata cu ochi mici și rotunzi îl privea șiret.

— La nimic. Spune, tu n-ai vrea să ai o iubită?

Toma nu-i răspunse.

— Dacă m-ai vrea tu de iubită...

— Pe tine? se sili Toma să rîdă. Ești mică! Ce să fac cu tine?...

Au intrat în grajd. Paznicul dormea. El își făcuse banchetul. Era beat mort.

S-au tăvălit în fîn. O iapă a început să necheze dar ei nu s-au lăsat stînjeniți. Fata își trase rochia pînă la gît apoi luă mîna lui Toma și o frecă de trupul ei cald.

— Acuma, strînge-mă puțin. Așa... Nu așa de tare că mă doare... Tu ești prost, Toma.

Toma voia tocmai să-și scoată pantalonii, cînd s-au întors circarii și i-au strigat. Au apărut amîndoi plini cu fire de fîn în păr și pe haine.

Mama Matildei îl luă pe Toma de urechi, îi trase două palme, apoi îl duse în cabina ei și în timp ce se dezbrăca, îi făcu morală:

— Dacă te mai prind odată cu Matilda, spun directorului să te dea afară.

În noaptea aceea Toma n-a reușit să adoarmă. Hotărî să părăsească circuitul. Totuși nu plecă imediat. Mai avea o socoteală cu circarii. Prilejul s-a ivit pe neașteptate într-un tren de marfă, în drum spre Brașov. Doamna Hudson stătea culcată pe o pătură: făcea baie de soare. Mister Hudson era cu două vagoane mai înainte: își dresa cîinii. Toma sări de pe acoperișul unui vagon pe altul, pînă ajunse acolo unde dormea doamna Hudson. Se duse lîngă ea, se așeză pe pătură și-i privi trupul gol, înroșit de soare.

— Ce-i cu tine, Toma? De ce nu ești la cai?

— M-am plictisit de cai, doamnă. Vreau să plec.

— Și de ce-mi spui mie?

— Pentru că vă iubesc, doamnă. Lăsați-mă să vă sărut.

— Hai, pleacă de aici, că te trag de urechi... îl înghionti și-și acoperi trupul cu pătura. Hai, n-auzi! Pleacă!...

— Lăsați-mă să vă sărut, doamnă.

Doamna Hudson îi întinse fața. Toma o sărută în apropierea urechii apoi fără un cuvînt se ridică, așteptă o cotitură ca să încetinească trenul și se aruncă în gol. Cînd se ridică avea genunchii striviți. Dar Toma nu

simțea durere. Privea ultimele vagoane cu inscripția „Star“ și-și simțea inima mare, cât toate cîmpurile.

Sus, cerul avea culoarea ochilor doamnei Hudson. Și Toma nu știa dacă cerul sau ochii doamnei sînt mai îndepărtați.

S-a înapoiat la Orșova și s-a angajat ca ajutor de pictor pe lângă un iconist care luase în antrepriză pictarea minăstirii Maicii Domnului, ridicată de Pamfil Șeicaru pe muntele Alion. Iconistul i-a descoperit talentul și l-a lăsat să lucreze singur. Toma a pictat portretul directorului liceului și al unei prostituate din oraș, deasupra altarului, în tabloul Constantin și Elena.

La un an după terminarea pictării minăstirii, a izbucnit un scandal monstru: notabilitățile din oraș au cerut refacerea tabloului Constantin și Elena dar iconarul nici n-a vrut să audă despre așa ceva. Iar Toma era încă minor, nu putea fi dat în judecată. Doi ani a lucrat alături de iconar. Deși era plătit prost, după cîte făcea, cîștiga totuși destul de mult. Odată, trimise părinților zece mii de lei fără să treacă pe mandat numele expeditorului. Îi părea însă rău că nu putea fi de față cînd își încasează părinții banii.

Lucra într-o capelă din Herculane la portretul arhanghelului Mihail cînd îl cuprinsese dorul de ducă. Îi spuse iconarului. Acesta se sperie: îi oferi mărirea salariului dar Toma nu mai era bun de lucru. Părăsi încă în ziua aceea capela și se întoarse acasă la Oradea. Bătrînul Voican îl primi rece.

— Am auzit că te-ai făcut vagabond.

— Da, tată.

— Toți frații tăi sînt la meserie, numai tu nu faci nimic. Ce vrei să ajungi ?

— Nu știu, tată.

— Dacă nu lucrezi și nu cîștigi, n-ai ce căuta la noi.

— Nici nu vreau să stau, tată. Am vrut să vă văd numai.

Cînd îl conduse maică-sa la gară, îi spuse :

— Îți mulțumesc, Toma, pentru bani. Știu că au fost de la tine. Îți mulțumesc mult. Mai scrie-mi din cînd în cînd.

— Am să-ți scriu, mamă.

S-a întors la Orșova dar nu l-a mai căutat pe iconar. S-a angajat pe un vas comercial de pe Dunăre și pentru furt a fost debarcat la Brăila.

Orașul acesta cu iz oriental i-a plăcut : a spălat vase într-un birt economic, a șlefuit oase de vită pentru zaruri și s-a obișnuit cu băutura. Nu mai amețea după trei sferturi de izmă și știa să dea și să primească pumni. Un coleg de cameră, un grec mărunt și negricios, cu dinții galbeni de nicotină, l-a învățat să măsluiască cărțile de joc. Astfel că se așeza la masa de joc cu inima împăcată : scotea ca nimeni asul la braziliană, la pot mare n-avea niciodată mai puțin de ful, iar la macao, numai de la șapte în sus. În ziua cînd și-a serbat cea de a 18-a aniversare, s-a îndrăgostit de o casierită de la o frizerie din centru : ca s-o vadă, se rădea zilnic și de două ori pe săptămîină își tunde părul, pînă cînd într-o zi a rămas chel, tuns cu mașina zero. Casierita era amanta unui timonier de pe o remorcă de 2000 de tone, care se numea Nicola. Era puternic ca un urs și zîmbea totdeauna : dar nu știai dacă e trist sau e vesel. După primul pahar de vin îi curgeau balele, dar avea bani de nici el nu mai știa cîți avea. Îi ținea în

toate buzunarele, mototoliți ca niște hîrtii fără valoare. Casierița îi stătea pe genunchi, îi săruta fruntea asudată și-i golea buzunarele.

Toma îi spuse grecului că s-a îndrăgostit de casierița. Grecul îl prinse de reverul hainei :

— Ai înnebunit ? Te omooară Nicola !

Și Toma știa că Nicola putea face, asta. Se avea bine cu poliția, cu vama, cu căpitănia portului. Era un fel de mic dumnezeu al Brăilei.

— Mie totuși îmi place casierița.

Nici Toma nu mai era un băiat slab. Anul petrecut la circ, lucrul în aer liber pe schelele mînăstirilor, l-au întărit. Era lat în spate, înalt, și avea mîini puțin mai lungi decît s-ar fi convenit. Fața lunguiață, senină, cu trăsături de copil și totuși expresivă, cu maxilare puternice și cu fruntea dreaptă parcă trasă cu liniarul, îi dădea o înfățișare de om nordic, fără vîrstă.

— Dacă nu te răzgîndești, mută-te de aici !

— Mă mut. Chiar astă-noapte am să mă mut. Am să mă mut la casierița.

— Ai vorbit cu ea ? îl întrebă îngrijorat grecul.

— Încă nu. Mă duc chiar acum. În primul rînd am să vorbesc cu Nicola.

La „Arca lui Noe“ era clientela obișnuită. Cîțiva marinari, curve și cerșetori. Nicola stătea la o masă lipită de perete. Îi plăcea să se știe ferit măcar dintr-o direcție. Era însă prea beat ca Toma să se poată lămuri cu el. De aceea nu vorbi decît cu casierița.

— Știi, doamnă, că sînt mai bine de patru săptămîni de cînd îmi plac !?...

— Taci ! sisii ea.

— Nu tac. Sînt patru săptămîni. Du-te și-l culcă pe Nicola. Vreau să stăm de vorbă.

Femeia incremeni. Niiciodată nu s-ar fi gîndit că cineva o să îndrăznească să se apropie de ea cînd stătea alături de Nicola. Nicola își auzi numele și ridică capul ; răsturnă un pahar de vin, apoi adormi iar.

— Te aștept peste două ore pe chei.

Numai cînd ieși din birt se întrebă de ce a făcut toate astea. Casierița nu era frumoasă de loc : avea gură mare, dinții rari, cu strungărețe, și o mulțime de pistrii la rădăcina nasului. Acolo, la frizerie, îmbrăcată în alb, părea cu totul altfel : în penumbră nu i se vedeau nici pistrii și nici strungărețele.

Casierița nu întîrzie niciun minut.

— Am venit. Ce vrei de la mine ?

— Acum nici eu nu mai știu, mărturisi Toma. Poate aș fi vrut să mă bată Nicola, sau dracu știe ce. Pînă seara cînd te-am văzut în birt credeam că am neapărată nevoie de tine. Cred că m-am înșelat. Sau poate am vrut numai să fac pe grozavul.

Se miră că nu îi era rușine să mărturisească toate astea. Nu se simțea nici măcar înjosit.

— Iartă-mă că te-am chemat aici.

Tăcu multă vreme. Casierița îl privi mirată apoi îl prinse de braț.

— Și eu te cunosc. Ești pictorul. Știam că vii pentru mine la „Briciul de argint“. De aia nu m-am uitat niciodată la tine.

În timp ce vorbea se lipi de el. Toma o prinse de umeri, o privi în față, apoi o întrebă :

— De ce ai venit?... Te duci întotdeauna când te cheamă un bărbat ?

— Ești porc, dar tu, pictorule, îmi plăci.

Toma o împinse de lângă el.

— Du-te acasă ! Și tu ești curvă ca toate femeile. Pleacă !

A doua zi, Toma auzi de la cineva că Nicola umblă să-l omoare. Cică i-ar fi furat amanta, a vrut să se culce cu ea, dar ea, cinstită, i-a scăpat ca prin minune. Toma își plăti chiria, plăti unui cîrmaci doi poli, pentru o găzduire de cîteva ore, și coborî pînă la Galați. A ajuns pe la ora prînzului. La un restaurant, un afiș îl îndemna să se angajeze pe vase de cursă lungă. Prezentarea la Căpitania Portului. Secundul vasului Norrköping, un suedez uscățiv, l-a măsurat din priviri, l-a întrebat dacă a mai lucrat pe tanc, dacă știe nemțește, apoi, mulțumit de răspuns, a făcut semn funcționarului român. Acesta a eliberat un act, secundul a semnat altul și l-a rugat pe Thomas (așa îi rostea numele) să-l aștepte în fața Căpitaniei. După o oră Toma urca pe puntea Norrköpingului : vasul era vechi și transporta motorină pentru o societate scandinavă, cu un nume greu de pronunțat, plin de consoane. În prima noapte a început să arunce zarurile în cabina comună și a primit două palme de la un boțman cu fața roșcată :

— Dacă te mai prind cu românisme te arunc în apă.

Toma și-a șters fața de sînge și nu i-a răspuns. A băgat zarurile în buzunar și le-a scuturat. Oasele sunau sec, amenințător. Dimineața s-a trezit cu falca umflată și deși căpitanul i-a spus să rămînă în cabină și-a continuat lucrul.

Din ziua aceea nu s-a mai plîns nimeni de el. La Constanța au încărcat două vagoane de lăzi umplute cu fierărie, cu destinația Alexandria, marfă rămasă de la un alt vas suedez. Marinarii erau bucuroși pentru schimbarea rutei. De altfel, mai tîrziu Toma constată că marinarii erau bucuroși pentru ori și ce : și cînd se schimba ruta, și cînd nu se schimba. Erau bucuroși dacă era senin sau dacă erau valuri. Pentru ei și valurile și cerul senin aveau farmecul lor.

Cînd vasul părăsi rada portului, lui Toma i se păru ciudat că se afla în larg, pe un vas suedez. N-a visat și n-a dorit niciodată acest lucru. E drept, distanțele, țărnicurile necunoscute au exercitat totdeauna o vrajă asupra lui, dar nu o vrajă pe care să n-o fi biruit.

Prima cunoștință cu lumea a fost cînd un prieten i-a legat o nană cu o pagină dintr-un atlas. Cînd și-a scos legătura, foaia tipărită era pătată cu sînge, dar nu într-atîta să nu recunoască harta Spaniei. Și acum își mai aducea aminte de numele orașelor rămase nepătate : Alicante, Valencia, Grenada, Cordoba, Sevilla, Malaga. Orașe cu nume sonore, în care trăiau oameni la fel ca și el, și pe care nu-i va cunoaște niciodată. Poate dacă i-ar fi cunoscut ar fi fost cu mulți prieten, le-ar fi știut bucuriile, necazurile. A plîns mult cînd și-a dat seama că din Spania, cu toți oamenii care trăiesc acolo, lui nu-i va rămîne niciodată mai mult decît o pagină pătată cu sînge.

În timpul liber se așeza pe un tambur, de obicei la prora, și privea largul. Îi plăcea nesfîrșitul, monotonia rece a apei. Descoperise culori pe care nu numai că nu le văzuse dar nici nu le bănuise măcar. Coama valurilor mari, verzi-cenușii, luminate de spuma albă a creștelor, cînd aluneca

în jos lăsa să se oglindească în ea și ceva din azurul cerului. Era un amestec imprecis de culori și totuși nu disonant. Culoare rece. Dar ce mă mai interesează culorile?...

Spre seară rămaseră în urmă și ultimii însoțitori ai vasului: pescărușii. Toma stătea tot pe primul tambur de la prora și privea obosit apa verzuită care se pierdea undeva la orizont.

Primul om cu care s-a împrietenit a fost Larsen, un marinăr în vîrstă cu două neveste: una în Suedia la Börnholm, și cealaltă, o mulatră cu trei copii, pe coasta mării Javei, la Madura. Larsen era un om trist, îi plăcea să vorbească despre povești auzite în copilărie. În special îi plăcea să povestească despre un pește ciudat, cu aripi străvezii, care aducea gerul și căruia trebuia să-i arunci trei felii de pîine, să-l sature, să deschidă drumul curenților calzi. Peștele se numea Trenkuö și era bun cu cei care nu mințeau niciodată. Larsen credea mai mult în Trenkuö decît în Dumnezeu. Purta banii într-o pungă din piele de focă legată de gît. Șnurul, un maț răsucit, îi tăbăcise într-atît gîtul, încît, dacă îl atingeai ușor, nici nu simțea. Larsen spunea că Toma semăna cu fiul său care s-a făcut pescar și care-i întreținea de fapt familia. Cînd erau liberi, Toma îl distna cu jonglerii și cu scamatorii învățate la circ. Larsen rîdea și-l lăuda comandantilor. Nimeni nu se mai plîngea de el. Într-o zi pînă și boțmanul l-a bătut pe umăr și i-a zîmbit.

La intrarea în Bosfor, ruinele cetăților de pe coastele celor două continente, Europa și Asia, l-au impresionat profund. Avea impresia că navighează prin istorie. Larsen îi explica ceva despre Anatoli Hisar și despre Rumeli Hisar dar pe Toma îl obseda mult mai mult priveliștea în sine. Vegetația de pe coaste era mai întunecată, de un verde crud, aproape negricios, cu luciri sinelii, decît frunzișul cunoscut de el pînă acum. „Cît de sărac și avar am fost cu nuanțarea culorilor. Parcă mi-ar fi fost frică să le amestec“. Dacă s-ar fi găsit în clipa aceea în fața tablourilor făcute de el le-ar fi șters cu o singură trăsătură de bidinea. În fața zecilor de nuanțe de verde necunoscute pînă atunci avea senzația unui țaran care vede pentru prima oară o locomotivă.

— Uite, vezi, îi explică Larsen. În fața palatului acela, Dolma-Bacce, sau cum dracu se numește, sînt clădirile fostelor hareme ale lui Abdul Hamid.

Dar Toma n-avea urechi pentru sultani și pentru cadănele lor. Ar fi vrut să aibe în fața lui o pînză, culori și multă, foarte multă liniște.

— Lasă-mă, Larsen.

— Nu te simți bine?

— Nu, minți Toma.

— Da, da, tangajul, mormăi Larsen. Am uitat că ești novice.

Norrköpingul străbătu canalul Doro bîntuit de un vînt rece. Tangajul se înteeți dar Toma nu părăsi balustrada vasului decît cînd trebui să se prezinte în schimb. Incepu să-i pară bine că s-a angajat marinăr.

Prima escală de o zi au făcut-o la Sakros, în Kreta. Toma era de serviciu, n-a avut voie să părăsească vasul. Tot timpul sînd de gardă, privea orașelul cățarat pe o coastă stîncoasă, lipsită de vegetație. Neavînd ce face, pentru prima oară se gîndi la ai săi. Ei nici nu știau cît de departe era. Il vedea pe taică-su, așa cum îl văzuse în sute de seri, frămîntînd lutul cu picioarele; deobicei, cînd frămînta lutul era beat. Cînta Bandera Rosa

și cînd își înfîgea piciorul în lut, lutul fleșcăia. Dacă era bine dispus îl trezea pe Beniamin și-i explica :

— În primul rînd, trebuie să-ți pregătești lutul... Cu asta a început și dumnezeu. El însă a despărțit pămîntul de apă. A greșit... De aceea au ieșit oamenii răi, șchiopi, surzi, și orbi. Pămîntul fără apă nu e nimic... E moartea... Și omul cînd moare pierde apa și se transformă în lut, în praf. Trebuie să amesteci bine apa cu lutul. Înseamnă să-i dai viață. Nu mai rămîne decît să modelezi lumea ta proprie...

Beniamin, obosit, moțăia. Voican îl trăgea de urechi și-l certa :

— Nu ți-e rușine, eu te învăț și tu dormi ! Ascultă ! Dacă vrei să faci oameni cu nasul mare, adaugi puțin lut. Dar asta e cel mai ușor de făcut. Trebuie să creeți oameni cu suflet, oameni cu creier, care să vadă, să gîndească, să vorbească. Să vorbească cu ochii, cu buzele. Un sculptor bun își poate auzi statuile vorbind. Cred că Michel Angelo de aceea a fost toată viața atît de singuratic pentru că a preferat tovărășia, prietenia și dragostea marmurei. Tu, Beniamin, tu trebuie să faci oameni... eu sînt un biet nebun... un bețiv... nu asculta ce-ți spun... Du-te și te culcă. Fă oameni, oameni, auzi Beniamin ?!...

În serile cînd bătrînul ținea predici, cu toții tremurau în casă. Discursurile de obicei se transformau în plîns. Într-un plîns amarnic, copilăresc. Pe urmă bătrînul își ștergea lacrimile, se rușina și începea să rîdă. Nimeni nu știa să rîdă atît de trist ca el.

Casele din Sakros erau mici și albe : toate erau la fel, plasate în mijlocul unor grădini mici, pătrate. Unde sînt case la fel, sînt și oameni la fel. Ar fi îngrozitor să trăiești o viață întregă în Sakros, înconjurat de oameni care îți seamănă și la față și la gînd. E ca și cum ai fi multiplicat în sute de exemplare.

Din cauza stîncilor, gardurile de piatră, joase, păreau niște șerpi care se incolăceau în jurul pietrelor cenușii, rotunjite de ploaie și vînt ca niște cranii arse la soare.

De-a lungul cheiului, odată cu seara au coborît și oamenii : hainele lor sărăcicioase, colorate țipător, păreau în amurg o mare de flori, liniștită, supusă. Un pescar cu voce metalică cînta un cîntec trist despre (atîta a înțeles din text) „*sutha vișinea*“, buzele vișinii ale unei iubite nestatornice. Refrenul se repeta des (poate că pescarul nu știa restul cuvintelor) și era bine așa. Cîntecul avea ceva liniștitor, ca valurile unei ape dulci.

Apa clipecea sub tăișul vislelor.

Noaptea tîrziu, Toma i-a auzit pe tovarășii săi întorcîndu-se acasă : oamenii erau veseli și beți. Larsen s-a rugat cu voce tare, a pomenit numele peștelui cu aripi transparente, pe urmă a borît în cabină. Nu i-a cerut nimeni socoteală : nici măcar boțmanul care băuse cu măsură.

CAPITOLUL II

1.

Se înnoptase de-a binelea cînd trenul opri în apropierea unei gări. Toma, cu glezna umflată, coborî de pe tamponul unde reușise să se cațare în ultima clipă și o strigă pe nevastă-sa :

— Diana !... Diana !...

Nu-i răspunse nimeni. Cerul înstelat prevestea ger. Toma șchiopătă pînă la vagonul unde erau instalați ai lui și dădu ușa la o parte.

— Diana ! Diana !

O găsi pe Diana adormită lingă coșul de nuiele. Cînd o trezi ea începu să plîngă.

Toma o mîngîie pe păr :

— Taci, proasto, trezești copilul.

— Cum de ești aici ?... Eu credeam că...

— Taci acum.

Ea vru să-l îmbrățișeze, el se feri și Diana nu reuși să-i cuprindă decît brațele. Le sărută pe amîndouă. Toma se simți stingherit. Nu-i spuse nimic despre piciorul umflat, nici de frigul care îl pătrunsese acolo pe tampon. Se ghemui într-un colț și încercă să doarmă dar somnul îl ocoli. Ar fi vrut ca trenul să pornească, să audă țacănitul roților, să nu fie nevoit să se gîndească : țacănitul roților avea ceva din ritmul unui cîntec de leagăn arab pe care i-l cîntase adeseori și Aize la El Șahnar, în pivnița aceea murdară plină cu șobolani.

Trenul nu porni decît spre dimineață. Toma se trezi legănat de vagon. Se descălță și-și privi piciorul. Se învinetise. Cea mai mică mișcare îi provoca dureri. Avea și gîtulejul uscat, îi era foame, dar cel mai mult ar fi dorit să beie ceva tare, un git de zilencă bulgărească sau spirt mentolat, amestecat cu piper. Fiul său era treaz și el : se juca cu o bucată de cîrpă și cu cîteva cartușe goale de automat.

Spre prînz trenul se opri din nou în fața unei clădiri mici, pe care Toma descoperi o inscripție romînească : Canton Nr. 8.

— Am ajuns în țară, îi spuse Dianei. Impachetează ! Vedem unde sîntem și coborîm.

De vagon se apropiară cîteva ceferiști. Vorbeau zgomotos. Aveau și un însoțitor, un grănicer înalt cu banderolă roșie la braț, cu inițialele căilor ferate.

— Și aici sînt, spuse ceferistul cu voce tare după ce deschise larg ușa vagonului. Apoi se adresa celor din vagon : Coboriți !

Coborîră cu toții. Rămăseseră șapte : Toma cu ai lui și patru indivizi : primul, un roșcovan cu un rucksak kaki, încărcat cu becuri ungurești. Venise în România să schimbe becurile pentru făină. Al doilea, un șvab dezerter din armata germană, venise să-și caute familia risipită undeva la picioarele Făgărașului. Al treilea era un evreu îngrozitor de slab, fugit dintr-un lagăr unguresc. Mîncase pe drum o bucată de pîine și acum vomita sînge tot timpul. Al patrulea n-a vrut să răspundă la nici o întrebare a grănicerului. Cerea să fie dus în fața comandantului pichetului. În timpul percheziției au scos de pe el vreo opt cămăși cu monograme diferite. Cînd grănicerul l-a luat de scurt, individul a declarat că e voiajor. N-avea nici un act asupra lui. Spunea că-și pierduse actele, că venea în țară să și le refacă. Cînd sosi comandantul pichetului, un locotenent somnoros și sașiu, au trebuit să dea și declarații scrise. Formalitățile durară pînă aproape de ora prînzului. N-au fost reținuți decît individul cu cele opt cămăși și șvabul care mărturisise că e dezerter.

Numai după ce părăsise pichetul află Toma că erau la Arad. La Arad nu fusese niciodată pînă atunci. Dacă-și imagina însă harta țării,

putea plasa oraşul cu oarecare exactitate pe Mureş între Timişoara şi Oradea.

Pentru mantaua militară în care fusese învelit fiul său, un ţăran îi duse cu căruţa pînă în centrul oraşului şi-i lăsă în faţa bisericii evanghelice. Spre mirarea lui, Toma nu descoperi nicăieri urmele războiului. Oraşul era zgornicos, aglomerat, cu vitrinele încărcate cu mărfuri : peste tot brutăriile îşi afixau marfa, pîini albe, rumene, pe mesele de lemn aşezate în faţa prăvăliilor. Toma n-avea nici un ban românesc. Îi părea rău : ar fi vrut să fie bun, să-i ofere Dianei, dacă nu altceva, măcar o felie de pîine albă. Se uită în jur şi descoperi o lăptărie.

— Hai, Diana.

Luă amîndouă geamantanele şi porni spre lăptărie. Se aşeză la o masă şi comandă un kilogram de lapte cald.

— Bea, Diana. Dă-i şi copilului.

— Şi tu ?

— După ce fac rost de bani.

Diana vru să-l întrebe „şi ce o să fie dacă n-o să faci rost de bani“, dar renunţă. Ştia că lui Toma nu-i plăcea dacă cineva nu avea încredere în el. Pe urmă, mirosul dulceag al laptelui, al pîinii, îi gidilară nările. Nici nu observă cînd părăsise Toma localul.

Toma plecă în recunoaştere.

Pentru a cita oară se afla într-un oraş nou ? Parcă ar fi fost un făcut : toată viaţa fusese vagabond, colindînd oraşe şi ţări fără să fi avut vreodată timp să-şi lase undeva rădăcini.

Elevi gălăgioşi în uniformă goneau printre trecători. Toma abia se putu feri de ei. Mergea încet, pe lîngă zid, trăgîndu-şi piciorul bolnav. Se pomeni căscînd gura în faţa vitrinelor şi se dojeni : n-am nici un ban, nu ştiu unde am să mă culc şi-mi pierd timpul degeaba. În primul rînd trebuie să fac rost de bani. Fără bani nu putea să mînce şi nu putea să găsească o locuinţă. Şi la noapte voia să doarmă în pat, într-un pat alb, cu perină, cu plapumă. Ce visuri mari, îşi spuse cu amărăciune. O clipă îi trecu prin minte să fure, dar se temea că, lipsa de antrenament, de îndemînare, îl vor trăda şi acum nu voia să fie arestat. Dacă ar fi fost singur ar fi fost cu totul altceva. În închisoare, pe lîngă pumni, omul primeşte şi de mîncare şi, dacă e într-un oraş civilizat, şi un pat cu aşternut. Acolo e cel mai nimerit loc de odihnă şi de refacere. În plus, colegii îi servesc şi informaţiile necesare. Numai închisorile arabilor sînt proaste din acest punct de vedere : acolo nu te poţi odihni nici din cauza şobolanilor şi nici din cauza căldurii care te înnăbuşe.

La Guanar, în mahalaua Alexandriei, a cunoscut Toma pentru prima oară închisorile egiptene. Pe atunci nu ştia că celulele lor nu aveau ferestre. L-a strigat pe gardian :

— Hei, dromader încălţat. Cum se deschide geamul aici ?

Paznicul nu-l înţelese : îl privi plictisit, cu indiferenţă.

— N-auzi, vită cu barbă ! Ţie-ţi vorbesc, n-auzi ! Hotelul vostru pute mai rău decît un closet public din Brăila. Cum se deschide geamul ? Paznicul a dat din mîini, a lehamite, şi l-a lăsat în paza lui Alah.

Toma a aprins un chibrit şi a aflat, spre marea lui surprindere, că apartamentul lui nu avea fereastră. În schimb avea şobolani. Dacă stătea ne-

mișcat, șobolanii i se cățarau pe pantaloni. Nu se putea feri de ei decît cîntînd sau tropăind.

Se opri mirat cînd descoperi că din zece în zece metri erau agățate pancarte mari, din pînză roșie, cu îndemnuri : „Totul pentru front, totul pentru patrie“. Uite, oamenii se îndeamnă la război în loc să-și facă cămași sau izmene. Niște muncitori, înarmați cu lopeți și tirnăcoape defilau ziua în amiaza mare. Cîntau de răsunau toate ferestrele :

„*Porniți înainte, tovarăși.*“

La un colț, vreo șase vînzători de ziare, îmbrăcați elegant, îl îndemneau să cumpere „Scînteia“. Toma refuză și nu pricepu de ce să uită oamenii atît de urît după el. Înseamnă că și asta e o meserie bună. Din două în două case, invalizi, fără mîini sau picioare, strigau din toate puterile :

— Camell, Chesterfield, Pall Mall.

— Camell, Chesterfield, Pall Mall.

Dacă ar fi avut bani ar fi luat un pachet de Chesterfield, cu aromă de smochine. Tot Chesterfield a fumat și pe Norrköping.

Opri un trecător.

— Aș vrea să vînd niște lucruri, domnule. Nu știți, e vreun bazar sau o piață de vechituri prin apropiere ?

— Este. Te duci drept, uite pe aici, îi arată trecătorul o stradă lăaturalnică.

Toma îi mulțumi pentru informație și porni într-acolo.

Ajunse tocmai la spartul firgului. Oamenii își strîngeau lucrurile de pe jos, încercîndu-le în niște cărucioare mici, asemănătoare, numerotate. Înseamnă că sînt negustori de meserie. De aceștia avea nevoie acum. Își scoase pardesiul și-l oferî unei femei voluminoase.

— Cît ceri pe ruptura asta ?

Toma nu cunoștea nici valoarea banului, nici prețul pardesielor. Acum îi părea rău că nu s-a uitat la prețul hainelor din vitrine.

— Cît dai ?

— Cinci sute de lei.

— Cinci sute de lei ? se miră prefăcut Toma. Numai atît ?...

Porni spre cel de al doilea negustor. Acesta era grăbit, nu-i oferî decît în treacăt vreo trei sute de lei. Mai încercă la alți doi negustori, dar nici aceștia nu-i oferîră mai mult. Nemulțumit, Toma se întoarse la femeia care îi oferise cinci sute de lei.

— Poftim, ia pardesiul.

Femeia luă pardesiul, îl răsuci, se uită la ruptura și strîmbă din nas.

— Prea e rupt, domnule.

— Păi ați văzut ruptura și prima oară cînd mi-ați oferit 500 de lei.

— Da, dar nu știam că materialul e din celofibră. Nu-l cumpăr.

În cele din urmă, după vreo zece minute de tocmeală, îi întinse lui Toma 400 de lei.

— Dar pentru haina asta, cît dai ? își arată Toma vestonul.

— Cum, vrei să rămii în cămașă ?

— Nu te privește pe dumneata cum rămîn eu. Mai am eu vestoane.

Spune : cît dai ? — Vestonul era de calitate bună. Îl cîștigase la cărți, în lagăr.

— Șase sute de lei.

Vindu și vestonul cu 650. Rămase într-un pulovăr albastru cu gît rusec. Zgribulit dar vesel se întoarse la lăptărie. Diana era bine dispusă. Lăptăreasa o ajutase să spele copilul și să-l pună în curat. Aflase totul despre ei. Când îl văzu pe Toma își lovi palmele a mirare :

— O, doamne, toți trei sînteți niște copii.

Toma lăsă ceva bani Dianei și porni să caute o locuință.

În stradă se uită cercetător în jur și descoperi un măturător de stradă așezat pe bordura trotuarului. Se așeză lângă el.

— Spune, frate, nu știi vreo locuință de închiriat ?

Pînă află Toma că măturătorul de stradă nu știa nici o locuință de închiriat, acesta îi puse o sumedenie de întrebări de parcă ar fi vrut înadins să stea de vorbă cu cineva să mai treacă timpul.

— Nu știu, frate. E greu cu locuințele pe aici. Oameni mulți, case puține...

Toma îl lăsă în plata domnului și porni spre periferia orașului. Pe drum îi venea să urle de durere din cauza piciorului dar n-avea ce face. Hotărî ca în caz de eșec, să se întoarcă la gară și să se instaleze în sala de așteptare. Intră într-un birt și ceru o țuică tare.

— Dacă vă place tare, de ce nu beți palincă, 50 de grade.

Toma bău două păhăruțe de palincă, se scutură și-și reveni din amorțeală. Palinca îi puse sîngele în circulație: fața îi ardea și pentru prima oară după cinci zile îi pică bine țigara. Un căruțaș se așeză la masa lui și-i ceru foc. Toma îl întrebă dacă nu știe vreo locuință.

— Dar pînă acum unde ai locuit ?

— În vagoane. Azi m-am întors din Ungaria.

— Ei, cum e acolo?... E adevărat că e foamete ? Am și eu un frate la Gyula.

Și căruțașul se arătă dornic de discuții. Toma pierdu o jumătate de oră cu el dar nu fără rost. Acesta îi scrisese pe o bucată de hîrtie adresa unei bătrîne care obișnuia să-și închirieze bucătăria.

— Știi, nu prea are bani, i-a murit soțul și cred că dacă i-ai plăti mai gras, te-ar lăsa să dormi cîteva zile acolo. Pe urmă, vezi dumneata. Du-te numai și spune că te-a trimis Rujan. Mă știe ea. Nu o dată i-am trimis eu clienți.

Toma îi mulțumi și porni în căutarea străzii Hotarului. O găsi cu greu. Strada era nouă, aproape la marginea orașului, în Perneava. Bătu la adresa indicată și-i deschise o bătrînă cu fața brăzdată, îmbrăcată în negru.

— Patruzeci de lei pe zi, îi spuse lui Toma în loc de salut. 40 de lei și îmi plătești înainte.

Toma îi dădu 40 de lei și-i spuse că se duce să-și aducă familia.

— Cum familia ? întrebă mirată, bătrîna. Nu ești singur ?

— Nu, doamnă. Am nevastă.

— Lasă că știu eu ce fei de nevastă. La mine nu e bordel. Na-ți banii.

— Doamnă, se rugă Toma de ea. E nevasta mea. Am și un copil.

— Cum, ai și copii ? Hai, ia-ți banii. Eu nu primesc în casa mea decît oameni cinstiți.

Îi închise poarta în nas.

Toma o strigă din nou.

— Plătesc și pentru ei. Măcar noaptea asta, lăsați-mă, că n-am unde să dorm. Pe urmă, mîine, am să-mi caut eu casă.

Bătrîna nici nu voia să audă. Toma se rugă de ea, se umili și în cele din urmă o convinse. Îi plăti 80 de lei înainte. Pe urmă căută o birje și-și aduse familia.

Bucătăria mică, mobilată sărăcăcios și luminată de o lampă de petrol numărul 5, era mucegăită, umedă. Dar chiar și așa, Toma era mulțumit. Bătrîna îi arătă o canapea cu arcurile ieșite, învelită cu o pătură militară, și se retrase în camera ei, încuind ușa. De după ușă le atrase atenția să stea liniștiți, să nu facă zgomot că nu poate să adoarmă.

Toma se așeză pe o laviță și-și scoase pantolii. Piciorul stîng era învinețit pînă la glezne.

— Ar trebui să ne spălăm, spuse Diana.

Pentru lemne de foc bătrîna le mai ceru douăzeci de lei. Toma îi achită și această sumă și-i trecu prin gînd că n-ar fi rău dacă ar sugruma-o. Pe urmă se întrebă dacă ar fi în stare, și-și răspunse că da.

Diana spală copilul, apoi se dezbracă și se spală și ea. Toma, pironit pe un scaun, o privea obosit. Era mai bine de cinci luni de cînd o văzuse pentru ultima oară dezbrăcată. A fost în lagăr, pe urmă cînd s-au întilnit din nou au stat tot timpul în adăpost, împreună cu alți zeci de oameni. Astfel încît n-a putut nici măcar să-i vorbească să nu fie auzit de ceilalți.

— De ce te uiți așa la mine? îl întrebă Diana și-și acoperi sinii.

— N-am voie să mă uit?

— Ba da. Dar...

Din camera alăturată, se auzi vocea bătrînei:

— V-am spus să nu faceți gălăgie.

Tăcură amîndoi, deși Toma ar fi vrut să o întrebe ce a vrut să spună cu acel „dar“.

Copilul nu voia să doarmă. Era sătul și pus în curat! Arăta spre lampă, vorbea de unul singur, ridea bine dispus. Temîndu-se că bătrîna va obiecta și la acest zgomot, Diana începu să-l legene.

Copilul, însă, în loc să se liniștească începu să plîngă.

Bătrîna apără într-o cămașă de noapte și-i privi sever:

— Mai bine nu vă lăsam aici. Imi stricați somnul.

Nu-i răspunseră nimic. Toma strînse din fălci și se strădui să rămînă locului. Baba, ca și cum ar fi înțeles ceva din tăcerea amenințătoare, se retrase un pas. Atunci o văzu pe Diana dezbrăcată pînă la piele. Își făcu cruce:

— Dumitale nu ți-e rușine să umbli despuiată? Doamne, doamne... Ce ți-e și cu tineretul de azi!?

Se întoarse în camera ei și închise ușa cu cheia.

„Totuși, trebuie s-o sugrum“, își spuse Toma pentru a doua oară în seara aceea. „Ar trebui s-o sugrum și să mă culc în patul ei.“ Ca să nu se mai gîndească la ea, îi porunci Dianeii să se culce pe canapea:

— Tu dormi acolo cu băiatul.

— Și tu?

— N-aș tu grije de mine.

Se ridică și scoase două pături dintr-un geamantan.

Noaptea, Diana se culcă lingă el, îi mîngîie umărul dar n-avu curajul să-l trezească.

2

— Alexandria, strigă Larsen.

Toma alergă pe puntea de comandă dar nu văzu decît contururile imprecise ale unor vase ancorate în ante-port. Privi întrebător spre secund. Acesta îi zîmbi :

— Loc rezervat pentru carantină.

— Asta înseamnă că vom sta aici patru sau cinci zile...

— Noi nu. Numai vasele care au atins țărmlul Anatoliei. Se spune că ar fi fost o molimă pe acolo.

Cu cît se apropiau de țărml cu atît se înmulțeau vasele. Toma descoperi și cîteva nave de război englezești și mai departe, spre cheiul de alimentație, două distrugătoare germane. Cu binoclu putu citi și numele : „Bismark“ și „Danzig“. Atunci văzu pentru prima oară drapelul german cu svastica. Vasele de război nu-l impresionară prea mult.

În schimb îi plăcu zarva din port, semnalizările șalupei poliției și a remorcii de pilotaj, un vaporăș vechi, cenușiu, la fel cu ale piloților din Galați. Încă nu se apropiaseră de locul de acostare și fură înconjurați de o sumedenie de bărci negustorești din care, arabi dezbrăcați pînă la brîu, dar cu turbane colorate pe cap le ofereau spre vînzare pîine, portocale și rom. Din cauza gălăgiei abia se puteau distinge comenzile de pe punte. Acestui vacarm i se adăuga și huruitul motoarelor Diesel ale vapoarelor și zdrăngănitul sec, de fierărie veche al macaralelor electrice de pe chei. Apa își pierduse culoarea azurie : valurile mărunte legănau coji de banane și hîrtii, pestrițind largul. Toma era atît de absorbit de acest peisaj încît era să scape ridicarea avansului și a biletului de permisie. Manipulanțul îl întrebă :

— Thomas, dumneata nu vrei să cobori ?

— Ba da, domnule.

— Atunci iscălește aici.

Toma iscăli un stat de avansuri și încasă 24 de lire. Nu cunoștea valoarea lirei egiptene și de aceea îl întrebă pe Larsen :

— E mult 24 de lire ?

— Depinde.

— Tu ocolești totdeauna întrebările, Larsen. Spune-mi cît costă o sticlă de coniac ?

— Cu cinci stele, o liră.

— Atunci e mult.

Era liber pînă a doua zi seara.

— Pînă la ora șase, îl dăscăli boțmanul cînd îi dădu pașaportul. La 6 fără un sfert pleacă ultima barcă de la țărml. Ai înțeles ?

— Am înțeles.

— Cunoști orașul ?

— Nu, domnule boțman.

— Atunci îți dau trei sfaturi : să nu te îmbeți în cartierul arab, să nu te duci decît în bordelurile oficiale și să nu bei vin de palmier. E făcut din spirit. Și acum, du-te ! Dacă te întorci bolnav, te arunc în mare.

În prima tutungerie din port Toma cumpără o pipă englezească. Restul de la liră îl împărți între niște cerșetori care îi tăiară calea. Nu putu să le dea tuturor și atunci se iscă o bătaie cumplită. Un olog începu să-și

învîrtească cirja și doborî vreo patru orbi care nu reușiră să se ferească. Pînă și Toma se alese cu un pumn după ceafă și în clipa aceea hotări să nu mai dea cerșetorilor nici o centimă.

Pînă ajunse în centrul orașului mai cheltui cîteva lire pe fleacuri: cumpără două rame de corn, ornamentate cu incrustături arabești, un stînx de porțelan pe care ulterior descoperi inscripția: Made in Germany; capul lui Ramses al II-lea din ipsos și o scrumieră argintată plină cu gravuri. Pe la ora zece, după ce vizită și bazarul, rămăsese cu 12 lire. Era însă încărcat cu un coș de papură plin cu daruri pentru cei de acasă. Grecului îi cumpărase un evantai cu miner de fildeș (negustorul îi spusese că a fost al Cleopatrei dar cînd văzu că Toma cercetează marfa, mărturisi că nu era decît o copie fidelă după original), o lampă de noptieră cu bec de baterie, închipuind un bungalow din trestie, și un portmoneu din piele de aligator. Părinților le luase o pereche de ochelari de soare incasabili din plexiglas, batiste cu heroglife, un presspapier în formă de piramidă, din bronz, cu o inscripție franceză: „Souvenir d'Alexandrie” și o ceașcă de porțelan cu farfurie pentru cafea turcească.

Coșul era greu, Toma se opintea și se oprea la tieceare colț să se odihnească. Odată îi trecu prin gînd să se repeadă pînă în port să lase cumpărăturile pe vapor dar se răsîndi repede: nu voia să piardă două ore pe drum. Își purta povara și se blestema c-a fost tîmpit ca un țăran și a tîrguit fără să se gîndească. Din tot ce văzuse pînă atunci îi plăcuse cel mai mult cartierul arab: străzile înguste, fără trotuare, casele mici, uneori oblice cu balconașe colorate țipător, ieșite pînă în mijlocul străzii, aveau ceva feric. Fără să fi văzut aceste străzi arabești niciodată n-ar fi avut curajul să îmbine atît de multe culori într-un singur loc. Ca să poată înainta trebuia să-și facă loc cu coatele. Din cauza coșului însă se mișca greu și pierdea minute întregi, mai ales cînd, în mijlocul mulțimii apărea și un cărucior tras de un asin care ocupa trei sferturi din stradă. Atunci și negustorii își adunau tarabele, se lipeau de zid și înjurau de mama focului. Dacă n-ar fi avut coșul la el Toma s-ar fi distrat copios. Așa însă, înjura și el la fel ca și negustorii.

Într-un fel de piațetă octogonală, cu caldarîmul văruiț, Toma intră într-un birt. Se așeză la o masă rotundă și ceru o sticlă de coniac. În timp ce aștepta să fie servit cercetă localul. În afară de el mai erau alți patru clienți: un om înalt, cu burnus vîrgat în fața căruia ori de cîte ori treceau, chelnerii sau patronul se aplecau pînă la pămînt; doi cerșetori zdrențuroși cu fețele roșii și pline de bube și un alb, un marinăr beat, culcat pe o masă. Patronul, cu fața măslinie și imobilă de parcă ar fi fost modelată din ceară, zîmbea tot timpul șiret. Cînd i se părea că nu-l observă nimeni așeza pe masa marinărului cîte o sticlă goală apoi îl scutura să-l trezească. Marina-rul își ridică fața, mătura cu brațul sticla de pe masă, să aibe mai mult spațiu, și adormea din nou.

În mijlocul localului, exact sub ventilatorul de bambus din tavan, era întins un covor colorat, zdrențuit, fără franjuri. Era ud. Probabil ca să țină răcoare, se gîndi Toma.

După ce bău primul pahar de coniac, patronul se apropie de el și-l întrebă ceva pe englezește. Toma ridică din umeri. Patronul clătină din cap, bătu de două ori din palme și de după un paravan de stambă colorată apără o față înaltă, înfășurată în văluri. Toma o privi atent și fata i se

păru somnoroasă. Mai bău un pahar de coniac. Băutura îl încălzi și mai mult. Își șterse fruntea de mîneca cămășii apoi scoase batistele cu hieroglife din coș și-și șterse și ceafa. Fata înfășurată în văluri se îndrepta spre covor cu pași mici, nesiguri, pe urmă începu să cînte încet, monoton, o melodie tristă, prelungind la infinit vocalele. În ritmul melodiei își legăna șoldurile, genunchii și umerii. Mîinile ei lungi și moi ca niște frînghii se înșurubau în aer apoi se strîngeau în jurul gîtului. Pentru o clipă cîntecul se slîrșea și în scurtă pauză ea încremenea, rămînea suspendată între cele două acorduri. Pe urmă, languros, se înălța în virful picioarelor. Melodia reîncepea monotonă și tristă; mîinile se deslipeau și ele de la gît, alunecau în jos de-a lungul trupului ca niște șerpi sătui, leneși.

Abia tîrziu își dădu Toma seama că fata dansa numai pentru el. Se simți prost și făcu semn patronului să oprească programul. Patronul îl înțelese greșit. Bătu din palme și fata își aruncă pe rînd vălurile: în cele din urmă rămase numai în niște șalvari trandafirii. Cerșetorii începură să ridă și făcură semn fetei să se apropie de masa lor. Toma nu-și găsea locul: mai bău la repezeală un pahar de coniac și în loc să se înveselească se întristă. Ar fi vrut să se ducă la cei doi cerșetori să le circescă cite o palmă sau să-i ordone patronului să-i scoată afară. Dar de ce? La naiba cu firea mea asta stupidă! De ce aș avea eu mai mult drept să admir sinii acestei curve decît cei doi cerșetori? Probabil ei plătesc la fel cum plătesc și eu. Pe urmă își dădu seama că nu rîsetele lor l-au întristat ci faptul că iarăși i se împlinise o dorință. Acolo, la Sakros, cînd n-a avut voie să părăsească vasul i-a invidiat pe tovarășii săi care au colindat cîrciumele grecești din port. Ar fi vrut să fie cu ei, să vadă oameni, femei, să audă muzică. Poate de aceea a așteptat atît de mult să ajungă la Alexandria. Crezuse că, vizitînd birturile din port se va distra și se va simți bine. Oare asta să fie tot? La fel ca atunci în copilărie cînd, la crăciun, dorise un miel de ciocolată. A plîns, s-a zbătut să-l obțină și cînd, în sfîrșit maică-sa s-a dus în oraș să i-l cumpere, s-a întrebat dacă într-adevăr ținea atît de mult să-l aibe. Cînd obținuse ciocolata, pe ascuns, să nu-l vadă bătrînii, i-o dădu lui Benjamin. Pe urmă, la fel s-a întîmplat și cu primul ceas. Luni de zile a făcut economii, a mîncat mai puțin și cînd a cumpărat ceasul, nu s-a mai bucurat de el. L-a dăruit iconarului.

Dansatoarea văzîndu-l înegurat, crezuse că nu e mulțumit de program; se apropie de masa lui și încercă să-i fie pe plac: își legăna trupul, se oferea și-și arăta sinii cu slîncurile vopsite în roșu. Lui Toma i se făcu milă de ea. Scoase o liră din buzunar și o aruncă pe covor. Ea își puse mîinile pe genunchi, se aplecă în semn de mulțumire apoi, ca și cum ar fi executat o figură de dans, culese moneda de pe covor și se îndreptă spre culcușul ei din spatele paravanului de stambă.

În local era îngrozitor de cald; ventilatorul din tavan involbura și mai mult aerul fierbinte, înăbușitor. Ceru un pahar cu apă rece și în loc să-l bea și-l turnă pe cap. Apa i se scurse sub cămașă și-l învioră puțin. Va să zică asta e Alexandria. Sau poate orașul e altul și numai viața de marinar e așa? Dar dacă asta e singurul lucru ce se poate face în porturile astea, putea la fel de bine să rămînă și la Brăila: și acolo avea toate șansele să se îmbete ca un porc sau să vadă dansînd femei goale. Poate chiar cu bani mai puțini. Hotărî să se ducă pe vas, să se culce. În stradă îi păru însă rău că plecase. În fond ar fi putut rămîne toată noaptea, poate dansa-

toarea era și femeie de consumație și n-ar fi trebuit să umble cu coșul prin bordeluri. La primul colț se opri sub un felinar. Își rezemă coșul și-și șterse fața în poala cămășii. Fără să vrea își aduse aminte de dansatoare. Gîndul că s-ar putea să se culce cu cei doi cerșetori buboși îl făcu să se înfioare. Și asta numai din cauza mea? Că ea n-are cum să se împotrivescă. Patronul o silește și ea are nevoie de bani. Ridică din umeri. Și dacă n-aș fi trecut pe acolo nu tot asta ar fi fost soarta ei? Și pînă azi la fel, și de mîine încolo iarăși. Totuși faptul că nu găsea nicio soluție cum s-o ajute, îl indigna. La dracu! am coborît să petrec, și eu îmi fac probleme. Se aplecă să ridice coșul. Coșul era greu și Toma îl asemănă cu un jug. Ce ar fi să-l las aici? De teamă să nu se răzgîndească rezemă coșul de un zid, apoi, brusc, îl lovi cu piciorul. Capul de ipsos al lui Ramses al II-lea se rostogoli pînă în mijlocul drumului. Toma începu să rîdă. Ce probleme mi-am făcut pentru un coș încărcat cu nimicuri. Se simți liber; își viri mîinile în buzunar și începu să fluiera.

3.

În drum spre port se ciocni de o femeie îmbrăcată în negru din creștet pînă în tălpi. Își ceru scuze, femeia chicoti scurt și se furișă sub o poartă. Toma nu-i dădu nici o atenție. Pe urmă se întrebă de ce? În fond de ce n-am rămas acolo în birt? M-am purtat ca un pustiu, își spuse cu supărare și-și ascultă curios ecoul pașilor pe caldarim. În spatele unei tarabe auzi o înjurătură romînească. Se uită într-acolo: doi indivizi se certau. Unul vorbea grecește iar celălalt, nemulțumit de ceva, îi pomenea părinții pe romînește.

Cînd ajunsese în port hotări ca înainte de culcare să se ducă la un bordel. Tot era liber pînă a doua zi seara, așa că îi rămînea destul timp ca să se odihnească în liniște.

În fața unei case luminate cu o mulțime de becuri colorate, înșirate pe o sîrmă, văzu o mulțime de bărbați. Își făcu loc și intră în curte. După primii pași se lămurii că nu se afla în loc bun. În fundul curții, pe o estradă de scînduri pavoazată tot cu becuri colorate stăteau doi indivizi cîntînd din fluiet o melodie monotonă, enervantă. În jurul muzicanților, căscînd gura se înșirau o mulțime de copii: ronțăiau trestii de zahăr. Cînd îl zăriră, copiii începură să țipe și să alerge spre el. Toma făcu stînga înapoi și porni spre ieșire. În poartă, însă, oamenii pe care îi văzuse adunați îi tăiară calea. Se retrase și se rezemă cu spatele de zid și așteptă să vadă ce vor ceilalți. Nu aveau gînduri războinice. Făcură un semicerc în jurul lui și cel mai bătrîn dintre ei, un moșneag cu pîntecul gol, revărsat, se apropie de el și se aplecă pînă la pămînt. În timpul acestei ceremonii își atinse cu virful degetelor buzele și pieptul. Toma se aplecă și el, atent, ca să poată contraataca la primul gest suspect. Se temu în zadar. Bătrînul se mai aplecă odată în fața lui, îi atinse brațul cu degetele și începu să vorbească repede parcă s-ar fi temut că necunoscutul n-o să aibe răbdare să-l asculte pînă la sfîrșit. Toma își deslăcu palmele vrînd să-i dea de înțeles că nu pricepe nimic din vorbăria lui. Bătrînul se întoarse spre ceilalți, începu o discuție aprinsă. Vorbeau cu toții deodată, apoi se lămuriră și lui Toma i se păru că îl delegară pe bătrîn ca să ducă mai departe tratativele. Deși își simțea bătăile inimii în gîtlej nu se temea. Avea cam aceeași senzație pe care o

avusese și atunci când se așezase pentru prima oară în circa dansatorului de sîrmă și străbătuse cupola cercului. De sus, arena părea foarte mică. Tobele băteau un tuș puternic și el nu se mai uita decît la sîrma de sub picioarele acrobatului. Acum privea la fel, drept în ochii bătrînului. Acesta îi făcu semn să-l urmeze. Toma nu se împotrivi: îl urmă într-o încăpere mică, întunecată, pe urmă într-o altă încăpere și mai joasă, luminată de un opaiț de seu. De aici se auzeau glasuri de femei. Se uită repede în jur și descoperi o ușă mascată cu un covor uzat. „Se pare că totuși am greșit. Sînt într-un bordel“. Nu cunoștea obiceiurile de aici. Își viri mîinile în buzunar și-i zîmbi bătrînului. Acesta făcu iar temenele, își mîngîie bărbița creată, murdară. Toma trase la o parte covorul de la ușă. Odaia învecinată era lumînată puternic. Pe jos, peste tot, așezate turcește, stăteau femei cu fețele dezvelite. Cînd l-au zărit, au sărit în picioare și și-au acoperit fețele. Toma intră în odaie. Femeile se lipiră de zid, cuviincioase, cu capetele aplecate. Prima de lîngă ușă era grasă și nu i se vedeau de sub rochie decît picioarele roșii, scărpinate pînă la sînge. Toma se uită în jur și atunci descoperi singura mobilă din încăpere. Un pat scund, fără picioare, acoperit cu un vâl negru. „Dracu știe, astea cred că am să fac dragoste în public.“ Deodată i se păru ciudată liniștea. Făcu un pas îndărăt și atunci bătrînul se duse la pat și trase vâlul. De sub vâl apărură capul unui arab, îngrozitor de slab și pămîntiu. „Te pomenești că e mort“. În clipa aceea își dădu seama ce miros îngrozitor era în odaie. „Am nimerit la un priveghiu.“ Îi veni să ridă. Se stăpîni totuși și ca să-și păstreze seriozitatea se uită spre mort. Probabil că n-a murit de mult: abia acum îl părăsesc păduchii. Rămase încă cîteva minute nemișcat, apoi scoase din buzunar o liră și o aruncă pe pat. Femeile începură să vorbească, îngrozitor de repede, pe urmă începură să vorbească și bărbații. Bătrînul începu să facă iar temenele. Toma se întoarse și porni spre curte. În aerul liber, umed și cald, răsufală adînc. Copiii care se îngrămădiseră iarăși în jurul celor doi muzicanți năvăliră spre el. Toma îi dădu la o parte și ieși în stradă. Cînd ajunse la capătul străzii se uită îndărăt. Bărbații erau iarăși în fața casei așa cum îi văzuse de prima oară.

Porni fără țintă în oraș. I se păru că se mai răcorise puțin, deși transpira și acum ca un boxer în a 12-a repriză. În centrul orașului, în cartierul comercial, dacă n-ar fi văzut oameni îmbrăcați în burnusuri n-ar fi spus că se afla în Africa. Bulevardele largi, curate, asemănătoare cu cele din centrul Bucureștiului, dădeau cartierului un aspect de oraș occidental. Vru să intre într-un local de lux, dar, citind prețurile tipărite pe niște cartonase și așezate vizibil în vitrine, se răzgîndi. Și apoi nici nu era îmbrăcat pentru asemenea localuri. Se întoarse în cartierul arab și căută birtul unde băuse coniac. Îl găsi cu greu: toate birturile semănau între ele. În cele din urmă, după ce intră în vreo zece, îl recunoscă pe patronul care îl servise. Se așeză la o masă din apropierea covorului și-și comandă de mîncare. Patronul îl servi îndată: îi aduse pastramă prăjită, muguri de bambus în ulei și o sticlă de coniac. Pe urmă, după ce se conștinse că clientul era mulțumit, bătu de două ori din palme. De după perdeaua de stambă apărură din nou fata care dansase și după masă. Era înfășurată în aceleași vâluri ca și prima dată. Toma se prefăcu că nu se uită la ea. Privi în jur. De astă dată localul era aglomerat. Peste tot, la mese, stăteau muncitori din port, hamali cu cămășile scoase din pantaloni, derviși murdari purtînd pe umeri

numai cite un ștergar ud și îngrămădiți mulți în jurul meselor mici, cerșetori și felahi. Nici unul din local nu se uită spre dansatoare. Numai unul singur, un om mărunț, cu fața acoperită de o barbă cenușie, cu ochi mici și negri ca niște gândaci de casă, care stătea în apropierea lui Toma. Acesta o privi Iacom în timp ce-și sugea degetele unse cu sevă. Când fata de pe covor își scoase vălurile, vecinul lui Toma aruncă un os drept la picioarele ei. Fata tresări și bărbosul începu să chicotească. Avea o voce subțire, aproape feminină, și când râdeau i se vedeau dinții lungi și cafenii. Nu se sezisă nimeni. „La Brăila, se gîndi Toma, l-aș lua de guler și l-aș arunca afară din local.“ Bărbosul mai aruncă un os pe covor. Toma abia se putu stăpîni să nu-l apuce de barbă și să-l silească să culeagă oasele cu dinții. Se uită la fată. Ea, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, continua să danseze, cu mișcări leneșe, provocatoare. Pielea ei arămie, unsă cu ulei, strălucea în bătaia luminii. În gaura buricului avea fixată o mărgea de sticlă roșie. Abia acum observă Toma că șalvării fetei erau transparente: i se vedeau contururile picioarelor lungi, parcă crescute de-a dreptul din șolduri. „La naiba! Cum de mi-a scăpat acest amănunt după masă?“ După terminarea programului nu-i aruncară bănuți pe covor decît vreo doi înși, niște negustori care păreau mulțumiți că s-a terminat spectacolul, ca să poată discuta în liniște. Toma scoase o liră din buzunar și o aruncă pe covor. Moneta căzu pe pămîntul bătătorit și sună argintiu. Toți cei din local ridicară capetele. Toma roși ca și cum ar fi fost surprins asupra unei fapte nepermise și-și ascunse fața în farfurie. Fata culese banul de pe jos, se aplecă în fața lui și vru să plece cînd bărbosul întinse mîna după ea și o prinse de mijloc. Ea se feri dar nu reuși să scape din strînsoare. Bărbosul își șterse fața unsuroasă în șalvării ei. Toma se ridică, întinse mîna spre bărbos, îl apucă de burnusul cînepiu și-l trase spre el. Acesta privi mirat în jur și vru să strige tocmai în clipa cînd Toma îl plesni cu dosul palmei. Cîțiva hamali începură să ridă. Toma, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, se așeză la masă și începu să mîncească cu un calm prefăcut. Era încordat ca un arc. Cu coada ochiului privi spre bărbos: acesta se uită în jur, căutînd parcă după ajutor apoi scoase un chiot ascuțit și sări spre Toma. Toma se aștepta la atacul bărbosului. Era pregătit. Se feri. Cuțitul cu tăiș scurt și rotunjit ca o seceră se infipse în tăblia mesei. În clipa următoare bărbosul se trezi în mijlocul localului pe covor. Își ținea bărbia cu amîndouă mîinile. Singele i se prelingea pe barbă și picura încet pe covor. Toma, liniștit, cu fălcile strînse, se așeză la masă și-și turnă un pahar de coniac. Patronul temîndu-se că scandalul o să se extindă, bătu repede din palme și dansatoarea reapăru. Ferindu-se de arabul de pe covor începu să danseze și să cînte din toate puterile. Toma, ca să-și justifice și lui și celorlalți că nu se teme, că nici nu-i trece prin gînd să părăsească localul, mai comandă o sticlă de coniac. Când fata execută o mișcare grațioasă începu să aplaude. Ea îl privi mirată. Avea ochi mari și foarte depărtați unul de celălalt. Cozile ei lungi, negre, atîrnau pînă dincolo de brîu. Toma, simțindu-se privit, nu știa ce să facă cu mîinile. Le vîri în buzunar și dădu de bani. Mai scoase o liră și o aruncă pe covor. Fata îi mulțumi din nou. Bărbosul se tîri pînă la masa lui, se așeză și privi țintă spre Toma. Toma, să-l umilească, îi aruncă cuțitul la picioare. Arabul, speriat, își trase picioarele sub el. Pe urmă, cînd își dădu seama că Toma îi dăduse cuțitul înapoi privi nedumerit în jur: se simțea rușinat. Ceru să i se facă plata. Plecă fără cuțit.

„Desigur mă așteaptă la un colț de stradă” — se gîndi Toma și; ca să nu se mai gîndească la el, bău încă un pahar de coniac. Era amețit. După o jumătate de oră, cînd tot birtul începu să se învîrtească cu el, cumpără încă o sticlă de coînac, pentru Larsen, și porni spre ieșire. În stradă se uită în jur, dar nu văzu nici un trecător. Se duse pînă în mijlocul drumului și porni spre port. Tocmai crezu că arabul l-a uitat cînd de după colț apărură o umbră. Toma strînse cu putere gîtul sticlei. „Numai să nu fie mulți, să mă ciopîrțească.” Îi era ciudă că se îmbătase și nu se mai temeă cu adevărat. Își încetini pasul. Cînd ajunse la colț, umbra îi ieși înainte. Toma era tocmai gata s-o lovească în cap cînd o recunoscu pe dansatoarea din local. „Te pomenești că au trimis-o să-mi ație calea.” O prinse de mină și o strînse din toate puterile. Ea gemu și-și îndoii genunchii. Cînd Toma slăbi strînsoarea ea se inclină și rosti abia perceptibil :

— Halas.

Toma cunoștea cuvîntul. Insemna „mulțumesc” pe arabă. Așa i-au mulțumit toți negustorii de la care cumpăraseră amintirile lăsate în coș. Înainte să se poată feri fata îi sărută mîna. Toma o prinse de umăr și-i căută privirile. Ea se uita în pămînt.

— Sailor ?

— Da, făcu Toma. Sînt marinar.

Fără să-și dea seama porni alături de față pe o stradă lăturalnică. Un timp nu-și vorbiră. Ea nu mai avea ce-i spune iar Toma era amețit de coniac. După un sfert de oră de mers au ajuns la marginea Nilului. Un pod de piatră luminat de o mulțime de felinare se oglindea în apa murdară, miloasă.

— Beautiful, spuse fata și arată spre apă.

„Da, asta după cîte știu înseamnă frumos, pe englezește.”

— Da, da, beautiful, îi răspunse. Foarte beautiful.

Îi păru bine că îi ieșise fata înainte. Se simțea singur. Și chiar dacă s-ar fi întors pe vas s-ar fi simțit singur. Alături de Larsen care nu făcea altceva decît să se roage lui Trenknö, Toma s-a simțit totdeauna singur. Iar ceilalți marinari nu se prea ocupau de el. Era convins că tatăl său ar fi fost extrem de bucuros în locul lui pe vas. El totdeauna dorea singurătatea și vorbea despre acest lucru ca despre dumnezeu. Spunea adeseori :

— Oamenii de aceea nu sînt fericiți, pentru că nu pot să fie singuri. Oamenii mari totdeauna au căutat singurătatea. Din păcate nimeni n-a găsit-o pînă acum. Poate, într-un fel, numai muzicantul acela german care compunea surd fiind, s-a apropiat de singurătatea supremă. Ceilalți însă, și-au creat o singurătate artificială, falsă.

Fata îi arătă o barcă luminată :

— Beautiful.

Fata plecă capul în pămînt. Stînd așa, învăluită în vălurile ei negre, părea o statuie. Toma arătă spre el și-și rosti numele, apoi arătă spre ea. Ea nu-l pricepu. Toma își mai repetă odată numele și o privi întrebător.

— I, întrebă fata veselă că înțelesese despre ce era vorba. Răspunse tot englezește : My name is Aize.

Lui Toma acest nume ciudat îi sugeră un pește.

Se așezară pe malul abrupt. Un timp stătură nemișcați, apoi Toma încercă să-i explice că a doua zi va trebui să plece. La întrebarea ei „unde”, n-a știut să-i răspundă. Nici el nu cunoștea traseul Norrköpingului.

Dinspre apă adia un vînt răcoros. Toma se întinse pe iarbă. Un timp privi fața fetei, stelele, apoi adormi. Se trezi dimineța tîrziu, cu vîlul fetei pe față. „M-a acoperit să nu mă înțepe țîntarii“. Vru să-i mulțumească dar ea nu-l pricepu. Zîmbi numai. La lumina zilei părea și mai frumoasă.

— Ești fată bună, Aize, îi spuse și o mîngîie pe față.

Fata nu-și pricepu decît numele și zîmbi iar. Toma se ridică și o ajută să se ridice și ea. Porniră spre oraș. Pe drum se desmetici de-a binelea. Își aduse aminte de cele întîmplate și se întrebă de ce l-o fi așteptat Aize. Nu se îndură să-i ceară lămuriri, temîndu-se că va trebui să piardă cine știe cît timp ca să se poată dumiri. O privi cu coada ochiului. Și ea părea îngîndurată. În sinea lui, Toma era convins că fata l-a așteptat pentru că i-a dat cele trei lire. „O fi crezut că o să mai scoată ceva bani de la mine. În fond, noaptea cît am dormit ar fi putut să mă buzunărească.“ Instinctiv dușe mîna la buzunar și se rușină : banii erau acolo. „Atunci de ce m-a așteptat ? O fi vrut să-mi mulțumească că l-am gonit pe bărbosul acela. Desigur că da, altminteri de ce mi-ar fi sărutat mîna.“ Intrară într-o stradă îngustă numai de doi metri, plină cu copii goi și cu cerșetori. Fata o luă înaintea să-i deschidă drum. În fața unei case dărăpănate, cu tencuiala căzută, Aize se opri și începu să explice ceva. Toma era atît de preocupat privind-o încît nu pricepu nimic, deși fata din cînd în cînd rostea și cîte un cuvînt englezesc. Cînd vorbea i se vedeau dinții, orbitor de albi prin contrast cu pielea ei arămie. Fața ei, perfect ovală, cu trăsături de copil, îi trăda vîrsta : nu avea mai mult de șaisprezece-șaptesprezece ani.

— Yes ?

— Da, îi răspunse Toma. Era bine dispus. Stătea la umbră și fata i se păru extrem de frumoasă.

Printr-un gang îngust și întortochiat intrară într-o curte cu pămînt galben, bătătorit. Peste tot în jur, lingă ziduri, erau aruncate fel de fel de cratițe smălțuite, vechi și găurite, șobolani morți, gunoaie și rămășițele uzate ale unui cărucior cu roți tăiate din scîndură, ca un fund de butoi. În fața unei odăi mascate cu o perdea din bucăți de trestie înșirate pe rafie, Aize se opri și-l privi întrebător pe Toma. El clătîna din cap și intră înăuntru. La început nu distinse nimic : era întuneric, perdeaua de trestie era deasă și nici curtea îngustă, acoperită aproape în întregime cu balconașe, nu permitea pătrunderea luminii. Pe urmă se obișnuie totuși. Descoperi pe un pat de bambus o femeie în vîrstă, care cînd îi văzu intrînd își adună picioarele sub ea. Aize îi spuse ceva. Ea se ridică, se aplecă în fața lui Toma și ieși. Aize trase la o parte perdeaua de trestie și goni muștele. În acest timp Toma se uită prin încăpere : în afară de pat mai era o poliță, zidită în perete și acoperită cu celofan, două scăunele mici cu trei picioare, vopsite într-un verde țipător, o ladă, întinsă pe jos o rogojină de papură. Peste tot, din pereți, răsăreau cuie. Cu toată ventilația pe care o făcea Aize cu un capăt de covor negru, în odaie era îngrozitor de cald. Toma avea cămașa udă și transpira ca un cal de curse. Fără să fie pofitit se așeză pe rogojină și privi silueta înaltă a fetei. Fiecare gest al ei era grațios de parcă ar fi executat un dans, nu o treabă atît de banală și vulgară ca gonirea muștelor. Cînd termină, luă un ol de pămînt și ieși în curte după apă. Se întoarse repede, scoase dintre păturile patului un ștergar și-l muie în apă. Toma privea buimăcit : nu înțelegea nimic. Pe urmă Aize îi ajută să-și scoată cămașa și-i puse ștergarul pe umeri. Răceala pînzei îl învioră puțin. Își șterse și fața și scoase din

buzunar sticla de coniac, cumpărată pentru Larsen. O întinse lui Aize. Ea refuză și Toma nu insistă. Trase câteva înghițituri și așteaptă să vadă ce urmează. Spre surprinderea lui, Aize se așază în fața lui și-l privi lung, stăruitor. O fi vreo prostituată și crede că nu știu să mă port. Vru să întindă mâna s-o cuprindă dar gestul îi aminti de bărbos. În fond care e diferența între mine și el? Rușinat, lăsă să-i cadă mâna pe rogojină. Incepu să transpire din nou. Aize observă suferința lui, luă un cartonaș alb și-i făcu vînt. Toma avea senzația că stă cu fața spre un cazan cu aburi fierbinți și se sufocă. Aize îi schimbă ștergarul de pe umeri, apoi puse un scăunel în fața lui și de pe o poliță scoase o oală de lut, plină de mîncare cu un miros acrisor. Toma strîmbă din nas. Din senin ea începu să rîdă: își lăsă capul pe spate. Cozile lungi, negre, îi atîrnară pînă jos, pe rogojină. Zimbi și el dar cu totul pentru altceva. Era în primul an de liceu, la Orșova, la bunica sa. Bătrîna era o femeie uscățivă cu albeață la ochiul stîng și foarte zgîrcită. Nu-i dădea niciodată niciun leu, nici măcar pentru autobuz, deși de la casa ei pînă la școală erau mai bine de patru kilometri. Odată, într-o zi friguroasă de februarie, Toma i-a cerut un leu. Bătrîna, bineînțeles, nu i-a dat. Stătea în fața oglinzii și-și pieptăna părul lung, alb, care-i atîrna pînă dincolo de șolduri. Ideea s-a născut în clipa aceea dar realizarea ei nu s-a putut face decît după vreo două săptămîni. Bătrîna, cu părul despletit, dormea pe o canapea. Toma s-a apropiat de ea și, pe nesimțite, i-a tăiat părul. Nu i-a mai rămas în cap decît un moț ciuntit. Un peruchier din oraș i-a dat 16 lei pentru pradă și, pînă la dezgheț, Toma s-a plimbat cu autobuzul la școală. Bătrîna, un an întreg n-a ieșit din casă. Stătea pe un fotoliu din apropierea oglinzii și pînă cum îi crește părul.

O prinse pe Aize de mînă. Ea tăcu și-și lungi gîtul spre Toma. Avea un gît subțire și neverosimil de lung. Stătură un timp așa, tăcuți, pe urmă Toma îi căută privirile. Ei era ciudă că nu putea să-i vorbească: ar fi vrut să-i spună că e frumoasă și s-o întrebe de ce și-a ales totmai meseria de cîntăreață de birt. Cînd își întîlniră privirile nu se mai gîndea la nimic. Fata avea ochi atît de negri că nu-i putu descoperi irisul. Ea arătă spre oala de mîncare. Toma refuză, apoi îi întinse o liră și încercă să-i explice să se ducă să cumpere ceva de mîncare. Cînd în sfîrșit Aize îl înțelese, se arătă nespus de bucuroasă. Își acoperi fața cu un văl și plecă. Toma își schimbă încă odată ștergarul apoi se culcă pe spate. Tavanul alb, pătat de muște, părea negativul unui cer înstelat. Se uită la ceas: era abia ora nouă. Peste zece ore am să fiu pe vas, voi asculta comenzile boțmanului, o să-l aud pe Larsen rugîndu-se și am să privesc apa. Cine știe dacă am să mă mai întorc vreodată la Alexandria? Și chiar dacă am să mă întorc oare voi mai găsi casa asta cu tavanul pătat de muște, voi nimeri la birtul cu covorul rupt, s-o văd pe Aize?... Mîine, desigur, nici nu se va mai gîndi la mine. O să aibe un alt client, poate unul nu atît de sentimental, unul ca bărbosul de ieri care o s-o doboare imediat pe rogojina asta. Oare cîți bărbai au fost înaintea mea în casa asta? Vru să plece dar îi era lene să se scoale. Rămase nemișcat multă vreme. Ei plăcea să stea așa. Și pe șchelele mînăstirilor, în timpul mesei, se culca pe spate și privea tavanul, jocul ciudat al luminii în mărgelele de cristal ale candelabrelor. Cînd înaintase cu lucrul și sfinții începuseră să trăiască pe fondul de cer al frescelor, Toma îi privea lung, cu ochii întredeschiși și, uneori, descoperea pe fețele lor cite un petec care i se părea viu. Odată pictase un arhanghel cu o sabie

de foc în mână și fața acestuia de la nas în sus trăia : avea ochi vii, inteligenți, cu o urmă de tristețe în ei, și ori din ce direcție te uitai la el aveai impresia că te urmărește cu privirile. În ziua aceea a fost emoționat. A încercat să repicteze și partea de jos a feței, dar nu i-a reușit nici cum. De ciudă a dat cu grund tot tabloul. Iconarul, tocmai atunci venise în control. Urla de furie : el nu voia sfinți vii ci numai mulți, cât mai mulți. Sfinții se plăteau cu bucata. Pe urmă a mai fost mulțumit de un portret. De Iuda din „Cina cea de taină“. Il făcuse pe iconar cu gura deschisă, așa cum era de obicei când era furios și nu mai putea să strige din cauza nervilor.

Aize aduse doi pești afumați și o piine rotundă, nedospită. În timp ce minca, fata îl privea în tăcere. După masă, Toma bău și restul coniacului. Voia să se îmbete, să nu se gîndească la nimic, să poată pleca fără să-i pară rău. O întrebă :

— Spune, Aize, de ce faci tu toate astea ? Pentru cele trei lire ?

Ea nu pricepu nimic din cele spuse de el. Zimbi numai și se tirî pînă aproape de el. Toma o privi atent. Ea se apropie și mai mult. Mirosea a ulei de migdal. Toma îi trase cu degetul o linie pe git și-și arătă buricul degetului plin de ulei.

— De ce ?

Aize îi pipăi degetul, descoperi uleiul și începu să rîdă. Apoi spuse ceva și văzînd că Toma n-o pricepe, spuse pe englezește :

— Beautiful.

— Nu beautiful, încercă s-o lămurească Toma. Miroase urît. Sfrîmbă din nas. Arată spre oala cu apă și o îndemnă să se spele. Aize ridică din umeri și-și scoase vălurile. Rămase numai în șalvarii străvezii. Totul îi se părea firesc, ca și cum n-ar fi stat goală în fața unui bărbat străin. Toma încercă să pară și el indiferent. Se culcă din nou și privi spre tavan. Auzi clipocitul apei, apoi foșnetul unui ștergar. Culcat cum era, se scotoci în buzunar după o țigară. Era pe jumătate adormit. Coniacul își făcuse efectul. Când se ridică puțin să-și aprindă țigara o văzu pe Aize ungîndu-se din nou cu ulei proaspăt. Mirosul amăruî al migdalului învăluî încăperea. Toma vru s-o certe, pe urmă se răzgîndi. De ce ? Dacă îi place ei ? În fond de ce să nu se dea cu ulei ? Ea îngenunchie în fața lui, își arată pieptul uns și-l întrebă :

— Beautiful ?

— Nu, făcu supărat Toma apoi o trase lingă el. Fata nu se împotrivi. Își lăsă capul pe pieptul lui și se ghemui ca o pisică.

Toma întinse mîna după cămașă s-o șteargă de ulei, dar neajungînd, renunță. Rămase cu brațul întins, răstignit pe podea. Numai cu mult mai tîrziu a înțeles de ce se ung arabii cu ulei. Din cauza soarelui. Fețele oamenilor neunși se usucă și îmbătrînesc repede.

Cînd se trezi avea capul greu, amețit de mirosul puternic al uleiului. În prima clipă nu-și dădu seama unde se află : se uită în jur, nu distingea decît policioara din perete și lada acoperită cu un covor. Pe urmă, cînd o văzu pe Aize așezată turcește la colțul rogojinei, își aminti totul. Se uită repede la ceas. Mai avea trei ore pînă la plecarea vaporului. Mîncă restul de piine rămasă de la prînz și o rugă pe Aize să mai aducă o sticlă de coniac.

Pînă se întoarse ea, Toma se spală și-și îmbracă cămașa. Pe urmă vru să iasă puțin în curte la aer dar afară era și mai cald. Bău din coniac și-și

oferi și ei. Pe urmă se uită din nou la ceas și rămase încremenit: era tot ora trei ca și mai înainte. A uitat să întoarcă ceasul. În prima clipă nu știu ce să facă. Apoi, dintr-odată, încăperea i se păru insuportabilă. Și Aizé zîmbea. Zîmbetul îl înfurie. Fără să se poată stăpîni, o lovi peste față. Ea îl privi mirată, apoi speriată se retrase spre un colț și-și lipi spatele de perete. Toma vru să se justifice față de ea și-i arătă ceasul apoi încercă să facă ca vaporul. Ea se uita cînd la el, cînd la ceas.

Toma renunță s-o lămurească. Dădu din mîini:

— Proasto !...

Ieși în curte. Din cauza balcoanelor nu putu stabili poziția soarelui. Ieși în stradă. I se păru că străzile de aceea sînt atît de înguste ca el să nu poată vedea cerul. Începu să alege. Răsturnă taraba unui negustor de dulciuri dar nu se opri să-i ajute să-și stringă marfa. Ocoli după primul colț. În urma lui auzi strigăte. Na, numai asta îmi lipsește, să mai pierd vremea cu discuții! La celălalt colț, ocoli din nou. Strada în care se afla acum era mai largă, negustorii stăteau în spatele unor teșghele făcute din lăzi de portocale. Alergă din toate puterile. La capătul străzii ocoli spre dreapta într-o stradă lăturalnică plină cu oameni și cărucioare dar la capătul căreia i se părea că se deschide un drum mai larg, un fel de bulevard care ducea spre centrul orașului. De acolo se va putea orienta. La capătul străzii era o piațetă cu o arteziană plină cu oameni. Abia își putu face loc cu coatele. Ocoli și se pomeni iarăși în fața negustorului cu dulciuri. Acesta îl recunoscu și începu să strige. Toma se întoarse. Acum îi părea rău că n-a luat-o și pe Aize cu el. Ea, desigur, i-ar fi putut arăta drumul spre port. Din cauza negustorului cu taraba răsturnată de întors nu putea fi vorba. I se păru că au trecut ore întregi de cînd plecase de la Aize și era tot în cartierul arab, cu străzile toate la fel, înguste și aglomerate. Uneori avea senzația că se reîntoarce mereu în același loc, că fuge pe un traseu închis. Hotărî să nu mai fugă decît în linie dreaptă, chiar dacă va ieși la capătul celălalt al orașului. Un sergent de stradă, cu uniformă albă și desculț, cînd îl văzu începu să fluiera. Oamenii întorceau capul în urma lui. Din cauza căldurii era learcă de apă. În cele din urmă ajunsese într-o stradă largă, plină cu mașini. Făcu semn unui taxi și se aruncă în mașină. Șoferul, un mulatru spătos, îl privi întrebător. Trecură cîteva minute pînă află că mulatru înțelege grecește.

— În port, dar repede.

— Bani ai ?

Toma vru să-l înjure dar se reținu. Ii arătă banii. Șoferul zîmbi satisfăcut și porni motorul.

În apropierea cheiului, Toma coborî din mașină și porni spre debarcader. Ceasul electric din fața clădirii vămii arăta 7 și un sfert. I se mujară picioarele. Se așeză pe o piatră și privi timpit ceasul. Era transpirat și gîfîia ca un bolnav de plămîni. Dar dacă vâsul n-a plecat? Se ridică repede și porni la locul fixat pentru barcă. Debarcaderul era gol. Se așeză pe ponton cu picioarele în apă. Apa rece îl învioră puțin. Nici nu s-ar fi sculat de acolo dacă o sentinelă arabă nu i-ar fi cerut actele. Se legitimă și-l întrebă dacă n-a văzut pe marinarii de pe Norrköping.

— Ba da, îl lămuri într-o grecească stricată sentinela. Au fost aici și au căutat un om. Poate chiar pe dumneata...

— Da, scuipă Toma scîrbit și-și vîrî din nou picioarele în apă.

Sentinela îl sili să părăsească debarcaderul. Toma porni spre căpitania portului. Un ofițer egiptean, tânăr, cu părul negru, lins, și cu o mustăcioară subțire ca o sfoară, zîmbind tot timpul, politicos, îi spuse că nu poate să-l ajute cu nimic. Să încerce la agenția scandinavă, poate ei, dacă are vechime, îl trimit după vas. Cuprins de un calm ciudat. Toma îi mulțumi, apoi își vîrî mîinile în buzunare și porni spre oraș.

CAPITOLUL III

I

Dimineața, de vreme, bătrîna ieși din odaie, trase perdelele de la fereastră și începu să trebăluiască zgomotos ca să-și trezească chiriașii. Copilul se trezise de mult: se juca cu ciucurii unui covor care era prins de peretele de lângă canapea. Bătrîna îi dădu peste mîină și copilul începu să plîngă. Toma se trezi. Buimăcit de somn, sări de sub pătura și se propti în fața bătrînei:

— Ascultă, babă, ți-am plătit pentru o zi întreagă și dacă nu mă lași să dorm, am să te strîng de gît.

Bătrîna se sperie, lăsă să-i scape o cratiță din mîină și începu să bocească. Se trezi și Diana. Il trase pe Toma de picior ca să se astîmpere.

— Las-o. Ce-ai cu ea? Dacă nu ne-ar fi primit în casă, unde am fi dormit?...

— Așa-i, prinse glas bătrîna. Am fost bună cu voi și asta vă e răsplata.

Toma, numai în izmene, neputincios, se așeză pe canapea și-și lăsă capul în palme. Il durea și piciorul. Bătrîna văzînd că dă îndărăt, prinse curaj. Vorbii o jumătate de oră de recunoștință, pînă ce Toma o privi amenințător. Ea tăcu repede și se întoarse în camera ei. De după ușa încuiată începu să blesteme.

Toma se îmbracă, îi lăsă nevastă-si bani pentru pîine și lapte, apoi porni în oraș. Era hotărît ca pînă seara să facă rost de o locuință. Cu serviciul mai putea aștepta. Trebuia să se obișnuiască întîi cu viața de aici, cu prețurile, să nu se angajaze prosteste pentru o leață mică și la o muncă grea. Încă nu știa ce o să facă. Poate și pentru că deocamdată îi era tot una. Era mulțumit că reușise să părăsească Budapesta și că își adusese familia aici, în siguranță. Acolo era prea aproape de front și se mai auzeau zvonuri cum că, Romel, ar fi preluat comanda trupelor germane destinate reocupării capitalei Ungariei, că luptele și în special războiul nu se sfîrșește încă, că nu se va sfîrși nici după ce rușii se vor întîlni cu trupele americane. Dimpotrivă, că abia atunci se va porni adevăratul măcel. Toma însă era atît de sătul de discursuri și de război, de bombe și de trupuri ciopîrțite încît ocolea ori ce discuție despre război, despre politică. Ar fi vrut să-și recapete acea siguranță de sine pe care o pierduse pe șlep, la marele bombardament de la Bratislava. Atunci și-a dat seama pentru prima oară de neputința lui. Stătea în cabina timonului cînd auzi urlînd sirenele. Motorul german, al societății Bayeriser Loyd, Insburk, le-a aruncat șlepsalul în apă și i-a lăsat în mijlocul Dunării. Aveau 80 de vagoane de proiectile în șlep, au trebuit să ancoreze. Cea mai mică lovire de țărni i-ar fi putut arunca în aer. Pe apa lucioasă, luminată de lună, șleplul părea o pată neagră tocmai

bună de țintă. Bombardamentul a durat 40 de minute. Au sărit în aer rafinăriile înșirate pe cheiul vechi și, uleiul aprins, ca un fluviu de flăcări, s-a scurs în Dunăre. Dunărea ardea în toată lățimea ei. De undeva, valurile roșii aduceau rămășițele unui vas de lemn, cotețe pline cu pui, un scaun și arbori smulși din rădăcină. Bordajul vasului începu să se încălzească. Nu mai puteau părăsi șlepul. Toma a alergat la pompă și cîrmaciul cu furtunul în mînă stropea prora, unde, uleiul aprins se lipise de vas. Sus huruiau Mustangurile, coborau în picaj și învolburau și mai mult flăcările din jur. În noaptea aceea își pierduse Toma siguranța, dar cîștigase ceva mult mai valoros: o liniște nefirească, un calm ciudat, exagerat de matur.

Privind firmele din oraș constată că erau făcute de mîntuială. Era mulțumit: la nevoie își va putea asigura existența și ca pictor de firme. Un afiș îl înștiința că la cinematograful Savoy, cu începere de la ora 10, rulează marele film american Gunga Din. Toma nu-și putu stăpîni ispita. Caută cinematograful și-și scoase bilet. Nu fusese la cinema de aproape un an. Imbrăcămintea indienilor, asemănătoare cu cea a arabilor din Egipt îl făcu să-și aducă aminte de Alexandria. Dar nu-și putu continua șirul amintirilor: acțiunea filmului, drama gornistului băstinaș, goana după aur a celor trei ofițeri englezi, l-au captivat. Părăsi sala cu dureri de cap. În stradă se uită lung la fotografiile afișate, își reaminti cîte o scenă apoi dădu cu ochii de o reclamă desenată. Era oribilă. Pictorul care făcuse afișul nu cunoștea nici cele mai elementare noțiuni de anatomie. Făcuse niște capete imense pe trunchiuri schilodite și desenase niște litere lipsite de gust. Se întoarse în foaierea cinematografului și-l căută pe patron. Acesta nu părea cu mult mai în vîrstă decît Toma. Costumul elegant, părul puțin încărunțit, erau însă ale unui om în vîrstă, bine conservat.

— Ce dorești dumneata ?

— Eu, domnule, începu Toma, sînt pictor decorator. Mă ocup cu desenarea afișelor de cinema. Am văzut reclamele dumneavoastră. Sînt foarte urite.

— Și poți face ca ăia de la București ?

— Da, domnule.

— Uite, acum nu prea am timp. Vino dumneata după masă, va fi și asociatul meu aici, și vom putea discuta. E bine ?

— Da, domnule.

Pină după masa colindă orașul după locuință dar nu găsi nici o cameră de închiriat. Orașul era supra aglomerat. De cînd frontul se mutase în vestul țării se stabiliseră în oraș două regimente și tot aici luaseră ființă comisiile de repatriere și o sumedenie de organizații noi. Partidul Comunist din România, cel social-democrat, Tineretul Progresist, Apărarea Patriotică, ARLUS și altele de care Toma pină atunci nici nu auzise. Îi părea rău că s-a certat cu baba. Poate dacă s-ar fi înțeles cu ea ar fi putut-o lămuri să-i mai lase o noapte în bucătărie. În fond ar fi fost bine pentru amîndoi. Ei ar fi avut unde să stea și ea ar fi cîștigat un ban. Porni spre casă. În bucătărie o găsi pe Diana la masă. Stătea lîngă bătrîna și-i povestea ceva. Află mai tîrziu că cele două femei s-au împăcat. Bătrîna s-a emoționat de călătoria lor și s-a mai îndulcit puțin. Cu banii lăsați de Toma au făcut cumpărături la piață și au pregătit un prînz în toată regula. Ea se învoi să-i mai lase o noapte cu condiția să i se plătească înainte. După felul cum vorbea a dat să se înțeleagă că nu s-ar supăra chiar dacă

ar rămîne mai mult timp. Toma îi plăti înainte pentru încă o zi și se duse la cinematograful Savoy. Patronul era ocupat cu ruperea biletelor la intrare, așa că Toma așteptă răbdător în foaier și cercetă afișele litografiate ale programului următor. Urma „Poarta albă”. Pe doi dintre actorii principali, Toma îi recunoscuse: Olivia de Haviland și Charles Boyer.

După ce începu spectacolul, patronul îl duse într-o încăpere mare de la etaj, plină cu cartoane și șipci, rezervată anume pentru reclame. Pe niște mese lungi de placaj erau întinse cartoane de diferite mărimi.

— Am vorbit cu asociatul meu și a spus să faci un afiș de probă. Poftim, aici ai de toate. Vopselele sînt acolo. — Arată spre un colț plin cu borcane de tempera. — Și pensulele sînt acolo.

Îi dădu și citeva afișe tipărite ale filmului Poarta Albă și două fotografii în prim plan ale actorilor principali.

Rămas singur, Toma se apucă de lucru. Voia să-l dea gata pe patron. Confecționează o pancartă mare doi pe trei, și începu să deseneze. La început era emoționat, conducea creionul nesigur, pe urmă, mirosul vopselelor, pensulele îi deveniră familiare. În mai puțin de două ore termină afișul. Era la fel ca și cel tipărit, stilizat numai. Portretul actorului era transparent ca și cum ar fi fost plămădit din fum și plutea în fața fundalului, un castel mai mult bănuț, undulant ca un steag. Celălalt portret, al femeii, îl făcuse în semi-umbră, cu albastru și verde. Când se întoarse patronul să vadă cum lucrează pictorul, îl găsi pe Toma fumînd.

— Nu te apuci de lucru?

— E gata. Îi arată pancarta.

Patronul rămase înmărmurit. Îl chemă și pe asociatul său apoi se întoarse spre Toma, îi întinse mina și se prezentă.

— Kugler. Bob Kugler...

Pe urmă îl întrebă cine e, de unde e. Toma se laudă, spunîndu-le că a lucrat la o casă de reclame din Viena, că a fost litograf, că s-a întors numai de cîteva zile în țară. După o scurtă consfătuire cei doi asociați hotărîră să-l angajeze.

— Întîi te duci pe Kogălniceanu și te înscrii în sindicat. Pe urmă, mîine te prezinți la lucru.

Mai bucuros ca nicicînd, Toma porni în căutarea străzii Kogălniceanu. Din cauza unei demonstrații trebui să ocolească tot centrul orașului. Întrebă pe cineva de ce demonstrează oamenii.

— Cum, dumneata nu citești ziarele? A căzut Budapesta.

Toma ridică din umeri: „Înseamnă că nici acolo nu mai mor oameni”. Vru să înainteze spre primărie dar se ciocni de un cordon de polițiști.

— Nu se poate, tovarășe. E miting.

— Și atunci cum o să ajung în strada Kogălniceanu?

— Ocolești, tovarășe... Ocolești...

Ajunse în strada Kogălniceanu. Căută adresa indicată și urcă la etajul doi, la sediul sindicatului salariaților particulari. Nu găsi decît un singur funcționar. Se prezentă:

— Toma Voican. Am venit să mă înscriu în sindical. Sînt angajat la Savoy.

Funcționarul din spatele biroului îl măsură lung.

— Stai jos, tovarășe.

În cameră era cald. Funcționarul avea mînele cămășii suflecate și Toma îi descoperi pe brațul stîng un număr mic, tatuat. A fost în lagăr. Îi întrebă :

— Dumneata ești comunist ?

— Da.

— Atunci de ce nu ești la manifestație ? Pusese întrebarea cu răutate, ca să-l pună în încurcătură.

— Nu pot, îi răspunse funcționarul zîbind. Luă un baston rezemat de spătarul unui scaun și-și lovi cu putere picioarele. Picioarele sunau sec, a lemn.

— Scuzați-mă, își lăsă Toma capul în pămînt.

— Nu face nimic. Sînt din lemn, dar sînt bune. Azi însă am umblat prea mult. De aia am rămas aici. Ai mai fost sindicalist ?

— Nu. Și nici nu-mi prea plac chestiile astea politice. Mă înscriu că altfel nu mă pot angaja.

— Nu-i adevărat.

— Deci pot să nu mă înscriu ?

— Sigur că da. Sindicatul nu e o asociație de breaslă.

— Atunci mulțumesc pentru informații. Bună ziua.

— La revedere, tovarășe Toma Voican. La revedere...

2

...După șase luni Toma începuse să înțeleagă araba. Nu bine, dar îndeajuns, ca să se poată descurca. În cea de a șasea lună nu se mai temea să străbată noaptea cartierul arab : învățase cum să se ferească de hoți, cum să respingă armata de cerșetori și cum să-și facă loc pe străzile arhi-aglomerate. Cînd se reîntoarse din port se dusese de-a dreptul în birtul unde o văzuse pentru prima oară pe Aize. Ea era acolo. Toma nu-i mai aruncă nici un bănuț pe covor. Așteptă liniștit să termine programul, apoi îi făcu semn că o așteaptă afară. Aize nu întîrzie mult. Veni și plecară împreună acasă la ea. Femeia în vîrstă pe care o văzuse și în prima zi era tot acolo. Și de data asta plecă fără un cuvînt. La început Toma vru să se intereseze de identitatea ei, dar din cauza complicațiilor pe care i le rezerva o discuție, renunță. Mai tîrziu n-o făcu din lene, din indiferență. În prima noapte petrecută în casa Aizei se îmbătă ca un porc. Aize îl privise tot timpul cu ochi speriați, dar Toma nu se mai arătase agresiv. Dimpotrivă. Îi mîngîie mîinile și fața. Pe urmă, temîndu-se să nu fie înțeles greșit, o împinse de lîngă el și o privi numai. Îi părea rău că nu-i putea vorbi. Poate, dacă ar fi putut să-i explice unele lucruri și anume că nu are unde dormi, i-ar fi fost mult mai ușor. Așa însă, dacă s-ar fi apropiat de ea, Aize ar fi putut crede că a venit numai pentru o noapte sau două. În cele din urmă îi explică prin semne :

— Vreau să rămîn aici.

Aize se arătă bucuroasă. Toma prinse curaj și vru să pară un adevărat domn.

— Tu, Aize, nu te mai desbrăca în fața mea.

Ea nu-l înțelese. Toma începu să-i arate vălurile și făcu cîteva mișcări largi cu mîinile. Ea zîmbi și se desbrăcă. Toma îi puse vălurile înapoi pe umeri.

— Așa, beautiful. Cu văluri. Înțelegi?...

Luni de zile mai tirziu îi păru rău de această discuție. Aize nu se mai dezbrăca niciodată în fața lui decît cînd se spăla. Și, datorită relațiilor care s-au statornicit așa, Toma nu mai avu niciodată curajul să se apropie de ea, altfel. Odată numai, după ce se întorsese de la închisoare, o întrebă de ce poartă mărgeaua aceea roșie în gaura buricului. Aize îi explică candid :

— Pentru că la femeii toate cavitățile sînt unite. Cred că de aceea poartă femeile cercei, să înfrumusezeze urechile. În nas, de asemenea. Dar de ce te uiți așa la mine, Tommy ?

— Pentru că sînt un timpit !

— De ce te înjosești, Tommy ?

— De aia ! Acoperă-ți burta !

— Tu te temi de mine, Tommy ? Poate crezi că sînt bolnavă ?...

— Nu cred nimic ! Lasă-mă în pace ! N-auzi ?

— Iartă-mă, Tommy.

A doua zi după întoarcerea lui în casa lui Aize, Toma își cheltui ultimii bani și se ospătă ca un prinț. Nu se gîndi nici ce o să mănînce și nici de unde o să-și facă din nou rost de bani. Pe urmă, cînd nu mai avu ce să mănînce, gustă și din oala Aizei, cu miros acrișor. Era acolo un fel de carne dospită în oțet și iaurt, cu un gust de usturoi putred. Pe urmă, într-o noapte, cînd nu mai mîncase de două zile, Aize îi aduse în casă un marinar beat. La început Toma nu-și dădu seama despre ce anume era vorba. Numai cînd marinarul îl pofti afară și începu să se dezbrace, se înfurie. Luă un scăunel și-l lovi în cap. Marinarul începu să urle și în fața ușii se adună întreaga curte. Toma îl aruncă pe marinar drept în mijlocul mulțimii apoi îi dădu Aizei două palme. Ea se așeză lîngă perete cu fața la pămînt. Furios, Toma se plimbă toată noaptea prin odaie. Cel mai mult ar fi vrut să plece pentru totdeauna dar numai cînd își aducea aminte de străzile calde ca niște cuptoare, gonea gîndul acesta. Totuși, hotărî ca a doua zi să se ducă să-și caute de lucru și să facă rost de bani. Primul serviciu și l-a găsit în port, dar n-a lucrat decît o jumătate de zi. Samarul îi însingerase spatele și pentru descărcarea unui vagon de pirită nu primise decît o jumătate de liră. Aize îi îngrijise trei zile rănile. Il unse cu ulei de migdal și-l ferise de muște. Cînd nu mai putură să rabde de foame, Toma o trimise pe Aize să facă rost de bani. Patronul nu-i mai dădea voie să danseze. Angajase o altă fată, mult mai tină, aproape copilă, cu picioarele subțiri și osoase. Aize se întoarse acasă cu un bărbat schiop. Toma nu-i mai spuse nimic. Plecă din odaie și ca să nu audă horcăitul schiopului, ieși în stradă. Aici îi veni ideea să fure. Bucuros de această descoperire, hotărî să plece și să nu se mai întoarcă niciodată la Aize. Colindînd însă străzile nu găsi pe nimeni pe care ar fi putut să-l fure. Și chiar să-i dea cuiva în cap, nu era încă hotărît. Dimineața, obosit și rușinat, se întoarse acasă.

Din banii primiți, Aize îi cumpărase pește și o jumătate de sticlă de coniac. Toma îi sărută mîinile apoi, emoționat de acest gest, își lăsă capul în poala ei și plînsu ca un copil. Aize nu pricepea cu ce greșise. Zîmbetul îi înghețase pe față și tremura ca varga. Îi era teamă.

A doua zi vîndură și ceasul lui Toma și mîncară încă două zile. Pe urmă, neavînd încotro, Toma își luă inima în dinți și buzunări un vînzător

de răcoritoare. Succesul îl îmbătă. Ii spuse Aizei că dacă o mai prinde odată cu un bărbat, o strânge de gît. Cu bani în buzunar se simțea mult mai în siguranță. Poate de aceea vru să braveze și vîri mîna și în buzunarul unui ofițer englez. Englezul îl simți, strigă după ajutor. Totul se pătrecuse în autobuz și Toma n-avu cum să scape. A fost predat unui sergent arab și dus într-o închisoare comună. Aici nu căldura înăbușitoare îl supăra, ci mirosul acrișor de puroi al bolnavilor. Se retrase în cel mai îndepărtat colț al celei și așteptă acolo două zile, pînă cînd fu dus la tribunal și judecat. Primi șase luni de închisoare corecțională.

În prima noapte de temniță l-au mușcat șobolanii și se umplu de păduchi. Nu se gîndea decît la evadare. Reuși să fugă după șapte zile, în timp ce-l transportau spre o tabără de muncă din sud. A sărit din camion în plină viteză și și-a zdrobit fața de caldarîm. Cu ochii înecați în sînge, și-a înfășurat cămașa pe mîinile încătușate și s-a alăturat unui grup de cerșetori care se duceau spre Alexandria. Reuși să intre în oraș. Era atît de obosit că abia s-a putut tîri pînă la locuința Aizei. Ea nu știa nimic despre el. Cînd l-a văzut, i-a zîmbit ca și cum nu s-ar fi despărțit de el decît de cîteva ore. A adus o daltă și un ciocan și i-a scos cătușele.

— Ai fost arestat, Tommy ?

— Da. Tu desigur ai crezut că am plecat ?

— Eu n-am crezut nimic, Tommy. Te-am așteptat.

— Și dacă aș pleca pentru totdeauna și atunci m-ai aștepta ?

— Da, Tommy.

— De ce ?

— Nu știu de ce, Tommy.

— Nu mai îmi spune Tommy.

— Bine, Tommy.

— Spune, de ce m-ai aștepta?!... Trebuie să fie un de ce !

— Nu totdeauna.

— Ce vrei să spui cu asta ?

— Ascultă. Mie îmi place să privesc Nilul dar cunosc pe cineva căruia nu-i place să privească Nilul. De ce ? Poți să-mi răspunzi?... Eu cred că de aceea nu sînt oamenii fericiți pentru că mereu își pun această întrebare. De ce vor să afle oamenii totul, cînd știu că totul nu se poate afla niciodată. Totul e numai Alah. Și pe el nu-l poți afla decît dacă nu te gîndești. Dar dacă nu te gîndești, nu te gîndești nici la el și iarăși nu-l poți afla.

— Vorbești prostii, Aize.

— Eu totdeauna vorbesc prostii.

3.

Toma era fără acte : pașaportul și adeverințele primite de pe Norrköping îi rămăseseră toate la tribunal. La început s-a temut să circule prin oraș fără acte, pe urmă s-a obișnuit.

S-a angajat la o societate britanică de construcții de șosele cu o liră pe zi. Învățase să pietruiască, apoi să toarne plăci de beton pentru pistele aeroporturilor militare. Numai în jurul Alexandriei se construiau patru. Muncitorii de acolo vorbeau tot mai mult de războiul care se apropia ; pomeneau numele lui Hitler și al unui politician englez care umbla tot

timpul cu o umbrelă. Pe Toma nu-l interesa politica. Era mulțumit de lira pe care o câștiga pe zi și-și căuta relații ca să-și refacă actele. Voia să părăsească Egiptul. Un muncitor grec, cu care se împrietenise pe șantier, îl duse într-o zi la un cunoscut de al lui, un bancher ambulat care schimba și cumpăra valută de la marinari. Acesta îi spuse că pentru 50 de lire îi poate procura acte egiptene și pentru alte 100 poate chiar să-i facă rost de un pașaport Nanzen. Pentru început, Toma s-ar fi mulțumit și cu acte egiptene: oamenii găsiți fără acte în timpul raziilor erau obligați să se înroleze pe termen de cinci ani în armata colonială. Cinci ani de militărie undeva în Malaiia sau în Africa de Sud erau egali cu moartea, mai ales pentru un european obișnuit cu clima temperată.

Toma știa că muncind pe șantier n-o să fie în stare să adune 50 de lire nici într-un an. De aceea renunță la lucru și hotărî să facă rost de bani pe altă cale. Se împrietenii cu fratele lui Aize, cu Gemșid. Acesta fusese muncitor la o fabrică de textile, pe urmă îl concediaseră pentru nesupunere. La ce n-a vrut să se supună, Toma n-a aflat niciodată. Gemșid îl iubea: era mulțumit că Toma o bătea foarte rar pe Aize și chiar dacă era beat n-o dădea afară din casă. Gemșid l-a sfătuit să dea o lovitură mai mare. Toma n-avea altă ieșire. Drumul spre țară trecea pe undeva printr-o casă de fier sau prin locuința unui bogătaş. Își pierdu o săptămână de zile pînă ochi o casă în cartierul diplomatic. Află că secretarul legației daneze pleacă în fiecare seară la un club și lipsește de acasă patru sau cinci ore. În vilă, în afară de polițistul arab din fața porții, mai rămînea un singur servitor de culoare. După planul stabilit, de polițist trebuia să se ocupe Gemșid.

Toma sări gardul vilei într-o sîmbătă după masă pe la ora șapte. Se furișă printre arbuștii din grădină, se cățăără pe terasa de la intrarea din dos și deschise ușa salonului cu un șperaclu confecționat dinainte. Nu era la primul furt; totuși intra pentru prima oară într-o casă străină, cu premeditare. Nu luase cu el nici o armă deși Gemșid stăruise asupra acestui amănunt. Toma prefera să fie prins decît să facă vreo prostie.

În salon nu găsi nimic valoros. Deschise o ușă tapisată și intră într-o altă încăpere. Răscoli meticolos toate sertarele dulapurilor, ale birourilor, dar nici aici nu găsi nimic care ar fi meritat să fie luat. Colindă toată vila, nervos, fără să-i mai pese că ar putea fi auzit. În dormitor, ca peste tot, găsi toate sertarele dulapurilor deschise. Numai sertarul interior al unei noptiere nu cedă. Toma îl forță și găsi în el o cheie. Da, acum știa că a dat peste ceea ce căuta. Nu-i mai rămînea decît să găsească sertarul la care să se potrivească cheia. Luă la rînd din nou toate birourile și în cele din urmă descoperi un sertar mascat la o masă de lucru din cabinet. Găsi un portmoneu plin cu coroane daneze și cîteva sute de lire. Vîrî portmoneul în buzunar și porni spre ieșire. Parcurse același drum pe care venise și, după ce controlă strada, sări gardul. Acasă, cînd Aize îl văzu cu portmoneul plin de bani, se depărtă de el. Se așeză într-un colț și nu scoase nici un cuvînt. Nu vorbi nici atunci cînd sosi Gemșid și împărțiră prada. Stătea tot în același colț, nemîșcată, tristă.

Toma vru s-o îmbuneze. Îi dădu bani și-i spuse că începînd din ziua aceea, n-o să mai fie decît bine.

— Ai înțeles, Aize ?

Ea îl înțelese. Zimbea. De altfel ea zimbea totdeauna. Și cînd era

veselă și când era tristă. Toma nu reușise niciodată să ghicească la ce se gîndește. Odată o întrebă :

— La ce te gîndești, Aize ?

— La nimic, Tommy.

— La nimic nu te poți gîndi.

— Ba da... Stau așa, mă uit la tine, mă uit la perete, și dacă îmi vine un gînd, îl alung. Nu e bine să te gîndești. Când te gîndești la ceva totdeauna faci un rău. Ori ție, ori altcuiva.

— Numai morții nu gîndesc.

— E adevărat. Dar morții nu fac niciodată rău. Undeva în Coran, se spune că femeile atunci păcătuiesc cel mai mult când gîndesc. Eu nu păcătuiesc niciodată.

— Ești proastă. Ar trebui să-ți folosești creierul.

— Când eram mică l-am folosit. O dată. Nu știu cine mi-a povestit ceva despre niște oameni frumoși și foarte buni. Când m-am culcat seara m-am gîndit la oamenii aceia buni și frumoși. Atît de mult m-am gîndit la ei că mi s-a părut că-i cunosc, că sînt ca ei. Eram și eu mare și frumoasă. Am trăit deodată în doi oameni. În mine, fata mică, și într-o altă fată, mare și frumoasă, care eram tot eu. Vezi, Tommy, de aceea vreau să nu gîndesc ca să pot rămîne eu însămi, așa cum sînt. Pe tine, Tommy, nu te cunosc. Tu te gîndești prea mult, ești mereu altul. Mă tem de tine.

— Atunci de ce stai cu mine ?

— Iarăși întrebă de ce ? Nu știu... În schimb, acum știu de ce mi-e așa de teamă să gîndesc. Mă tem că într-o zi m-aș gîndi la întrebarea asta.

— Ești proastă, Aize.

— Tu ai dreptate, Tommy. Bărbatul totdeauna are dreptate.

Bancherul ambulant le schimbă coroanele daneze și Toma își procură pentru 150 de lire un pașaport Nanzen. În ziua cînd primi pașaportul, se îmbătă și-l răsfoi de sute de ori. Îi plăcea felul în care erau formulate rubricile :

Vîrsta : 18 ani.

Naționalitatea : Romînă.

Cetățenia : Fără.

Născut : (La rubrica aceasta, funcționarul care complectase pașaportul făcuse o greșală și scrisese) *Europa.*

4

Livia, mama lui Toma, era cu zece ani mai tînără decît soțul ei. Pînă în ziua cînd s-a prezentat ca model în atelierul lui Voican, a dus o viață simplă, banală. Tatăl ei, un dentist beliv, s-a sinucis din dragoste într-o noapte de înviere, iar maică-sa a murit după doi ani de la această întîmplare. Cele două orfane, Olga și Livia, au fost crescute de o mătușă severă și castă. După ora șase nu aveau voie să iasă pe stradă și trebuiau să se roage înainte de fiecare masă.

După terminarea claselor primare au fost înscrise la Notre Dame unde nu puteau fi vizitate decît odată pe săptămînă, duminică, între orele două și patru. Singurii bărbați pe care i-au văzut în acest timp au fost preoții și odată pe an, niște revizori școlari, bătrîni și cheli, îmbrăcați în redingote uzate cu mînecele soioase. Acum, amintindu-și de ei, Livia era convinsă că

dacă ar fi tras cu degetul peste chelia lor lucioasă ar fi dat de praaf. După bacalaureat, toată clasa, nouă fete, toate orfane, au fost fotografiate. Pozele lor din față și din profil au fost expuse în catalogul unei agenții matrimoniale, o instituție anexă a pensionului.

Olga s-a măritat cu un comerciant gras din Italia, iar Livia a fost cedată în schimbul sumei de 25 de mii de lei, unui baron degenerat din Bistrița. Livia a plecat spre Bistrița însoțită de o maică cucernică, cu fața uscată și galbenă.

Pe drum, în timp ce maica se ruga, Livia își adună toate amintirile: erau puține. Pe cele de demult, de acasă, le putea număra pe degetele de la o singură mână. Erau patru. Taică-su avea mâini păroase, în dormitor candelabru de bronz semăna cu o ancoră, o servitoare cu nas lung și ascuțit ca un creion îi mîncase odată irișca de pe cafeaua cu lapte. Pe cea de a patra și-o aducea aminte vag: o mătușă sau în orice caz o rudă a tras-o de păr pentru că n-a vrut să-i sărute mîna. Nu mai era sigură dacă a fost trasă de păr sau a primit o palmă, dar știa că în după masa aceea a plîns foarte, foarte mult.

Amintirile de la pension erau multe și mărunte. Numai două i-au rămas vii ca și cum s-ar fi petrecut eri: prima, cînd colega ei de bancă a primit o scrisoare cu o fotografie de la fratele ei. După fotografie, Livia și-l închipuia înalt și foarte puternic. În puțin timp, fotografia deveni cel mai valoros obiect din internat. Colega Liviei o comercializă. O închiria pe cîte o noapte, pentru un prînz, pentru o cină. Doi ani la rînd Livia n-a mîncat prăjituri. Pe urmă, nu s-a mai putut despărți de fotografie. A plătit-o cu o biblie sfințită, primită ca premiu la sfîrșitul unui an școlar. A doua amintire n-o împărțișe cu nimeni, era numai a ei: odată, într-o sîmbătă după masă, după baie, a deschis ferestrele camerei de baie. Era o zi de vară, caldă, înăbușitoare. De undeva dintr-un bloc apropiat, cineva îi proiectă cu o oglindă de buzunar o pată de soare pe pîntec. Livia tresări și închise repede fereastra. Două zile a fost tulburată, s-a rugat, s-a dus la spovedanie. Totuși, în adîncul ei, era mîndră că a fost văzută de un bărbat.

Baronul din Bistrița era bătrîn și maniac, căzuse în catolicism și avea dinți mici și ascuțiți ca de șoarece. Cînd rîdea, deasupra dinților i se vedeau gingiile roze. Amîna căsătoria din pricina unor acte pe care trebuia să le procure din Ungaria. În intimitate își tăia părul din nas și povestea despre aventurile lui vînătorești din Africa. Își dovedea spusele cu fotografii, cu trofee și cu niște cărți poștale colorate pe care le trimisese părinților. Din cauza unei boli nervoase avea o eczemă pe piciorul stîng. Se scărpină tot timpul și-și cerea scuze. Cînd își dezbrăca halatul de casă, gros, croit larg din urson maron, părea un alt om: slab și încovoiat, cu umerii numai de cinci degete. În puținele clipe cînd maica îi lăsa singuri, baronul își așeza palmele osoase pe mîinile Liviei și îi făcea declarații de dragoste. Uneori, fără nici o introducere, imediat după ce ușa se închidea în urma maicii:

— Te iubesc, Livia. Te iubesc cum iubește ciocîrlia înaltul cerului, cum iubește pădurea frumosul anotimp primăvara, cum nu poate iubi decît un singur om. Baronul Földessy.

Baronul Földessy era el.

Livia fugi de la castel după patru zile. Se urcă fără bilet într-un tren și controlorul, un om mustăcios și înțeleghător, o duse pe gratis pînă la Baia

Mare. În tot timpul drumului o povăţui să nu se mai urce în trenuri fără bilet, altminteri poate să fie predată organelor de poliţie. Speriată de aceste sfaturi, la Baia Mare, Livia ocoli clădirea gării şi colindă oraşul. O ploaie de primăvară o udă la piele. Plouată şi nenorocită se reîntoarce totuşi la gară şi se rugă de un frînar, s-o lase să se urce într-un vagon de marfă. Frînarul, puţin chercheţit, cu o barbă de două zile, ţepoasă şi sură, o măsură din priviri, apoi îi făcu un semn să se urce.

— Hai repede, că pornim.

Vagonul din faţa Livei era plumbuit. De teamă să nu scape trenul se urcă alături de frînar. Cabina era mică, abia încăpură amîndoi. Livia se aşeză pe podea şi începu să dîrdie.

— Ți-e frig, fată ?

— Da.

— Păi, nici nu mă mir. Eşti udă learcă. Ar trebui să-ţi storci rochia. Ia şuba asta.

Îi aruncă pe spate o şubă mare de piele. Şuba era caldă şi mirosea a oaie.

— Nu așa, fată, o scutură frînarul de umeri. Storce-ţi rochia, că răceşti.

Frînarul avea voce autoritară şi Livia se supuse. Cînd îşi scoase rochia, trase cu coada ochiului spre frînar. Acesta era ocupat cu geamantanul lui de merinde. Scoase de acolo o bucată de slănină fiartă şi o felie de pîine mare, albă. Livia îşi stoarse rochia. Furoul mic din olandină, făcut la orele de lucru manual, i se lipise de piele.

— Storce-ţi şi cămaşa, fată, că şi aia e udă.

Livia se ghemui sub şubă şi-şi scoase furoul. Era şi el ud. Îl stoarse.

— Acum învăluie-te în şubă.

Îi luă rochia şi furoul şi le agăţă de un şurub.

— În vînt o să usuce repede. Ai mîncat ?

— Nu.

Frînarul îi întinse geamantanul cu merinde.

„M-a minţit maica Cristina, gîndi Livia. În fond oamenii sînt buni. Şi controlorul mustăcios, şi frînarul acesta“.

— De unde vii, fată ?

— De la pensiune.

Frînarul începu să ridă.

— Vasă zică așa i se spune acum... Vreau să te întreb ceva, fată. Uite, eu am patru copii şi muiere, înţelegi ? Spune, eşti bolnavă ?

— Nu sînt bolnavă.

— E bine, atunci, şi o ciupi de gît. Pe urmă vîri mîna sub şubă. şi Livia începu să plîngă. — Taci dracului. Te iau cu mine, îţi dau de mîncare şi mai faci pe nebuna ? — O ciupi de burtă.

Cînd Livia coborî la Oradea era plînsă şi nu mai era fată. Avea în mîna un pol, primii bani cîştigaţi, şi un sfat : să citească pe ultima pagină a ziarelor mica publicitate, rubrica oferte de serviciu şi să se angajeze.

La prima adresă unde se căuta o educatoare de limbă franceză aî întreat-o dacă are actele în regulă. La cea de a doua adresă, Dr. Botiş, strada Nicolae Jiga 37, i-au cerut şi referinţe. Pînă la prînz a colindat vreo zece case dar peste tot i se puneau condiţiuni pe care nu le putea îndeplini. Atunci a hotărît să se ducă la adresa sculptorului Voican. Dar n-a

avut răbdare să aștepte ora fixată. S-a prezentat cu câteva ore mai înainte. Era hotărâtă să facă orice. Numai când ajunsese în spatele paravanului și începuse să se dezbrace, se gândi o clipă să fugă. Pe urmă, resemnată, fără să fi roșit măcar, apărui goală în fața sculptorului. Văzînd încurcătura acestuia se intimidă și-i veni să plîngă. Ca să nu-i scape vreo lacrimă, închise ochii. Îi apărui în față chipul frînarului cu barbă țepoasă și miini mari, butucănoase, și se cutremură. Ce murdar e totul. Inseamnă că maica Cristina a avut totuși dreptate. Cabina frînarului era făcută din scînduri murdare, uleioase, era plină de cuie și cu inscripții porcoase. Șuba miroseală a oaielor, gura frînarului a alcool și nicotină. Parcă totuși era mai frumos la pension. Pereții erau albi, covoarele moi și statuile sfinților de pe coridoarele instituției, aurite, liniștitoare. Amintindu-și de pension avu impresia că simte mirosul vag de tămîie din capelă. O desmetici vocea lui Voican :

— Intoarce-te, domnișoară.

Livia se miră că nu moare de rușine. Se întoarse încet.

După ce Voican îi dădu avansul, se gândi să nu se mai întoarcă niciodată la el. Pe urmă, rușinată de acest gând, se duse la biserică și se rugă Fecioarei Maria s-o ierte pentru ispita în care căzuse la prima încercare. Prima noapte o petrecu în sălile de așteptare ale gării, apoi a doua zi îi mărturisii lui Voican că nu are locuință. Acesta îi oferii atelierul. Cu cît treceau zilele, cu atît îi venea mai greu să se dezbrace în fața lui, deși îl vedea lucrînd, modelînd lutul. Poate pentru că începea să-l cunoască, să-i afle gîndurile. În curînd, nu se mai uita la el ca la un om străin, ca la un sculptor, ci vedea în el omul, bărbatul, cu miini, cu picioare, cu gînduri. Mai tîrziu, faptul că Voican n-o privea niciodată cu alți ochi decît cu acei ai meseriașului, o puse pe gînduri. Se simțea jignită. Deveni provocatoare, e drept numai în gesturi discrete, în priviri. L-a întrebat într-o zi :

— Dumneata, domnule Voican, te uîți la mine de parcă aș fi din piatră. Toți sculptorii sînt la fel ?

— Da, îi răspunse Voican. Începu să se bîlbîie și renunță să mai modeleze. În ziua aceea n-a putut mîncă. Livia știa că din cauza ei și era bucuroasă. Seara au ieșit împreună în oraș și au cinat într-o grădină de vară. În chioșc cînta o orchestră zgomotoasă, o melodie anunțată cu multă emfază : Charleston. Voican nu dansa din cauza piciorului înțepenit, el iubea mult mai mult valsurile lui Strauss, poate și pentru că aceste melodii îi aduceau aminte de Kaiserstat, de Prater, de Mariahilfstrasse.

În seara aceea i-a povestit Livia viața ei. A doua zi cînd s-a dezbrăcat în spatele paravanului s-a simțit umilită. Voican, ca niciodată pînă atunci, s-a așezat în fața ei, a privit-o îndelung dar n-a scos nici un cuvînt.

— Mi-e rușine, mărturisii Livia.

— Imbracă-te atunci.

Livia se îmbracă și se așeză lîngă el. Îi întrebă :

— V-ați supărat pe mine ?

Voican nu-i răspunse.

— Dacă v-ați supărat pot să mă dezbrac din nou...

— Nu, nu te dezbrăca, Livia. Vreau să te întreb ceva.

— Poftim, domnule Voican.

El tăcu multă vreme. În atelier era liniște. Afară ploua, nu se auzeau decît stropii de apă care loveau în acoperiș. În cele din urmă Voican începu să vorbească cu voce străină, groasă :

- Tu știi că eu sînt șchiop ?
  - Știu, domnule Voican.
  - Sînt șchiop. Am piciorul întepenit. Uite ăsta, dreptul. Nu-l pot mișca. Îl trag puțin. Spune, Livia, vrei să fii nevasta mea ?
- Nunta au făcut-o în doi, în atelier. Voican s-a îmbătat, și-a povestit copilăria, pe urmă a început să plîngă. Livia nu știa cum trebuie să se poarte o fată în noaptea nunții : plînsese și ea.

CAPITOLUL IV

1.

După cîteva zile de lucru, Toma se obișnuise cu noul său serviciu de la cinematograful. Cînd isprăvea munca în atelier, cobora în foaier să ajute plasatoarelor. Rupea biletele la intrare, căra scaune de rezervă pentru spectatorii cu bilete nenumerotate, iar în timpul pauzelor se urca pe acoperișul clădirii să deschidă ferestrele de aerisire. Dacă lipsea ajutorul de operator de la cabina de proiecție, ajuta mecanicului să ruleze filmele, să le lipească sau să le împacheteze pentru expediție. Kugler l-a îndrăgit repede.

- Dumneata, Toma, muncești mult și vorbești foarte puțin.
- Nu-mi place să vorbesc, domnule Kugler.
- Poate ești amărit pentru ceva ?
- Sînt, domnule Kugler. N-am locuință.
- Asta e rău.

În ziua aceea, spre seară, le veni vestea că cinematograful Scala din Gai a fost devastat. S-au furat toate perdelele de pluș, toate becurile. Kugler îl chemă pe Toma în biroul lui :

- Mi-ai spus că n-ai locuință.
- Da, domnule Kugler.
- Aș putea să te ajut. Ai fost vreodată în spatele ecranului ?
- Nu.
- Du-te acolo. Există o cabină. Dacă ți-ar ajunge ai putea să te muți acolo. Fără chirie și totuși nu pe gratis. Ai fi un fel de paznic.
- Da, domnule Kugler.

Încă în timpul spectacolului Toma se duse în spatele ecranului, pe scenă. Încăperea imensă, luminată numai de filmul care rula, părea un hambar misterios. De sus din tavan atîrnau încă sufitele neîntrebuințate ale unei foste companii teatrale care dăduse faliment, frînghii și o instalație de sîrmărie pentru manevrarea cortinei. Ca să se poată orienta mai bine aprinse un chibrit. Din sală se auziră fluierături. Toma stînsese chibritul. Pe întuneric, lovindu-se de scaune date la reformă, de niște resturi de decoruri, găsi scărița de metal în formă de spirală care ducea spre cabina pe care o căuta. Încăperea era mică : doi metri pe doi, tencuită dar nedată cu var. Era luminată de o singură fereastră care dădea pe un acoperiș.

După spectacol Toma cercetă din nou scena, cabina, apoi se duse la Kugler.

- Primesc, domnule Kugler.
- Foarte bine. De mîine te muți. Ai mobile ?
- N-am.
- Adună ce găsești pe aici, poți scoate din magazie și cele două aripi

ale cortinei mari, să le folosești ca pat. Deocamdată. Pe urmă, vezi dumneata ce faci.

În noaptea aceea Toma nu se duse acasă. Făcu o curățenie generală pe scenă, frecă podeaua cabinei, instală cele două cortine, aduse o masă din atelierul lui și două scaune tapisate din sala de spectacol. Pe urmă acoperi toți pereții cu afișe de cinema. Spre dimineață, când isprăvi, cabina nu mai părea atît de neprimitoare. Își aduse familia. Cînd Diana a auzit unde vrea s-o mute, a plîns, dar lără rezultat.

— Asta am găsit, Diana. Sau vrei să fur ca să fac rost de o locuință mai bună ?

Ea nu-i răspunse. Pe urmă, după ce se instală și aranjă cabina după gustul ei, se liniști. În timpul unei pauze Toma se duse s-o vadă. Diana stătea în spatele ecranului și privea filmul. Din cauza varului nu se puteau distinge toate fețele. Dar jocul de lumini și umbre mișcătoare avea farmecul lui aparte.

— De ce nu vii să vezi spectacolul din sală ?

Diana ridică din umeri. Toma o cuprinse și ea se lipi de el.

— Asta e prima noastră locuință, Toma.

— Ihîm.

— Și e numai a noastră. Mă simt bine aici.

— Vrei să-mi faci plăcere ?...

— De ce ești uricios ?...

Era un film muzical. Unul dintre actorii de pe ecran cînta o serenadă romanțioasă.

— Tu nu mi-ai cîntat niciodată.

— Știi bine că n-am voce.

— Nu știam. De altfel știu atît de puține lucruri despre tine. Îți știu numele, că ai fost bolnav de tifos...

De sus din cabină se auzi glasul copilului.

— Du-te, Diana. S-a trezit șeful.

— Mă duc. Spune... ori lasă...

— Ce ai vrut să întreb ?

— Nimic.

— Vrei să te rog ?

— Aș vrea uneori.

— Bine. Odată am să te rog. Du-te acum. N-auzi cum plînge ! Se aude pînă în sală.

Diana se deslipi de el și urcă scările spre cabină. În clipa aceea în sala de spectacol se aprinseră luminile și se auzi vocea groasă a lui Kugler :

— Germania a capitulat necondiționat. E pace.

Oamenii din sală răsturnară scaunele, năvăliră în foaier și de acolo în stradă. O femeie începu să plîngă dar nimeni nu-i dădea nicio atenție. Megafoanele de pe stîlpii de telegraf, puse la maximum, urlau. Crainicul, emoționat și el, mîncă jumătate din cuvinte. Din ordinul de capitulare al mareșalului Dörnitz nu se putură înțelege decît cîteva cuvinte. Pe urmă începură să urle toate sirenele fabricilor. În fața cinematografului doi cefești beți începură să danseze. În cîteva clipe hora se întregi cu trecători, copii, bărbați, femei. Toma, zăpăcit, alergă în spatele ecranului. Diana stătea cocoțată pe un scaun, să poată privi peste acoperiș, pe stradă. Auzise zgomotul dar nu știa ce se întîmplase. Era palidă ca varul.

— S-a terminat războiul !

Ea nu știi ce să facă : să ridă sau să plingă. Toma o îmbrățișă, o sărută pe gît și simți aceeași mireasmă pe care o simțise și acolo, în gara bombardată.

Ii cuprinse fața și o privi în ochi :

— Diana, ce ai vrut să mă întreb înainte ?

— Cînd ?

— Acolo jos în spatele ecranului. Te rog, spune-mi ?

— Am vrut să te întreb dacă o să lucrezi și azi toată noaptea.

— Asta e tot ?

— E foarte mult, Toma.

De afară se auzeau sunetele unei fanfare. Toma închise fereastra apoi o sili pe Diana să se culce pe cortină.

— Toma !

— Taci, Diana.

— Închide cel puțin ușa.

Toma trînti ușa cu piciorul și avu impresia că de pe un afiș Clark Gable îl privește disprețuitor. Rupse afișul.

— Diana...

2.

Neavînd nici o dovadă că a fost marinar, Toma nu se putu angaja pe nici un vas. Se rugă la toate agențiile, vorbi cu marinarii de pe vasul românesc Transilvania, dar nici aceștia nu-l putură ajuta. Disperat, iscăli un contract pe termen de un an cu societatea germană de construcții de drumuri, Stein und Asphalt A.G., care căuta muncitori pentru Libia. Gemșid abia îl putu convinge să nu se prezinte în ziua plecării. Ii vorbi ore întregi despre deșertul libian, de căldura insuportabilă, de lipsa de apă, de malarie. Toma nu se lăsă convins decît cînd văzu că toți ceilalți muncitori angajați erau oameni de culoare. Trist, se inapoie acasă. Pe drum își cumpără un trusou cu vopsele. Era ferm hotărît să se apuce de lucru. Nu se atinse însă de vopsele decît după vreo două săptămîni cînd descoperi la Aize un rid ciudat în colțul buzelor. Ridul acesta mic, în formă de semicerc, dădea zîmbetului ei un aer trist și foarte bătrînesc. O puse să stea nemișcată și mizgăli ore întregi un cartonaș alb prins de perete cu pioaneze. Nu termină portretul : nu reușea să îmbine zîmbetul cu tristețea. Și fără acest zîmbet, Aize era o fată ca ori care alta.

Supărat, Toma azvirli vopselele în curte. A doua zi găsi toți pereții mizgăliți.

La sfîrșitul lui august, un funcționar de la căpitănia portului căruia Toma îi dăduse zece lire, veni și-l anunță că un vas grecesc caută marinari. Mai ceru zece lire pentru informație. Toma se imbarcă pe Laskaros. Aize voise să-l însoțească în port. Se așezase pe o rogojină și zîmbea.

— Acum te văd pentru ultima oară, Aize.

— Eu am să te văd totdeauna.

— Odată mi-ai spus că tu nu te gîndești niciodată. Atunci cum ai să mă vezi totdeauna ?

— Cu tine m-am obișnuit prea mult. Te întorci ?

— Cred că nu, Aize.

— Eu totuși am să te aștept. Spune, la plecare n-ai vrea să vorbești puțin de tine ?

— Ce să-ți spun, Aize ?

— Totul.

— Odată mi-ai spus că totul nu există.

— Ai dreptate, Tommy. Și așa fi cerut și prea mult. De unde esti ?
Din ce țară ?

— Din România, Aize.

— România, România. N-am auzit de ea. Pe unde vine, Tommy ?

— În Europa, Aize.

— Franța este în Europa. Franța și Anglia.

— Și România, Aize.

— Sînt acolo măslini ?

— Nu sînt.

— Păcat. Măslinii ți-ar aminti de mine. Ce pomi aveți acolo ?

— Brazii.

— Sînt frumoși brazii ?

— Ca și măslinii, Aize.

— Atunci trebuie să fie frumoși. Tu nu m-ai iubit niciodată, Tommy, așa-i ? În fiecare noapte am așteptat să vii. Erai lângă mine și erai foarte departe. Tu nu m-ai dorit niciodată.

— Nu-i adevărat, Aize. Te-am dorit foarte mult.

— Inseamnă că te voi putea aștepta fără să fiu tristă. Acum du-te, Tommy. Acum du-te. Despărțirile lungi sînt foarte urite. Oamenii spun o mulțime de lucruri pe care în alte ocazii nu le-ar spune. Du-te.

Toma îi atinse brațul, o privi în ochi și se văzu în ei, mic și umilit.

— Bine, Aize.

Drumul de la Alexandria pînă la Constanța, prin Cipru, cu o escală de o noapte la Famagusta apoi un ocol și o staționare de patruzeci și opt de ore la Pireu, dură nouă zile. Lui Toma i se părură nouă săptămîni. Pe vas nici nu ascunse că vrea să debarce la Constanța. Lucră însă conștiincios ca să nu aibă neplăceri.

Imediat după îmbarcare descoperi în spălătorul comun un săpun învelit într-o bucată de ziar romînesc. Petecul de hîrtie tipărită nu era mai mare de o palmă și din cauza apei și a săpunului avea literele spălăcite dar Toma sacrifică o jumătate de oră ca să le descifreze : „Cehoslovacia un deșicit de 325 milioane lei, Italia un deșicit de 225 milioane lei iar Polonia acuză o scădere de 2000 milioane lei față de veniturile normale. Toate aceste țări fac prin reviste și ziare de specialitate cele mai măgulitoare aprecieri asupra realizărilor CAPS. Creșterea progresivă a excedentului arată cu prisosință că ori care a fost conjunctura pieții lemnului și variațiunile încasărilor — Administrația CAPS a avut grija permanentă de a mări suma ce trebuie vărsată la Tezaur. Identificîndu-se cu nevoile țării...” Textul se sfîrșea aici și Toma îl reciti de cîteva ori. Avea impresia că citește cea mai frumoasă poezie romînească.

După nouă zile Toma tremura fără palton în portul Constanța. Cu patru sute de lei în buzunar hoinări două zile prin oraș, fură un pardesiu de pe un cuier dintr-o cafenea, apoi plecă la Brăila. Pe grec îl găsi foarte bolnav. Un individ îl prinsese cu cărțile măsluite și-i virise un cuțit între coaste. Toma îi aduse un medic care constată o dublă pneumonie. După ce

ii cumpără grecului toate medicamentele necesare, rămase iarăși fără bani.

Pe stradă, în fața primăriei, îl strigă casierița de la „Briciul de argint” :

— Pictorule! Nu mă mai recunoști?...

Toma o recunosc după pistrui.

— Ba da. Ești la fel de urită ca pe vremuri.

— Iar tu la fel de bătăran. Unde ai fost până acum? Nu te-am văzut de mult.

— La pescuit.

— Cîte luni ai primit?

— La pescuit am fost, nu la arest. Spune, față urită, de unde aș putea face rost de bani?

— De ciți?

— Costul unui bilet până la Oradea.

— Ești foarte modest, pictorule. Dacă vii la mine îți dau bani. Vii?...

— Nicola e acasă?

— Nu. Și el e la pescuit. A primit patru ani.

— Atunci nu vin.

— Ești prost, pictorule.

— Știu. Hai, te conduc până acasă. Dar să știi că nu-mi placi.

— Nu face nimic.

Spre mirarea lui Toma, acasă la ea casierița scoase dintr-un dulap de sub rufe o mie de lei și i-o întinse.

— Asta pentru că ești sincer.

Toma îi sărută miinile.

— De trei ani nu mi-a sărutat nimeni miinile, pictorule. Tu ești un adevărat domn! Dacă mai ai nevoie de bani, vino la mine.

În tren, în drum spre Oradea, Toma află că nemții au atacat Polonia. Un vecin de compartiment începu să-i explice situația politică :

— Să știi, domnule, că va fi un război scurt. Fulger, așa cum spune zugravul. E un simplu zugrav, Hitler ăsta, dar nu e prost. Nu înțeleg de ce nu i-au dat coridorul acela. Nu e păcat ca pentru un coridor să izbucnească un război? Și asta numai din cauza englezilor. Proști politicieni, domnule!... Dumneata nu ești de părerea mea?

— Ba da, îi răspunse Toma.

Nu-i plăceau discuțiile în tren.

— Așa-i cum vă spun eu. La fel spune și Pamfil Șeicaru. Și el nu-i gazetar prost. Dumneata citești Curentul?

Toma nu-i mai răspunse : adormise.

CAPITOLUL V.

1.

În fiecare seară, după terminarea ultimului spectacol, Diana îi ajuta lui Toma să închidă ușile, să controleze geamurile și să stingă luminile. Ultimul drum, din foaier prin sala de spectacol până pe scenă, trebuia parcurs pe întuneric. Cei cincizeci de metri, printre scaune, cu zgomotele puțin misterioase ale sălii, trosnetul parchetului, pașii iuți, ca un răpăit de ploaie, ai șobolanilor, erau îngrozitor de lungi.

- Fără tine, Toma, aş muri de frică.
- Te-ai obişnui.
- Niciodată.

Toma îi cuprindea umărul, o strîngea lîngă el, încît abia mai puteau înainta. Pe scările înguste care duceau pe scenă trebuiau să meargă unul după altul. Atunci se ţineau de mină.

Într-o seară Toma o întrebă :

- Şeful doarme ?
- Da.
- Atunci hai să mergem la plimbare.
- Cu ce ? Cu rochia asta ?..
- Eşti foarte bine aşa. Hai.

Erau pentru prima oară împreună în oraş. Se ţineau de mină ca doi copii şi se opreau în faţa puţinilor vitrine luminate. De undeva de la 'un restaurant răzbătea muzică.

- Hai, Diana.
- Nu, nu pot intra aşa. Nici nu sînt pieptănată ca lumea.
- Nu face nimic.

O ţiri după el. Căutară o masă. Nu găsiră loc decît la o masă mare unde stăteau cîţiva indivizi foarte elegant îmbrăcaţi. Toma era neras, cu părul mare, zburlit, crescut peste urechi. Părea un vagabond. Cei de la masă nu îndrăznică să refuze. Îi întoarseră însă spatele. După un timp, văzînd că noii veniţi nu se arată agresivi, îşi reluară discuţiile. Toma nu prindea decît frînturi de frază :

- Două mii...
- Cred că e mult. Şi unde vrei să-i depozităm ?

Orchestra atacă o melodie la modă. Un dizeur înalt, blond, cu urechi clăpăuge, începu să cînte cu ochii închişi :

Rumba negra... Rumba negra...

— Ştii, Toma, că acum sîntem pentru prima oară împreună într-un restaurant ?

— Ştiu.

O privi insistent şi Diana lăsă ochii în jos. Toma îi privi mîinile : erau roşii de spălat. Induioşat, se aplecă peste masă şi le sărută. Un individ de la masă începu să chicotească.

- Dacă rizi de mine, te bag în mîta !
- Nu, nu rîd de dumneata, bilbii individul speriat.
- De aia nu rizi, că te bag în mîta ! Auzi... Te bag în mîta...

Se întărita singur. Diana îl trase înapoi pe scaun.

— Lasă-i, Toma. Lasă-i...

— Să nu rîdă de mine.

— Taci, domnule, că nu rîde de dumneata, intră în vorbă celălalt care socotise că e mult două mii. Te-am primit la masă, ce mai vrei ?..

— Să nu rîdă de mine. Şi nici dumneata să nu te bagi. Că şi pe dumneata te bag în mîta.

— Hai, Toma, hai acasă.

— Lasă-mă.

— E un golan, dădu din mîini individul care chicotise mai înainte.

Se părea că prinsese curaj. Dar nu sfîrşise bine fraza şi se pomeni cu

un pumn peste gură. Toma lovise din toate puterile. Individul se răsturnă de pe scaun și trase după el și un chelner încărcat cu o mulțime de farfurii.

Rumba negra... Rumba negra...

Ultimul acord rămase undeva suspendat în gol. O armată de chelneri se năpustiră asupra lui Toma și-l tiriră afară din restaurant. Diana alergă după ei. De undeva apăru și un polițist care chemă o birjă. Toma îi dădu Dianei cheile de acasă.

— Du-te, vin și eu îndată.

Cînd apăru și individul cu falca zdrobită, se urcară cu toții în birjă.

— La Siguranță, ordonă polițistul.

Anchetarea lui Toma nu începu decît pe la ora două noaptea. Un comisar mărunț, cu ochii mici, cîrpiți de somn, îl măsură din cap pînă în picioare.

— Dumneata te-ai certat la „Cornul vînătorilor“ ?

— Da, domnule comisar.

— Este o reclamație împotriva dumitale. Un oarecare Mauriciu Friedmann spune că l-ai lovit fără nici un motiv. Cum te cheamă ?

— Toma Voican.

— Acte ai ?

— Da.

— Ți întinse pașaportul.

— De unde ai dumneata pașaportul acesta ?

— De la o agenție de navigație din Alexandria.

— Și unde ai lucrat pînă acum ?

— Pe Dunăre, ca marinar.

— La cine ?

— La D.D.S.G.

— Și ce-i șarada asta ?

— O societate de navigație germană. — Adăugă repede : — Comercială.

— Știi noi ce fel de comerț făceau nemții. De ce l-ai atacat pe domnul Mauriciu Friedmann ?

— A ris de mine.

Comisarul începu să ridă și el.

— Ești focos. — Apoi se aplecă spre el : — Văd că ești un romînaș de al nostru. Trebuie să te anchetez, e o reclamație împotriva dumitale. De la un jidan... mama lor de jidani... Dă o declarație că n-ai fost la „Cornul vînătorilor“.

— Cum pot să spun că n-am fost ?

— Foarte simplu. Jidanul spune că ai fost și dumneata spui că n-ai fost. O să vedem noi cine minte. Hai, dă declarația.

Toma iscăli o declarație cum că în ziua de 6 iunie n-a fost la „Cornul vînătorilor“ și plecă acasă. În fond — medită pe drum — toată viața e un joc de barbut. Am avut un „șase, șase“, și dreptatea a fost de partea mea. Oare zarurile astea nevăzute nu se pot măslui să cadă totdeauna cum îți convine ?

Pe Diana o găsi în foaier cu toate luminile aprinse.

— De ce nu te-ai dus sus ?

— Mi-e teamă. Am auzit zgomote în sală. Parcă ar fi cineva acolo.

Toma aprinse lumina în sală.

— Hei, e cineva aici ?

Nu-i răspunse nimeni. Mai strigă odată. Pe urmă, neprimind nici un răspuns, colindă toate lojile și rindurile de bănci.

— Hai, Diana, nu e nimeni aici.

A doua zi tot cinematograful era în fierbere. Asociatul lui Kugler plecase la București să plătească datoriile la o casă de imprumutat filme și nu dăduse telefon după cum îi era obiceiul.

— Să știi că a fugit cu banii, striga disperat Kugler. Am știut... Am bănuțit... — Se dusese acasă la locuința asociatului și aflase că acesta își lichidase locuința încă cu câteva zile în urmă. — De ce dracu nu m-am dus cu el ?...

Toma era cit pe aci să rămână pe drumuri. Casa de filme din București puse sechestru pe cinematograful. Kugler se zbatu câteva zile ca să găsească un nou asociat cu bani. În cele din urmă, salvatorul apărui în persoana unui fost vinzător de la o băcănie din oraș. Se numea Iuliu Bhem și era un om mic, pipernicit. Avea bani forte : șase saci cu piper.

După ridicarea sechestrului, noul asociat se plimbă mindru prin foaier și ceru insistent să i se spună „domnul director“. Era un om practic și zgîrcit. Nu-i plăcea nimic din vechile reguli : renunță la pictarea pancartelor (i se păreau prea scumpe) și se arătă nemulțumit că Toma își avea locuința chiar în incinta instituției. Îi spuse :

— Ne mai avînd nevoie de pancarte, nu mai avem nevoie nici de dumneata. Cînd te muți, domnule Voican ?

— Nu mă mut, domnule director.

— În douăzeci și patru de ore să nu te mai prind aici. Am terminat. Dezorientat, Toma fugi la sindicat și-l căută pe funcționarul cu picioarele de lemn.

— Am o mare neplăcere, domnule...

— Spune-mi tovarășe Goldenberg.

— Am o mare neplăcere, tovarășe Goldenberg. Vor să mă dea afară de la cinematograful.

— Vezi, acum aș putea să-ți reproșez că nu te-ai înscris în sindicat. Dar n-am să fac asta. Și cu slujba fii liniștit. N-o să te dea afară. Dar în orice caz, te sătuiesc să te înscrii la noi. E mai bine așa. Ai să vezi, n-o să te mai simți atît de singur.

— Deci pot să fiu liniștit ?

— Dă, tovarășe Voican.

Bhem, speriat de delegatul sindicatului care îl căutase în legătură cu concedierea lui Voican, deveni politic și rău.

— De la întii, „tovarășe“ Voican, vei primi numai salariul de paznic. Știi cît e salariul unui paznic ?

— Știu. Mai aveți ceva de comunicat, domnule director ?

— Nu.

— Atunci, bună ziua. Paznicii lucrează numai noaptea.

Colindă orașul în căutarea unei slujbe de zi. Trecu pe la toți pictorii de firme din oraș. Se angajă la unul căruia trebuia să-i facă capete de viței pentru măcelării. Meșterul firmei „Frații Jollar“ era un om în vîrstă, cu o barbă albă de apostol. Judeca oamenii, viața, după firme :

— Un bun meseriaș n-are voie să aibă firme urite. E ca și cum ai ambala portocale într-o ladă de gunoi. Dacă într-un oraș sînt firme multe

și frumoase, înseamnă că sînt mărfuri. Înseamnă că negustorii sînt siliți să-și atragă cumpărătorii. În orașele unde sînt firme de sticlă, oamenii sînt pașnici. Așa e la Geneva. De altfel, eu cred că firmele indică și gradul de cultură al unei țări...

Într-o zi bătrînul Kollar trimise urgent după Toma. Toma nu mai lucrase nimic de o săptămînă și de aceea alergă într-un suflet la pictor.

Pe strada principală văzu defilînd un șir de căruțe de circari, însoțite de cîteva animale exotice ; o cămilă năpirlită, cu mii de fundulițe colorate în coamă, o zebură bătrînă cu capul plecat în pămînt și cîteva maimuțe cu șezuturile roșii. Stătu cu gura căscată mai bine de o jumătate de oră și privi alaiul, înduișosat : îi aducea aminte de lunile petrecute în arenă.

Kollar îl întrebă dacă se angajează să picteze niște pancarte pentru circari. Toma surise. Dacă ar fi știut de ce l-a chemat pictorul n-ar fi pierdut vremea pe stradă.

— Sigur că da.

— Numai că trebuie să lucrezi și la noapte. Ei vor afișele gata pe mîine dimineață. Du-te în piața Avram Iancu și caută-l pe director. E unul, Demetriade. Un om gras cu ceafa de două palme.

Toma fugi pînă în piața Avram Iancu și-i fu ciudă că trebui să piardă zece minute pînă îl găsi pe Demetriade.

— Am venit pentru pictarea pancartelor.

— Tu, măi ? Nu ești prea tînăr pentru pictură ? Am nevoie de șase pancarte. Mari, și toate gata mîine. Trebuie afișate. Înțelegi ?... Hai cu mine.

Îl duse într-o cameră vagon. Toma urcă emoționat scările. Nu, camerele vagon nu s-au schimbat cu nimic. Și aceea a directorului de la circul STAR, unde lucrase el, era la fel amenajată. Biroul mobil în fund, pe pereți afișe, și fotografiile marilor numere din care multe nu fuseseră prezentate niciodată, cunune de lauri, panglici, medalii, diplome.

— Am nevoie de șase pancarte. Prima, cu cel mai tare om din lume. Eu sînt acela. Uite, ai și o fotografie.

Toma privi fotografia tipărită cu rastel. Era probabil făcută în urmă cu douăzeci de ani pe vremea cînd directorul nu avea încă burtă și nici gușă.

— A doua, cu femeia tăiată în două.

Toma scrisese pe o bucată de hîrtie propunerile directorului și se angajă ca pînă a doua zi să termine trei din pancarte.

— Și-mi dați și fotografiile celorlalte numere ca să le pot reproduce.

Directorul îi dădu un program întreg și un avans de trei mii de lei ca să poată cumpăra cartoane și vopsele.

Toma lucră toată noaptea. Portretul directorului îi reuși de minune. Și la asta ținuse mult. N-ar fi vrut ca domnul Demetriade să fie nemulțumit.

Dimineața, cînd oamenii de la circ veniră să ducă pancartele în oraș, îl găsiră pe Toma la lucru. Se minunară și ei de afișe. Pînă la ora trei cînd sosi domnul Bhem, Toma termină și celelalte trei pancarte.

Era mulțumit de lucru. Porni spre oraș ca să-și vadă pancartele afișate, apoi se îndreptă spre piața Avram Iancu, spre circ. În apropierea circului se simțea ca un copil : privi ore întregi agitația oamenilor care tocmai ridicau poneava cupolei și montau balustradele de la intrare. Directorul îi promisese că o să-i achite restul banilor pentru pancarte o

zi sau două mai târziu, după ce va avea încasări. În schimb îi dăduse un bilet permanent, valabil la toate spectacolele.

— Și la matinee e bun, pictorule. Că zău, îl meriți. Ești pictor bun.

Neavînd ce face, Toma ajută oamenilor la instalarea rechizitelor, respiră rumeguș în arenă, apoi se ospătă în compania a doi grăjdari.

Începerea programului era anunțată pentru orele șapte dar Toma se instalase în stal cu o oră mai de vreme. Nu voia să piardă nimic din program. Mirosul cunoscut și specific al circului, miros de cai transpirați, de rumeguș și de podea de lemn stropită cu apă, îl îmbătă. Închise ochii: oare ar mai avea curajul să stea în cîrca unui dansator pe sîrmă? Se uită la cupola circului și aprecie înălțimea: vreo douăzeci de metri. Un singur pas greșit, și... Nu, acum nu s-ar mai lăsa purtat prin înălțimi. Atunci însă gîndea cu totul altfel. La început voise să-și dovedească lui însuși că are curaj, mai pe urmă, cînd se temea de moarte, continua munca, pentru ca să nu se facă de rîs față de ceilalți artiști. Își aduse aminte că la o repetiție i se făcuse rău și de teamă închisese ochii. Dansatorul îl înjurase:

— Deschide ochii, neghiobule, că o să cădem amîndoi! Cu ochii închiși nu poți să-ți ții echilibrul. N-auzi! Deschide ochii!...

Toma a deschis ochii și arena i s-a părut atît de departe încît a încremenit. Dansatorul l-a dăscălit din nou:

— Nu te încorda, timpitule! Vrei să cădem?!...

Cînd au coborît pe podiumul de la capătul celălalt al sîrmei, dansatorul i-a cîrpit două palme:

— Știi că n-a lipsit mult să ne crească iarbă pe burtă? Hai, mai încercăm o dată.

Pe Toma îl năpădiseră sudurile reci, dar se purtase vitejește. Pe atunci avea paisprezece ani și pentru opt lei și patruzeci de bani își periclita viața de două ori pe zi. La circ, numai un singur lucru îl întrista: sfîrșitul programelor, clipa cînd pleca și ultimul spectator. Atunci circul devenea pustiu, singurul reflector din cupolă lumina bolnăvicios și umbrele prelungi și imprecise ale stîlpilor se pierdeau în frunte printre băncile de lemn. În asemenea momente Toma se simțea îngrozitor de străin. Privea aiurea în arenă și asculta cum se înjurau acrobații între ei pentru cîte o greșală făcută în timpul programului. Pe urmă se întrebau ce o să mă-nînce, se spălau și deveneau ca toți oamenii: cu neveste, cu copii, cu griji. La începutul spectacolelor însă, toți visau, nădăjduiau că vor avea o sală arhiplină, un mare succes. Acrobații care lucrau în comun se împăcau. Doar aveau nevoie unii de alții. Își zîmbeau: în costumele lor colorate păreau frumoși, puternici. Niciunul dintre spectatori nu știa că Mister Hudson n-a mîncat nimic la prînz ca să cumpere zahăr ciinilor, că nevas-tă-sa, în timp ce călărește „à la înaltă școală“, trage cu ochiul spre omul de gumă care stă în spatele perdelelor așteptînd ca muzica să-i dea intrarea. Lui Toma spectatori de circ i se păreau o specie de oameni aparte, insensibilitatea lor îi uimea. Ronțăiau liniștiți semințe în timp ce frații King făceau la trapez salturi de patru metri în gol; numai o frîntură de secundă de întîrziere ar fi fost de ajuns ca să fie radiați pentru totdeauna de pe programul circului.

Într-un rînd, omul de gumă nu a putut intra în arenă din cauza unui pahar de vin băut în plus. Directorul l-a palmuit și omul de gumă

Simi, pe numele lui adevărat Simionescu Marcian, s-a dus în grajd și a plîns ca un copil. Toma a vrut să-l îmbărbăteze. La început Simi l-a înjurat pe director, după aceea a început să vorbească despre circ. Din cauză că îi lipseau toți dinții (trebuise să și-i extragă ca să aibă fața mobilă) vorbea prost, peltic.

— La circ nu este nimeni mulțumit, Toma.

— Numai spectatorii.

— Ei cel mai puțin, Toma. Spectatorii așteaptă totdeauna altceva, Toma. Numai după ani, cînd povestesc altora ce au văzut, apreciază, exagerînd, arta noastră. Da, Toma. Du-te și vezi dacă mai e supărat directorul... Du-te, Toma. Hai, du-te că ești băiat bun. Nici nu știu de ce stai tu la circ...

Fanfara începu să cînte un marș antre, scoțîndu-l brusc pe Toma din amintirile lui. În partea a doua a programului, avu o surpriză plăcută: Comperul anunță pe Miss Hudson cu cei șapte cîini dresați. Toma nu mai avu răbdare să urmărească numărul. Iși făcu loc printre spectatori, se duse pînă lingă balconul orchestrei și se rugă de un servitor să-l lase în spatele perdelelor unde stăteau acrobații. Îi arătă biletul semnat de Demetriade, îi spuse că se duce în interes de serviciu și, în cele din urmă, servitorul îi dădu drumul.

În spatele manejului totul era la fel ca la circul STAR. Poate numai proporțiile erau altele. Doi jongleri își făceau ultimele repetiții înainte de intrare: un halterofil, ajutorul „celui mai tare om din lume“, ștergea greutatea cu o cîrpă. Toma aștepta sfîrșitul numărului dresoarei. Primii apărură cîinii. Numai unul, un șpiț cu blana năpîrlită, era din vechea generație; ceilalți erau animale noi.

— Sărut mîna, doamna Polak, o salută Toma pe Miss Hudson.

Ea îl privi un timp, apoi neștiind de unde să-l ia, îi răspunse foarte banal:

— Bună seara.

— Nu mă mai cunoașteți, doamnă?

Ea îl privi din nou.

— Nu.

Îmbătrînișe. Sub fardul gros i se vedeau ridurile. Iar ochii deveniseră apoși, obosiți.

— Sînt Toma. Am lucrat la STAR. Nu vă amintiți? O dată, în apropierea Brașovului, am sărit din tren.

— Băiatul acela mic... Ai lucrat cu Lazaretti... pe sîrmă... da, da...

Îl luă de braț și-l duse în cabina ei. Toma descoperi pe un perete portretul domnului Hudson în frac, cu o lavalieră pepit, și mai în fund, o fotografie mare a Matildei. Miss Hudson îl întrebă:

— O recunoști? E Matilda. Pe vremea cînd lucra la scara morții. Era foarte frumoasă.

În mai puțin de jumătate de oră, Toma află o serie de lucruri despre cei de la STAR. STAR dăduse faliment în 39. Arsese la Tîrgu-Jiu. Pompierii n-au mai putut salva nimic. Matilda a plecat cu Simi.

— Poate îți mai amintești de el. Mi-a făcut curte mie, apoi a plecat cu fiica mea. Hudson a murit acum un an. A avut aprindere de plămîni.

— Și Matilda unde e?

— E aici, cu noi. S-a întors. E la casierie. Și-a rupt amîndouă picioa-

rele. A lucrat cu Grig la scara morții. Acum se simte bine. Ne-am împăcat. Vrei s-o vezi și pe ea?...

Matilda îl recunoscuse pe Toma imediat. Ii spuse „tovarășe“. Toma se simțea prost din cauza infirmității ei dar ea minuia bine cîrjele. Era veselă și vorbea ușor.

Cinara toți trei la un restaurant din centru. Toma le povesti o serie de nimicuri. Se simțea îngrozitor de trist. Ar fi vrut ca timpul să treacă mai repede, să se închidă localul, să poată rămîne singur. La despărțire, Matilda îl mîngîie pe față și-i spuse:

— Ești băiat drăguț, Toma. Și e bine că nu lucrezi la circ. Noapte bună.

SUFLETUL OMULUI

*Sufletul omului, cîntecul simplu
nu e seva arborilor bine ascunsă
nu e firul de aur întepenit în piatră
nu e metaforă, treceri de pasăre*

*Sufletul omului, cîntecul simplu
e tot ce crește: înalte clădiri, albe orașe —
tot ce scurgerea vremii ne lasă
demn să intre în marea istorie.*

NOUL ORAȘ

*Au fost arbori uscați, fără soare jucînd printre crengi
și amurgurile fluturau drapele zdrențuite și vîntul le împrăștia
și cîntecul venea trist cu întoarcerea bătrînului flașnetar
pe umeri cu papagalul și huma anilor, neagră.*

*Arborii au căzut, carnea lor puțină și amară a putrezit,
în cuiburile de nisip umed oamenii au așezat pietre
desprinse din simetria munților, creînd o altă simetrie,
buruienile au ars și fumul s-a împrăștiat ca o slavă ce moare.*

*Iată, un nou oraș s-a născut. Peste bălțile pe care
în nopțile primăverilor, luna plutea ca o sumbră lanternă
s-au înălțat uzine solemne ca vechile catedrale gotice și
sunetele sirenelor sînt grave ca melodiile ieșite din tuburi de orgă.*

*Imnuri și peluze cu flori. Petunii și sufletul meu și ochii
care văd totul! Prea blindă și odihnitoare seară de vară!
Totul mă amețește. Trec sub stele și arbori proaspăt creșcuți
și melodiile se răstoarnă în inimă ca lumina peste lanuri.*

*Au fost arbori mulți, fără soare jucînd printre crengi
și amurgurile fluturau drapele zdrențuite și vîntul le împrăștia
și bătrînul flașnetar a murit și copiii lui 'ves seara-n grădini
plănuind simetria orașului, născut pentru veacul luminilor.*

BĂRĂGANULUI

*Am crescut laolaltă cu ierbile tale,
toamnele mi-au numărat anii,
cu bănuții frunzelor tale,
ți-am măsurat cu tălpile goale
țepii miriștilor și covorul prăfos de iarbă pitică;
Am crescut laolaltă cu pitulicele și cu gizele tale
sub arșița zărilor și sub harapnicul vinturilor
m-ai făcut mare și nu eram
decît o vietate neștiutoare și mică*

*În cartea deschisă a zării,
m-ai învățat să citesc
semnele înseninării
și vișornitei.*

*...Creșteam laolaltă cu ierbile tale:
soarele mă făcea fericită,
ploaia mă-nduioșa,
iar vișornita-mi stîrnea
telegarii visării în vine,
deschizîndu-le pîrtie
spre ani și spre viață prin mine.*

*Cîmpia mea secetoasă,
răsturnată de palmele zării,
spre apele Dunării,
spre apele de foc ale depărtării,
tu m-ai învățat
primele buchii ale vieții,
cum îți învățai ciocîrluile să cînte
minunile albe ale dimineții.*

NOAPTE

*Mă reazim de umărul nopții,
 mă îmbată mirosul câmpului și-al verii.
 Luna se pleacă de-asupra-mi,
 îmi prinde fața-nvăpăiată,
 între palme subțiratece, albe
 mă-amețește mai mult,
 încercînd să-mi alunge beția.
 În juru-mi cîmpia, cîmpia...
 Am uitat drumul spre casă,
 dar nu-ți fie teamă :
 am să mă culc aici, în cîmp,
 la pragul tău.
 În zori, să vii
 să-mi culegi de pe gene
 vinul de miere al lunii
 și roua cîntecului.*

SĂRBĂTOARE

*Vin din împărăția soarelui,
 port urma buzelor lui în părul fierbinte
 și zîmbetul lui îl port în privire ;
 pe tălpi duc țărîna de lumină,
 mirosul necuprinsului de zare —*

*Am venit din împărăția soarelui,
 pînă la tine, orașule.
 La noi, în Bărăgan,
 prin oceanele de grîu,
 navighează transatlanticul combăinei,
 la noi e soare mult
 și zare multă
 și oameni mulți, și maci, și cîntec mult.*

*Am venit peste cîmpuri,
 ți-aduc primul snop, ție, orașule.
 Prin mine îți trimit întiul snop,
 oamenii din împărăția soarelui,
 a macilor și-a cîntecelor. —*

FRATELE VERTUTA

AMINTIRI DIN ILEGALITATE

Întimplarea pe care vreau s-o povestesc necesită unele lămuriri preliminare.

În februarie 1938, deținuții politici de la Doftana au cucerit regim politic. De fapt, perspectiva izbînzii se ivise mai înainte, încă din toamna lui 1937. Așa aprecia cel puțin conducerea în materialul prelucrat în toate secțiile cam pe la mijlocul lui octombrie.

De bună seamă, tocmai datorită acestei aprecieri lunile ce au urmat ne-au părut atît de lungi. Îngrozitor de lungi!... Apropiata schimbare a regimului era așteptată — mai ales de către cei cu condamnări mai mari — ca o adevărată „eliberare“... Să scăpăm de celule, gratii și vizite! Cum va fi atunci? Cum ne vom petrece ziua?! Vom avea ateliere? Bibliotecă? Parcă nici nu ne venea să credem că e cu putință...

Inchipuiască-și cititorii niște oameni, în majoritate tineri, dornici de viață, entuziaști, obligați să rămînă zi și noapte în același loc, să se învîrtească pe o suprafață de 2x1,5 metri, fără a putea vizita măcar pe vecinul din dreapta sau din stînga. Asta însemna „regimul celular“ de la Doftana, aplicat deținuților politici timp de cinci ani: din mai 1933 pînă în februarie 1938.

Dacă cineva vrea să „vadă“ Doftana, ar trebui să-și imagineze o încăpere spațioasă, mai mult lungă decît lată, înăuntrul căreia sînt îngrămădite niște cuști. Încăperea ca atare nu e lipsită de unele însușiri: e înaltă, cu ferestre mari, arcuite, ferită de arșița verii sau de curențe reci. Lumina era potolită, pentru că geamurile erau acoperite cu un strat gros de var, aerul nu intra pentru că ferestrele erau fixe, avînd fiecare în mijloc doar cîte trei ochiuri mici, ce se deschideau înlăuntru sau în afară. Cuștile erau așezate în figuri geometrice exacte ca lăzile în mijlocul unei prăvălii. Patru șiruri de cuști, ca patru cutii de domino lipite. Fiecare șir avea cîte opt celule. În față opt, jos opt și opt sus; în spate tot așa — opt jos, opt sus. Un bloc de treizeci și două de cuști forma o secție. Numai secția F avea două blocuri. Spațiile lungi și drepte dintre pereții împrejmuitori și marginile blocurilor formau coridoarele temniței. În cuștile de sus, se ajungea pe niște scări de lemn care urcau la balcoanele din lungul pereților.

Așa arătau la Doftana secțiile „întunecoase“. Erau cinci în total, mai precis șase, căci secția F era dublă. Dacă intrai în curte prin poarta cea mare, îți apărea în față, lungă și cenușie, secția F. În stînga și în dreapta, ascunse privirii, porneau pieptiș de la colțurile lui F, secțiile E și G. Mai

departe, în unghi drept cu secțiile precedente erau la dreapta secția D, iar la stînga faimosul haș (secția H).

Fiecare „cușcă“ avea deasupra ușii o fereastră mică zăbreliată. Era singura sursă de lumină, dar și singura cale de legătură a celui închis cu lumea din afară. Fereastra era în așa fel așezată încît cel dinăuntru să nu poată vedea prin ea decît fie o bucată din tavanul coridorului — dacă celula era în rîndul de sus, fie balconul de la etaj, dacă era „jos“. Deținuții însă înșelau vigilența administrației și vedeau mai mult. Iată cum :

În fiecare celulă era un pat. Dacă te urcai cu picioarele în pat și te țineai cu mîinile de gratiile ferestrei, capul îți ajungea chiar la nivelul barei de mijloc și atunci, lipindu-ți obrajii de zăbrele, puteai vedea. Ce ? Depindea de poziția celei. Din unele nu vedeai decît zidul unei alte secții, din altele cite un geam al încăperii celei mari. În sfîrșit, dacă erai născut într-o zodie norocoasă, nimereai în cite o celulă așezată la încrucișare de coridoare și atunci puteai vedea și ferestrele altor celule, iar prin ele, lipite de gratii, fețele tovarășilor. Erau puține celule dintr-acestea...

Cînd veneai pentru prima oară la Doftana, pînă să ajungi la „apartamentul“ tău, treceai pe lîngă un șir lung de uși. Rîdicînd privirea în sus zăreai ferestrele, iar prin ele și oamenii, pe viitorii tăi tovarăși. Atunci căpătai senzația ciudată că treci pe lîngă niște „cuști“. Prin gratiile ferestrelor nu distingeai decît mîini, nenumărate mîini încheștate de gratii — și fețe, lipite de zăbrele, fețe deschise, prietenoase, care-ți zîmbeau a îmbărbătare. Nu vedeai însă trupuri, ci doar fețe și mîini, mîini prinse de gratii, parcă încordate într-o sforțare supremă de a le frînge... (Mai tirziu mi-am dat seama că impresia era falsă ; de fapt pentru a se ține la nivelul ferestrelor, dar mai ales pentru a putea privi în jos, oamenii trebuiau să facă sforțări, chiar sforțări serioase).

După aceste explicații, poate a devenit clar și cititorului pentru ce posibilitatea „cuceririi regimului politic“ produsese în rîndurile celor închisi o mare agitație.

În timpul plimbărilor, seara după stingere, ziua în pauzele dintre două „prelucrări“, aproape numai despre asta se vorbea. Unii se încăpățîneau să rămîină sceptici, mai ales unii dintre veterani.

— Lasă, lasă — auzezi pe cite unul, — au mai fost zvonuri de-acestea, că pleacă Balaurul... și tot n-a plecat. Nu degeaba e balaur, cum i se taie un cap, apare altul...

— Dar acum e sigur...

— Ce e sigur ?

— N-a plecat (cutare sau cutare) la Văcărești ?...

— Ei și ?

Era vorba de doi sau trei deținuți de drept comun pe care noi, comuniștii, reușisem să-i convingem să facă denunțuri compromițătoare pentru director cu privire la folosirea frauduloasă a unor materiale. Faptul că direcția închisorilor continua să-i rețină pe cei împrecinați la Văcărești era interpretat ca un indiciu că vrea să-i ferească de răzbunarea „Balaurului“.

Argumentul nu părea tuturor suficient de convingător.

— Ce, n-a mai furat Balaurul ? Sau poate direcția închisorilor abia acu a descoperit că fură ?

— Vezi, tocmai asta e... Pînă acum nu-i convenea, dar acum îi convine...

Totuși, lucrurile nu erau chiar atât de complicate, dar așa e omul, pre feră adesea să se convingă pe el însuși că n-are de ce să se aștepte la bine... De ce să-și facă iluzii? Dacă totuși binele va veni, bucuria va fi cu atât mai mare... Iar dacă... De ce să se expună în zadar la dezamăgiri — cu atât mai dureroase cu cât așteptarea fusese mai lungă... Deși combăteam pe cei ce făceau paradă de scepticism, fiecăruia dintre noi ne plăcea să ne îndoim. Trecu o lună... încă una... Balaurul nu pleca. Dacă totuși?... Pisica după cum se știe, cade întotdeauna în picioare...

De fapt însă aprecierile conducerii ne păreau întemeiate și convingătoare. Tocmai pentru că „afară“ se anunța o nouă ofensivă împotriva resturilor de drepturi democratice, era posibil ca guvernul să facă o retragere tactică aici. Prea mult zgomot s-a făcut în jurul regimului de la Doftana. Doar tendințele de fascizare nu sînt un semn de tărie, ci mai de grabă un semn de slăbire a burgheziei... Trebuie să cedeze undeva... De ce atunci să nu cedeze aici, unde s-a izbit de o rezistență atât de dîrză?

De altfel și situația din închisoare confirma asemenea presupuneri. De la un timp, Balaurul aproape că ne lăsase în pace. După provocarea din ziua de 7 noembrie, cînd cu sosirea tinerilor de la Salonta, nu se mai întîmplase nici o bătaie. Parcă ar fi uitat Balaurul de noi. Doar odată a venit în secții, să mai „stea de vorbă“ cu deținuții. Era tot atât de rumen și jovial.

— Ce mai faci, puile?

Ca de obicei, nimeni nu i-a răspuns. Atunci ne-a ținut un discurs original:

— Degeaba vă lăudați că sînteți inteligenți! Dacă ați fi inteligenți, altfel v-ați purta cu mine. Mie trebuie să-mi fiți recunoscători. Cînd veți veni la putere îmi veți ridica un monument. Marelui sprijinitor al comunismului, Eugen Săvinescu! N-am organizat eu cea mai bună școală de cadre? Nu spuneți chiar voi că Doftana e o universitate? Eu am călit caractere aici! Dacă n-aș fi eu, cum ați putea ști voi ce înseamnă adevărata luptă comunistă?

Rîdea singur, gros:

— Ho-ho-ho!

Noi nu l-am huiduit de data aceasta, l-am lăsat să vorbească. Așa era linia. Să nu facem nici o gălăgie inutilă, să nu dăm oricum argumente celor care pledau pentru menținerea lui Săvinescu. De altfel fusese singura lui „ieșire“ din „fortăreața cancelariei“. Încolo nu ne deranja. Se vedea că era prea ocupat cu propriile sale treburi. Pînă și gardienii începuseră să vorbească de director cu oarecare dispreț și chiar cu ură. Iar printre deținuți se încetățenise o vorbă, ca un fel de parolă:

„Balaurul trage să moară“.

Agonia însă se cam prelungea. Asta enerva pe unii, mai ales pe cei cu nervii slabi, însă conducerea ne liniștea și nu ne lăsa să ne pierdem firea:

— Să avem răbdare. După cinci ani de lupte atât de grele, ar fi păcat să stricăm totul printr-un act nechibzuit...

II

În acele luni m-am împrietenit cu un tovarăș, ceva mai în vîrstă decît mine, pe care o să-l numesc Chiril Ceban.

Era un tînăr sărac, originar din vestitul Tatar Bunar, lucru de care era foarte mîndru.

Cînd ajunsese la închisoare era analfabet. La Suceava însă, unde stătuse pînă la judecarea recursului, a învățat carte. Astfel i se deschisese gustul pentru învățătură. Aici, la Doftana, era dornic să afle cît mai multe, mai ales din domeniul atît de nou pentru el al științelor. Din această dorință a purces și prietenia noastră. Ceban fusese mutat, prin noembrie 1937, într-o celulă vecină cu a mea. Îndată ce s-a instalat a și început să mă bombardeze cu tot felul de întrebări: dacă se făceau revoluții pe timpul sclavagismului sau în feudalism? Care e țara cea mai bogată în petrol și cărbune? Ce populație are Uniunea Sovietică? Cum s-a născut viața pe pămînt? Cîte planete are sistemul solar? Și cîte altele. Eu explicam ce puteam și cum puteam. Nu odată am rămas treji pînă seara tîrziu, încleștați amîndoi de gratiile ferestrelor. Uneori spuneam versuri. Apoi discuția aluneca pe nesimțite spre alte subiecte și astfel am ajuns să ne povestim unul altuia multe lucruri despre noi înșine.

Biografia lui Ceban era foarte simplă: era băiatul cel mai mare al unei văduve de război cu șapte copii și fără un petec de pămînt. Ca mulți alți copii de țărani săraci, Chiril a început să argătească la zece ani. Despre școală nici vorbă nu putea fi. În 1924 avea șaisprezece ani. A cerut să i se dea și lui o pușcă. Dar comandantul detașamentului l-a refuzat. Totuși, a încălecat calul chiaburului la care slugărea și s-a alăturat armatei roșii. A luat parte la glorioasa retragere spre Vîlcov, însă în ultima zi comandantul l-a gonit:

— Fugi, — i-a spus, — noi ne prăpădim, o să ne prăpădim cu toții, dar tu de ce să te prăpădești? Fugi, ești mic, n-o să tragă în tine...

Așa s-a și întîmplat. Ceban era și acuma mic de statură, atunci însă — după propria lui recunoaștere — „era puștiu de tot“. S-a strecurat priatre liniile dușmanilor și dus a fost...

Armată nu făcuse. Însurat n-a fost.

— Care fată era să mă ia, — spunea, — ce avere aveam? Doar cămașa de pe mine... Iarna rămîneam adesea și fără opinci.

Adică aveau cei patru frați două perechi de opinci și le încălțau cu rîndul. Chiril fiind cel mai mare, ar fi fost îndreptățit să aibă privilegiul, de fapt însă ceda adesea și rîndul său în favoarea fratelui mai mic — Ștefan.

Ștefan acesta ajunsese și el la închisoare, împreună cu Chiril. Era tot atît de sărac ca și fratele său mai mare, însă înalt și frumos. Fetelor li se cam scurgeau ochii după „Steopca“. Chiril însă nici arătos, nici frumos nu era. Părea mai înalt decît era în realitate pentru că era slab și uscat. Era atît de slab și de îngust încît umbla mereu cu umerii încovoiați. Parcă se tot uita la vîrfurile picioarelor. Și cum era mereu îngîndurat și concentrat, puteai să crezi chiar că examinează foarte atent ceva interesant ce se petrece în vîrfurile bocancilor (în închisoare a căpătat bocanci din partea colectivului).

Chiril avea douăzeci și unu de ani, cînd, într-o seară de vară — era într-o duminică, după horă — un prieten i-a spus, ca din întîmplare, că se svonește prin sat cum că vine iar un 1924... Omul îi mai șoptise „în mare taină“ că există în Tatar-Bunar o organizație ce luptă pentru izgonirea asupritorilor și dreptatea celor săraci.

— Pentru soviete, îl lămuri în cele din urmă.

Lui Chiril nu i-au mai trebuit alte explicații. Peste cîteva luni a devenit membru de partid. După cum mi-au povestit mai tîrziu alți tovarăși din

Tatar-Bunar, întotdeauna îndeplinea cu sîrguință și meticulozitate însărcinările ce i se încredințau.

Cînd a fost arestat de jandarmi, s-a găsit asupra lui un pachet cu manifeste. Întrebat de unde le are, Chiril a răspuns că nu știe despre ce este vorba, fiindcă e analfabet.

Jandarmii l-au bătut, dar n-au putut să scoată altceva.

— Sînt analfabet, nu știu nimic.

După ce am ajuns să-l cunosc mai bine, ori de cîte ori venea vorba de aceste întîmplări mi se părea că el trebuia să fi repetat cu un fel de mîndrie cele două cuvinte :

— Sînt analfabet.

N-a vrut să declare nimic, n-a vrut să iscălească nimic. Nici degetul n-a vrut să-l pună sub o declarație ticluită de jandarmi.

— Știu eu ce este scris acolo ? Sînt analfabet.

A fost condamnat la cinci ani închisoare în 1935, sentința rămînînd definitivă prin respingerea recursului, în 1936.

Lui Chiril îi plăcea mult să vorbească despre lupta și dreptatea celor săraci. Cînd avea ocazia să-și spună părerea în această problemă, parcă s-ar fi ascultat pe sine însuși. Mai ales nu putea să înțeleagă oum se face că unii țărani săraci se țin de-o parte, refuzînd să intre în mișcare.

— Eu îi înțeleg pe chiaburi, — spunea. — Aștia de ce să intre ? Că doar trăiesc bine... Eu asta știu — că trăiesc foarte bine. Ei chiar se tem pentru averea lor. Ce le pasă că-i o altă stăpînire ? Mai de grabă se tem de bolșevici. Mai mult urăsc pe bolșevici decît pe jandarmi. Spun așa, de formă, că sînt și ei pentru Rusia, dar de fapt n-au de ce să se plîngă, trăiesc întocmai ca sub țar. Îi mai înțeleg — adăuga — și pe mijlocași. Un mijlocaș e ca o mămăligă. Cum e ceaunul așa e și mămăliga. Din ei se fac mulți oameni fără caracter...

Nu mă lăsa să-l întrerup.

— Știu, știu, am auzit și eu aici la închisoare, cum stă chestia cu mijlocașii, dar asta e teorie, eu vorbesc din practică. Nu vreau să contrazic, dar viața e și ea adevărată... Mijlocașii ascultă și de chiaburi, ar vrea poate să devie și ei chiaburi, numai cînd le ajunge cuțitul la os, se mai scutură, țipă... Dar nu sînt oameni de nădejde... cu ei poți să te duci la treabă, dar să nu te bizui pe ei... Mijlocașul, vezi, are el ceva de pierdut, nu ceea ce are, ci ceea ce ar vrea să aibă... Dar săracul ? — se aprindea Chiril, — săracul ce are de pierdut ? Foamea ? Asta e ! Tu, nici nu-ți închipui Mihai, cît de mult are de îndurat un om sărac...

Pe această temă îi plăcea să peroreze mult. Odată a primit o carte poștală de acasă pe care mi-a citit-o : Era acolo o frază pe care n-am înțeles-o dintr-odată : „Tu să știi, Chiril, că fratele Ioan n-a fost acasă, dar fratele Vertuta a fost“. De fratele Ioan auzisem — era al doilea după Chiril, cu doi ani mai în vîrstă decît Ștefan. De Vertuta însă nu auzisem niciodată. M-a mirat și numele — Vertuta !¹⁾ O fi vreo poreclă ? — îmi dădeam eu cu presupusul.

Chiril rîdea pe-nfundate în celula lui. Așa obișnuia el să rîdă, — aproape fără zgomot, parcă sfiindu-se. Mai tîrziu, după cucerirea regimului, cînd se ivi posibilitatea să-l văd, nu numai să-l aud, mi-am dat seama că

¹⁾ „Vertuta“ în rusește înseamnă un fel de plăcintă sau ștrudel ce se face din foi subțiri de aluat cu brînză, carne tocată, nuci.

rîde cu însuflețire, dar numai din ochi. Gura i se strîmbea doar într-un zîmbet aproape silit, pe care se străduia să și-l potolească, ochii însă îi scăpărau fără încetare. Parcă se bucura de bucuria ce o face altora, iar el se retrăgea în scoica lui de modestie și resemnare: — rîdeți voi! — îmi pare bine, pentru mine însă nici rîsul nu mai are rost, n-am ce să mai aștept de la viață... Încăpăținarea asta de a se considera un om „terminat“, incapabil de a se afirma prin sine însuși și — în consecință — avînd menirea să-i ajute doar pe ceilalți, a provocat multe suferințe și greutăți la Doftana, și lui și aceluia care trebuiau să lucreze cu dînsul. Chiril semăna cu o plantă peste care a căzut o piatră, îndată după ce răsărise din țărîna. Piatra fusese înlăturată, însă firul de iarbă rămînea galben și ofilit. Se mira de soarele ce-l năpădește din toate părțile și parcă nu-i venea să creadă că ar putea să devină iarăși o plantă ca toate plantele. Așa se întîmplase și cu Chiril. Atît de grele au fost mizeria și exploatarea, atît de puternic îl strivise apăsarea ignoranței, încît trezuit la viață nu prea vroia să creadă că ar putea să facă și el ceva. Adesea spunea:

— Eu sînt cu tot sufletul alături de voi. Unde îmi spuneți, mă duc. Vă dau orice ajutor, dar nu-mi cereți să mă descurc singur, că nu pot... Asta precis o spun — nu pot...

Chiril rise cît rise, pe urmă începu să-mi explice: — Vertuta ăsta nu e frate doar cu mine și cu Ștefan, dar și cu Ion, și cu Vasile, și cu Petre și cu Nichita și cu... mi-a înșirat numele mai tuturor celorlalți tovarăși căzuți și judecați împreună cu dînsul... De fapt Vertuta umblă nu numai prin Tatar-Bunar ci și prin Acmanghit și prin Plătărești și prin Volintiri...

Chiril ar fi pomenit, poate, toate satele din jurul Tatar-Bunarului, dacă nu l-aș fi oprit.

— E o parolă? un nume simbolic? o lozincă?...

De cîte ori spuneam ceva ce nu înțelegea întocmai, se închidea în sine. Nu se supăra, considera firesc să nu știe, dar parcă se resemna ostentativ: nu-ți spuneam oare că nu pot fi „ridicat“ ca voi? Mă lămuri aproape dușmănos:

— Nu știu ce e pe la voi „nume simbolic“, dar lozincă nu-i, sau poate o fi ea o lozincă dar de-a lor, a burjuilor... La noi „Vertuta“ înseamnă foame, așa ne-am înțeles încă din 1929, de cînd cu foamea cea mare... Asta e, a venit iar foamea acasă.

Altădată, îmi povesti cum se născuse convenția verbală.

— Cînd ți-e foame, nu prea rămii acasă... Dacă umbli prin sat, mai stai de vorbă cu unul, cu altul și trece vremea... Noi flăcăii ne stringeam mai ales la piață... Făcusem un fel de birjă²⁾ acolo, dar de lucru ioc. Cine avea nevoie de robotnici în iarna aceea? Dar ne plăcea să stăm împreună și să glumim, parcă ne înșelam foamea. Odată stînd eu așa, văd că vine fratele Ion și-mi zice: nu te duci acasă la masă? Că a pregătit mama o ver-tu-u-tă-ă! Eu, ce să cred, știam că nu prea e nimic de mîncare la noi, dar de... tare mi-era foame, și era plăcut să-ți faci închipuiri... poate a împrumutat mama de undeva niște făină de orz și a făcut lipii, iar Vania, bată-l norocul să-l bată, le-a poreclit vertută. M-am dus acasă. Acolo îmi spune mama că a trimis vorbă unchiul de la Acmanghit să vii la el. (Aveam noi la Acmanghit un fel de unchi, un văr al tatei, un țaran mai

²⁾ În târgurile basarabene „birja“ se numea un loc în piața unde se stringeau cei fără de lucru, așteptînd să fie angajați pentru tot felul de salahorii de ocazie.

înstărit, dar zgîrcit foc.) Vestea m-a bucurat. Nu prea ne plătea, el, unchiul de la Acmanghit, că ne socotea rude, iar rudele îi era rușine să le plătească... Știam însă că voi mânca câteva zile, și — cine știe — poate mă voi alege și cu cițiva lei. Și așa, îmbucurat, parcă am și uitat de mizeria din casă și numai cuvintele lui Ion îmi sunau în urechi. Dar de mîncare ce-mi dai, mamă? Mama tace. Ce să-mi dea, n-avea nimic... Nici n-apuc să-mi strîng lucrurile, uite-l și pe Ion că intră pe ușă. „Tu ce mi-ai spus să viu la masă, îl întreb, dacă nu-i nimic de mîncare?” „Dar ce, voiai să-ți spun la birjă că n-avem nimic? Noi nu sîntem golani! Mîncăm virtuta!” — și așa, repede a început să-și frece burta. De-atunci, de cum s-a auzit prin sat de păcăleala ce mi-a tras-o Ion, a și rămas obiceiul de a spune în loc de foame „virtuta”. Cine nu mîncă o zi, tare mîndru se plimba pe uliță și tot spunea: ce bună „virtuta” am avut azi la masă...

Chiril își povestea necazurile din tinerețe cu o voce liniștită, calmă, aproape fără modulații. Simțeam undeva, dincolo de tonul monoton, un fel de ostentație reținută: astea nu sînt lucruri „senzationale”, ci cele mai obișnuite întîmplări, așa e viața noastră, a țăranilor. Doar din cînd în cînd după o povestire ori alta, nu se putea reține și trăgea concluzia:

— Încă de-atunci, eu mi-am spus că asta nu-i drept... Și la frații mei le spuneam: dacă s-o ridica lumea din nou ca în 1924, primul m-oi duce... Cu burzii n-am ce sta de vorbă, trebuie să le sucesc gîtul.

Ultima frază o spunea tot atît de liniștit și simplu, ca și cum ar fi făcut parte din povestire.

Pe mine mă intriga îndeosebi de ce a rămas meinsurat. Chiril își limita răspunsul la invariabilul: „Cine era să mă ia pe mine?” Doar odată a mai adăogat câteva explicații lămuritoare: „Cu ce era să hrănesc copiii, cine rămînea să o ajute pe mama, pe surori, să le facă zestre?”

Pînă și în familie, lui Chiril îi plăcea să se considere sacrificat pentru alții. Ștefan și Ion trebuiau să se însoare pentru că erau frumoși, surorile trebuiau să se mărite pentru că erau fete, fratele cel mic trebuia să „ajungă” pentru că era cel mai mic. Chiril îl dăduse la școală și voia ca ei toți, frații și surorile, punînd mîna de la mîna, să-l dea la învățătură mai departe. Numai lui — lui Chiril — nu-i trebuia nimic, el nu era nici frumos, nici fată, nici iute la mînte ca Petica...

— Bine, bine — nu-l lăsam în pace — dar ești totuși bărbat...

Și iar auzii de alături rîsul lui infundat, de parcă ar fi suflat încet în ceai sau în mîinile înghețate.

— De asta să n-ai grije, asta se găsește la noi în sat dacă te obișnuiești să nu alegi...

Ceea ce-mi povestea Chiril era și trist și greșos. Erau în sat femei mai în vîrstă, fie văduve, fie părăsite de bărbați, cam bețive. Chiril și alți flăcăi în aceeași situație cu el le pîndeau cînd se întorceau de la crîșmă și...

— Nu-ți era scîrbă?

— Îmi era, dar ce să fac? N-ai spus și tu... sînt bărbat...

— Odată numai, îmi povesti el, avusei și eu parte de ceva mai bun. Era la noi în sat o vădană mai tină. Avea o gospodărie așa și așa, mai măricică, moștenită de la bărbatul ei și o fetiță de 8—9 anișori. Nu putea dovedi singură în casă și angaja din cînd în cînd lucrători cu ziua. Odată a venit la birjă și cum m-a zărit, drept la mine a venit. Erau și alții mai spătoși și mai vînjoși, dar ea pe mine m-a ales. De bună seamă voia să-mi dea mai puțin, îmi spune, dar pe loc am luat hotărîrea — să-mi dea

30 de lei, mai puțin nu iau. Am lucrat toată ziua, mi-a dat de lucru mulțisor, dar cu măsură. Am curățat grajdul, am măturat curtea, am dres un car, i-am umplut butoiul cu apă și nu mai țin minte ce am mai făcut, dar toate le-am făcut așa cum trebuie. Ea mi-a dat de mâncare bine, n-am ce zice, m-a mulțămît. Mi-a dat și banii, 30 de lei, fără discuție, dar apoi cînd să dau să plec, îmi spune : așa și așa, pentru că ai lucrat bine și sînt atît de mulțămîtă, poate am bea și cîte un pãhãrel de vodcã ? Eu mă uit la ea și nu pot să mă dumiresc, ce a apucat-o ? Dar și ea se uită la mine și parcă se roagă să n-o refuz. Mi-a și trecut prin minte : nu cumva... Nu se putea însă, că era și fetița acolo... Însă vodca de ce s-o refuz... Bine, am spus, să bem cîte un pãhãrel. Atunci, scoate ea o sticlută din dulap și trimite fetița la crîsmă și-i spune : nu te duci aici aproape, ci dincolo la Tovstîga, că are vodcã mai bunã... Nu mai era chip de îndoială... De-atunci aproape în fiecare sãptãminã veneam la ea și cum terminam lucrul, trimitea fetița dupã ceva...

— Dar cu ea de ce nu te-ai însurat ?

— Cum era să mă ia pe mine... A luat un vãduv, destul de bogat și el.

— Și dupã aceea tot veneai la ea ?

— Nu... Mă mai chema să-mi dea de lucru, dar nu voiam... Mă lãuda peste tot : așa un flãcãu de treabã, și liniștit, și harnic...

— Nu te iubea...

— Nu... mi-a spus-o odatã... că i-ar plăcea mai mult de alții, dar îi știa cu limbã lungă, lãudãroși, pe mine mă credea tãcut și modest...

Așa fusese viața lui Chiril, plină de „liniște“ și de umilințe... Aici la închisoare, însă, sufletul i se sbãtea de neastîmpãr. Se aprindea mai las cînd i se pãrea că cineva predicã o atitudine mai „înțelegãtoare“ față de chiaburi, pentru că sînt și ei... „țãrani“.

— Nu sînt țãrani ! Nici oameni nu-s ! La noi la Tatar-Bunar, era un chiabur, avea 150 hectare, 8 cai, secerãtoare, batozã... Și-a construit o casã ca la oraș, a mobilat-o cu mobilã adusã din Izmail și Acherman, dar să ajute vreo rudã sãnacã, niciodatã... Avea un nepot, fiu de frate, orfan de amindoi pãrinții, îl creșteau niște rude de-ale mamei... Nici nu voia să audã de el... Cînd venea cineva la el acasã, chiar de era poftit, își chema musafirii în sufragerie... Avea o sufragerie bogatã, fãcutã din lemn de stejar, și cu scaune de catifea roșie. Cum intrau oamenii le spunea : nu vã supãrați, dar vã rog, stați în picioare, cã dacã vã așezați, se stricã scaunele și-i pãcat de ele... m-au costat atîtea parale...

III.

Intr-o zi Chiril m-a rugat sã-l lãmuresc în legãturã cu o întrebare ce nu-i dã pace. Ne-am înțeles sã stãm de vorbã dupã stingere. Eu aveam ceva de lucru, dar mi-am fãcut socoteala cã voi putea transcrie cele zece foițe rãmase din ajun în orele dintre închidere și stingere. Program cultural nu aveam, așa cã puteam sã dispun în voie de timpul meu. Furat de lucrul meu nici n-am mai auzit toaca. Ori poate n-a sunat în seara aceea. Doar cînd coseam bucãtica de cîrpã în care învelisem materialul și mă pregãteam sã-l vîr în rogojinã, îmi atrase atenția vocea lui Chiril care chema destul de tare pe cineva.

— Îndatã, Chirile, sînt gata, — îi rãspunsei.

— Nu pe tine, — mă liniști el și reluã : — Petre, n-auzi, Petre !

Petre era vecinul de jos al lui Chiril, care pesemne că adormise, sau era și el ocupat. Totuși răspunse din fundul celulei, fără să se scoale din pat :

— Ce vrei ?

— Vino la vizetă.

— Nu pot, sint răcit și am luat o aspirină... Spune că aud și-așa...

— N-ai primit mămăliga de la bătrînul ?

— Nu... Ți-am spus.

— Dar el mi-a comunicat că a trimis...

— Nu știu... O fi mîncat-o plantonul, sau șobolanii.

— Dar în toate serile venea...

— Și ce crezi poate, că am mîncat-o eu ? spuse supărat undeva în întuneric Petre. — Auzi ce vrea ! Mă tot bate la cap cu o bucată de mămăligă, mă și chiamă să mă scol noaptea ! Dar ce, sint paznicul mămăligii tale ! ?

Vorbea tare, striga aproape. Dimprejur se și porniseră reproșurile și sîsiiturile.

— Ce v-a apucat ? Vreți să vină gardianul ?

— Lasă Chiril, — intervenii și eu — mîine ai o zi întregă să te lămurești ! Acum, noaptea nici n-ai de unde să scoți mămăliga aceea...

Chiril se supuse murmurînd :

— Dar pe mine acum mă usucă foamea...

Printre consătenii lui Chiril, condamnați împreună cu el, era și unul Stoian, un om mai bătrîn, bolnav, căruia colectivul îi dădea zilnic un sfert de piine ca să nu mănînce din mămăliga ce-i ataca sănătatea. Mămăliga rămasă, Stoian o împărțea printre tovarășii mai tineri cărora nu le ajungea rația cazonă. Aproape în fiecare seară trimitea cite o bucată și lui Chiril. Stoian stătea departe și „jos“. De aceea folosea diferite ocazii ca să ajungă mămăliga în timpul zilei la Petre, de unde Chiril o trăgea seara la el în celulă cu ajutorul unui instrument numit în limbajul Doftanei „calul moale“. Era un săculeț legat de o sfoară lungă. Chiril arunca săculețul peste bara balconului și dînd drumul la sfoară, îl cobora pînă să ajungă în dreptul geamului lui Petre. Acesta avea un băț prevăzut la un capăt cu un cîrlig, fabricat dintr-un bold sau dintr-o bucățică de sîrmă. Cîrligul prindea sfoara și astfel săculețul gol ajungea la Petre, care punea înăuntru mămăliga sau ori ce avea de trimis. Apoi Chiril trăgea de celălalt capăt, ș.a.m.d. Erau nenumărați „caii moi“ de acest gen la „întuneric“³⁾, cu care se făcea legătura între cei de sus și cei de jos. Cei ce stăteau la acelaș etaj, comunicau cu ajutorul „calului tare“, dar despre asta — altădată.

— Bagă calul la grajd și hai la geam, îl invitai pe Chiril.

Nu-mi dădeam seama ce făcea. Se părea că nu se mișcă, pe semne că ascunsese sfoara mai înainte și acum stătea la geam sau la vizetă și „se liniștea“. Poate fuma... Într-un tîrziu răspunse :

— Spune drept, nu te miră că mă zbat atît pentru o bucată de mămăligă ?

N-apucaii să răspund. La capătul din stînga al coridorului se auziră pașii gardianului. Aprinse undeva o lampă și o atîrnă în colț, între secții. Întunericul se risipi. Totul parcă se învîlui într-o lumină galbenă, spălăcită, iar pe tavan apărură umbre lungi ce se mișcau fantastic. Gardianul

³⁾ Secțiile întunecoase.

pășea fără grabă în lungul celulelor ciocănind în fiecare ușă. Rînd pe rînd se auzeau răspunsurile înfundate :

— Da...

— Da...

— Aici...

„Apelul“ dură cîteva minute, în care timp avui răgaz să mă gîndesc mai pe-ndelete la întrebarea lui Chiril și să pregătesc un răspuns mai „frumos“.

— Toți suferim de foame și nu e păcat să ne-o astîmpărăm. Dar nu e de demnitatea noastră să ne enervăm pentru o bucată de mămăligă...

Chiril parcă nici nu mă auzea.

— Ascultă, tu înțelegi ce-i aia foame ?

— Cum să nu ? Doar nu mănînc mai mult ca tine ! Chiar mai puțin...

— Nu, nu, tu nu știi ce e foamea, ți se pare doar că știi, dar pentru tine e o jucărie, în copilărie te-ai hrănit bine. Ți-e ușor să suporti, ai de unde da... Dar eu care toată viața numai în foame am dus-o, cum să mai suport ? Tu ai trăit mai bine, corpul tău are sevă, poți să rezisti, dar eu ?... Foamea a supt din mine douăzecișicinci de ani, cum suges cusca ⁴⁾ din bobul de grîu. Te uiți de-afară, parcă bobul e frumos, întreg... cum l-ai apucat însă cu două degete se și turtește... E numai pleavă... Așa-i și cu mine... Degeaba te uiți că sint sănătos, că nu mă plîng de nimic, dinlăuntru foamea a stors totul.

Eram descumpănit... Căutam cuvinte, argumente, dar nu găseam decît fraze banale, cunoscute...

— Asta așa e... Dar trebuie să răbdăm, pînă o să cucerim regimul.

— Regimul ? După tonul cu care a repetat Chiril acest cuvînt, simțeam că „s-a răcorit“ și a rămas îngîndurat. — Regimul... dar parcă o să cucerim vreodată regimul ?

— Ce ?

Chiril ori nu-și dădea seama de surprinderea mea, ori voia să pară că nu-și dă seama. Continuă pe același ton liniștit, ușor îngîndurat.

— Adesea mă întreb : oare e posibil asta, să cucerim regim politic ?

— Dar cum poți să spui una ca asta ? Oare nu pentru regim luptăm ?

— Știu, știu, așa se spune, că doar nu poți lupta fără o țintă, dar la drept vorbind ce interes are burghezia să ne dea regim ? Ca să trăim mai bine ? Ei doar de asta ne-au băgat aici, ca să ne distrugă nu pentru trai bun...

Din nou mă străpunsese o senzație ciudată de neputință. Eram convins de dreptatea celor afirmate de Chiril, dar nu găseam ce să-i răspund. Parcă mă rușinam să repet argumente obișnuite, considerate tacit, de noi toți, ca un fel de abecedar al luptei. Totuși, ca să cîștig timp, îngînai ceva :

— De bună seamă, de voie nu vor da nimic, dar de nevoie...

— Nu prea cred eu în asta...

Eram dezolat și supărat pe mine însumi. Incet, încet, mă înverșunam, încercînd în fel și chip să-l lămuresc pe vecinul meu, să-i arăt că în lupta revoluționară se nasc adesea asemenea situații cînd dușmanul pentru a-și menține pozițiile principale cedează ici, colea.

— Oare nu tot așa se întîmplă și afară ? — continuai mai cu însu-

⁴⁾ Cusca — o insectă vătămătoare ce se înmulțește mai ales în anii de secetă și atacă grîul cînd se coace.

flețire, bucuros că am găsit în sfârșit un exemplu ce-mi părea convingător — când capitaliștii acceptă unele revendicări, măresc salariul sau primesc pe cei concediați, parcă au interes ?

— Afară e altceva, — se încapățina să nu înțeleagă Chiril, — iar aici... ei tot ne au în mână... Noi, cit am strigat și am bătut în uși și am protestat... Parcă a ieșit vreun rezultat ? Acum nu strigăm, cică-i o altă tactică, dar tot fără rezultat...

— Dar de ce nu vrei să ai răbdare, Chiril, nu ți s-a explicat ? E un moment de cumpănă acum, de fapt am și cîștigat...

Vecinul meu tăcu cîteva clipe apoi reluă și mai liniștit, dar și mai încapăținat :

— Știu că nu prea sînt pregătit, și nici prea conștient nu sînt, dar de înțeles am înțeles. Noi ne ținem de luptă, că asta e mîndria noastră. Și e drept. Nu se cade unor deținuți politici, unor comuniști să se poarte la închisoare ca niște drept comuni... Ce o să creadă tovarășii de afară despre noi ? Eu asta o înțeleg și n-o să mă clintesc. Pe mine jos n-o să mă moamească nimeni...⁵⁾ Dar așa mă gîndesc : de ce să ne înșelăm, să ne amăgim că luptăm pentru regim politic ? Să ni se spună verde că trebuie să ne sacrificăm pentru cauză și ne sacrificăm.

— Cine să spună ?

— Conducerea...

— Și ce crezi tu că ne mînte conducerea ?!

— Nu spun asta, se supără Chiril, ridicînd vocea, — dacă tu-mi sucești cuvintele nici nu mai vorbesc.

— Nu sucesc nimic ! Dar nu reese așa ?

Chiril tăcea. Parcă trecuse o boare de răceală între noi și-mi dădeam seama că în seara asta n-o s-o risipesc. Adoptai și eu atunci un ton mai „oficial“ și-l întrebai :

— Spuneai că vrei să-mi ceri o lămurire...

— Asta e... ce am vorbit.

— Cum asta ? nu înțeleg !

— Despre foame vorbeam, nu-i așa ?

— Da...

— Ei, asta vroiam să întreb...

— Ce ?

— Păi... — Chiril parcă se decise să vorbească după multe frămîntări și îndoieli... Cuvintele veneau unele după altele mult mai repede ca de obicei, — păi... dacă trebuie să murim de foame pentru cauză — să murim, dar de ce să ne amăgim cu vorbe, cu regim și de-al de astea, parcă e proastă burghezia să ne dea regim...

Și n-am putut să-l scot din ideea asta atunci.

Altădată a încercat să fundamenteze o teorie și mai năstrușnică :

— Ascultă aici... De cîteva săptămîni liniștea e mai mare aici, la Doftana... Unii spun că o să plece „Balaurul“... Cine știe ? — poate a

⁵⁾ „A merge jos“ în limbajul Doftanei însemna să renunți la luptă și să accepti condițiile administrației. Dacă cineva declara în scris că renunță a se considera deținut politic, acceptă să facă corvezi, să spună „să trăiți“ și să stea cu șapca în mînă, era scos din celulă și lăsat ziua „jos“ în curte ; i se dădea posibilitatea să lucreze în atelier și astfel să cîștige ceva, să cumpere alimente de la cantină, să primească scrisori, etc. Deținuții politici considerau pe cei ce se duceau „jos“ trădători și-i boicotau.

primit el un ordin să ne lase în pace... De ce să nu profităm noi de momentul ăsta ?

— Păi nu profităm ? Nu facem mai multă muncă culturală ? Nu împărțim aproape pe față alimentele ? — n-am căpătat plimbarea de două ori pe zi ?

— Știu, știu, dar altceva cred.

— Ce ?

— Să profităm așa, cu totul.

— Cum asta, cu totul ?

După cum îi era obiceiul, Chiril tăcu o clipă, apoi se descărcă dintr-o dată repede, dar tot atât de liniștit, ca și cum ar fi spus lucrurile cele mai obișnuite din lume.

— De ce să nu mergem jos cu toții ?

— Ce-e-e ?

Dar Chiril parcă nici nu observa cât de surprins și de uluit eram. Continuă imperturbabil :

— Uite, Grișca Vanciuc s-a dus jos fără să dea ceva în scris... Aștia care sînt acuma jos ar fi și ei bucuroși să trăiască altfel, să nu se umilească, să nu-i mănînce păduchii... Dar cum să facă dacă sînt puțini. Dacă ne-am duce cu toții jos, s-ar putea schimba situația, dar așa...

— Ce așa ?

— Așa ne prăpădim cu toții, ne topește loamea...

Era o liniște deosebită în seara aceea la Doftana, în secțiile întunecoase. Pașii santinelei nu se auzeau. De bună seamă că omul ațipise undeva într-un colț. Numai de departe, de undeva din secția D veneau sunetele legănate ale unui cîntec ardelenesc...

— Îți dai seama ce vorbești, Chiril ? După ce am luptat cinci ani ca să ne apărăm demnitatea, să cedăm acum cînd se apropie regimul ?...

— De patru luni se tot apropie, iar noi ne prăpădim... Oare nu ăsta e scopul burgheziei — să ne prăpădim ? Ce folos e că ne apărăm demnitatea, dacă tot la „Trei Pruni“⁶⁾ o să ajungem pînă la urmă ?... Acum putem să ne îmbunătățim situația fără capitulare.

— Chiril, astea nu sînt vorbele tale... Ai vorbit cu cineva jos... poate cu Vitaș...

S-a supărat de-abinelea. Mi-a repetat „din nou și din nou“ că deși pe Vitaș îl stimează și e sigur că i s-a făcut o nedreptate, atîta timp cît colectivul îl consideră trădător, el disciplina revoluționară nu o va călca ! Îi pare rău că după ce am stat de atîtea ori de vorbă cu dînsul îl cred capabil de „asemenea acte“ și că o fi el „țaran analfabet“, dar păreri poate și el să aibă, fără să i le „sufle“ cineva... Mă gîndesc și eu, cum ar fi mai bine, — a încheiat Chiril și n-a mai vrut să continue discuția.

Peste trei zile m-a chemat din nou la geam și mi-a „comunicat“ pe un ton aproape oficial „ca să se știe“ că deși este de altă părere, el nu va ieși din hotărîrile colectivului și tovarășii pot „fi siguri“ că nu va părăsi lupta.

Alte discuții pe această temă n-am mai avut. Peste o săptămînă sosi noul director, iar deținuții politici au început să fie scoși la muncă. La

⁶⁾ „Trei Pruni“ — așa se numea cimitirul de lîngă Doftana unde erau îngropați cei ce mureau în închisoare.

intervenția tovarășilor din conducere cei mai slăbiți dintre noi au fost mutați la „luminoase“. Printre aceștia era și Chiril. Astfel drumurile noastre după ce s-au încrucișat întimplător pe coridorul unei secții întunecoase se despărteau iar. Nu ne-am văzut deloc timp de 5—6 săptămîni. Neavînd vreo meserie productivă, eu mai rămăsesem mult timp închis. Chiril însă din primele zile ale primenirii fusese scos și trimis la fierărie unde ajuta pe un consătean al său, fierar de meserie, să fabrice tot felul de scule necesare atelierelor noastre, în curs de organizare. Abia prin aprilie, după ce și eu fusese repartizat să „lucrez“ într-un atelier, ne-am ciocnit nas în nas într-o seară în coridorul de jos. Ochii lui Chiril străluceau de atîta bucurie, încît întrebarea pe care voiam să i-o pun, îmi înghețase pe buze. Chiril, însă, singur și-a adus aminte :

— Ai avut dreptate, — mi-a spus, — rău m-a sfătuit atunci fratele Vertuta...

Apoi întorcîndu-se spre curtea atelierelor și întinzînd mina, continuă de parcă ar fi spus un lucru comun, obișnuit :

— Iată ce înseamnă forța clasei muncitoare !

IV.

În ultimele zile ale lui aprilie am aflat că de 1 Mai vom fi închiși toată ziua în celule. Unii tovarăși se indignară peste măsură. Ici colea puteai auzi chiar păreri că ar trebui organizat un protest. Conducerea colectivului curmă asemenea agitații. Din grupă în grupă se transmiseser comunicat în care se preciza că n-avem de ce să ne opunem, și încă într-un mod violent unei măsuri de „precauție“, de bună seamă impusă administrației de către Siguranță cu scopul de a ne provoca. Tocmai pentru „a nu ne lăsa provocați“ în ziua de 1 Mai, la geamuri nu se vor ține discursuri politice, ci se vor organiza doar programe artistice.

Referatul festiv s-a predat pe grupe în zilele de 28, 29 și 30 aprilie. N-aș putea, și cred că nici nu e cazul să-l reproducem în întregime. Țin minte doar atît : apreciind însemnătatea cuceririi regimului, conducerea punea în fața noastră, a tuturor, o sarcină nouă : să consolidăm regimul, să întărim baza lui economică — atelierele.

Încă din ajunul lui 1 Mai m-am simțit într-un fel ca într-o zi de sărbătoare. Intrînd în celulă găsii pe pat o seamă de bunătăți : o bucată de slănină și una de brînză, un sfert de piine, o felie de cozonac, patru bucăți de zahăr. M-am ospătat regește, dar am lăsat o parte și pentru a doua zi. M-am culcat tîrziu și am dormit în voie.

Dacă adun și impresiile altora, aprecierea dominantă ar fi asta :

— Ne-am odihnit bine !

S-au făcut și programe artistice, dar cu măsură, fără să obosească oamenii. Țin minte că am recitat și eu cîteva poezii printre care și „Dreptatea“ de Șervari, care a avut un deosebit succes. Alții au cîntat, s-au povestit cîteva nuvele ale scriitorilor sovietici, filme, etc.

Spre seară, cu vreo jumătate de oră înainte de masă am fost lăsați să coborîm pentru un fel de „plimbare“. Dar nu în „curtea atelierelor“ și nici fiecare în curtea secției respective, ci toți într-o curte mică dintre secțiile A și B. Pentru „siguranță“ erau postați în lungul coridorului vreo cinci-șase gardieni.

În câteva minute curtea se umplu. Eram vreo trei sute atunci la Doftana. Între zidurile înalte ale secțiilor păream o masă de oameni în zeghe. Dintr-odată izbucni o bucurie și o voie-bună, cum rar mi s-a întâmplat să întâlnesc la închisoare. În mijlocul unui grup de tovarăși, Butnaru comenta sgomotos evenimentul:

— Dacă ar fi trebuit să cerem noi cum să terminăm ziua de 1 Mai, probabil n-am fi revendicat altceva...

De peste tot n-auzii decît „la mulți ani!“, „trăiască 1 Mai“, unii se salutau ridicînd dreapta, alții își strîngeau călduros mîinile, alții, care mai pe furiș, care mai deschis, înățau pumnul strîns. În seara aceea s-au întîlnit prieteni ce nu se văzuseră de luni de zile, au avut prilejul să se cunoască tovarăși care colaboraseră luni, poate ani de zile prin corespondență, fără să știe unul cum arată celălalt.

Eu stăteam în preajma lui Butnaru. Voiam să-l felicit personal dar nu-mi venea să-l întrerup. Era în vervă și vorbea fără încetare. Mi se păru chiar că arată altfel, mai degajat, aș spune chiar mai... ușuratic. Cu toții îl știam, pe Butnaru grav și sentențios. Sentențios era și acum, însă gravitatea parcă se risipise. La început o pusesem pe seama atmosferei generale, pe urmă însă mi-am dat seama că de vină era părul. Butnaru se tunsese în ajun scurt de tot, cu mașina Nr. 1 și acum, lipsit de coama lui de leu, roșie și aspră, ce-i încadra de obicei fața brăzdată de cîteva riduri adînci, parcă sculptate, căpătase ceva de flăcău. Fără să vreau, am zîmbit. Abia atunci mă observă.

— Ce rizi, Mihai? E bine? Ce zici?

— Foarte bine, nu puteam să nu confirm. Apoi grăbit, cam fisticindu-mă, m-am repezit să înșir cuvinte de salut, pregătite din timp, dar cu totul încurcate din cauza emoției. Am înginat ceva despre lupta clasei muncitoare și despre împrejurarea „deosebită“ de a sărbători primul 1 Mai după victoria de la Doftana.

Pe cît se pare, această singură idee, mai clar exprimată, fu reținută de prietenul meu cel vîrstnic.

— Bine zici, Mihai, — mi-a răspuns și mă privi ca de obicei cu un fel de blîndețe veselă — eu din suflet îți doresc să fii de față și la primul întîi Mai ce-l vom sărbători după victoria cea mare...

Apoi, dezvoltîndu-și parcă pe loc ideea se apucă să comenteze evenimentele internaționale. Era un optimist incorigibil.

Cehoslovacia nu e Austria... E o bucătică mai dură, de care se vor sparge colții lui Hitler. Afacerea Blomberg e un prim avertisment...

Urmăream cu greu șirul argumentelor. Mi se părea chiar că e nepotrivit să vorbim într-o asemenea zi de evenimente atît de prozaice. Mă cuprinsese acea stare de spirit despre care unii prieteni spuneau că atunci cînd mă apucă „nu sînt bun de nimic“. Dacă aș fi fost în celulă, m-aș fi repezit poate să scriu versuri, căci doream cel puțin o discuție „adevărată“, de la suflet la suflet.

Dar cu Butnaru nu era nici o speranță să poți avea o asemenea discuție. Îl căutai cu privirea pe Chiril. Stătea sprijinit de zid, pe terasă, în mijlocul unui grup de consăteni, chiar lîngă ușa ce dădea în coridor. Dar nici n-apucai să faci cîtiva pași în spre el, cînd mă și oprii în loc, uimit de ceea ce se petrecea. Unul cîte unul și ceilalți deținuți politici observaseră ceea ce mă mirase pe mine. Se opreau din discuție și își întorceau privirile spre terasă. În curte se lăsă o tăcere ciudată. Trei sute de perechi de ochi

urmăreau cu curiozitate, aproape cu consternare, cum treceau pe terasă, spre centrul curții Vitaș cu cei vreo douăzeci de prieteni ai săi. Începeau să salute, să întindă câte o mână în dreapta sau în stînga, unii chiar înălțau pumnii strînși... Însă mîinile cădeau jos repede, ca lovite de privirile reci care-i împresurau.

— Ne-au stricat bucuria pînă la urmă — strecură printre dinți Butnaru.

În jurul celor sosiți se produse un gol. Cei ce se pomeneau întîmplător în preajma lor, parcă înțeleși, se retrăgeau imediat în spatele altora. Mișcarea spontană a oamenilor formă o cărare prin care Vitaș și ceilalți înaintau încet. Se opriră. Întorcîndu-se, Vitaș întrebă ceva pe unul din cei ce se găseau în imediata lui apropiere. Acesta făcu o mișcare cu capul în direcția colțului din capătul secției A, unde se afla Grigoriu. Fără a mai sta pe gînduri, Vitaș se îndreptă într-acolo. Era clar că voia să vorbească cu acela pe care-l credea a fi șeful nostru. Curiozitatea ne împinse în spre colțul în care urma să se desfășoare, după toate probabilitățile, convorbirea. În câteva clipe se strînse acolo un cerc compact de trupuri omenești.

— Bună ziua, spuse tare Vitaș, cînd se apropie la o distanță de doi pași de Grigoriu.

Acesta nu răspunse.

Deși descumpănit, Vitaș continuă totuși :

— Am venit să vă spunem că după părerea noastră, ziua aceasta care este și sărbătoarea muncitorilor de pretutindeni este și cea mai potrivită pentru a pune capăt neînțelegerii care a dăinuit atîta și care a adus atîtea prejudicii tuturor și mișcării noastre, în aceste împrejurări cînd...

Se încurcă. Se aștepta evident ca Grigoriu să-i răspundă ceva, dar Grigoriu tăcea mereu. Era încordat, ochii negri îi scăpărau mai puternic ca de obicei, părea concentrat, atent să nu scape nici o vorbă din ceea ce spunea celălalt, dar nu răspundea. Vitaș tăcea și el. Asta dură un minut-două. Pe toți ne-a copleșit încordarea, așteptam cu nerăbdare ca Vitaș să înțeleagă că nu vrem să discutăm cu el, să se întoarcă, să se lase păgubaș, să se termine odată tăcerea aceasta penibilă. Dar Vitaș nu pleca. Tăcea, privea fix, neexpresiv în spre Grigoriu, și nu pleca...

Atunci cineva alături de el se încumetă să spargă tăcerea. Era Căzănoiu, mîna dreaptă a lui Vitaș. Sucindu-și capul peste umărul prietenului mult mai înalt decît dînsul și gesticulînd halandala pornei să explice grăbit :

— Noi facem o propunere oficială... să ne unim... E momentul... Desigur ne facem autocritica. Ne luăm angajamentul...

Vitaș se întoarse spre cel care vorbea, aruncîndu-i o privire de dezaprobare. Îl opri cu un gest scurt și reluă :

— Nu vrem să începem acum discuția asupra cauzelor care au dus la neînțelegeri. Dar pentru că sînteți mai mulți și pentru că ați cîștigat regimul, am înțeles să facem primul pas. Desigur, inițiativa noastră are implicit și un sens autocritic, dar credem că nu e nici locul nici timpul să răscolim...

— Adevărat, — îl întrerupse brusc Grigoriu. Răspundea pronunțînd clar, răspicat fiecare cuvînt, — nu e nici locul nici timpul să purtăm asemenea discuții. Cu oricine vrea să intre în colectiv sîntem dispuși să stăm de vorbă, dar nu acum. Iată, — a continuat el, adresîndu-se mai mult nouă, — au și venit gardienii să ne cheme sus, hai tovarăși, în deplină ordine, fiecare în celula sa, fără gălăgie.

Ne-am risipit. Intorcându-mi privirea pentru o clipă observai că grupul lui Vitaș a rămas strâns în colțul unde avusese loc convorbirea. Discutau cu aprindere. Căzănoiu explica ceva lui Vitaș, gesticulînd cu ambele mâini, însă acesta nu-l asculta. Corpul lui înalt era absolut nemișcat, parcă turnat din bronz, și privirea pierdută undeva, dincolo de zid. N-am stat să-i privesc mai departe și am luat-o la fugă înspre secție, cînd cineva mă priase de mină... Era Chiril.

— De ce? De ce nu a acceptat propunerea?... Și-au făcut autocritica, nu e interesul nostru să fie unire? să lichidăm fracțiunile?...

— Care fracțiuni, m-am enervat eu, ce, noi și ei...

— Nu, nu — s-a corectat repede Chiril, dar de ce să nu îndreptăm lucrurile? De ce să nu le dăm și lor posibilitate să lucreze cinstit? Nu sînt și ei comuniști? Sînt meseriași buni, au scule multe...

— Lasă, Chiril, nu e timpul acum, și apoi ce ai cu mine? de ce nu te adresezi legăturii tale?

Am folosit această stratagemă pentru a curma discuția, nu numai pentru că nu aveam timp (gardianul ne tot zorea să intrăm înlăuntru) dar și pentru că la drept vorbind, nici nu știam bine cum să-l lămuresc pe Chiril.

De aceea, a doua zi chiar cerui explicații lui Butnaru. Spre mirarea mea, acesta nu se simți deloc încurcat de nedumerirea lui Chiril.

— Evident — spuse el — vrem să strîngem în colectiv dacă nu pe toți, cel puțin pe aproape toți deținuții politici. Și nu punem drept condiție categorică comportarea din timpul teroarei. Sîntem gata să acceptăm în mijlocul nostru și pe cei ce s-au dovedit a fi mai slabi, care au trădat în trecut, să le dăm posibilitatea să se reabiliteze. Nici nu cerem declarații autocritice. Am vrea, desigur, ca tovarășii care au greșit să-și dea seama de natura și profunzimea greșelii, dar de ce numai decît s-o facă acum? E și greu, acum, poate nici nu înțeleg bine... Să vie între noi, să muncească cinstit împreună cu noi și o să-i ajutăm să priceapă ce și cît a greșit fiecare...

— Atunci?

— Da, dar Vitaș a vrut cu totul altceva... A vrut să fuzioneze cu noi. Auzi neobrăzare!... Ochii cenușii ai lui Butnaru au început să sticlească, vocea i se îngroșă... — Auzi!... ei — un grup de trădători, niște lași și nemernici pînă la urmă, să fu-zi-o-ne-ze cu noi, un colectiv care a cîștigat o bătălie atît de grea!... Să vie să trateze cu noi de la egal la egal... Nu, asta niciodată!... Vitaș vrea ca astfel noi să recunoaștem că au și ei o organizație revoluționară, că au avut o platformă politică... Ori asta nu putem admite în nici un fel!... Dacă e o organizație grupul lor, apoi e o organizație diversionistă...

— Dar se spune totuși, intervenii eu, că atunci cînd s-a produs spargerea, au fost greșeli de ambele părți, că erau provocatori și într-un grup și într-altul.

— Eu n-am fost atunci aici, — reluă potolindu-se Butnaru — se prea poate. E și greu acum să începem să cercetăm cu de-amănuntul ce a fost atunci. Pentru mine e clar că a fost un ecou al luptelor fracționiste de afară. Foarte puțini dintre acei care au fost atunci în conducerea colectivului, mai sînt aici și azi, și chiar dacă sînt nu pot să le cer să se elibereze cu desăvîrșire de pasiunile care puseseră atunci stăpînire pe toți... De aceea a și reușit administrația să smulgă atît de ușor regimul... Dar de atunci au trecut cinci ani. În acești cinci ani grîul s-a ales de neghină. Cert este că grupul care s-a opus tendințelor dictatoriale ale lui Vitaș, a dus tot greul luptei,

a ținut cu dinții pozițiile, n-a capitulat. Dar Vitaș ? Ce a făcut Vitaș în acești cinci ani, ca să vie acum și să „parlamenteze“ cu noi ? S-a umilit în fața dușmanului, a împroșcat cu noroi numele de comunist. Nu, asta trebuie s-o înțelegi, Mihai, și e bine s-o explici și lui Chiril ; cu grupul acesta al lui Vitaș ca *grup* (Butnaru sublinie cuvântul „grup“) noi nu putem sta de vorbă... Cu fiecare în parte — e altceva... Chiar cu Vitaș... *să vrea*, să declare că se va supune pe viitor disciplinei noastre și-l primim fără să scormim trecutul... Asta o să vie, mai târziu, de asta nu poate fugi. Acum însă, aici Chiril al tău are dreptate, acum avem nevoie de unitate, dar nu de o unitate cu orice preț, ci pe baze principiale... Cu orice deținut politic sîntem gata să ne unim, dar cu o bandă — nu !

V.

Peste cîteva zile am prelucrat hotărîrile conducerii privind consolidarea regimului și întărirea bazei sale economice. Era un program vast, care cerea tuturor serioase sacrificii.

Curînd după aceasta am fost repartizat să lucrez în cancelaria atelierelor. Am devenit astfel un fel de normator. Țineam evidența muncilor efectuate și a materialelor folosite, calculam prețul de cost, procentul de îndeplinire a planului, după ateliere și brigăzi, etc. Cancelaria se găsea la capătul atelierului de tîmplărie într-o cămăruță în care nu puteai pătrunde decît prin atelier, o încăpere lungă, înaltă, cu ferestre numai într-o parte. La capătul opus cancelariei era ușa cea mare ce dădea în coridor. Alte ieșiri nu erau.

Prin chiar poziția ei cancelaria era parcă destinată să devină sediu al ședințelor conspirative.

Pentru o și mai mare securitate, sub pretext că încăperea e prea mică și deci neîndestulătoare dacă se ține seama de diversitatea muncilor pe care trebuie să le găzduiască, s-a construit cam pe la mijlocul distanței dintre podea și tavan un podium de lemn, pe care au fost urcate o masă și cîteva scaune. Aici „sus“, în afară de mine lucrau încă doi tovarăși : un contabil și un ajutor al lui, tot student, pare-mi-se la politehnica din București. „Jos“ a rămas doar tovarășul Macri cu „prăvălia“ lui, adică „serviciul de expediție“. Mărfurile gata se aduceau în cancelarie unde Macri le aranja în niște dulapuri special amenajate de-a lungul pereților. Apoi pe baza unor „specificații“ meșteșugit întocmite de contabilul Mihăilescu, tot Macri împacheta în lăzi mai mari sau mai mici de scîndură, tot felul de casete, jocuri de șah și de table, rame, călimări de alabastru, pudriere, scrumiere, jucării și alte obiecte, după cum era comanda în fiecare caz în parte. Pentru ambalare Macri folosea talajul, ce se găsea din belșug în atelierul alăturat. În cancelarie, de cum intrai, călcai peste un covor de talaj. Deși avusesem „discuții“ nenumărate cu Macri, el refuza să facă curățenie mai des decît o dată pe săptămîină „sîmbătă la ora 13, imediat după masa de prînz“. Viața în cancelarie era agitată și zgomotoasă : n-apucam să ne instalăm bine „sus“, să ne ascuțim creioanele și să deschidem registrele, că îl și auzeam pe Macri cum se descarcă în „ah-uri“ și „oh“-uri de admirație. Era un semn că vreun șef de atelier a adus marfă nouă. Entuziasmul lui Macri era întotdeauna atît de debordant și de molipsitor, încît noi „cei de sus“ nu puteam rezista ispitei : lăsam socotelile și coboram pe scările îngustă de lemn fixată aproape perpendicular de podium lîngă perețele din fundul

încăperii. O dată coboriți ne exprimam însă tot atât de zgomotos supărarea pentru faptul că Macri ne-a „deranjat degeaba“, întrucît obiectele aduse nu sînt cu nimic diferite de cele din „transporturile“ precedente. Întepat în ambiția lui de magazioner, Macri se apăra contra-atacînd, „atrăgîndu-ne atenția“ că nimeni nu ne-a chemat, că el nu e de vină dacă noi lăsăm treaba ori de cîte ori vine cineva. Adesea intervenea în discuție și șeful atelierului respectiv, căutînd să ne convingă că „totuși“ marfa lui are și unele „inovații“. Cu greu reușeam să ne smulgem explicațiilor și să ne reîntoarcem sus. Se restabîlea pentru cîtva timp în cancelarie o liniște relativă, întreruptă doar de răsucitul talajului și bombănitul morocănos al lui Macri, care nu putea înțelege cum de a pierdut iar cheia de la nu se știe care dulap, și acum o cănta zadarnic în vălmășagul de panglici lemnoase ce se izbeau valuri-valuri de pereți, împinse la dreapta și la stînga de picioarele nefericitului păstrător al tezaurului colectiv.

Dar perioadele de acalmie de obicei nu erau lungi: n-apura să se liniștească oarecum Macri, că năvăleau în cancelarie alți tovarăși să-l anunțe pe Mihăileanu că au primit de acasă sume de bani, ce trebuiau să fie trecute la capitolul „venituri“. Urmău tot felul de explicații: cîți bani sînt bani personali trimiși de familie, cîți sînt pentru marfa vîndută, cîți pentru înzestrarea atelierelor. Erau amănunte interesante pentru care merita să mai amii treaba și să pui și tu întrebări complimentare: de la cine sînt banii? de cînd n-a mai primit cutare sau cutare? etc.

Rar se întîmpla să treacă o jumătate de oră fără să vie cineva în vizită la cancelarie; sau la Macri să dea „o comandă“, sau la Mihăileanu, după niște date, sau la mine să mă anunțe că s-a stricat ceva, și trebuie refăcut planul, că mai e nevoie de materiale pentru că a ieșit „un rebut“, ș.a.m.d. Cîte nu se întîmplau mereu în atelier... Astfel ziua trecea pe nesimțite, iar noi rămîneam cu lucrările în urmă. De aceea eram mereu extrem de „ocupați“. Conducerea însă nu prea se sinchisea de „ocupațiile“ noastre și ori de cîte ori trebuia să se țină o sedință, ne dădea afară, fără prea multe explicații. Mihăileanu încercase odată să ia cu el lucrările afară, însă Butnaru îi interzisese pe loc.

— Dar ce să fac dacă n-am terminat? Pînă mîine trebuie...

— N-are importanță, lasă hîrțile aici.

— Dar nu deranjez pe nimeni. Lucrez în atelier.

— Să te vadă vreun gardian, să raporteze și apoi ce o să spună? Pentru ce au nevoie ei de cancelarie, dacă funcționarii lucrează în atelier? Ai uitat că am obținut cancelaria pentru că voi spuneți că nu puteți lucra în zgomotul atelierului...

— O excepție!...

— Nici o excepție! Dacă nu ești în cancelarie, înseamnă că nu ai treabă. E clar?

— Clar...

De obicei ne punea să stăm „la șest“, adică de pază... Paza se compunea din trei posturi: primul în coridorul circular ce înconjura ca un brîu potcoava închisorii, al doilea la ușa atelierului de tîmplărie în sălița prin care treceai din coridorul circular în curtea atelierului, al treilea chiar lîngă ușa cancelariei. Dacă cineva intra în temniță, tovarășul de la postul numărul unu n-avea decît să facă un semn celui de la postul numărul doi, iar acesta să deschidă ușa și să anunțe pe al treilea. Pînă să intre persoana nepoftită în atelier, cei din cancelarie aveau tot timpul să se împraștie. Pe de altă

parte, în tot timpul ședinței gardianul din curtea atelierelor era imobilizat de altcineva la un joc de table sau la o discuție oarecare.

Eu făceam „șest“ mai întotdeauna lângă ușa cancelariei. Aici puteam să mă așez comod pe o bancă sau pur și simplu jos pe o grămadă de talaj și să citesc. Ținând seamă de înclinațiile mele literare, tovarășii ceilalți îmi acordau fără discuție acest privilegiu.

În asemenea ore de „șest“ am avut prilejul să observ mai îndeaproape grupa lui Vitaș.

Cele trei teșghele ale lor se găseau chiar lângă ușa cancelariei în partea dreaptă. Fiind așezate în forma literei grecești pi, cu deschidere spre perete, împrejmuiu un fel de încăpere separată de restul atelierului. Eu mă așezam, în colțul din stînga lângă geam, în spatele „lustragiilor“. De acolo puteam să urmăresc în voie toate mișcările „vitașiștilor“ fără ca ei să-și dea seama.

La drept vorbind, mare lucru n-am descoperit. M-a mirat în primul rînd tăcerea ce domnea în mijlocul lor. Lucrau cu înverșunare, schimbînd rar cîte un cuvînt unul cu altul. Auzeai doar atît : „dă-mi vinclul“, unde ai pus cleiul ?, „aprînde primusul“, etc. Cînd cineva, Căzănoiu în cele mai dese cazuri, pornea totuși vreo discuție „personală“, începînd să povestească ceva, Vitaș se uita întrebător, aproape indignat la cel care spărgea solemnitatea muncii, și Căzănoiu după cîteva fraze bîlbiite amuțea. Autoritatea lui Vitaș era incontestabilă. Era stăpînul absolut al „artelului“, cum îl intitulasem eu.

Mi-am dat seama că „artelul“ acesta nu prea semăna cu colectivul nostru : teșghelele și sculele erau proprietate particulară, fiecare purta banii asupra sa, dar pe semne că aveau și un „fond“ comun, întrucît făceau în colectiv cumpărăturile la cantină, țineau toate alimentele la un loc și le împărțeau de asemenea în „colectiv“. Dădeau cea mai mare importanță tocmai „împărțirii“ porțiilor. Nu întrerupeau munca pentru dejun decît atunci cînd cei din colectiv lucrau mai cu aprîndere. La noi se statornicise următoarea regulă : dimineața, înainte de a se începe lucrul, se împărțea fiecăruia o felie de pîine, o cană de ceai și o bucătică de zahăr. Apoi, cam la jumătate de oră după deschidere toată lumea intra în atelier și munca nu se mai întrerupea pînă la prînz. În grupul lui Vitaș se proceda altfel : dimineața, fiecare mîncă în celulă. De cum intrau în atelier se apucau de lucru, însă pe la 9—9,30 se opreau ca să așterne o masă îmbelșugată. Se împărțea cîte un sfert de pîine, o bucată mare de slănină, sau de brînză, o cană de ceai dulce, cu pesmet sau cozonac. Mîncău mult mai bine decît noi și nici nu era de mirare : doar n-aveau de investit bani pentru „consolidarea bazei materiale a regimului“. Cred însă că-și mîncău și din economii, pentru a ne impresiona cu belșugul și bunăstarea lor. Căci altfel cum se putea explica obiceiul de a așterne masa totdeauna în timp ce noi lucram, cînd atelierul era plin.

În timpul mesei vorbeau mult, foarte tare și mereu despre mîncare. Pînă și taciturnul Vitaș părăsea din cînd în cînd obișnuita-i morgă ca să plaseze cîte o „glumă“ :

— Măi Căzănoiuule, ce te grăbești așa, vrei iar supliment ? Ai calculat că e prea multă slănină în ladă ?

Sau își bătea joc de cîte unul :

— E greu la mîncare, nu, Prisăcea ? Vezi să nu te îmbolnăvești, că atunci cine o să tragă chiulul de la treabă ?

Îmi venea citeodată să țip la ei de nerușinați ce erau dar mă rețineam. Ce eră să fac ? — așa era linia.

La 15 mai, colectivul nostru a hotărît să renunțăm la mîncarea de dimineată. Sculele venite de afară s-au dovedit a fi cu totul neîndestulătoare, trebuiau cumpărate teighele, strunguri, diferite unelte. Dar mai ales trebuia sporit considerabil depozitul de scinduri și alte materiale. Ca să putem rezolva aceste probleme am căzut cu toții de acord să facem încă un sacrificiu. De muncit însă se muncea tot atîta, și chiar mai mult.

Nu era ușor. Tovarășii slăbeau de la o zi la alta. Celor mai nevolnici li se dădea cite un supliment. Dar pînă și cei tari și sănătoși dădeau semne de oboseală.

Cam în acele zile fu mutat în atelierul de tîmplărie Chiril. Era repartizat la lucru în brigada „lustragiilor“, iar din punct de vedere organizatoric era în aceeași grupă cu mine. Puteam relua deci discuțiile din serile de la „întunecoase“. Eu mă gîndeam cu plăcere că o să se întîmple așa și-mi părea că și Chiril trebuie să dorească acelaș lucru. Se întîmplaseră doar atîtea de atunci ! Cum să nu ne schimbăm impresiile și părerile ? Chiril însă era posomorît și scump la vorbă. La toate insistențele mele de a afla „ce-i cu el“, răspundea scurt, aproape în silă :

— Cu mine ? Ce să fie ? Mă simt bine...

Abia peste vreo două săptămîni aflai care e cauza schimbării ce mi se părea că se petrecuse în el.

Nu putea înțelege de ce trebuie să sufere de foame și acum, după ce regimul fusese cîștigat. La o ședință de grupă pusese chestiunea direct, cu o violență pe care nu i-o cunoscusem înainte :

— Oi fi eu un țaran analfabet, dar tot înțeleg ceva...

— Lasă Chiril, încercăi să glumesc, de mult nu mai ești analfabet...

— Nu mă întrerupe, ție ți-e dor de glume, mie nu, simt că mă sleiesc, nu mai pot...

— Dar cum pot alții ? — îl repezi cam brusc Mihăileanu, responsabilul grupei.

— Alții ? — Chiril ne privi pe rînd cu niște ochi mari, holbați — alții n-au dus o viață de foame cum am dus eu, n-au corpul secătuit ca miriștea într-o vară de secetă... Ani de zile ni se tot spunea răbdați, răbdați, o să cîștigăm regimul și o să trăim mai bine... Acum iată, am cîștigat, dar mîncăm și mai puțin decît mîncam în celule... Iar pe deasupra, mai și muncim... Și o vită ca să muncească trebuie să fie hrănită, dar un om ?

— Dacă ești slăbit, bolnav, de ce nu spui ? Du-te la infirmerie la Leru, și ți se va da un supliment.

— Nu e vorba de supliment, eu vreau dreptate, nu pentru mine vorbesc, ci pentru toți. Să ne spuie Mihăileanu cîți bani intră în colectiv ; nu intră mai mult decît atunci cînd eram în celule ? Iar Macri să ne spună cîtă marfă se vinde la bazar ? Nu s-a vîndut duminica asta peste trei mii ? Unde sînt banii ?

— Dar n-am prelucrat noi, nu putea să se dumirească Mihăileanu, că acum este o situație excepțională ? Nu s-a spus oare și în ultimul material, ce vrei să-ți repet că pentru consolidarea bazei materiale...

— Nu-i nevoie, știu, s-a prelucrat și cu mine, am fost de acord, dar de ce trebuie să răbdăm de foame ? Nu se poate face consolidarea asta cum zici tu, fără să se distrugă frații ?... Dacă noi toți cădem din picioare, pentru cine mai facem consolidare ? Eu așa înțeleg, principalul e omul, dacă omul se stinge pe dinăuntru, pentru cine mai lucrăm ?

Mihăileanu era un om calm.

— Ascultă Chiril, începu el cu răbdare smerită, ca și cum ar fi fost dispus să repete, la nevoie, cuvînt cu cuvînt referatul pe care-l prelucrase cu o lună înainte, — situația de afară nu e deloc favorabilă regimului nostru... La guvern e o dictatură militară... Peste granița e Hitler... fascismul e tot mai agresiv... Guvernul încearcă să șadă pe două scaune, cochetează cu Hitler... Teroarea se înăsprește... N-ai auzit de arestările de la București și Cluj?... Oare putem să credem că în asemenea condiții burghezia ne va păstra regimul numai pentru ochii noștri frumoși?... N-avem timp să ne întindem pe luni de zile, trebuie să batem fierul pînă-i cald... Provocarea cu Bulcea e un avertisment...

— Asta s-a întîmplat numai din cauza prostiei lui Bulcea...

— Cum poți spune una ca asta? O fi el și Bulcea de vină, dar nu vezi că s-a pus la cale o provocare?

— Vitaș l-a prevenit.

— Vitaș? Pe cine?

— Pe Bulcea...

— De unde știi?

— Am fost acolo.

— Unde?

— Intre ziduri, cu Bulcea.

— Și?

— Știu...

— Ce știi? Ai auzit cum au vorbit Bulcea cu Vitaș?

— N-am auzit.

— Ți-a spus Bulcea?

— Nu mi-a spus...

— Atunci Vitaș, poate?...

— N-am vorbit cu Vitaș!

— Atunci, ce știi?

— Mi-a spus Brevenco...

— Dar Brevenco de unde știe? A vorbit el cu Vitaș?

— Dar ce mă iei așa, — se zbîrli deodată Chiril, ce-mi iei interogatoriul? Și pînă la urmă dacă aș fi vorbit cu Vitaș, ce crimă aș fi făcut?

— S-a hotărît că nimeni nu stă de vorbă cu Vitaș fără aprobare specială din partea conducerii.

— Nici n-am stat de vorbă. Eu disciplina nu o calc.

— Dar de ce spui atunci că Bulcea?!...

— Așa am auzit, Bulcea știa că cei doi drept-comuni vor să evadeze și n-a spus la nimeni.

— Dar nici nu voiau să evadeze.

— De ce săpau tunelul?

— Care tunel?

— Pe sub ziduri... Cu două cazmale și un tîrnăcop?

— Măi! Tu o crezi serios?

Intrebarea fu pusă de Stoica, responsabilul brigăzii lustragiilor. Chiril nu răspunse. De bună seamă, discuția de pînă acum îl epuizase. Se închise iar în sine, cu aerul lui obișnuit, în aparență liniștit și nepăsător, de parcă ar fi spus: „Lăsați-mă în pace, nu vedeți că sînt un simplu țăran, analfabet, ce vreți de la mine?” Numai roșeața ușoară a feții și gura strînsă ca o smochină, trădau frămîntarea ce continua să clocotească înlăuntrul lui.

„Cazul Bulcea“ se petrecuse cu vreo zece zile în urmă. Pe scurt întâmplările s-au desfășurat în ordinea următoare: întâi s-a reîntors în Doftana Rățoi, unul din gardienii care pe timpul Balaurului terorizase pe comuniști. Tocmai pentru asta fusese promovat pe atunci în postul de ajutor de prim gardian. După mutarea Balaurului la Galata, fusese și el transferat la Iași, dar n-a stat acolo decât două luni și s-a reîntors la Doftana. Deținuții politici făceau legătura între întoarcerea lui Rățoi și zvonurile tot mai insistente, cum că la închisoare va fi introdusă paza militară. Unii deținuți de drept comun, întotdeauna „foarte bine informați“, susțineau chiar că o companie de jandarmi urmează să fie mutată în acest scop la Cîmpina. Alții se jurau că l-au văzut pe noul director al închisorii plimbându-se în jurul temniței, de braț cu un căpitan de jandarmi.

Lui Rățoi nu i se dăduse totuși nici un post de răspundere. Era folosit pentru felurite servicii de pază la rînd cu ceilalți colegi de-ai lui.

Între timp s-a luat măsura ca terenul dintre zidul interior și cel exterior al închisorii să nu rămînă nefolosit ci să se cultive acolo zarzavaturi. Directorul ceru colectivului un om priceput care să se ocupe de grădină. Conducerea îl desemnă pe Bulcea. În afară de Bulcea, la început mai ieșeau să lucreze „între ziduri“ Chiril și alți cîțiva tovarăși. Dar Rățoi pretinse să vină doar „drept comuni“. Conducerea colectivului nu obiectă nimic, întrucît avea nevoie de oameni pentru atelier. Atunci fu repartizat Chiril la lustragerie. Bulcea rămase să lucreze doar cu condamnații de drept comun. Știind că linia noastră urmărește realizarea unui front unic de luptă cu toți deținuții, nu le prea cerea să se omoare cu treaba. Cînd nu erau supravegheați de gardian, nu făceau mai nimic. Unii fugeau chiar de la treabă, întorcîndu-se spre seară. Bulcea se făcea că nu observă. Avînd la îndemînă lucrători mulți, asigura muncile strict trebuincioase și astfel ieșea cu față curată; iar legăturii sale de colectiv îi raporta că „între ziduri“ totul merge bine. Cu atît mai uluiți am fost cu toții cînd într-o seară după închidere, se răspîndi prin închisoare vestea că Rățoi a descoperit într-una din pivnițe o groapă. Erau trei asemenea pivnițe la Doftana — cîte una sub fiecare secție „luminoasă“ — A, B, și C. Ușile dădeau „între ziduri“, fiind încuiate, iar cheile ținute în păstrare la primul gardian. Rățoi pretindea că lacătul de la pivnița de sub secția A era spart, iar înlăuntru fusese săpat un „tunel“, în direcția zidului exterior. Cu toate că provocarea fusese cusută cu cu ață albă se iscă o zarvă nemaipomenită. Toți deținuții fură „consemnați“ în ateliere, iar administrația porni o anchetă „minuțioasă“.

Doi dintre deținuții de drept comun, care lucraseră la grădină, au declarat că au săpat tunelul „din ordinul“ lui Bulcea! Au fost închiși la „Haș“, iar apoi confrunțați cu Bulcea. Acesta de bună seamă că nu știa nimic, dar se apără atît de stîngaci, încît lăsă bănuiala în picioare. Conducerea însă a descoperit alți deținuți de drept comun care au declarat că „cei doi“ li se destăinuiseră că lucrează în beci din ordinul lui Rățoi pentru „a-i înfunda pe comuniști“. În fața evidenței administrația trebui să cedeze, Rățoi fu din nou mutat într-o altă închisoare, însă ordinele de „consemnare“ rămaseră în picioare, situația „încordată“ prilejuindu-ne multe greutăți. Conducerea ceru „categoric“ tuturor membrilor colectivului „să dea dovadă de maximum de vigilență“ pentru a nu da dușmanului alte prilejuri de provocare.

Acestea erau pe scurt, faptele.

Toată povestea era clară pentru fiecare din noi. Chiril însă dădea evenimentelor o altă interpretare, vădit inspirată de aprecierile lui Vitaș.

Deși „critica“ îl viza doar pe Bulcea, nu este greu de văzut că vîtașistii aveau în vedere conducerea, care, chipurile, își dovedise slăbiciunea încredințînd o muncă atît de importantă unui „prost“ ca Bulcea.

Cu „criticile“ de acest gen eram obișnuiți, nu prea ne deranjau. Era însă dureros și penibil ca un tovarăș al nostru... Parcă înțelegeși tăceam cu toții. Doar după ce Chiril se mai liniști, Mihăileanu relua.

— De ce nu vrei tu, Chiril, să vezi lucrurile limpede? Toată povestea cu Bulcea n-are nici în clin nici în mîinecă cu ceea ce discutăm. Era vorba de politica economică a conducerii. Cu toții am fost de acord că e nevoie să facem economii sîngeroase, pînă punem în picioare atelierele. Înțelegi, bre, trebuie să legăm în așa fel administrația încît să nu poată închide atelierele cu una cu două, cum a făcut în treizeci și trei...

— Tocmai asta e greșeala, răspunse încet ca pentru sine Chiril, prea ne încredem în administrație... De aceea și Bulcea...

— Iar Bulcea, — strigă enervat Stoica, dar lasă-l pe Bulcea în pace, că pentru „vigilența“ lui și-a luat el porția! Tu răspunde aici clar: ești sau nu ești de acord cu conducerea, ești sau nu ești de acord cu ceea ce am hotărît cu toții?!

— Eu disciplina colectivului n-o calc...

— De ce pui atunci în discuție hotărîrile?

— Nu e just să ne sleiască oamenii, nu mai putem de foame...

— Tu pentru alții n-ai ce să vorbești aici, — îl apostrofă Stoica pe Chiril aproape înfruntîndu-l, în afară de tine nimeni nu s-a plîns! Tu nu mai poți?! Foarte bine! Te propunem pentru supliment.

— Nu vreau nici un supliment, eu pentru dreptate vorbesc, și vitele ca să muncească trebuie să mănînce...

Cu toate eforturile discuția se învîrtea ca într-un cerc vicios, Chiril repeta mereu că e de acord cu conducerea, că nu cere supliment, dar nu înțelege de ce trebuie să răbdăm de foame „mai rău ca la celule“.

Venind timpul închiderii trebuia să suspendăm ședința.

VI

A doua zi n-am putut relua „prelucrarea“ din cauza altor treburi urgente. Apoi mi-a fost dat și mie să trec printr-o înțimplare neobișnuită, care m-a tulburat și m-a nedumerit. Era în timpul pauzei de la amiază. În cancelarie se ținea o ședință, iar eu stăteam „la șest“ în colțul preferat de după brigada lustragiilor. În atelier nu mai era nimeni. Toată lumea ieșise în curte. Citeam o carte, care mă antrenase în asemenea măsură încît nici nu prea eram atent la ceea ce se petrece în jur. Mi se pare că era „Crima lui Silvestru Bonnard“ de Anatole France. Tocmai atunci se deschise ușa cancelariei și ieși afară Butnaru cu un ibric în mîină.

— Fă-mi un ceai pentru Stancu, iar se simte prost...

Nu prea-mi convenea, dar ce era să fac? Am dat fuga în curte, să umplu ibricul cu apă. Lîngă cișmea mă ciocnii de Andrei, șeful atelierului.

— Ce primus să iau?

— Vezi coala, lîngă ușa cancelariei...

N-am găsit nici un primus acolo, în schimb am dat de o lampă de gătit! Nu-i tot una? Eram grăbit. Am pus ibricul pe foc și... m-am scufundat în lectură. O voce ciudată mă aduse la realitate:

— Al cui e ibricul acesta?

Sării în sus. În fața mea stătea Vitaș. Ceilalți prieteni ai lui se întorseră tocmai din curte și-și căutau sculele. Asta era ! Din greșeală am luat o lampă a lor ! Eram atât de surprins, încît aproape că rămăsei fără glas. Îngînai totuși ceva :

— Scuzați,... nu știam...

— Nu-i nimic, — răspunse parcă vroind să mă liniștească Vitaș, ceaiul a fiert.

Eu însă nici nu voiam să aud. Vărsai apa fierbinte peste o grămadă de talaj și alergai într-un suflet în curte să umplu din nou ibricul. Cînd m-am întors, „artelul“ se apucase de lucru. Doar Vitaș nu făcea nimic. Stătea nemișcat în locul unde-l lăsasem. M-am făcut că nu-l observ, am găsit primusul de care-mi vorbise Andrei, apa a fiert repede, am dus ceaiul în cancelarie și m-am întors la locul meu. Dar nu mai puteam citi. Mă uitam în carte, citeam cuvintele, rîndurile, și nu înțelegeam nimic. Simțeam ațintită asupra mea privirea lui Vitaș. Mă sileam să rezist ispitei și nu puteam. Am ridicat ochii și am înfruntat privirea omului ce stătea ca o statuie mereu în același loc.

— Și lampa noastră e otrăvită, nu-i așa ? mă întrebă el.

N-am răspuns nimic. Nu știam ce să răspund.

— De ce ne urîți așa ? continuă Vitaș parcă vorbind pentru sine.

De ce ?

Cum eu tăceam mereu, se apropie de mine, se așează alături și începu să vorbească aproape prietenește :

— Vezi tinere, tu n-ai fost aici cînd s-au întîmplat toate acele lucruri din care s-au tras apoi atîtea nenorociri... Nu le știi decît după spusa altora... și te încrezi onbește... Dar de ce nu vrei să judeci tu singur cine e comunist adevărat aici, la Doftana ?

Nu m-am putut stăpîni :

— Acela care luptă, acela e comunist..

Pe Vitaș răspunsul meu nu l-a descumpănit. Dimpotrivă, parcă se aștepta la o atare replică. Reluă tot atît de liniștit, aproape sfătos :

— Depinde cu cine lupți, pentru ce lupți...

Acum eu nu știam ce să răspund. De fapt nici nu voiam să discut, n-aveam dreptul să discut, dar nici nu puteam să plec, eram la șest, iar să-i spun omului de lîngă mine verde în față că nu vreau să stau de vorbă cu dînsul, parcă nu îndrăzneam. Se purta așa de prietenos, și apoi tot eu l-am jignit cînd am vărsat ceaiul. Tăceam, nu puteam pricepe cum el, dacă se consideră comunist, mai îndrăznește să întrebe cu cine și pentru ce luptăm ? Vitaș însă, pe semne, că altfel interpretase tăcerea mea. Reîncepu să vorbească mai aspru, vocea sa recăpătînd acele accente metalice pe care le sesisasem atunci, de 1 Mai :

— Dacă mă ascuți, îți spun tot adevărul : eu sînt adevăratul luptător aici, eu reprezint Internaționala a III-a, cine se ridică împotriva mea, înseamnă că e împotriva comunismului.

Eram uluit... Cee ce le auzeam erau atît de neașteptate, atît de ciudate, încît uitasem aproape că n-am dreptul să vorbesc, iar dacă vorbesc totuși trebuie să răspund ceva, să resping ceea ce spune...

— Asta e esențialul, întări Vitaș, parcă punînd punct discuției. Atunci întrebarea îmi zbură parcă fără voie de pe buze :

— Dar de ce ai ieșit din luptă ?

— Nu se putea altfel... Eram bolnav... Scopul scuză mijloacele... oameni ca mine nu se pot expune... Asta să îți minte.

S-a ridicat și a plecat la ai săi. Iar eu am rămas ca trăsnet. Mă uitam în cărți și nu reușeam să mă concentrez. Tovarășii s-au întors din curte. Atelierul s-a umplut de zgomotul lucrului iar eu tot la cele auzite mă gândeam...

Seara i-am povestit totul lui Butnaru. Acesta însă nu prea avea chef să filozofeze.

— Dă-l dracului, mai e și nebun pe deasupra!

— Nebun!

— Da, bolnav de grandomanie...

La drept vorbind explicația nu m-a satisfăcut, de aceea când a doua zi Chiril mi-a propus să ne plimbăm puțin împreună, ca să mai slăm de vorbă, acceptai cu plăcere. Speram că prietenul meu revenind asupra părerilor năstrușnice susținute cu două zile în urmă, îmi va relata și alte lucruri interesante. Dar spre mirarea mea, Chiril nu numai că nu renunțase la cele susținute, ci se încăpățină chiar să le apere cu și mai multă înverșunare. Descoperi argumente noi.

— De ce la Vitaș se mănâncă mai bine? Sînt ei meseriași mai buni? Nicidecum! Mai toți sînt țărani, aici au învățat meseria... De ce atunci au cîte o jumătate de pîine pe zi, și slană zilnic și ceai dulce? De ce?

M-am supărat. Mă așteptam la altceva, pe cînd argumentele pe care le susținea Chiril erau răsuflete.

— Parcă nu știi și tu că ei și-au aranjat atelierul în timp ce noi eram la celele? Fii sigur, pe timpul Balaurului nu aveau o jumătate de pîine pe zi! Că trebuia Vitaș să ungă în dreapta și în stînga, de-l năpădeau toate nădușelile... Nu-i prea rămînea mare lucru. Acum nu plătește decît taxe legale, și desigur că-i rămîne... O să avem și noi, n-avea grijă, dar mai tîrziu, să consolidăm...

Nu m-a lăsat să termin. Cuvîntul „consolidare“ îl înfuria, cum îl înfurie pe un taur culoarea roșie. S-a oprit din mers și m-a apucat de mină.

— Trebuia să cucerim, acum să consolidăm, dar cînd dracu o să trăim? Ce, vreți să murim cu toții aici? Se vede că are dreptate Vitaș.

M-am înfuriat de-a binelea, l-am apucat de umăr:

— Cum? Dar cum poți tu să spui...

Însă Chiril parcă nici nu observa indignarea mea. Ca un taur furios ce înaintează fără să se uite în lături, călcînd orbește peste obstacole și dărîmîndu-le, porni să-și desfășoare argumentele:

— Da, asta spun! Nu e drept ce faceți cu Vitaș! Eu nu-l cunosc deși e din sat de la noi, eram mic cînd a fost arestat, dar știu ce spuneau oamenii. Îl iubesc și îl stimează. Vitaș e un revoluționar cinstit, așa spun, de-al nostru, are sînge adevărat, țărănesc, nu-l cumpără nimeni pentru un blid de linte. Și cel de m-a atras în partid tot de Vitaș mi-a vorbit atunci... Apoi am strîns bani pentru cei închiși... La noi e greu, oamenii nu prea au, și sînt sgîrciți, dar cînd auzeau de Vitaș, tot dădeau cîte 10 lei, cîte 5 lei, puțin, dar dădea fiecare, pînă și chiaburii dădeau...

— Ascultă Chiril, dar de unde avea să știe omul afară ce face Vitaș la închisoare?...

— S-a zvonit și la noi, dar nu credeam...

— Dar acum, crezi?

— Ce să cred?

— N-ai văzut ?

— Ce să văd, că oamenii lui trăiesc mai bine ca ai noștri ?

— Dar cu ce preț Chiril, cu ce preț !... Cînd noi eram în luptă, ei ce au făcut ? Ne-au trădat !

— Eu, nu știu asta Mihai cînd și cum și pe cine a trădat ! Atîta știu, că el a propus să ne unim și noi n-am vrut...

Am profitat de prilej să-i repet lui Chiril explicațiile pe care mi le dăduse Butnaru după întîmplările de la 1 Mai, dar pe cît de clare mi se păruseră mie atunci, pe atît de neconvingătoare erau acum pentru Chiril.

— Eu, spuse el, altfel știu... Vitaș n-a trădat, alții erau provocatori, el contra lor s-a ridicat și atunci l-au dat afară... Vitaș a fost întotdeauna pentru unire. E un adevărat comunist...

Toate acestea m-au uimit. Cuvintele lui Chiril se potriveau într-un fel cu cele pe care le auzisem de la Vitaș, dar ceva nu era clar, ceva nu puteam pricepe. I-am amintit și lui Chiril că în 1936 conducerea a admis ca Vitaș să reintre în luptă, că a stat chiar vreo patru luni „sus“⁷⁾, însă apoi s-a dus din nou jos...

— Pentru că a fost nedreptățit.

— Și dacă e nedreptățit cineva are dreptul să dezerteze ? Tu acum te simți nedreptățit, dar ai putea să ieși din colectiv ?

Spre uimirea mea, Chiril n-a răspuns dintr-odată. Nici n-a pronunțat preferata lui frază : „Eu disciplina nu o calc“, ci a rămas pe gînduri, apoi, schimbînd tonul, parcă dîndu-mi să înțeleg că nu mai vrea să continue discuția, a pronunțat tărăgănat, apăsînd pe fiecare cuvînt :

— Eu vreau să înțeleg cine are dreptate...

Întreagă această discuție am reprodus-o cît mai amănunțit lui Coteanu, secretarul comitetului de atelier. Acesta m-a ascultat atent, dar nu mi-a dat nici un răspuns lămuritor.

— Bine... să vedem...

Apoi, după o clipă de ezitare adăugă :

— Tu nu mai discuta cu el.

Peste alte cîteva zile într-o pauză de amiază l-am văzut pe Chiril împreună cu Vitaș. Se plimbau în văzul tuturor prin curte, măsurînd-o cu pași mari și rezezi, așa cum e obiceiul celor ce stau de mai mult timp la închisoare. Discutau cu aprindere.

— S-a terminat cu Chiril, mi-a trecut prin gînd și sufletul mi se umplu de amărăciune.

VII

Au mai trecut cîteva zile, aveam multă treabă în cancelarie, am primit apoi sarcina să „preiau“ un referat și să-l „predau“ tuturor „culturalilor“ de grupă, așa încît aproape că nici nu aveam timp să mă gîndesc la Chiril. Băgai de seamă totuși că el continuă să lucreze în brigada „lustragiilor“. Îmi păru și mai tăcut, și mai posomorît.

La prinz Mihăileanu mi-a comunicat :

— Reluăm lucrul la ora unu și-l terminăm cu o oră mai devreme.

— Dece ?

— Nu știu...

7) adică în celulă.

Nu insistai. Știam doar bine că în asemenea împrejurări nu trebuie să insist. Tonul lui Mihăileanu încă îmi dădea dreptul să presupun că se pregătește ceva neobișnuit.

Această impresie îmi fu confirmată și când pornii cu „carnetele“ prin ateliere. Fiecare brigadă avea un carnet în care se înscriseră zilnic cît și la ce a lucrat fiecare. Carnetele le păstram eu, și în fiecare după amiază, cam cu jumătate de oră înainte de terminarea lucrului, aveam obligația să trec pe la fiecare șef de brigadă și să „notez“ rezultatele. În după amiaza cu pricina pornii mai devreme și observai că lipsesc mulți tovarăși. Nu se aflau la locurile lor nici Chiril, nici Coteanu.

Spre ora patru atelierul începu să se umple. A reapărut și Chiril. Coteanu trecea pe la fiecare responsabil de grup dînd instrucțiuni în șoaptă. Dădu și pe la noi, șoptindu-i ceva lui Mihăileanu. Fără a se rupe de scriptele la care lucra, cu tocul în mînă, parcă citind ceva în registru, Mihăileanu ne comunică :

— La ora patru toată lumea în atelier... Va fi un miting.

— Un miting ?

De mult nu se mai folosise la Doftana această formă de luptă. Ce s-a mai întîmplat ? Eram curios. M-am pomenit în atelier cu vreo zece minute înainte de ora stabilită. Erau de față în afară de tîmplari și doi-trei tovarăși din celelalte ateliere. Gardianul lipsea, de bună seamă „atras“ undeva. Tovarășii strîngeau sculele, măturau în jurul teighelelor. Dar cu tot praful ridicat, nimeni nu pleca. De ici, de colo se auzeau glume încete. Cei mai mulți însă tăceau încordați. Cei din colțul lui Vitaș continuau să lucreze, aruncînd înspre noi priviri iscoditoare. Pînă la urmă, la un semn al lui Vitaș, lepădară și ei lucrul.

Era ora patru și cîteva minute cînd Coteanu se urcă pe o teighea și anunță :

— Prieteni, declarăm mitingul deschis, la ordinea de zi e un singur punct : apărarea unității colectivului. În această problemă vrea să ne comunice ceva prietenul Chiril Ceban.

Toți ochii s-au îndreptat spre colțul „lustragiilor“. Chiril era liniștit. Se vedea că fusese pus la curent cu pregătirile. Se sculă încet de pe banca pe care stătuse și tot atît de încet se îndreptă spre teigheaua pe care stătea Coteanu. Cineva îl ajută să se urce. Își dresese glasul, se uită sfios la cei adunați, parcă cerîndu-le scuze, că el, o persoană atît de neimportantă, îndrăznește să le rețină atenția, apoi începu :

— Așa e prieteni, am ceva de comunicat, ceva ce mi s-a întîmplat în zilele acestea, să știți și voi, să puteți trage învățăminte. Eu, după cum știți, sînt de la țară, sînt de felul meu un țaran simplu, analfabet, dar una știu : trebuie să lupt pentru cauză. Asta știu, dar la altele prea bine nu mă pricep și de aceea era ușor să cad în greșeală.

Se opri să-și adune gîndurile.

— Cum vă spuneam, pe mine mă rodea o nemulțumire : că prea mult o tot ducem în foame. La celule cînd stăteam era foame, dar am luptat pentru regim. Acum e regim, și iar e foame. Mi-au explicat tovarășii că e nevoie de economii, să se înlărească atelierele, dar eu tot nu înțelegeam de ce să se înlărească atelierele cu vлага noastră și de aceea mă cam uitam înlături. Cînd am venit aici am văzut că cei din grupul lui Vitaș trăiesc mai bine.

Auzindu-și numele, Vitaș sări în picioare parcă împins din spate. Poate voia să-l întrerupă pe Chiril. Dar se răzgîndi și se reaseză. De fapt tot grupul celor cu „traia bun“ se arată agitat îndată ce i se dăduse lui Chiril cuvîntul. La început se stăpînire, iar apoi se repezira la Vitaș să-i spună fiecare cîte ceva. Însă, „șeful“ îi opri cu un deget al mîinii. Întîi să ascultăm, — spunea gestul, — fiți atenți.

Din capătul celălalt al atelierului vocea lui Chiril se auzea monotonă, lipsită cu totul de modulații...

— Voiam să mă dumiresc cine are dreptate. Pînă acum auzisem doar de la tovarășii noștri ce-i cu Vitaș, dar cu el nu vorbisem niciodată, și credeam că asta nu e just, că trebuie să-l ascult și pe el, ca să-mi fac o părere. Cerui voie să pot vorbi cu el... Pe tovarășul Coteanu l-am anunțat (se întoarse spre cel ce stătea pe teighea alături, cerîndu-i mutește să încuviințeze. Coteanu confirmă înclinînd ușor capul)... Tovarășii mi-au dat voie și într-o zi „la prînz“ am venit la Vitaș...

— Pentru asta ai venit?! Să ne iscodești?! — nu putu să se rețină Căzănoiu...

— Cine nu vrea să asculte e liber să plece în curte, interveni cu fraza pregătită Coteanu, — dar să nu ne împiedece adunarea aici.

Vitaș apucă virtos umărul lui Căzănoiu și-l trînti lingă el pe bancă.

— Taci!

— I-am spus lui Vitaș, — reluă Chiril, — că nu sînt mulțumit, că în colectiv e foame, în timp ce o mulțime de bani se cheltuiesc pe nu se știe ce. „Cum să nu fie foame“, mi-a răspuns Vitaș, „dacă conducerea voastră e nepricipută, cheltuiește banii de pomană?!“

— Dar de unde știe Vitaș pe ce cheltuim banii? Ce, s-a angajat contabil la noi?

— De aia, poate, tot trage cu urechea la ce se face în cancelarie?

Pornite din mai multe părți întrebările ironice se amestecară cu strigăte de indignare. Însă Coteanu le potoli pe toate.

— Tăceți din gură, Tovarăși, ascultați tot ce o să vă spun Chiril, pe urmă o să dau fiecăruia cuvîntul.

Vitaș ședea posomorît, dar nemișcat. Ținea în mîină o tabacheră de nuc neterminată. Prin fundul crăpat se vedea unghia neagră a degetului mare.

— Multe mi-a mai spus Vitaș, n-am cum să le repet pe toate, eu însă nici nu-l aprobam, nici nu-l dezaprobam. Atîta i-am spus, că vreau să ies din colectiv și să intru în artelul lor. „Din cauza foamei?“, m-a întreat. Nu, am răspuns eu, pentru dreptate. „Dacă-i pentru dreptate, nu te grăbi“. — De ce? Nu prea înțelegeam; dacă voiam să ies, de ce să nu ies? „Poate sînt și alții“ — mi-a răspuns — „și poate mai mulți dintr-odată, e mai bine!“ Nu știu cum, dar atunci, tovarășii, parcă așa m-a cuprins o îndoială. Și am spus, adică am miștit eu, m-a împins ceva să-l încerc. — Sîntem mai mulți, am spus. „Cine?“ Voia să știe totul, precis. Am înșirat la întîmplare cîteva nume: Brevenco, Eremiuc, Tolaniuc, Pînzaru, Bulcea. Pe Bulcea nu l-a vrut. De ceilalți s-a declarat mulțumit, dar mi-a cerut să nu scăpăm ocazia de a lovi în colectiv. De a lovi? — am întreat eu și parcă tot mai multă lumină se făcea în capul meu, dar îl încercam mereu, mă gîndeam poate greșesc, iam vrut să știu, precis am vrut să știu — oare nu vreți să vă uniți? — i-am spus. S-a cam încurcat el atunci, Vitaș, dar și-a venit repede în fire. Chiril zîmbi o clipă abia perceptibil. — „Vrem să ne unim“

— susținea Vitaș, „dar nu putem, cît timp e conducerea asta, care ne urăște, trebuie să slăbim colectivul, să mergă din mai rău în mai rău, iar apoi să pregătim prin oamenii noștri răsturnarea conducerii. Eșirea voastră va fi prima lovitură, un fel de semnal...”

Chiril se opri. Se vedea că îi este din ce în ce mai greu să povestească. Vorbea cam răgușit, obrajii i se roșiseră, degetele mîinii frămîntau nervos poala cămășii scurte rusești, pe care o purta peste pantaloni.

— Eu credeam în Vitaș, credeam că e un om cinstit, că a fost o neînțelegere, că de vină sînt provocatorii. Îl vedeam tăcut, credeam că se frămîntă cum se poate ajunge la unitate, cînd colo el, după cum se vede, se frămînta pentru altceva: cum să spargă colectivul, cum să lovească în unitatea noastră. Așa mi-a spus: „mîine dimineață, ieșiți în mod demonstrativ, căutați să atrageți și pe alții, provocați consternare... să se simtă consternare...” și se freca pe mîini, așa de liniștit cum îl știți, se freca pe mîini și-i rîdeau ochii. „Ah, tot bombănea în surdină, am să le arăt eu lor, am să le arăt!...”

— Minți!

Ca un tunet se dezlănțui din capătul celălalt vocea lui Vitaș. Stătea în picioare, roșu-cărămiziu, răsuflea greu. Cei din jur îl priveau tăcuți, parcă hipnotizați de înfățișarea „șefului” și striviți de vocea ce domină pentru o clipă încăperea.

Dar pentru o clipă numai...

— Cine minte?

— Cum îndrăznești? Trădătorule!

— După tot ce ai făcut?

— Cine minte, — Pînzaru sări și el pe o tejghea, — cu mine nu tot așa ai vorbit?

— Dar pe mine nu m-ai mințit că conducerea trimite bani afară?

— Spărgătorule!

— Agentule!

Atunci sări Căzănoiu. A avea o voce pițigăiată, înaltă, aproape feminină, mai ales cînd striga. Tipă atît de disperat, încît reuși să acopere larma.

— Fraților, stați puțin fraților, e o neînțelegere, Chiril a încurcat...

— Ce am încurcat?! — niciodată nu-l mai văzusem pe Chiril atît de pornit. Pentru prima dată în viața lui, poate, striga în toată puterea cuvîntului și mi-am dat seama că are o voce puternică, groasă, cu un volum mare. — Eu am încurcat? ce crezi, dacă sînt un țaran analfabet, nu înțeleg? Asta mi-a propus el — întinse mîna spre Vitaș — să fiu un spărgător...

Vitaș nu mai răspundea. Își adună cu o privire prietenii și porni spre ieșire. Și ca atunci în curtea dintre A. și B., oamenii se dădeau în lături să le facă drum. Pășeau muți pe cărarea dintre cele două rînduri de tejghele urmăriți de huiduielile noastre.

A doua zi Vitaș obținu din partea administrației o încăpere în celălalt capăt al închisorii. Și-a mutat tejghelele acolo. Mai tîrziu, cei mai mulți din membrii „artelului” l-au părăsit intrînd unul cîte unul în colectiv. Vitaș însă nu-și schimbă atitudinea pînă la eliberare.

VIII

Povestirea se incheie de fapt aici. Dar parcă se simte nevoia unui epilog. Unii cititori ar putea să întrebe: bine, dar cum a rămas cu consolidarea regimului? Cu întărirea bazei sale economice?

„Rația de foame” — nu ținu mult — vreo lună și jumătate. Apoi s-a reintrodus gustarea de dimineață, situația materială îmbunătățindu-se din lună în lună. Iar în ceea ce privește „consolidarea”, grăitoare e următoarea întâmplare: La Doftana, în afară de deținuții politici comuniști erau ținuți și cîțiva legionari. Nu mulți, vreo 12—13. Aceștia n-au reușit niciodată să se constituie într-un grup. Se certau, formau grupulețe, cîte 3—4, se uneau iar, apoi iar se despărțeau regrupîndu-se altfel decît la început ș.a.m.d. Cîțiva cochetau chiar cu noi, iar unul ne-a declarat într-o bună zi că s-a convins de dreptatea comunistă, că o rupe cu legionarii și roagă să fie primit în colectiv.

În colectiv n-a fost primit, cum însă susținea că îi e frică să nu fie bătut de ceilalți, am acceptat să stea printre noi și să lucreze — cît vrea — în atelierul de pietrărie de alabastru.

Într-o seară — era pe la începutul lui septembrie, — mai mulți tovarăși de la pietrărie întîrziaseră în curte, pare-mi-se cu prelucrarea unui referat. N-apucaseră să mănînce cînd se și auziră loviturile de toacă anunțînd închiderea. Printre cei întîrziati era și un băiat „nou”, Dincă Nicolae, un tînăr textilist de la Iași. Era un cititor pasionat. De aceea cînd ceilalți porniră sus în atelier ca să mănînce în grabă, iar de acolo să se îndrepte spre celule, el o luă la fugă în direcția bibliotecii. Iși alege o carte și tot așa în grabă mare se întoarce în atelier. Acolo nu mai găsi pe nimeni. Mîncarea — un castron de ciorbă și un „chirpic” de mămăligă îl aștepta pe masă. Smulse de pe cuier haina și aruncînd-o pe umeri, — cu castronul într-o mînă, mămăliga în alta și cartea la subțioară — porni spre „închidere”.

Închiderea se făcea așa: în fiecare secție la intrare stăteau cîte doi-trei gardieni. Deținuții se grupau în coridor și înaintau încet. Fiecare trebuia să treacă în fața unui gardian pentru a fi „controlat”. „Inspekția”, în cele mai dese cazuri se făcea formal. Te apropiai de poarta secției cu mîinile desfăcute în lături ca picioarele unui compas. De obicei mîinile gardianului abia îți atingeau pieptul, se opreau ceva mai mult la buzunare și alunecau apoi înspre genunchi. Deținuții erau mulți, gardieni puțini, așa încît nici vorbă nu putea fi de o percheziție minuțioasă. Cei mai mulți gardieni se mișcau automat ridicînd mereu mîinile în sus și coborîndu-le jos de parcă ar fi făcut gimnastică. Noi ne apropiam în momentul în care mîinile erau sus, la nivelul capului, stăteam o clipă pînă simțeam cum degetele apucă pe dinafară conținutul buzunarelor și plecam. Rar de tot trebuia să dăm cîte o explicație despre cutare sau cutare obiect.

În seara la care mă refer, nimic nu părea să indice o percheziție mai serioasă. Ne îndreptam spre secții comentînd evenimentele zilei: rezultatele întrecerilor dintre ateliere pe luna august, încordarea internațională în problema Cehoslovaciei, noile decrete ale guvernului. Cîteodată în discuție se amestecau și gardienii, așa încît aproape nimeni nu s-a mirat că „legionarul-comunist” de la pietrărie, după ce fusese „inspectat”, se mai oprise lîngă unul din gardieni, parcă în continuarea unei discuții. Cînd deodată...

Printre ultimii venea și Dincă Nicolae de la piatrărie. Ajuns în fața gardianului, acesta îi smulse haina.

— Ce faci ? se miră Dincă.

— Lasă, lasă, că știm noi, răspunse apăsător gardianul, umbli cu manifeste.

— Care manifeste ?

Dincă era cu totul nedumerit, n-avea cum să bănuie ce va urma. Alți tovarăși însă, cei vechi, ciuliră urechile. În jur se formă un zid de curioși.

— Să vedem ce ai aici în buzunar. Nu vi s-a spus că n-aveți voie să faceți buzunare la zeghe ?

Imprejurarea devenea din ce în ce mai suspectă. Dincă apucă de haină.

— Lasă, domnule, îți arăt eu ce am, de ce o smulgi ?

— Ce să mai arăți ? Văd eu singur, uite !

Și scoase triumfător niște hîrtii mici, umplute cu litere de tipar mărunte.

— Nu sînt ale mele, strigă cel percheziționat, dîndu-și seama că-i fuseseră strecurate niște materiale ilegale, — dumneata le-ai pus.

Și căută să îi smulgă hîrțiile.

— Dă-te la o parte ! — țipă amenințător gardianul.

— Nu mă dau ! De ce umbli cu provocări ? Dă-mi haina !

— Ia-ți-o, dar astea le duc la cancelarie.

— De ce să le duci, nu sînt ale mele...

— Dacă nu-s ale tale, de ce țipi ?

— Nu provoca ! Dă-mi hîrțiile !

Încercă din nou să le smulgă gardianului dar acesta îl împinse cu forța. Tînărul căzu. Atunci se porni tumultul. Ațîțați și enervați, deținuții politici de jos, au uitat pentru o clipă de consemnul strict al conducerii. Din toate părțile s-a pornit avalanșa de apostrofări :

— De ce bați ?

— De ce provoci ?

— Ce, crezi că ești pe timpul Balaurului ?

— Nu bate !

— Nu bate !

Strigătul acesta l-au auzit și cei ce apucaseră să intre în celule. Aproape instinctiv, fără să cîntărească situația, l-au preluat așa cum se obișnuia în anii de teroare :

— Nu bate ! Nu bate !

În cîteva minute vacarmul trecu și în alte secții. Degeaba alergau tovarășii din conducere de la un grup la altul. Potolit într-un loc zgomotul, reîncepea și mai puternic în altul. Doftana via.

A doua zi, nimeni n-a mai fost scos din celule. A început ancheta. Ne-a ținut închiși vreo două săptămîni. Conducerea a reușit totuși să dea de firul provocării și s-o demaște ! Faimosul legionar convertit era de fapt un agent al siguranței. El a băgat materialul compromițător în haina lui Dincă, profitînd de faptul că toți ceilalți plecaseră. S-a oprit la închidere lîngă unul din gardieni, de bună seamă tot agent de siguranță, pentru a-i arăta la cine e „manifestul“. Deși toate acestea erau dovedite și răsdovedite din primele zile, administrația se codea să ne dea drumul în atelier. Rămăseseră însă neterminate numeroase comenzi angajate în numele în-

chisorii. Întîi a trebuit să dea drumul la cei ce lucrau la aceste comenzi. Apoi și la alții, pentru că un atelier nu putea să lucreze fără sprijinul altuia. Pînă la urmă totul se soldă cu cîteva pedepse cu carcera aplicate unor tovarăși. Regimul însă n-a fost luat. L-am păstrat cu toate persecuțiile și în anii următori, pînă în ziua tragică a prăbușirii.

Mamaia, August, 1956.

POETII LUMII

FRIEDRICH SCHILLER

DOR

*Din această-ntunecată
Vale-ascunsă-n neguri reci
Bine-ar fi să plec odată
Și să n-o mai văd în veci!
Uite-un verde plai departe
Unde ceru-i fără nor;
De ce n-am eu oare parte
De aripi, spre cer să zbor?*

*Armonii odihnitoare
Dintr-acolo molcom vin;
Vintu-n adieri ușoare
Suflă, de mireșme plin.
Printre frunze văd la soare
Poame strălucind gălbui.
Și acolo nici o floare
Nu mai piere; iarnă nu-i!*

*Dulce trebuie să-ți pară
Viața pe-nsoritul plai
Unde-i veșnic primăvară
Și-o mireasmă ca în rai!
Dar un riu străbate valea
Mînios, spumegător,
Și ouînd îmi taie calea;
Îl privesc și mă-nșior.*

*Iat-o luntre! Dar e goată...
Hai! nu-i vreme de gîndit!
Sar în ea fără sfială.
Pinza ei s-a-nsuflerit!
Crede! Fii semeț în toate!
Zeii de-ajutor nu-s buni.
Numai o minune poate
Să te ducă spre minuni.*

În romînește de Al. Philippide

PLÎNSUL

*Mi-am încuiat veranda
Pentru că nu vreau s-aud plînsete.
Totuși, înlăuntrul zidurilor sure
Nu se-aud altceva decît plînsete.*

*Prea puțini îngeri sint care să cînte,
Prea puțini cîinii-s care să latre.
O mie de viori încap în palma mîinii.*

*Dar plînsetul e-un inger uriaș
Plînsetul e un ciine uriaș
Plînsetul e o vioară uriașă.*

*Lacrimile zăvorăsc vîntul
Și nu se mai aude altceva decît plîns.*

E DREPT

*Vai, cîtă caznă mă costă
Să te iubesc așa cum te iubesc!
De dragul tău mă doare aerul
Și inima
Și pălăria.*

*Cine mi-ar cumpăra mie
Cingătoarea asta ce-o port,
Și tristețea asta de tort alb
Ca să facă pînză?*

*Vai, cîtă caznă mă costă
Să te iubesc așa cum te iubesc!*

CRONICĂ BUCUREȘTEANĂ

Bătrînul București e un oraș relativ tinăr sub raportul modernizării. Dacă are patru decenii.

Creșterea și dezvoltarea fizică a unui oraș sînt condiționate de aceiași factori biologici ca orice organism viu — aer, lumină, apă, căldură. Orașul respiră, pulsează, digeră — funcțiuni legate între ele asociativ, scrîntirea uneia resimțîndu-se în complexul întregului organism.

Trebuind să se găsească tot în sistemul anatomic, comparații, străzile au fost asemuite cu arterele, iar rolul lor cu acel al aparatului circulator. În epoca nu tare îndepărtată, premodernă, acest mod „științific“ de a se concepe urbea nu se impunea. Moravuri, ritm de viață, tehnicitate în fașă, populație numericeste redusă, arhitectură patriarhală, salubritate publică încă empirică, — marcau un stadiu urbanistic ce nu visa nimeni să fie depășit vreodată.

Toate acestea nu constituiau încă probleme. Unele din ele, doar simple preocupări edilitare, de circumstanță, ca să se dea un rost bugetului municipal.

Chestiunea circulației, bună oară. Interesînd pe cine? Oamenii nu erau grăbiți, birjele mergeau agale, tramvaiele cu cai nu traversau căile centrale... Trecătorii aveau bunăvoia de a se buluci în mijlocul drumului, fără să le pese de automobile. Gardianul public nu memorizase măcar invitația: „circulați, domnilor, circulați !...“

Pentru dresarea contravențiilor, nici nu se descoperise creionul chimic.

Din acea epocă, bucureșteanul a rămas cu un fel de astenie. Așa se explică de ce, atunci cînd a început procesul de regenerare edilitară și arhitectonică a Capitalei, cetățeanului i-a fost cam peste mină să-și adapteze psihologia la faza de evoluție a orașului. A fost nevoie de oarecare stimulente ca să-și recupereze întîrzierea, de niscai constrîngeri care să-l îndemne la ceva ascultare. Fie și modernizare ! — consimțea bucureșteanul, sgiîndu-se la stilul nou al clădirilor sau speriat de viteza automobilelor înmulțite — numai să nu i se știrbească lui tabietul, nonșalanța. Imi amintesc bozumflarea cu care a primit să bucherisească abecedarul umblatului pe străzile barate de lanțuri. Sau uimirea cu care a întîmpinat apariția „stop“-ului, primele acte de autoritate ale agentului de circulație.

Multă vreme generația contemporană cu droșca domoală, pensionarii celuilalt leat parcă le venea greu să înțeleagă că înnoirile îi lasă... de căruță. Că înmulțirea vehiculelor cu tracțiune mecanică, sporirea crescîndă a populației, accelerarea activității obștești cer și integrarea lor în procesul progresului.

Orașul creștea văzînd cu ochii. Energii tinere au venit mai apoi, după al doilea război, să-i împrumute elanul: brigadierii au pus brațul lor vînjos ca să-i grăbească metamorfoza; muncitorimea îi construiește conturul definitiv, umplînd vidurile, spațiile virane. Pentru nimeni sensul acestor

prefaceri rodnice nu mai este opac și bilanțul lor s-ar solda activ, ba chiar excedentar, cum rezultă din recente constatări oficiale, imbucurătoare — dacă o categorie trenardă de cetățeni nu l-ar dezechilibra, prin neintercalare în cadența vioaie a colectivității¹⁾.

Cunoscînd predispoziția la amnezie a acestei categorii bucureștene, autoritățile reeditează periodic instrucțiuni menite să-i improspăteze elementare îndatoriri civice. Textul pe care l-am tăiat din ziar, deunăzi, nu adaugă la vechile comandamente decît sancțiuni pecuniare, experiența codului de circulație, a codului sanitar dovedind, pasă-mi-te, că pietonul, cetățenii în genere, sînt mai sensibili la imperativul amenziilor decît la duhul platonice al poveștelor.

Teoretic vorbind, toată lumea e de acord că raporturile dintre oameni, dintre oameni și obște, mai sînt condiționate și de nescăi obligații, în fond mărunte, dar din care se țese marama civilizației. A nu stingheri țihna vecinului cu nimic supărător, a respecta igiena locuinței și a străzii, sînt principii admise. Dificilă e punerea lor în practică.

Principiile în momentul cînd trebuiesc autoadministrare devin acide; iar cînd sînt proclamate de alții, ceea ce se întîmplă mai frecvent, devin... nervoase. Insul e indulgent cu sine, însă sever cu semenii săi, cu toate că pricinile sînt identice și de acelaș calibru; deși, bunăoară și gunoiul dumatilic, și al vecinului sînt deopotrivă de răumiro-sitoare, deși ambele aparate de radio sînt la fel de stridente.

Un important examen îi rămîne concetățeanului nostru anacronic ca să se promoveze în actualitate. Un examen de disciplină

cerut de realitatea vieții pe toate planurile ei. E încă stîngaci. Participă la simfonia orașului, cu o notă prea joasă. Cum înțelege el arta bunului pieton?

S-ar zice că spectacolul dinamic al străzii este încă pentru el o fantezie de desen animat. E convins că pășind cu candoare în iureșul de afară nu i se va întîmpla nimic rău; tramvaiul gata să-l calce, va cirni brusc pe altă șină; automobilul va sări peste el lăsîndu-l nevățamat și senin în mijlocul bulevardului; motociclistul „ștergîndu-i” cu bolidul pulpana paltonului îi va lăsa din goană, în mină, un buchețel de violete.

Am avut cîndva curiozitatea să notez încercările făcute de autoritatea publică pentru a-l face pe bucureștean să respecte unele dispoziții de ordin „urbanistic”. Există o colecție bogată de ordonanțe prefectoriale și municipale, literatură de arhivă — înfățișînd tot atîtea tentative de disciplinare a cetățeanului, eșuate. S-ar părea că el consideră nedemocratice măsurile ce se raportează la înfrînarea reflexelor sale „sui generis” — chit să se zburlească atunci cînd aceleași cauze devin supărătoare pentru propria-i comoditate. Umblă cu bicicleta pe trotuar, dar îi sare țandăra cînd în ipostază de pieton, altul contravine la vechea ordonanță ce interzice sportul în chestiune pe porțiunea destinată exclusiv pedestriilor. Rupe flori din parcul public, însă își dă drumul la gura cînd i se atinge o petală din răzorul grădiniței personale. Își mătură bățătura casei, dar aruncă gunoaiele în ograda vecinului sau în stradă. Bucureșteanul e oricînd dispus să respecte prin interimar, prin ființa „celuilalt”, prescripțiile de ordin general, rezervîndu-și toate favorurile „liberului arbitru”. Va călători pe scara tramvaiului, dar se va rățoi cînd el pe platformă, de astă dată, altul îl va împiedica să coboare în stație. Va goni automobilul, însă va protesta dacă, redevenit pieton, concetățeanul îl va imita cu acelaș brio.

Cu alte cuvinte, bucureșteanul își administrează lui însuși o oarecare disciplină, însă îi repugnă s-o sincronizeze cu disciplina celorlalți. El socoate că urmările ne-

¹⁾ „În ceea ce privește salubritatea orașului, cu toată creșterea importanță a mijloacelor de ridicare a gunoaielor și de stropire a străzilor, ea este încă nesatisfăcătoare. La această stare contribuie și lipsa educației civice a unora dintre cetățenii Capitalei, care nu înțeleg că păstrarea curățeniei orașului este în interesul ocrotirii propriei lor sănătăți” (Din interviul tov. dr. Ion Bratu, vicepreședintele comitetului executiv al Sîtatului Popular al Capitalei — „România Liberă” din 23-7-1957).

plăcute ale acestei dezarmonii nu provin din conflictul capriciilor individuale, că accidentele nu sînt determinate de antagonismul factorilor contrari, ci că sînt simple... fatalități.

Și totuși concetățeanul nostru e permeabil la spectacolul disciplinii ce rînduiește frumos viața exterioară a unui oraș de aiurea. E numai admirație pentru felul cum e ordonată circulația publică la Moscova. Aplaudă cînd cogeamite trafic se intrerupe ca să traverseze bulevardul mama cu căruciorul copilului. El nu-și dă seama că în acest simplu episod viază o disciplină conjugată, că e consensul unei educații civice ce sincronizează în colectiv reflexe individuale. Pentru binele și folosul tuturor.

Acum nu știu cîți ani, ca să tempereze viteza automobilelor ce se solda cu numeroase nenorociri, cuiva i-a venit o idee ciudată, chibzuită a fi de o eficiență exemplificare, pentru acei care gonesc ca nebunii pe șoseaua București-Sinaia. A cocoșat pe un soclu de piatră, în apropierea Cimpinei, mașina turtită într-un accident ce înregistrase cîțiva morți. Monument hîd și macabru, un fel de stelă funerară menită să impresioneze și să dea de gîndit nesocotiților. Numai că, de cite ori bucu-reștenii noștri se brodeau pe șoseaua în chestie, nu uitau să poposească la monumentul sinistru. Nu ca să se reculegă, ci ca să se... fotografieze. Statuia tragică, devenise un simplu detaliu ornamental pentru instantaneele turiștilor.

...În tratatul său de urbanistică, Le Corbusier, reputatul arhitect francez cu renume mondial, rezervă un interesant capitol problemei circulației. El o consideră desăvîrșită în armonia geometrică a cetății moderne, nu prin contribuția exclusivă a mijloacelor optice sau acustice automate, destinate să reglementeze traficul în centrele aglomerate. Aceste mijloace ar avea succes, dacă mișcarea unui oraș mare ar putea fi închipuită ca o scenă în care „intrările” se succed mecanic, într-o cadență cunoscută, invariabilă.

În teorie, această cadență în viața unei metropole există, fiindcă e de presupus că

activitatea populației e organizată și direcționată, străzile neconstituind decît „momentul” de tranlație între domiciliu și birou sau atelier. Aceste momente fiind cunoscute, ca fluxul și refluxul mării, cît de lesnicioasă devine chestiunea circulației publice, dacă, firește, un orar unic și rigid pune dintr-o dată în mișcare în sensuri mereu aceleași, masele de oameni.

În teorie numai. În realitate e altminteri. De aceea Le Corbusier nu întrevde soluționarea ideală a problemei în sistemul de dirijare tehnică oricît de perfecționat, ci în „spiritul urbanistic” al cetățenilor. Acestora le revine în prima și ultimă analiză, prin asimilarea citorva principii esențiale de conduită, răspunderea rînduiei sortite să nu știrbească euritmia orașului modern, intercalîndu-se armonios în tabloul lui.

Pătrunzîndu-se de acest spirit urbanistic, cheia ordinii obștești, cetățenii își vor fi însușit o disciplină care să cheazășuiască echilibrul permanent al vieții orașului unde locuiesc. Al orașului lor.

*

Sfaturile Populare Cluj a lansat o chemare către toate sfaturile populare regionale, invitîndu-le la o întrecere pe de-viza: „Pentru buna gospodărire și înfrumusețarea a orașelor”. Citînd interesante puncte cuprinse în amplul apel edilitar, mi-a venit în minte prin similitudine de propunerii, acea „săptămîină a curățeniei” inițiată „sponte sua” de populația bucureșteană în preajma Festivalului din 1953.¹⁾

Administrația blocului unde domiciliiez, făcîndu-mi cîntea să păstreze în arhivă „referatul” ținut atunci la adunarea locatrilor, convocată pentru a se discuta rezultatele inimoasei campanii la care au participat, îmi permit să-l reproduc :

1) „Pentru a stimula inițiativa deputaților, a comitetelor de stradă, a locuitorilor orașului nostru, tineri și vîrstnici, bărbați și femei, vom organiza întrecerea patriotică pe circumscripții electorale pentru „CEA MAI CURATĂ ȘI FRUMOASĂ STRADĂ” și pentru „CEA MAI ÎNGRIJITĂ CASA” (Din Apelul clujan, publicat în „Romînia-Liberă”, 24-7-1957)

— Tovarăși, îmi veți spune că pentru bilanțul campaniei abia începută, ne cam grăbim. De acord. E prematură o concluzie. Dar tocmai cu gindul la sfârșitul săptămânii cînd va înceta ofensiva măturilor și tărbanoanelor, cînd se vor omologa rezultatele, ținem să facem unele observații pe marginea celor cîteva zile de acțiune. Am urmărit pe teren, ca la manevre, operațiile menite nu numai să dea populației bucu-reștene cîștig de cauză în lupta „ocazională” cu gunoaiele publice și particulare, ci și altceva. Zelul permanent pentru buna înfățișare a Capitalei, zel care să pornească spontan, fără indemnuri municipale — din încredințarea că tot ce săvîrșesc cetățenii pentru orașul lor — săvîrșesc pentru dinșii, pentru un scop obștesc.

Să nu se uite că efectele acestei competiții edilitare sînt trecătoare, căci de cînd lumea gunoiul are, ca altă pasăre Phoenix, facultatea de a renaște din propria-i cenușe. Cine își închipuie că de acum înainte poate dormi pe laurii bătăliei cîștigate, se înșeală. Fiindcă nicăieri laurii nu evadează cu mai mult brio de sub căpătii, ca să se întoarcă și mai prolifici în maidanele și ogrăzile de unde abia au fost smulși.

Dar m-am cam zorit. Căci bătălia încă n-a fost cîștigată și nu va fi, dacă ardorea pusă de combatanți întru realizarea ei, e aceea ce ne-a prilejuit impresiile de față. Mai bine de trei decenii de hoinăreală reportericească prin cele patru sectoare ale Capitalei, bătute în cruciș și în curmeziș, m-au familiarizat cu fizionomia salubrității publice. Mai precis cu concepția locuitorilor despre igiena publică, socotită fără tangență cu igiena particulară, domestică — deși trăsăturile lor sînt gemene, binefacerile comune.

Atîta vreme cît problema era situată la cîțiva metri departe de bătătura casei, ea devenea indiferentă, socotită fiind de domeniu obștesc. Gospodarul se sezisa numai de mortăciunea zăcîndă în imediata apropiere a organului său olfactic, în curtea lui, adicătealea. Rezolva chestiunea evacuînd hoitul în drum, dacă nu-l expedia sumar în ograda vecinului. Acesta, la rîndul său, proceda la fel, ca în cele din urmă incidentul

să se lichideze prin depozitarea „obiectului” (luați-l la plural) în șanțul sau pe strada cartierului.

Ulița, bulevardul nu mai erau ale sale, ci ale... primarului. Ca și cum pe primar, care stătea în centru, îl supăra vara miasmele gunoaiei de la periferie! Ca și cum dumnealui ar fi dispus de un colosal serviciu de ecarisaj, care să adune hudiță cu hudiță, maidan cu maidan, toate dejecțiunile inepuizabile, de zi cu zi, ale gospodăriilor. Oamenii nu s-au întrebat niciodată: a cui e mahalaua asta? Al cui orașul ăsta? Nici odată nu s-au gîndit că ei constituie ulița, strada, cartierul, orașul. Că sînt o pîrticică din conglomerat și că ceea ce consideră ei patrimoniu municipal îi cuprinde ca apa picăturile, sau ca un copac frunzele. Și totuși ei spun „mahalaua mea”, „Capitala mea!”

Tovarăși, constatările astea le credeam perimate. Da de unde! Cel puțin în ziua întîia a campaniei erau încă actuale. Bună oară, într-un cartier locuitorii au pus mîna pe tîrn ca să măture înaintea respectivelor gospodării. Au deretecat frumos din hat în hatul proprietății, fără să încalce, ferit-a sfîntul, trotuarul de alături, care aparținea vecinului absent sau prins de treburi ce-l împiedicau să răspundă la „săptămîna curățeniei”. Și-a admirat fieștecare opera săvîrșită, a pus mătura după ușă, convins că și-a făcut datoria față de cartier, față de Capitală.

De-abia cînd a venit echipa de aiurea — muncitori, funcționari — și au început să curețe cu tragere de inimă și locurile vecinilor absenți, să adune gunoaiele de pe maidane, să le încarce în droage, oamenii parcă au priceput că treaba făcută de ei era incompletă, limitată și egoistă.

Dar mai la centru cum s-au comportat cetățenii? Văzînd că nu prea se grăbesc nici cei din blocul nostru, nici cei din blocul de vis-a-vis, mi-am zis că așteaptă un exemplu, un pionier, adicătealea. Se vor urni prin simpatie, am reflectat. Prin efectul contagiunii. Să audă hîrșiind o mătură! Să mă zărească pe mine rîndind trotuarul din fața imobilului și vor da buzna ca furnicile la miere! Acuși, peste o clipă, sute

de mături vor ferchezui, vor masa, vor ne-tezi obrazul caldarimului! — mi-am zis, optimist.

M-am pus deci să-i trag virtos, măturînd meticulos metru cu metru, ajungînd mult dincolo de perimetrul casei noastre, împingînd spre şanţul trotuarului toate vestigiile unei dimineţi bogate în coji de pepene, schelete de ciorchini, frunze de castan, coceni de popuşoi. Am strîns o grămadă frumoasă şi m-am oprit o ţiră să răsflu. Hop! un trecător imobilizat să mă privească. Bravo! — mi-am spus în gînd. L-am prins! Efectele emulaţiei!

Am reluat cu şi, mai multă rivnă măturatul, avansînd pînă-n mijlocul străzii, de unde am revenit cu o recoltă zdravănă de rămăşiţe de cal. A mai poposit un trecător şi încă unul. Au coborît ciţiva colocatari de la al cincilea, care mă observaseră de la balcon. Şi toţi se uitau cu curiozitate, urmărindu-mi operaţiile în şanţul cu gunoi. Pînă cînd megieşul de la al patrulea a rupt tăcerea şi m-a întrebat cu interes:

— Aţi pierdut ceva?

Şi la căutătura mea furioasă:

— Am crezut că aţi pierdut ceva de preţ, văzîndu-vă cum scotociţi de zor în gunoi! a completat cu nevinovăţie.

★

P.S. Administratorul blocului, care nu scapă niciodată prilejul să-mi reproşeze că-s rău platnic şi că spăl prea des mica terasă în raport cu cota mea la apă, şi-a dat contribuţia la „săptămîna curăţeniei“. A pus afară la uşă (la uşa apartamentului d-sale) ştergătoarea de cînepă pe care deobicei doarme în antreţelul de lingă bucătărie căţeluşul pekinez. Ca să nu-şi închipuie că-l sabotez, de cite ori scobor scările etajului, ascult povaţa scrisă pe colacul de sfoară „ştergeţi picioarele“ — şi-mi frec energic pîngelele. Vă invit, dragi colocatari, să faceţi la fel, din simpatie pentru d-sa şi ca să vă daţi totodată iluzia că serviţi scopul campaniei edilitare.

★

Admir perseverenţa colegului specializat în problema „liniştei Capitalei“. E un experimentat depistator de sgomote minuscule.

L-aşi asemui cu grămăticul versat în descoperirea microscopicelor infracţiuni ortografice. Şi m-a bucurat sincer succesul repurtat nu de mult, convingînd întreprinderea de salubritate Bucureşti să capitoneze cu cauciuc roţile metalice ale „tomberoanelor“ (tărăboanţe, pe moldoveneşte), ce huriau cînd bravii măturători intră după miezul nopţii în arena străzilor.

Incalc domeniul colegului ocupîndu-mă de una din „speţele“ ce acaparează solitudinea instanţelor de împăciuire. Aţi ghicit, sgomotul. Nu cel municipal, ci subdiviziunea lui, localizată în spaţiul vieţii casnice. La drept vorbind planurile nu se secţionează, ele fiind tangente, căci sgomotul are oribila însuşire de a se propaga în ambele sensuri, din casă în stradă şi din stradă în casă, iar cetăţeanul e factor comun călare pe amîndouă terenurile.

Interzicerea vacarmului în locuinţe este dictată de grija pentru odihna oamenilor muncii. În deosebi, această prescripţie are în vedere blocurile cu mulţi locatari, unde sgomotul se amplifică proporţional cu numărul apartamentelor.

Cum betonul e bun conducător de sunet, transmiţîndu-l prin toţi pereţii etajelor, o anchetă menită să identifice patefonul guraliv cere timp. Chiar cînd investigaţia nimerea la uşa vinovată, proprietarul instrumentului buclucaş nu se sinchisea pe motiv... că e destulă vată la farmacie pentru urechile acelor ce nu suportă după miezul nopţii o rumbă feroce, sau reportajul sonor al unui meci de box. Cu asemenea argumente „necostisitoare“ (amenzile le-au anulat gratuitatea), somnul într-o clădire-bloc era fie la cheremul vecinilor, fie la discreţia extremă a... clorofomului.

Am avut curiozitatea să înregistrez în stare de veghe silită din cite genuri deosebite era alcătuită conjuraţia sgomotului nocturn, în casa unde domiciliesc. De trei ori pe săptămîna, de la ceasul 23 pînă dimineaţa, deasupra plafonului, domnişoara candidată la măriţiş şopăia cu nu ştiu cite picioare, potrivit cu caracterul dansului. După intensitatea vuietului, se pare că se dănţuia de-a dreptul pe pian.

Vecinul din dreapta își folosea insomnia ciocănind în pereți, la ore ciudate, și cu scop și mai ciudat. Fie ca să alunge gîngăniile sau ca să intimideze vreo fantomă zidită împotriva voinței ei; fie pur și simplu pentru a fixa tablourile ce i se păreau strimbe numai după miezul nopții. Vecinul din stînga exercisa odată cu aurora, o melodie de acordeon, din care n-a reușit toată vara să învețe mai mult decît o strofă.

La alt etaj, un bonvivant se amuza de două ori pe lună cu lăutari și, prin contrast, nopțile de „relache“ erau puse la contribuție de nu știu ce pereche nevri-coasă, ce se „caftea“ ca orbeții, răsturnînd mobila și spărgînd porțelanuri. Ca să nu mai pomenim explozia foarte matinală a covoarelor, soneria furnizorilor de gheață, plus toată gama de sgomote exterioare, trezite cu noaptea-n cap odată cu șoferii și neguțătorii de haine vechi. Am reținut, la o judecătorie, diatriba unui reclamant: „Cine s-a deprins cu larma, s-o practice pe cont propriu, după pereți capitonați, înfășurîndu-se în pîslă și în vată, împreună cu aparatul de radio, cu toate sculele menajere care urlă, zăngănesc și se revarsă cataractă din etaj în etaj“.

Neobositei dansatoare din tavan, i-am recomanda, drept model, pe Isadora Duncan, care dănuia desculță; sau pe subsemnatul, care nu dansează de loc și care este atît de grijuliu cu liniștea megieșilor, încît chiar cînd scrie își unge penița cu untdelemn, ca să nu scîrșie.

*

Mă tentează să completez comentariul scurt dar sugestiv, făcut de redactorul „Romîniei libere“ pe marginea fotografiei înfățișînd un tablou de noapte al Capitalei adormite. E o nocturnă inspirată parcă dintr-un lied de leagăn, ce nu aduce nici pe dedeaparte, ba chiar deloc, cu imaginea febrilă memorizată de noctambulul de odinioară. În această imagine e filigramat un sens nou de viețuire, e un reflex omagial al atitudinii populației față de primul muncii, ce se cere menajată în ceasurile ei legitime de repaus.

E nevoie să amintim neastîmpărul Capitaliei de odinioară ce nu cunoștea mulcămire în nici un anotimp, mi-te în cel de vară? Vacarmul prelungit dincolo de auroră; iureșul strident al automobilelor sfîrtecînd în toate sensurile „taftaua nocturnă a orașului frivol“, cum l-a poreclit „preacinstitul“ Paul Morand; gonind spre localurile mărginașe cu boschete, clinchete și lăutari? Să evocăm unele contraste acustice și vizuale? Întîlnirea veselilor zamparagii, în lumina dimineții, cu muncitorul grav drumuînd spre fabrică?

De cîte ori se întîmplă să mă îndrept spre casă, după miezul nopții, mă impresionează, deosebit, liniștea cuminte a orașului. Recuperatoare a energiei cheltuită în ceasurile diurne, productive. Purificată de excesele minore, ce-i congestionau obrazul și-i infectau respirația. Bulevardele luminate ce-și profilează pînă departe trăsăturile relaxate ca în somn, ale fizionomiei. Iată, desbrăcată de ritualul zilei, anatomia intimă a bulevardelor, întinsă pe imensul pat al nopții.

Tramvaietele s-au rărit; nu s-au răcit încă tuburile de neon de la reclamele cinematografelor, stînte la plecarea ultimilor spectatori. A și început rondul de noapte al tăcerii. Reperabil în pașii trecătorilor pușini; în arara fulgerare a vreunui automobil; în solitudinea milițianului dela circulație, rămas să gesticuleze în vid. Nu mai țipă pe străzi trompetele de carton ale Moșilor; tobele și saxofoanele și-au pus de mult surdina; femeile întunericii de odinioară s-au năpîrlit de umbre, lepădate ca o piele netrebnică, în gangurile și coltoanele trecutului.

Larma? O fi pitită undeva într-o cută a liniștii, modestă, neagresivă. Cine a tușit? Cine răsfoiește copacii?

Chiotul de la barieră al locomotivei trece prin coloana vertebrală a orașului, care tresare o clipă prin somn.

Și în ăst timp, fauști cu salopetă transmūt materia efină a vuietelor.

Mă gîndesc la echipele de noapte ale uzinelor, la oamenii care trebăluiesc în sgomot, fără să-l audă. La mecanicii de pe

locomotive, la mașiniștii rotativelor tipografice și chiar la locuitorii de la bariere, pe unde uruie trenuri, pe unde duduie dinamurile fabricilor.

Sgomotul nu-i turbură. Face parte din ambianța lor profesională. Mai mult, ei descifrează într-însul semne limpezi, — glasul motoarelor, pulsația lor regulată sau febrilă. Numai când funcționează, când zvicnește, poți urmări sănătatea mașinii.

Acești vrăjitori ai vuietelor, mi-au revelat terapeutica pe care o recomand :

— Sgomotul e pentru sistemul nervos ca un duș scoțian. Il oțelește. Mecanicul poate dormi admirabil lângă turbina vijitoare, ca lângă puful și pîsla liniștii, cel cu timpanul delicat. E un aliment tonic, o vitamină. Intreține tinerețea ca injecțiile hormonale și ca masajul. Bătrînii nu-l suportă. Ei au lansat o morală a sgomotului, o estetică a lui, „o bună cuviință“ a sgomotului : „Ssst ! doarme bunicul.“

Trebuie să te deprinzi cu el, cum se deprind artileriștii.

Sub fereastra balconului unde locuiesc, e o stație de taximetre. Nu prea se urnesc noaptea cu mușterii. Dar fiindcă șoferii veghează, ca să nu se plictisească, își caută de lucru la mașină, pînă-n zori. Mă laud că am un somn de fachir. Dorm pe vuetul motorului, declanșat de taximetriști de cîteva ori pe noapte, la cea mai înaltă turație ; pe întrecerile care le fac cu bubuitul eșapamentului. Nu numai eu, toți locatarii s-au deprins să sforăie în unison cu larma din stație.

Eri m-am trezit înainte de cîntatul coșului. Fără pricină, s-ar zice. Și am înțeles că m-a deranjat... liniștea. Da, era liniște și asta mi-a stricat somnul. Ca niciodată, mașinile din stație amușiseră. Am dat fuga la fereastră și am strigat :

— Băieți, dați-i drumul, că nu pot dormi !

*

Numai băfind investigator cartierele, îți poți da seama că strada sub raport social, biologic, e departe de a fi manechin. Ea nu expune și reproduce masca omului,

chipul omului. Da, chipul omului proiectat în multe din ipostazele sale fizice și sufletești. E tristă sau veselă. Intelligentă sau stupidă. Darnică sau sgîrcită. Cochetă sau neglijentă.

E ceea ce a refuzat să înțeleagă prietenul, care profitînd de hoinăreala ce ne-a mișcat pașii spre o stradă liniștită dintr-un cartier totuși tangent cu bulevardul trepidant, m-a oprit să-mi arate o casă ce ar corespunde cu idealul său de habitație.

— Pe strada asta, în casa asta, aș vrea să stau.

Prietenul locuiește de mulți ani într-un bloc din inima Capitalei. Pe firea lui, pe sistemul său nervos, ambianța și-a imprimat încetul cu încetul particularitățile, fără ca dînsul să-i simtă claviatura. S-a deprins cu sgomotul străzii, cu rezonanțele variate ale traficului, cu capriciile ascensorului. S-a orînduit în mecanismul traiului în colectivitate, unde fiecare locatar e o piesă ce participă la un sistem de răspundere administrată în comun.

Il invidiam că nu-l deranjau demonstrațiile muzicale ale vecinilor. Numai un pe-rete îl despărțea de delirul radio-ului, de insomnia clivirului. Dormea pe vuet ca fachirul pe cuie. În sfîrșit totul — de la intermitentele ciondaneli cu portarul, pînă la ventilatorul sortit să sporească artificial cubajul de oxigen al încăperilor — îl decretase adaptat.

Cunoșteam strada unde i-ar fi plăcut să sălășluiască. O stradă neutră, apatică. bozumflată, dintr-un cartier de „bonton“ pe care Frederic Dammé, autorul franțuzeștei monografii „Bucarest“, o lauda pentru colecția de „hoteluri particulare“, acele case hibride jumătate vilă jumătate conac, înconjurate de grădini, străjuite de plop și castani.

Privind strada în chestiune mi s-a confirmat o veche impresie dobîndită din peregrinările prin diversele sectoare ale Capitalei. Și anume că strada e un mulaj al locuitorilor săi, încă o expresie a lor, un alter-ego. E vibrantă precum Calea Griviței, trează și nervoasă, fiindcă proiectează și repercutează pulsațiile gării, so-

hora svicnire a atelierelor. M-am adresat prietenului :

— Nu ți se potrivește. Prea e mauzoleu strada asta de foști dregători, de foști latifundiari, de foști „bonjuriști“. Nu te văd umblind pe trotuar în virful picioarelor ca să n-o trezești. Nu cred că prezența ta i-ar putea folosi ca o transfuzie regeneratoare. Și apoi nu realizez la ce ți-ar folosi transferul, considerînd fatalitatea citadinului modern de a trage strada după dinsul. E o umbră vie, pe care n-o lași în urmă ca o coadă de șopîrlă. De care nu te descotorosești cu nici una din rețetele lui Peter Schlemil.

Strada e efigia cetățeanului.

Dacă ași vrea să fac simbolism retrospectiv, ași spune că strada Provinciei, așa cum o știam, purta... cioc, ismene cu șireturi, fuma țigări din tutunul tabacherii de cireș, pe capacul căreia poza „suvener“ era poza nemuritoare a primarului sau a prefectului din veac. Stradă redusă la câteva reflexe și la tot atîtea tonuri. Sughîța cînd i se apleca tuslamaua sau ciorba de perișoare; îi scîrțîia glanțul ciuboșelelor de gumilastic; se strîmba cînd digestia era anevoioasă; saluta simbolurile desuete : ierarhia, blana, cercelul, moaștele. Zimbea numai o dată pe an, la onomastică. Fiindcă se numea „Strada conu' Tache“ sau „Strada Domnului Pretor“.

Strada bucureșteană ! Pe tabletele ei s-a scris cronica dintre cele două războaie, cu cerneală discretă sau corosivă. Din contactul cu viața nouă, are acuma rumeneala generației menită s-o elibereze de toate umbrele, beteșugurile și petele trecutului.

Doamne ! cite fețe a înregistrat și a schimbat pînă la evenimentul descătușării. Ca o pastă peste care s-au suprapus capetele din galeria veacului. Capete umile sau trufașe; capete superbe sau hide; dramatice sau tembele. Strada cu efigia „mareșalului“ sau a „baronului“; strada cu botfori și cămașă verde; strada cu mustăcioară hitleristă...

Pe cetățeanul dornic să aibă din cînd în cînd pentru stricta lui orientare o indicație asupra grandiosului mister ce clocoțește în creuzetul epocii, îl sfătuiam să se adreseze și străzii. Nu-l trimitem la sentința sociologului cu ochelari, potrivîți pe dioptriile unei desuete concepții. Nu-i recomandăm astrologul, nu-i deschidem ușa nici unui oracol de profesie ce se crede chemat să furnizeze naivilor, rătăciților, neurastenicilor, cifrul imensei rumori planetare. Il îndemnăm să plonjeze — sondă umană — în fluviul străzii. Dacă nu va căpăta răspunsul năzdrăvan, „le maitre-mot“, e sigur că se va întoarce cu ceva. Cu un semn, cu o adulmecare, cu o presimțire, care vor fi pentru instinctul său sănătos ceea ce e cimpul magnetic pentru busolă. Căci în carnea străzii cetățeanul găsește diagnosticul propriei sale febre. Pulsația ei — fiindcă amplificată de svicnire colectivă — e ca un dangăt de orologiu față de făcîntul reținut al ceasornicului de mină; marchează ora omului întrebător, ora destinului universal.

Căci, fraților, strada e o arteră vie în care fitecine e o globulă roșie. În substanța ei rezidă certitudinea sănătății și valorile devenirii obștești. Indiferent dacă aceste valori au caracterul banal al traficului mercantîl, strigătul precupeților ambulanți sau răsunetul marșului brigăzilor muncitorești. Strada e omul.

HENRI WALD

LEGILE ISTORIEI FILOZOFIEI

După ce s-a ocupat o viață întreagă de istoria filozofiei, Émile Bréhier a ajuns, în preajma morții, la concluzia că: „...filozofii, spre deosebire de savanți, nu se înțeleg între ei, fiindcă nu există nici o concluzie care să nu fie repusă în discuție, fiindcă elaborează teorie contra teorie și fiindcă în acest război fără sfârșit, adversarii repetă neobosit și inutil aceleași argumente“. ¹⁾ La capătul unor îndelungate și rodnice cercetări în vastul domeniu al istoriei filozofiei, aceasta i se înfățișează lui Émile Bréhier ca un haos de idei în veșnică și inutilă agitație.

Nu e mult mai optimistă nici concepția lui Bertrand Russel despre istoria filozofiei, de vreme ce susține că „toți aceia care astăzi ar dori să învețe logica și-ar pierde vremea citindu-l pe Aristotel sau pe unul din discipolii săi“. ²⁾

Cei ce ignorează cele mai generale legi de dezvoltare a materiei și a reflectării ei în conștiința oamenilor, nu pot să elaboreze o istorie științifică a filozofiei. Numai pentru istoricii marxiști ai filozofiei, istoria filozofiei este o știință.

Iată de ce trebuie salutată cu o deosebită bucurie încercarea profesorului Ion Banu de a formula legile potrivit cărora se desfășoară istoria filozofiei și de a stabili, în consecință, principiile metodologice

de cercetare a istoriei filozofiei, precum și periodizarea istoriei filozofiei ³⁾. Este remarcabil felul în care autorul izbuteste să demonstreze *legăturile intime* dintre legile obiective ale dezvoltării filozofiei, principiile metodologice de cercetare a istoriei filozofiei și periodizarea istoriei filozofiei. Lucrarea capătă astfel o unitate care îi sporește mult puterea de convingere, chiar dacă nu pot fi de acord cu toate soluțiile propuse de autor.

Pornind de la ideea că istoria filozofiei este istoria cunoașterii din ce în ce mai profunde a categoriilor și a celor mai generale legi de dezvoltare a naturii, societății, cunoașterii și gândirii, Ion Banu urmărește felul în care se naște filozofia, conținutul și sensul în care se dezvoltă ea și forța motrice care o împinge mereu înainte. Cele trei legi formulate de el oglindesc, pe rând, gena filozofiei, sensul dezvoltării ei și motorul acestei dezvoltări.

Condiționarea obiectivă, predominant de clasă, a materialismului sau a idealismului din istoria filozofiei, ⁴⁾ caracterul progresiv, deși contradictoriu al descoperirii celor mai generale legi ale materiei și mișcării ei ⁵⁾ și creșterea materialismului și a dialecticii în luptă neîntreruptă împotriva idealismului și a metafizicii ⁶⁾, iată care

¹⁾ Émile Bréhier, *Les thèmes actuels de la philosophie*. P.U.F. 1956, p.1.

²⁾ B. Russell, *Histoire de la philosophie occidentale* N.R.F. Paris, 1953, p. 221.

³⁾ Ion Banu, *Introducere în istoria filozofiei* E.S.P.L.P., Buc. 1957.

⁴⁾ Ibidem, pag. 29.

⁵⁾ Ibidem, pag. 37.

⁶⁾ Ibidem, pag. 45.

sînt principalele legi ale istoriei filozofiei după părerea tov. Ion Banu.

Sînt convins că ținînd seama de întreaga valoare metodologică a acestor legi, istoricul filozofiei va izbuti să dea o apreciere profund științifică gînditorului, școalei sau curentului filozofiei luat în considerație. Dar nu va izbuti să cuprindă decît istoria *spontană* a filozofiei. Ii va scăpa din vedere atît *preistoria* filozofiei, cît și istoria *conștientă* a filozofiei, adică istoria filozofiei, devenită — prin apariția materialismului dialectic — conștientă de ea însăși.

Este bine că autorul s-a străduit să desprindă legile istoriei filozofiei din însăși istoria filozofiei, fără să se lase stînjinit de vreo idee preconcepțată, dar legile dialecticii materialiste nu sînt niște dogme care stînjenesc cercetarea științifică, ci un ansamblu de principii metodologice care scutesc pe cercetător de nenumărate di-buiri.

Dacă autorul ar fi pornit de la cele trei legi principale ale dialecticii materialiste: legea unității și luptei contrariilor, legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative și legea negării negației, ar fi cuprins, mai limpede, procesul dialectic al istoriei filozofiei. Însă, după cum se va vedea, dialectica obiectivă a istoriei filozofiei i-a impus, deseori, autorului, care a urmărit-o îndeaproape, să implice și legea negării negației, pe care, teoretic, a neglijat-o.

Cercetătorul care va ține seama de lupta dintre cunoaștere și pseudo-cunoaștere, de dezvoltarea progresivă a cunoașterii și de caracterul necesar al trecerii de la global la analitic și de la analitic la sintetic va desluși mai lesne dialectica istoriei filozofiei, desigur fără să piardă nici un moment din vedere condiționarea socială a oricărei concepții despre lume.

Filozofia își are izvorul, în ultimă instanță, în unitatea contradictorie dintre obiect și subiect, în interiorul căreia obiectul este primordial și determinant.

Din unitatea contradictorie dintre obiect și subiect derivă, în mod nemijlocit, lupta cunoașterii împotriva pseudo-cunoașterii,

care umple întreaga istorie a filozofiei. Autorul vorbește despre un „materialism intuitiv“ al oamenilor din comuna primitivă, incluzîndu-l, probabil numai dintr-o necesitate cronologică, în capitolul despre epoca premarxistă a istoriei filozofiei, de vreme ce el însuși îl consideră numai un materialism implicit, caracteristic preistoriei filozofiei.⁷⁾

Lupta cunoașterii împotriva pseudocunoașterii se transformă în lupta materialismului împotriva idealismului și a dialecticii împotriva metafizicii după apariția claselor sociale antagoniste. Istoria propriu-zisă a filozofiei este istoria luptei materialismului împotriva idealismului de la apariția claselor antagoniste și pînă la desființarea lor.

După desființarea claselor antagoniste, lupta cunoașterii împotriva pseudocunoașterii va fi continuată de lupta singurei concepții științifice despre lume — materialismul dialectic — împotriva oricărei teorii greșite.

Unitatea contradictorie dintre obiect și subiect determină autodezvoltarea cunoașterii, transformarea condițiilor sociale ducе la trecerea acestei autodezvoltări de la o formă la alta și desăvîrșirea acestui proces se încheie cu apariția materialismului dialectic, care, negînd atît materialismul metafizic, cît și dialectica idealistă, restabilește unitatea cunoașterii pe o treaptă calitativ superioară, în care sînt concentrate toate succesele materialismului și ale „idealiștilor“. Ale „idealiștilor“ și nu ale idealismului, deoarece, după cum remarcă în mod just tov. Ion Banu, „ideile pozitive descoperite de idealiști nu sînt expresii ale idealismului lor, ci sînt descoperite în ciuda acestuia“.⁸⁾

Înainte cu o pagină precizase „că ceea ce e adevărat în sistemul idealist are caracter materialist“.⁹⁾

Dar din faptul că idealismul — ca răspuns fals la problema fundamentală a filozofiei — este o pseudocunoaștere, al cărei

⁷⁾ Ibidem, pag. 231.

⁸⁾ Ibidem, pag. 56.

⁹⁾ Ibidem, pag. 55.

progres constă în regresul ei, după cum subliniază tov. I. Banu, nu rezultă nici decum că idealismul n-a jucat nici un rol în progresul filozofiei, după cum lasă să se înțeleagă autorul. Este adevărat că nu însuși idealismul *a determinat* progresul cunoașterii, dar *l-a prilejuit* deseori, îndreptînd atenția filozofilor idealiști către dialectica cunoașterii, așa cum autorul însuși a precizat îndeajuns de limpede.

De la unitatea nediferențiată și spontană a cunoașterii nu se poate ajunge la materialismul dialectic — adică la unitatea diferențiată și conștientă a cunoașterii — decît prin despărțirea materialului de dialectică și prin lupta materialismului împotriva idealismului și a dialecticii împotriva metafizicii. Aceasta este *dialectica istoriei filozofiei*, așa cum se desprinde ea din însăși cartea tov. I. Banu.

Istoriograful filozofiei care nu ține seama de legea negării negației nu poate să înțeleagă pe deplin nici rolurile pe care le-au jucat în dezvoltarea filozofiei materialismul și idealismul, dialectica și metafizica și nici necesitatea apariției materialismului dialectic, după cum cercetătorul dezvoltării sociale nu poate să precizeze rolurile pe care le-au jucat formațiunile împărțite în clase antagoniste în procesul de trecere de la comuna primitivă la societatea comunistă, dacă ignorează legea negării negației.

„Materialism dialectic — iată o expresie tare paradoxală; deoarece dialectica este legată de idealism, adică este contrară materialismului“¹⁰⁾, scrie É. Bréhier.

Este interesant că în vreme ce Bréhier nu înțelege punctul nodal prin care istoria filozofiei va fi înlocuită cu istoria materialismului dialectic, la noi, D. Isac neputînd contesta existența materialismului dialectic, nu înțelege însă că istoria filozofiei s-a născut din preistoria ei, că materialismul filozofic s-a născut dintr-un materialism prefilozofic. „Considerăm discutabilă — scrie D. Isac — însăși extinderea termenului de „materialism“, — chiar cu rezervele implicate de adausurile de „ele-

mente“, spontan, naiv, într-o perioadă în care reflexivitatea umană, precum credem, nu sezisase încă eventualitatea opusului gnoseologic și ontologic al acestui termen“. (Vezi „Tribuna“-Cluj, nr. 1/1957). Lui Bréhier îi rămîne străin momentul negării negației, iar lui Isac îi scapă momentul afirmației. Nici unul dintre ei nu reușește să cuprindă ansamblul istoriei filozofiei. Ion Lungu, autorul unor însemnări în jurul cărții tov. Banu, care dovedesc că autorul lor n-a înțeles nici ei despre ce este vorba, se arată amuzat de pretenția, absolut justificată, a tov. Banu de a se da atenția cuvenită și „arheologiei filozofice“. (Vezi „Tribuna“-Cluj, nr. 21/1957). Este adevărat că filozofia nu se confundă cu celelalte forme de ideologie, dar ideile filozofice care se află la baza celorlalte forme de ideologie aparțin și ele istoriei filozofiei.

*

Că principiul unității dintre logic și istoric este după cum susține, pe drept cuvînt, autorul, un corolar al legilor istoriei filozofiei și, ca atare, are o deosebită valoare metodologică, m-am convins personal, încercînd să redactez o scurtă istorie științifică a logicii. Tovarășul I. Banu are dreptate cînd subliniază că: „principalele principii metodologice... nu sînt decît consecințe practice ale acestei legi dialectice“¹¹⁾.

Numai înțelegerea științifică a unității dialectice dintre logic și istoric, transformă istoria logicii într-o disciplină riguros științifică.

După cum, în general, logicul este expresia concentrată a istoricului, tot așa *logica* este expresia concentrată a *istoriei logicii*. Istoria logicii este logica desfășurată în timp, cu toate ezitățile, căutările și rătăcirile ei. Ea este procesul de acumulare care a dus la constituirea logicii, așa cum o concepe astăzi materialismul dialectic. Istoria logicii este filogenia logicii.

Istoria unei științe nu ți se dezvoltă în întregime decît atunci cînd dezvoltarea

¹⁰⁾ É. Bréhier, op. cit., pag. 62.

¹¹⁾ I. Banu, op. cit., pag. 150.

ei a intrat în momentul negării negației. Numai de la înălțimea logicii materialist-dialectice putem cuprinde istoria logicii în întreaga ei amploare și complexitate.

Nu putem preciza, în mod științific, contribuția istorică a lui Leibniz, de pildă, la constituirea logicii, decât comparându-i opera atât cu ceea ce se știa pe vremea lui — adică din punct de vedere istoric — cât și cu ceea ce știm noi astăzi, adică din punct de vedere logic. Astfel, se reliefează atât contribuția lui, cât și limitele istorice ale acestei contribuții. Istoricul determină logicul, dar nu poate fi cunoscut decât prin intermediul logicului. Insuși logicul câștigă în claritate prin cunoașterea istoricului. Dacă vrei să cunoști bine un lucru, descoperă-i istoria!...

Cunoscînd dialectica prin care noțiunea se transformă în judecată, iar aceasta în raționament, înțelegi mai bine de ce mai

întîi Socrate a fundamentat noțiunea, apoi Platon a teoretizat predicabilitatea și, în sfîrșit, Aristotel a descoperit termenul mediu și deci silogismul. Dar și dialectica formelor logice ale gîndirii devine mai clară după ce ai studiat eforturile succesive ale lui Socrate, Platon și Aristotel.

*

Multe sînt ideile stîrnite de această carte atît de bogată în soluții și sugestii. Problemele periodizării istoriei, filozofiei, de pildă, merită, datorită importanței lor, o discuție specială. Dar spațiul rezervat acestei cronici și competența cronicarului opresc aici comentariile în jurul acestei lucrări care îmbogățește filozofia marxist-leninistă — și, după părerea mea, — nu numai pe cea romînească — cu o contribuție remarcabilă.

P. APOSTOL: PROBLEME DE LOGICĂ DIALECTICĂ ÎN FILOZOFIA LUI G. W. F. HEGEL

Pavel Apostol este unul din cercetătorii români care au meditat îndelung și adinc la problemele dialecticii hegeliene. Lucrarea, al cărei prim volum apare acum, presupune studii de ani de zile în timpul cărora autorul a adunat un material imens, l-a selecționat și l-a elaborat în spiritul unor semnificații multilaterale.

În primul rând, trebuie să semnalăm ideea excelentă pe care o adoptă P. Apostol că logica dialectică se definește mai ușor prin raportarea la logica formală elementară; acest paralelism va ocaziona cercetări amănunțite în domeniul logicii aristotelice, cercetări în fața cărora autorul nu va da înapoi și al căror rezultat va apare în capitolul I, dar al căror ecou va fi prezent în întreaga lucrare, autorul desprinzând adevăratul sens al noutății pe care îl prezintă logica hegeliană în comparație cu logica aristotelică. Unitatea de structură a gândirii este un lucru evident; dar această structură unică comportă trepte; logica formală se oprește la prima treaptă. Opoziția dintre logica formală și logica dialectică își va găsi, în cartea lui P. Apostol, ilustrația în exemplul conceptului pe care Hegel îl vrea viu, în vreme ce în logica elementară conceptul apare ca o abstracție, la etajul intelectului și nu la acel al rațiunii. Studiul conceptului duce în capitolul XI al lucrării la analiza cea mai strinsă și poate cea mai adâncită din câte întâlnim în valoroasa lucrare a lui Apostol.

Considerăm totuși că, în ce privește relațiile dintre logica formală clasică și logica hegeliană, autorul lasă deschisă problema unei opoziții care, deși nu merge pînă la introducerea unei pluralități de structuri logice ale gândirii, justifică o oarecare dezintegrare sau cel puțin o dualitate a aparatului cu totul diferite ce le primește contrazicerea din partea aristotelismului și din cea a hegelianismului.

O a doua latură pe care o studiază autorul la Hegel, și care dă prilej unor tratări elegante, de amploare, este aceea a izvoarelor și a filiației dialecticii hegeliene în filozofia clasică germană, precum și cea a locului hegelianismului în filozofia germană care numără urmași eșalonați între stînga și dreapta hegeliană.

Abordînd în fondul ei, în capitolul al cincilea, chestiunea destinului istoric al hegelianismului, socotim că nu ar fi fost inutil ca autorul să se refere și la încercarea neizbutită dar doveditoare a unei profunde gândiri filozofice a francezului Octave Hamelin care constituie, după părerea noastră, o sforțare supremă de salvare și chiar de restaurare a paralogismului hegelian de pe poziții strict idealiste. Acest eșec al lui Hamelin este o dovadă mai mult că o dezvoltare a dialecticii hegeliene în cadrul unui neohegelianism burghez idealist este lucru imposibil.

Iată acum și al treilea aspect al problemelor ridicate de logica dialectică a lui Hegel, aspect pe care autorul îl exami-

nează cu precădere. Este vorba de opoziția dintre dialectica idealistă în genere și dialectica materialistă a marxismului. Avem în această privință foarte bogate referințe în corpul volumului. Pavel Apostol arată că dialectica nu se poate dezvolta, dincolo de hegelianism, într-o direcție idealistă. Metoda dialectică necesită o unitate cu conținutul ei teoretic, căruia îi este imanentă. Concepția independenței gândirii și a primatului ei față de realitatea obiectivă, adică dezvoltarea dialecticii într-un sens idealist, își are toate posibilitățile epuizate în filozofia lui Hegel. Dialectica subiectivă se dovedește sterilă. Dezvoltarea dialecticii nu poate fi asigurată „decît pe baza unei concepții materialiste, care deduce dialectica sesizată de Hegel în gândire sau în procesul cunoașterii din dialectica naturii și a societății, reflectată în conștiința omului, fiind ea însăși la rîndul ei produsul dialecticii obiective a naturii și a societății“. Dar, cu toată opoziția dintre ele, susține autorul, dialectica hegeliană constituie unul dintre izvoarele teoretice ale marxismului, dialectica marxistă fiind o valorificare a unor elemente esențiale din hegelianism, o valorificare critică în sens revoluționar.

Volumul pe care-l recenzăm examinează cu profunzime contradicția internă a filozofiei hegeliene. Iată concluzia autorului: „Astfel năzuința spre totalitate dă naștere în cadrul filozofiei hegeliene la o tensiune interioară, fiindcă legea dialectică a dezvoltării infinite (cuprinderea totalității în mod istoric) ajunge în contradicție cu rigiditatea sistemului (cuprinderea totalității într-un anumit moment al dezvoltării, decretat ca termenul său final). Această tensiune determină contradicția internă fundamentală a filozofiei hegeliene“.

Analiza „înstrăinării“ hegeliene și prezentarea întregii probleme în cadrul discuției din *Manuscrisul economico-filozofic din 1844* constituie de asemenea o excelentă și fructuoasă inițiativă care ne duce la o dozare a hegelianismului într-o perspectivă neașteptată. Aceeași observație o

facem cu privire la interesanta și adinca explicare a obscurităților din stilul lui Hegel.

Problema unității dialectice G-P-S, Pavel Apostol o examinează cu o timiditate cu care nu ne-a obișnuit. Am fi preferat o tratare mai directă, ce ar fi putut beneficia mai mult de orientările date de acad. At. Joja în *Elemente pentru explicarea deducției și inducției* acestei probleme centrale, a dialecticii hegeliene care cuprinde principalele obscurități ale acestei dialectici, în special fiindcă „identitatea“ generalului și particularului în actul de gândire cît și pe planul existenței (a ființării) nu ne îngăduie în fond să descoperim trecerea, progresul dialectic *de la vechi la nou*.

Desigur, nu ne este posibil aici să studiem toate articulațiile lucrării atît de bogate pe care am cercetat-o. Ne va fi de ajuns să mai observăm că, în paginile volumului, Pavel Apostol se arată un încercat istoric al filozofiei și că este ușor de prevăzut că se va dovedi cu timpul un eminent istoric al lui Hegel. Țara noastră numără mai mulți cunosători ai operei lui Hegel; ne mulțumim să-i cităm în ordinea vechimei pe D. D. Roșca, pe At. Joja și pe C. I. Gulian. Cu Pavel Apostol numărul lor crește cu încă un cercetător de valoare. Chezașia ne este dată, în ce privește volumul acum apărut, prin subtila analiză a *Fenomenologiei spiritului* care ne permite să asistăm la nașterea hegelianismului.

Citind studiul lui Pavel Apostol, am învățat o sumă de lucruri noi; dar, ceea ce este mai important, am înțeles și am pătruns unele laturi ale hegelianismului de care nu ne apropiasem prea mult.

S-ar părea că volumul de față, care folosește un material imens și analizează atîtea probleme, nu este departe de a epuiza curiozitatea unui cercetător în ce privește un clasic al filozofiei în legătură cu anumite teme. Lucrurile nu stau așa. Căci, tot în această temă a logicii dialectice la Hegel, Pavel Apostol anunță

un al doilea volum în termenii următori:
„În al doilea volum al prezentei lucrări
vom încerca să punem în valoare catego-
riile și legile logicii dialectice la Hegel,
critica lor materialistă; apoi ne vom stră-
dui să dezvoltăm în mod critic cum legile
logicii dialectice hegeliene definesc o me-
todă și cum se largesc într-o teorie a

cunoașterii care a însemnat în istoria
cugetării omenești începutul unei ere noi
a cărei caracteristică principală este tran-
sformarea dialecticii, în forma ei materia-
listă, în linia principală pe care se desfășoară
gândirea, cunoașterea și activitatea
practică a omenirii“.

REGENERAREA REPORTAJULUI

„Scriitorul contemporan simte o spaimă ciudată în fața faptului actual... și eu am resimțit această timiditate”. — scria nu de mult Eugen Barbu, în „Gazeta literară”. Trec peste lipsa de nuanță a formulării, între spaimă și timiditate fiind prea multe grade diferență ca să merite să stăruim, și confrunt totuși linia mare a observației cu noul volum al lui Barbu, „Pe-un picior de plai”, catalogat la nivel diurn, „un volum de reportaje”. E ceva adevărat, resimt o anume timiditate a mișcării lui Barbu în chiar zonele sale predilecte: „tîng de săptămînă”, o piață din București azi, sînt descriptorise inhibat, față de ceea ce știu că înseamnă tîrguri, piețe, comerț, prăvălii, negustorie în „Groapa”. Desigur, culoare, relief, acestea nu se pierd — dar undeva, simt o prudență, o ezitare, o precipitare în tratarea materialului atît de drag ochiului lui — alterînd deliciul, savoarea. Și totuși, nu le dau importanță; ar însemna să admit provocarea pe care cochetăria sa ne-a aruncat-o. Căci „spaima”, „timiditatea” — lansate fără multă severitate — sînt simple cochetării în cazul lui Eugen Barbu, pe care el, cel dintîi, ne înlesnește să le divulgăm.

Lucrurile sînt mult mai serioase. Barbu trăiește împreună cu noi impasul reportajului și nu „timiditatea” e problema-cheie. Un reporter timid poate să se impuște. Dimpotrivă, permițîndu-mi să forțez ușor expresia, indiscreția, purificată de

orice sens trivial, ar fi o condiție excelentă pentru înflorirea reportajului. Sugestiile pe care ni le dă „Pe-un picior de plai”, în această direcție, necesită, ele, discuția, amendînd doar cu un simplu zîmbet cochetăriile drăguțe, admisibile, la drept vorbind, oamenilor de mare talent.

★

Impasul reportajului a fost generat de: *Superficiala sa popularizare*. Oamenii generoși au convenit că reportajul poate fi „mare literatură”. Convenția aceasta nu a depășit afirmația; iar afirmația e atît de generoasă, de optimistă — încît face parte, din categoria acelor care, prin entuziasmul degajat e absolută de demonstrație. „Demonstrația” — dacă a existat — s-a deplasat în altă sferă; anume — capacitățile reportajului de a servi actualitatea. Aci s-au spus adevăruri, în cantități enorme, direct proporționale cu evidențele din conștiința reporterului tăcut, inteligent, dușman al generalităților plicticoase; direct proporționale, mai ales, cu experiențele care au dovedit că actualitatea nu conferă, imediat, artă reportajului. Al doilea punct în această „popularizare” — ideea de „școală”. „Reportajul e o școală pentru scriitor”. Prostie. Reportajul nu e o școală; după un reportaj bun, după zece reportaje bune, nu ai luat bacalaureatul, ca să începi romanul — ah, romanul, realizarea supremă a scriitorului, consacrarea. După zece reportaje bune, reporterul

scrie liniștit al unsprezecelea, al o sută-lea. Reportajul e un teritoriu care nu poate fi părăsit. Reporterul bun știe că are optica lui, numai a lui; retina lui sensibilizează altfel decât a romancierului, logica lui artistică e alta, ritmul, imaginea, limba, toate sînt altfel¹⁾. Reporterul bun simte că el se realizează în condițiile unei arte aparte. Ideea „alfabetizării” în literatură prin reportaj, l-a umilit.

Ignorarea artei reportajului. Pentru a-l integra literaturii, s-a cerut și s-a cultivat în reportaj, „eroul”, „caracterul”. A fost una din marile plăgi, o aberație în estetica reportajului — înclinația spre tip, tipologie, caractere. E o sarcină care nu aparține reportajului. „O femeie mănîncă un măr”. Nu știu nimic despre ea, decît că mănîncă un măr; e rea, zgîrcită, duioasă, — nu mă interesează. Mănîncă un măr — gest, fapt, semnificație. Nu erou, nu caracter.

Sau, și mai propice tezei noastre — prefața lui Pozner la „Cine l-a ucis pe H. O. Burell?” E monologul reporterului, intrînd în laboratorul său. Incepe: „În ziua de 30 ianuarie 1951, ziarul New York Herald Tribune a publicat o telegramă a agenției United Press. Era vorba de un fapt divers american: un oarecare

1) Desigur sînt reporteri care pot scrie romane, nuvele, scenarii, poezii, lieduri, etc. Personal, îi suspectez. Azi, după atîtea experiențe și evoluții, arta, literatura, e totuși cristalizată în specializări. Admit: sînt scriitori excepționali, depășind specializările, înfeudînd arta inteligenței, forței personalității lor, mobilității lor spirituale. Totuși, romanul e roman, reportajul, reportaj, cu asemenea diferențe de climat, încît părăsirea unuia pentru celălalt se face cu eforturi și tulburări prea compromițătoare. Mă doare să aud despre romanul unui reporter de geniu — „dragă, rămîne un reporter”.

Există, totuși un gen, foarte mobil, sensibil ca un element chimic care cu un atom în plus sau în minus devine imediat altceva, trăind multă vreme din suprafețele pe care i le-au cedat genurile perfect teritorializate, devenit suveran în alte literaturi, dar puțin cultivat și definit la noi, în anii din urmă — eseul. Acesta e genul volumului lui Barbu.

H. O. Burell își tăiasse gîtul cu o lamă de ras pentru a-și salva soția și copiii de comuniști”. Continuarea e definirea cimpului de interes pentru reporter: „Nu-l cunosc pe H. O. Burell, nu știu nici care i-o fi pronumele. Henry? Herbert? Herold? N-are prea mare importanță. Aș fi preferat să știu cu ce se ocupă în viață. Muncitor? Poate. Mai probabil, mic-burghez. Treizeci și nouă de ani, căsătorit și tată de familie; în mod vădit, avea mai mult de un copil. Doi, trei sau mai mulți? Băieți sau fete? *N-am idee*”. (s.n.). Și încă odată, după ce și-a cenzurat orice tentativă de presupunere: „În rezumat, despre H. O. Burell nu știu prea multe. Ziarul în care i-am văzut numele precedat de inițiale, nu i-a consacrat decît nouăsprezece rînduri. *Dacă aș fi scris un roman, aș fi putut să născocesc o biografie...* Blond, cu ochi albaștri-cenușii, buze subțiri, casier la o drogherie, soția lui spală vasele ascultînd radio; vor merge astă-seară la cinema sau vor rămîne acasă să joace cărți cu soții Brown? Ceva în genul ăsta. *Nu-mai că, vedeți, eu nu scriu un roman. Fiecare fapt pe care-l istorisesc, oricît ar părea el de necrezut, fiecare nume, fiecare dată, fiecare cifră sînt strict exacte...*” (s.n.) Și-n concluzie: „Așadar H.O. Burell, american, treizeci și nouă de ani, alb, protestant, căsătorit, tată de familie, profesie necunoscută. *În ultimă analiză, prefer să nu știu despre el decît ceea ce se spune în telegrama agenției United Press*” (s.n.)

Dela o telegramă de 19 rînduri, începe reportajul; faptul divers e preferat oricărei invenții. Reporterul se va lăuda totdeauna că nu părăsește realitatea, că nu imaginează nimic; roman înseamnă ficțiune, realitatea ficțiunii, o supraréalitate pe care el, reporter, mărturisește fără umilință, nu o va crea, nu se angajează s-o creieze.

Cînd în epoci întunecate, ca aceea din 1938, i se interzice accesul la realitatea imediată, cînd faptul divers e cenzurat, reporterul va scrie aceste rînduri, definiții pentru optica sa față de scriitor:

„Nouă, cei cărora ne-a fost interzis ceea ce ne interesase cel mai mult în viață, ne mai rămâne totuși ceva foarte important, pe care nimeni nu ni-l poate interzice. Ne mai rămâne să scrim, să devenim scriitori. E tot ceea ce ne mai poate salva — o, nu în fața eternității fiindcă avem o idee prea justă despre relativitatea ființei noastre — ci față de timpul pe care îl mai avem de trăit și pe care nu vrem să-l lăsăm să se piardă, oricât ar fi de puțin. Nu ne-a fost îngăduit să participăm la viață așa cum am fi vrut. E desigur o mare înfrângere pe care am suferit-o. Dar iată că dincolo de toate barierele care ni s-au închis, când s-ar fi putut crede că sintem iremediabil pierduți, încă mai putem participa la viață. Mai putem deveni scriitori... Timpul care începe este al odăilor închise și al realității dintre patru pereți. Dar în fiecare cameră, ca în fiecare cutie craniană, se pot desfășura evenimente care să ne despăgubească, într-un fel măreț, de ultimele înfrângeri și îngrădiri“...

E tonul unui exilat, al unui om care caută un refugiu și-l descoperă cu o disperare liniștită în lumea cutiei sale craniene. E Bogza, în 1938, cenzurat. A fi scriitor, îl jenează: a născoci, îl doare; abdică de la participarea la viață „așa cum ar fi vrut“ — adică de la divulgarea ei, de la denunțarea ei, crud, precis: „ceea ce-l interesase cel mai mult în viață“ — e realitatea, numai ea, strada, mișcarea ei și a zilei, saturată de tendențiozitate „Mai putem deveni, scriitori“ — un exil și o tentativă spre un alt fel de realizare artistică.

Din fanatismul, splendid și tonic, cu care reportajul apără realitatea și exactitatea faptului, dogmatismul, cu inepuzabila sa capacitate de a pietrifica gândul și a-i evapora subtilitatea, a emis altă aberație în estetica reportajului: descrierea vieții „așa cum e“. Lucrurile au fost luate la propriu: reporterul nu lucrează decât cu date și oameni reali; nu are voie „să pună de la el“, să exagereze, să deformeze realitatea, să altereze. Reportajele

ajunseseră să se verifice, rînd cu rînd, dacă într-adevăr corespund cu „terenul“!

Nu trebuie exces de subtilitate totuși, ca să înțelegem că reporterul, ca orice artist, în orgoliul lui, se slujește de artificii durabile. Trăind cu luciditate estetică „turul“ acesta „de forță“ — să faci artă fără să inventezi! —, observăm repede că reportajul trăiește și se înscrie în artă în primul rînd prin capacitatea sa de a dilata fapte reale. Dilatarea faptului e, în reportaj, corespondentul cunoscutului proces de transfigurare, clar în celelalte genuri. Rămînerea la telegrama de 19 rînduri, refuzul de a născoci, se plătește cu complicații, necunoscute poetului sau romancierului. O sonoritate inspirată ne mută pe alt tărîm. O intrigă bună ne duce rapid într-un nou univers. Pentru a elabora, ca artist, semnificația emoțională, reporterul va ceda, într-un sfîrșit: dilatarea, deformarea faptului e terenul în care operează imaginația sa, atingînd acel grad de „cum nu e“, fără de care arta nu recepționează viața, obiectul reflectat. Reportajul, în esență, e o lentilă pe care un artist o aplică realității imediate și numai ei. *În sfîrșit, stadiul actual al compromiterii sale.* Reportajul a suferit, zilnic, înfrîngeri care l-au compromis. Prostul gust, platitudinea, fanfaronada, servitutea la lozincă — nu sînt nicăieri mai evidente ca în această artă care se vrea și se știe reflecția cea mai fidelă a realității. „Pagini de reportaj“ — se numesc paginile plate ale unui roman. „Reportaj versificat“ — se numește poezia proastă. Nimeni nu spune că paginile plate ale romanului sînt pagini plate de roman. Am impresia că nici un gen nu poartă în el germele propriei sale compromiteri, în așa măsură ca reportajul. Să fie aceasta pedeapsa supremă pentru orgoliul cu care s-a plantat în realitate?

Cea mai clară sugestie ar fi regenerarea personalității reporterului. Condițiile au fost de asemenea natură, încît nu ezit să scriu că totul depinde de „per-

soana întâia". Canoanele au vidat reportajul de „persoana întâia”. Faptele „obiective”, datele, cifrele, „eroii”, lozinca plată, rece, — întronate majestuos — au îngenuchiat pe reporter, obligându-l la o corcitură de „proză obiectivă”, cel mai nefavorabil climat pentru genul său.

Reportajul cere vehement afișarea unei personalități viguroase, originale, „deformarea” conștientă a realității de către un ochi abil, a cărei prezență permanentă, marcată, în fața ochilor mei, nu mă jenează, cum m-ar jena în roman sau nuvelă. Am arătat „paupertatea” reporterului: el nu are eroi, nu are întrigă cărora să se încredințeze, păstrând calmul și obiectivitatea prozatorului de rasă. Reporterul, pentru a face artă, pentru a deforma, pentru a dilata, contracta, desfigura, — nu poate recurge decît la sine, la memoria, la imaginația sa, la biografia sa, controlînd însă mai sever poate decît oricare creator, ca semnificațiile pe care le acondă realității imediate, să corespundă sensurilor ei majore, obiective. De aceea, oricît s-ar susține că faptele sînt coloana vertebrală a reportajului, — singele, îl asigură reporterul. De aceea, am spus că indiscreția ar fi o condiție excelentă pentru înflorirea reportajului. Indiscreția, pornind de la persoana reporterului — fără nimic trivial. Să fie nervos, brutal, agitat, apatic, ostentativ, mînios, indignat, să aibă memorie, să asocieze, să disocieze, să fie, fără teamă, subiectiv — dar să fie. Fără personalitate marcată orice semnificație se ratează, în reportaj.

Mi se va răspunde prin acea atît de des invocată „Introducere în reportaj”, a lui Geo Bogza, din 1934. Vai, care băiat începînd să scrie reportaj după 23 August nu a citit de o mie de ori, cuvintele cunoscute:

„Există o vîrstă cînd toți scriitorii tineri se pierd în narcisism. Își analizează atent fiecare act, fiecare gest, și în opera lor îl reflectă la infinit, ca între două oglinzi față în față. Dar vine o vreme cînd își dau seama cît de sterilă e această operație. Atunci se ofilesc și sînt cuprinși de

deznădejde. Ori reportajul este un mijloc vast și generos de a nu te mai ocupa pînă la paroxism de tine însuși, ci de viața din afara ta”.

În ipocrizia sa derizorie, dogmatismul a folosit nu odată aceste cuvinte autoritare ale lui Bogza, pentru a justifica „obiectivitatea” reportajului. Falsul la care se recurgea își are rădăcina în ignorarea condițiilor istorice. Bogza scria „introducerea sa în reportaj”, în plină psihoză psihologizantă, în atmosfera unei arte obsedate de „eu” pînă la saturație. Cine îndrăznește să compare condițiile istorice? Numai de psihologism nu se poate plînge literatura tinerilor noștri scriitori. Mult mai evidentă e lipsa de personalitate, în reportaj. Dacă cineva suspectează formula mea drept „întoarcere la subiectivism, la psihologism”, să citească încă odată pe Bogza, pentru a înțelege ce înseamnă o realitate percepută de un mare reporter, deformată și dilatăată de sensibilitatea sa.

S-ar putea replica, mai departe, că aș pleda pentru „originalitate cu orice preț” în reportaj, pentru teribilism. S-ar aduce, de pildă, cunoscutele cuvinte ale lui Enescu, originalitatea nu se caută, o ai sau nu. Din nou — diferență substanțială de epoci. În luptă cu efectele dezastruoase ale dogmatismului asupra dezvoltării personalității artistice, originalitatea se caută, și încă cu îndrîjire, spre folosul artei. Iar o reflecție ca aceea a lui Diderot: „A provoca uimire este condiția fără de care ideea, la urma urmei, nu poate trăi” — capătă un plus în permanența sa.

„Pe un picior de plai” aduce o personalitate în reportaj, deși, după cum vom vedea, nu acesta e genul exact al volumului.

În „Groapa”, forța cu care e surprinsă viața provine din apatia neobișnuită a scriitorului. Efectul e foarte tare: pe o conștiință somnolentă, care nu ierarhizează absolut nimic, — pisici, hoți, negustori fiind egali în univers, ca morții în fața lui nea Fane, la morgă, — se întipă-

resc explozii fantastice de viață, de culoare, căpătînd un relief și un ecou extrem de durabil. Frumuseți plastice, rar întîlnite în proza noastră actuală, un flux al vieții, rivniț de orice critic, oricît de ingrât, dar nu ipocrit — se nasc din „jocul“ acestei apatii, bine disimulată de vigoarea senzorială — văz și auz, mai ales.

Eram curios să-l văd pe apaticul Barbu, în reportaj. (Mai folosesc încă termenul impropriu). Limbajul, în această experiență, îl puneau, de la bun început, pe un plan secundar; limba din „Groapa“ nu m-a șocat; concordanțele nu mă șochează. Limba din „Groapa“ mi s-a părut perfect la locul ei. Știînd ce artist e Barbu, ce gust bun are, nu mă îndoiesc că, în contemplarea lunii în munți, nu se va exprima ca „șuții“ din Cuțarida, așa că chestiunea „limbii“ o lăsăm în seama criticilor dornici de scandal, ei să se uimească acum de limbajul intelectual al „pornograficului“ Barbu.

Mă interesa ce se va întîmpla cu acea apatie, clară mie, — pentru că reportajul sînt convins, nu o suportă. Gen didactic, de semnificație imediată, reportajul nu admite nici lipsa de ierarhizare, privirea egală, de nea Fane, asupra lucrurilor. E necesară o doză de nervi, de febrilitate, de iritare, dacă nu declarate la nivel „mie îmi crăpa capul!“ — Bogza, în „țara de platră“ — în orice caz evidente, conturate.

Barbu a intuit foarte bine cum să-și apere apatia, la care, pare-se, ține și nu vrea să renunțe.²⁾

În primul rînd, el a recurs la eseu. Azi, la noi, e încă ușor să deosebim eseu de reportaj fără teamă că sacrificăm nuanța,

²⁾ Termenul „apatie“ îl folosesc în cel mai nuanțat sens, neavînd altul mai fin la îndemînă. Poate că nici nu ar trebui să precizez, dacă nu aș ști că în discuțiile noastre literare ar trebui mult mai mult: termenii, oricît de clari, pentru definirea lor și mai exactă, spre fericirea unora, ar trebui să fie exprimați în miligrame sau milimetri, pentru a li se da maxima concretețe. (Desigur, sînt noțiuni care pot fi evaluate și cu kilogramul, pentru a le marca ponderea).

prin gradul superior de reflexivitate. Reportajul a ajuns într-o asemenea stare de uscăciune, încît, deocamdată, această fundamentală proprietate a eseului ne e suficientă pentru a-l diferenția. (În perspectivă, nu va mai fi așa. Granița eseu-reportaj se va șterge cred prin reflexivitatea sporită a reportajului).

Barbu va folosi prea puțin lentila proprie reportajului. El va medita asupra unor tranșe de realitate, va comenta, imagina sau asocia, fără a altera prea mult porțiunile faptului, cum pretinde reportajul. Dealtfel, faptul divers, în sensul jurnalier, care îndeobște hrănește reportajul, chiar de cea mai bună calitate, nu-l va solicita. Esau aristocratizează faptul, nu-l violează. Iată, un eseu numit: „Am văzut niște împărați!“ (Simplă coincidență împărăției aceștia, cu care exemplific înobilarea pe care o pretinde esau):

„Într-o cîrciumă de lângă Piatra-Neamț, am văzut niște împărați! Beau bere cu pocale de alamă ca la curtea prea măritului Gambirinus. Pe umeri aveau cergi groase, mițoase, mirosind a brad. De bucuria petrecerii, li se învîrtoșiseră mustățile. Erau aprigi și-ar fi supus muier! Se ridicau în picioare și închinau unul în cinstea altuia. Nu se răzîmău în schip-tre, ci în lungi prăjini cu cîngi în capete. Erau plini de duh și cîntau lumește de țî-era mai mare dragul de ei. Luminați de lămpi, lăsînd pe pereții afumați umbre mătăhăloase, aduceau cu soldații lui Rembrandt. Măreți, cu simplitate, își consumau un ceas de răsplată. Cînd rîdeau se cutremurau geamurile“.

Țăpînarilor de pe Bistrița, abia atunci picaseră de la muncă“.

Adevăratul fapt divers e ignorat. Bogza, care în ultima vreme a dat eseuri prea puțin discutate, rămîne maestrul faptului divers dilatat, după toate cerințele reportajului. „Un om a trecut munții“ — e un act de vînzare-cumpărare, hiperbolizat, stors și violat pînă la cea mai patetică semnificație.³⁾

³⁾ Din arsenalul reportajului, Barbu va folosi cu deosebire expresia categorică. E

Eseul facilitează starea de spirit mediativă, calmă, contemplativă, accentuat poetică. La Barbu e forma cea mai fericită pentru a dezvălui viziunea sa asupra naturii și lucrurilor, dominantă în volum. E interesant cum acea indiferență, amintită mai sus, proprie scriitorului, generează aci foarte armonios o obsesie a frumosului, contemplării și comentării frumosului, așa cum pretinde buna estetică clasică — acea stare de calm, ușor apatică, întru totul favorabilă percepției estetice. De la un capăt la altul al volumului, Barbu discută natura patriei, orașele, satele, bogățiile solului și subsolului, noile realizări socialiste, obiceiuri și porturi — într-o unică lumină: a frumosului și urf-tului. Cele mai multe enervări, uritul, i le provoacă: „...mă îndignez la gândul că noi mai așezăm statui de gips în grădini publice“; gândul că poți urca în munți cu motocicletă îl exasperează; vase glorioase, care au străbătut marea Caraibelor, care au văzut Valparaiso și Santiago îl deziluzionează amarnic la Brăila, ancorate, etalind pe bord peisaje domestice: rufe multicolore, cămăși, batiste, ciorapi și găini.

Impulsurile sentimentale, atâtea câte sint, provin tot din contemplarea estetică. Către primăvară, cînd „dacă n-ar fi cerul puțin tragic al amurgurilor de martie, totul ar părea foarte urit“ — rîuri murdare de apă spre canale colectoare, banchizele cafenii, care aduc cu pielea cîinilor de vînătoare, rămase între șinele de tramvai, etc. — în această perioadă, Barbu ne îndeamnă: plecați în munți! Acolo-i frumos. După ce a evocat „o copită de cal, izbită de pietrele lucioase ale unui bule-

vard vechi, cu ecouri muzicale de provincie“, — ni se sugerează: „În Cotroceni nu vă întoarceți acasă cu taxiul ci cu droșca romantică“. La capătul unei cercețări emoționate a bisericii din Sutești, cu stilizările e îndelungi — eseistul „bagă de seamă că turlile galbene sînt așa de potrivite locului de pace“ și conchide: „Sărut mina sfîntă care a potrivit culorile“..

Reflexivitatea eseistică a lui Barbu se concentrează în poetizarea realității. Un eseu, ceva mai lung, cu cîteva rînduri, decît „Am văzut niște împărați“ — o dimineată glacială incremenită, sus, la lacul Bîlea — are ca nucleu foarte cristalin această poetizare:

„Dimineața, mai jos, sub o căldare de piatră, privesc brazii grei, cu umeri de omăt. Soarele lucește stîns, aproape. Zăpada se aținează. Nu bate nici vîntul. Ar trebui să treacă cete de cerbi, să spargă lumina de cristal a orei matinale. Cu necesitate cerbi, pentru că ramificațiile lor cornute se potrivesc grației acesteia incremenite“. După cum se vede, estetizarea e conștientă, explicită. Barbu nu e un snob, care să suspecteze livrescul sau reacția intelectualizată. De pildă, explicitatea farmecului incomodității, dimineața într-o cabană — idee tipic intelectualistă: „Mesele înalte, rudimentare de brad, făcute se pare în grabă, lustruite de atîta întrebuițare, băncile incomode și scaunele pătrate, fără spătar, fac pe unii călători să regrete confortul. Eroare! Tocmai absența robinetului, mă încîntă. Spălatul cu zăpadă proaspătă, frigul marilor odăi neîncălzite ale cabanei, tacimurile primitive, toate la un loc, accentuiază provizoratul în care va trebui să trăim“.

Tot timpul, realitatea e poetizată. Dacă nu intervine plasticul — cel mai adesea —, atunci se aduc în joc sonorități: „Mă atrage către locurile acestea mirajul unor vechi numiri care mi-au înfierbîntat imaginația în anii de școală. Undeva, aproape, sînt acele așezări exotice, al căror nume au dat atît de mult de lucru fanteziei mele: Ghelarul, Teliucul, Alunul, Răchi-

o „sistemă“ tipic reportericească, în cadrul operei de dilatare — să absolutizeze faptul sau tabloul. Bogza abundă în: „niciodată“, „nimic nu a fost ca...“, „drumul Atachi-Lîpcani e cel mai...“ etc. Barbu va spune la poalele munților Poiana Ruscă: „Nicăieri nu simți mai intens ca aici, istoria“, deși înainte ne condusesese prin Dobrogea, cu un simț al trecutului la fel de acut. Sau: „Nimeni nu are imaginație mai mare decît flăcările“.

șoara. În pîntecele acestor munți se găsește magnetita, manganuzul și limonita, aurul și siderita, marmoră și andezită"... Se ajunge pînă la rimă.

Preponderența însă o are, cum era de așteptat de la coloristul excepțional din „Groapa“, plasticul. Barbu afișa nu de mult convingerea sa că „mari prozatori sînt acei romancieri care au omorît în ei înainte un poet“. Dacă-i așa, în Barbu a fost ucis și un pictor. A rămas cu obsesia culorii, a formei, a reliefului. Pictorul nu se ascunde; lumina e comentată cu aer profesional: „Sînt locuri pe care trebuie să le vezi la amiază dezvăluite, în lumina neiertătoare a jumătății zilei, pentru că sînt vitale, pentru că au forță sau severitate, altele trebuiesc privite în amurg, ocrotite de decăderea întunecată a orelor. Sînt, orașe industriale, frumoase numai în zori.. La Deva e bine să ajungi seara, la Hunedoara, dimineața“.

În peisajul dobrogean, îndreptîndu-se spre Heracleia, Barbu va afirma deschis: „În două ceasuri, străbatem zece kilometri printr-un ținut straniu, cu totul pustiu. Aci natura are o culoare specială și trebuie să fi puțin pictor ca s-o înțelegi“. Și imediat, referiri la lumina care se descompune ciudat, și mai departe despre lumină și culoare la Enișala. Pictural, un eseu ca „Munții liniștiți“ — „o noapte absolut senină în Bucogi, plină de ger și de lumină lunară“ — e o bijuterie. (Poate că-l încarcă un exces de imagism, cu atât mai evident la un creator care „detestă metaforita“ lui Teodoreanu...) Pentru pictor, să cităm zorii: „Pe geamurile mici ale cabanei, pînii gerului de dimineață își desfac cozile mirifice. Evantalii subtile urcă pe plăcile de siliciu. În văile osificate, perle electrice, de culoarea icrelor de Manciuira, pălesc, se mineralizează. Deasupra Susaiului, noaptea albește ca la o dogoare. Verdele pur, marama străvezie a lumii, se stinge într-un albastru indigo.. Nu știu cite nuanțe are galbenul, dar munții au trecut de la culoarea șopîrlei, la aceea a viorelei, apoi umerii lor de piatră au de-

venit suri, și-a căzut apoi o pecingine, o rugină rece, bătînd în cafeniu“...

Natura plastică a talentului lui Barbu se completează prin veleitățile de sculptor, a căror bizarerie însă, uneori patetizantă, străină temperamentului său, produce falsități. Sculptorul e mai puțin gustat. Ideea de a-l sculpta pe Eminescu în stîncă muntelui Caraiman, după exemplul sculptării lui Washington în rocă, e atrăgătoare pe hîrtie, stilistic, altfel fiind grandilocventă. E de preferat să-i ridicăm, în sfîrșit, monumentul la marginea mării. Un Bărăgan înmuiat, după un potop bun, ca o bucată de cocă din care să confecționăm „statui colosale, care să-i vegheze tăcerea cumplită, măreață, înspăimîntătoare“ e o estetizare gratuită, fără conținut, subtilitate căutată. Mai fericită mi se pare viziunea asupra gărilor viitoare: „Ca aspect gările par posace. În general sînt făcute din pietre cenușii, greoaie. Acoperișurile metalice, scunde ca tavanele de prispă, te apasă, simți că nu e prea mult aer. Nu înțeleg de unde vine moda aceasta sumbră. Locurile de îmbarcare și de debarcare ar trebui să fie niște temple de piatră albă (veți spune că fumul locomotivelor le-ar patina, nu-i nimic!), cu coloane imense, înalte. Peroanele mi le închipui ca pe terasele suspendate ale mirificelor grădini orientale, scări rulante să ne scoboare în pîntecele pămîntului ca să găsim locomotivele“.

★

Evident, un mare procent de livresc intră în formula lui Barbu.

„Iată-ne departe de Brăila, undeva pe Dunăre între două maluri scunde de lut, monotone prin repetiția peisajului. În stînga trebuie să fie misterioasele bălți în care se ascundea Codin“... Mai clar: „Trecînd peste un pod de cale ferată, într-una din acele nopți cînd îți se pare că auzi vorbind copacii între ei, am zărit o luncă inundată în care crescuse o papură bogată. Alunecarea neștiută pe șine a trenului ce pilota din pricina unor reparații, nu turbură

cu nimic nemișcarea locului. Nici măcar vreun strigăt de pasăre. Timpul trebuie să fi fost rotund ca o sferă, împrejur. Pe placa lucioasă a acelei ape cu nume neștiut, s-a mișcat lumina lunii ca o patină. Acelei ore, i-ar fi trebuit o lotcă și o Loreley“.

„Pădurarul, un bătrîn hitru și șchiop, fumînd dintr-o lulea știrbă, necheza lîngă mine, neliniștitor. L-am crezut o clipă un faun îmbrăcat în dulamă“. Și încă: „Sub bolțile Bisericii Negre, nu arhitectura strivitoare îmi solicită cel mai mult imaginația, cît gîndul că poate sub acoperișul acesta a răsunit la începutul Renașterii, glasul umanistului Iohanes Honterus“.

„Calul de munte, scundac, pîntenog, cu șapte spline, format solid, pare o rudă asiatică de pe vremea lui Gingis, lîngă înaltul, slăbănogul armăsar gorjan, pe care l-ai vrea încălecat de mîndrul și sălbatecul cavaler de la Mancha“.

Și chiar dacă nu intervin direct soldați rembrandtieni lîngă țăpînari bistrițeni, Don Quijote în Gorj, Loreley între papuri — permanent stăruie aureola livrescă dată de lecturi diferite, dense, care au modelat îndelung imaginația. Trebuie salutată această aureolă, acest spirit cult, intelectual, care va fertiliza eseistica și reportajul nostru, dîndu-le vigoarea asociației, forța imaginației rotunjite de cultură.

Există o fobie a livrescului. Dintr-un snobism al „autenticității“. Reporterul sau eseistul care face referiri istorice, literare, etc. e suspectat imediat că nu se ține pe picioarele sale, că-i prețios, pedant, artificial, chiar snob. Imputările vin de la adevărații snobi care văd meditațiile, contemplările, reflecțiile ca acte pure, cu atît mai „profunde“ cu cît nu intervine în ele ce a spus Shakespeare sau Goethe. „Autentic“, „original“, „viguros“ ar însemna să judeci „cu capul tău“ viața — căci totul se face în numele vieții care, după cum se știe e mai interesantă decît orice!

Desigur, în această cultivare sinceră a livrescului, ca și în general în nenumăratele idei de corectare estetică a lucrurilor din jur, făcute deseori pe un ton categoric, în permanența alternativei urît-

frumos, în gustul pentru marile valori clasice, mergînd pînă la greci, în vederea susținerii opiniilor estetice, în accentul pe arhitectonică și forme, în etalarea unui anume scientism, pe tot orizontul volumului și-a pus amprenta faptul că Barbu trăiește în climatul pe care Călinescu îl impune, cu personalitatea și cultura sa, eseisticii noastre. Barbu „călinescianizează“ des (mă gîndesc nu numai la volum, dar și la acel poem, „Poezia comerțului“ din „Tribuna“) și, după părerea mea, nici nu trebuia să evite acest lucru.

„Cronica optimistului“, reportajele din anul trecut apărute în „Contemporanul“, au fost salutate unilateral, la un nivel pedestru. Esențial nu era că George Călinescu face „operă de documentare“, cum cere buna regulă azi, apropiindu-se de viața nouă — ci că s-a dat eseului, reportajului nostru un spirit nou, o „cotă“ înaltă de atins, pe care orice om sensibil la problema, a înțeles-o. E tocmai această insistență în detectarea frumosului în realitatea zilei, spiritul estetic cu care puțini lucrează în eseistica noastră; acest spirit îl impune Călinescu, fără a spune că x sau y e direct influențat sau îl imită. Ca orice mare artist, Călinescu nu poate fi imitat, de cît cu prețul ridicolului cel mai strident. S-a remarcat însă, pe bună dreptate, că tinăra critică îl urmează.

Eseistica, dacă se va dezvolta, nu o va putea face fără Călinescu

★

Am lăsat „pour la bonne bouche“ — ultima redută în care s-a apărut apatia lui Barbu.

Spuneam că „Pe un picior de plai“ e un volum de contemplare estetică a patriei, într-o stare sufletească în general, calmă, favorabilă contemplării. Numai că Barbu a ordonat realitatea, ca un poet ce este, strict din punctul său de vedere. El a „liniștit“ realitatea, a apatizat-o, încît tăcerile, nemișcarea guvernează volumul.

Toamna e anotimpul predilect al autorului. Călătorind spre sud, prin uscata Dobroge, drumurile, de la Brăila, Galați,

mai departe Tulcea, Babadag, la Histria, Heraclia, Razelm, sînt permanent pustii, tăcute, intrate într-o toamnă apatică.

„Trenul, alunecînd pe lingă garduri pe care stau întinse plase de pescuit, ne poartă spre Babadag. Călătorii au devenit tăcuți. Peisajul lipsit de orice vegetație te îndeamnă la meditație. N-a plouat de cîteva luni, cerul alb, metalic, ostenește... Barbu găsește nuanțe, variații în încremenirile surprinse. De pildă, o neașteptată grație: „Pe stîncile roșcate, zac piei de șarpe, însoțitorul mă face atent să nu calc pe vreunul pentru că sînt foarte periculoși deși ne aflăm la o dată cînd soarele puțin îi amțește și-i amortește“. „Nu-i primește pămîntul, pentru că au gustat din singele oilor!“, comentează el și în aceeași clipă aruncă un bolovan într-o reptilă lungă de culoarea cernelii. Strivit, animalul are încă în încremenirea de care a fost cuprins, grație“. Un frasin e imediat receptat, pentru că în 50 de ani „nici nu a crescut, nici nu a murit“ — solicitînd desigur, concluzia că aci, în preajma vechii Heraclia, „timpul stă pe loc și nu știm“. Pe lacul Razelm, Barbu va înregistra cunoscuta imagine a rugăciunii în fața locului unde se salută morții, moment de mare liniște și frumusețe: „E un ceas al zilei cînd umbra bărcii acoperă umbra vislelor, exact în fața locului acela unde se salută morții furați de ape. E o ceremonie veche știută de mult. Nu se spune nimic. Timp de cîteva secunde nu se aud decît lăpețile fișîind pe apele adormite. Din senin, deasupra se adună norii“. Furtuna pe Razelm va fi descrisă convențional, fără forță, cu exces de comentariu. Sus, la lacul Bîlea, cerbii sînt invocați în liniștea glacială. Loreley apare în lunca absolut tăcută. Spre Deva, sub poalele munților Poiana Ruscă, își aduce aminte că acum doi ani, tot aci, „în timp ce pe muntele luminat, cădeau vulturi — am avut viziunea unei mări încremenite. În fața mea, cu mult mai jos, stăteau nemișcate talazuri de conifere, gata să cadă“. „Acum... am aceeași senzație“. O pădure silcată, în care tăcerea e dură ca un zid — favorizează nuanțări de genul acesta: „Tăce-

rea pădurii era o tăcere bătrînă, o tăcere de demult, o tăcere care povestea. Altfel sînt tăcerile pădurilor tinere. Au în ele țipătul culorii luxuriante, al frunzelor proaspete, violența și semeția trunchiurilor subțiri"... În sfîrșit, noaptea pe Negoiu, „o noapte luminoasă, cum numai în munte poate să fie, o noapte cu stele imense, de oțel — tăcerea e feroasă. E ora cînd și apele tac. Se pare că și vîntul ocolește locurile blestemate. Nu se aude decît tăcerea amenințătoare a muntelui“. Concluzia la peisaj e cea mai definitivă: „Ce folos că am inventat avioanele, că trenuri electrice ne pot duce pînă în creasta de gresie. Acest timp dinainte și din viitor al muntelui, nu i-l putem răpi. Cu milioane de ani în urmă, stîncile ascultau ca și mine noaptea. Alți oameni vor clădi poate prinprejur hoteluri și case pentru drumeți, dar nimeni nu poate știrbi nepăsarea, răceala nobilă cu care Negoiu mă privește, încununat cu cei mai frumoși aștri imenși-albaștri pe care i-am văzut“...

Trebuie remarcat că Barbu nu receptează timpul. În „Groapa“ sa, paralel cu efectul semnalat la început, se dezvoltă un efect la fel de interesant: se creia un flux de viață incontestabil, dar care nu evolua. Cu cît era mai accentuat dinamismul străzii, evenimentelor, moravurilor — cu atît devenea mai clar caracterul static al ansamblului. Entuziasmul pentru forța și plasticitatea vieții pusă parcă pe lama unui microscop, se echilibrează în noi cu luciditatea, încărcată de rezerve, pe care ne-o impune indiferența timpului în roman, cu toate consecințele asupra eroilor.

Situația se prelungește în aceste eseuri. Căutarea obsedantă a liniștii, a tăcerilor, a pauzelor — facilitată larg de natura meditativă a eseului — este un reflex al caracterului static, propriu viziunii lui Barbu, deocamdată. Numai că acum, lucrurile s-au simplificat și deficitul e mai evident, mult mai palpabil.

Spuneam că reportajul nu suportă lipsa de ierarhizare, prin chiar conținutul său deschis didactic. Barbu a fost nevoit, cît de cît, să ierarhizeze. El a dat naturii,

primul loc. Totul l-a împins aci. Natura are liniștea mai conturată, staturile ei sînt foarte evidente, există și o egalitate, o respirație egală a ei care e foarte favorabilă temperamentului lui Barbu. O furtună pe Razelm nu-i va reuși, în schimb luna apărînd în tăcerea Bucegilor, da, cu brio. Primăvara, în primele ei tresăriri, va fi suficient de banală („E vremea ultimelor focuri, a guturaiului și neliniștii. Ochii se ridică de pe cărți, în perdele bat vînturi juvenile și misterioase, fetele tinere se răsucesc fără să știe de ce în somn și ne place să ascultăm romane”) — dar toamna, „cadavru agricol” sau iarna vor avea strălucire

Deficitul e clar cînd e surprinsă munca. Aci nu mai e liniște, egalitate, „răceală nobilă”, deși meditația, reflexia sînt absolut compatibile. Barbu ratează aci nu din timiditate, ci din aceeași indiferență la timp, sau dintr-o variantă a acesteia.

La gura unei mine, Barbu va ezita să coboare, inhibat de prestigioasa personalitate a lui Bogza: „Nu voi putea scrie mai mișcător decît Geo Bogza despre oamenii aceștia care scormonesc inima neagră a pămîntului, ca să ne fie cald, ca să avem lumină, că să putem umbla! Amintiți-vă!”...

Și urmează un cunoscut citat din Bogza, cu care se încheie eseul. O șarjă de oțel, în timpul căreia are loc un accident dramatic, e însoțită de un strigăt complet necorespunzător al autorului: Priviți!, priviți ce eroism, ce oameni puternici și „conștienți”, priviți ce spectacol sublim, insistență care golește faptul de orice caracter realmente dramatic. Artificialitatea e bine

marcată în surprinderea efortului uman, semnificațiile, aci, sînt boante, evident. Dacă a putut poetiza natura, dacă i-a putut imprima ceva din substanța ei, apatia s-a dovedit neputincioasă în fața acestei realități aspre, saturată de muncă. Și trebuie remarcat că un asemenea climat somnolent, neaderent la entuziasm, are avantajele sale în conturarea durităților, asperităților. De multe ori dramaticul capătă vigoare din relatarea apatică, cu un anume grad favorabil de indiferență.

Idilizarea (nefirească pentru cel care a scris „Groapa”) e o primejdie foarte posibilă în cazul unei înțelegeri unilaterale a reflexivității eseului. Meditația nu absolvă gîndirea de a surprinde tensiunile realității. Poetizarea nu desființează dramaticul. Reporterul nu e dispus la folosirea eseului pentru a-și slăbi forța; dimpotrivă, capacitatea de a contempla, străduința spre nuanță ar trebui să-l ducă la o reliefare mai pregnantă a faptelor și sensurilor dure. Efortul uman, cu satisfacția creatoare dar și cu valența tragică, e compatibil cu reflecția. O Romînie numai pitorească nu mai seamănă cu o țară în care se desfășoară o bătălie dramatică pentru construirea unei noi lumi.

★

Sugestia cea mai clară — regenerarea personalității reporterului — nu va mai fi urmată de altele, la fel de clar definite. Le-am lăsat să se piardă în discuția despre Barbu, deși ni se cere tot timpul să fim exacti, conștiincioși, metodici. Cititorul mă va ierta, atotînțelegător și le va recepta, mulțumit sau nu.

RECITIND PE SADOVEANU

„Țara de dincolo de negură“, „Impărăția apelor“ și „Hanu Ancuței“, republicate în volumele 8 și 9 ale „Operelor“ lui Mihail Sadoveanu, sînt trei scrieri reprezentative, printre cele mai însemnate și mai cunoscute la noi ca și peste hotare ale marelui povestitor moldovean. „Dacă mi s-ar cere să aleg cinci volume din cele patruzeci ale d-sale — scria în 1926 G. Ibrăileanu —, negreșit că „Țara de dincolo de negură“ ar face parte din ele“. Faptul că scriitorul a reluat și refăcut „Impărăția apelor“ în „Nada Florilor“, retipărind totuși cartea și în prima versiune, arată de asemeni că „Impărăția apelor“ se bucură de prețuire deosebită din partea sa. Cît despre „Hanu Ancuței“ putem spune că a devenit un pivot al întregii opere sadoveniene, în vremea din urmă la emisiunile radiofonice sub acest titlu fiindu-ne prezentate lecturi nu numai din povestiri, ci și din romane.

Ce este „Țara de dincolo de negură“? E un memorial cinegetic, comparabil în multe privințe cu „Povestirile unui vînător“ de I. Turgheniev, traduse de M. Sadoveanu în colaborare cu N. N. Beldiceanu (parțial, și prin intermediul limbii franceze) încă din 1900. În prefața celei de a doua versiuni a operei lui Turgheniev, din 1946, Mihail Sadoveanu indică motivele ce l-au îndemnat să tălmăcească pe marele scriitor rus: „Entuziasmul meu juvenil pentru aceste povestiri ale lui Turgheniev era legat și de vînătoare, care a fost pasiunea mea dominantă multă vre-

me, și mai ales de țăraniile lui pe care-i zugrăvește cu atîta înțelegere și pe care-i regăsim într-o oarecare măsură în țăraniile noastre moldoveni, a căror viață și soartă m-a interesat din primul moment al începuturilor mele artistice“.

Este curios într-adevăr cum nimeni n-a văzut înrudirea dintre „Țara de dincolo de negură“ și „Povestirile unui vînător“. Mulți urmărind în special descripțiile de natură, care există, firește, cred că volumul e o colecție de tablouri, în vreme ce lectura arată că pe primul plan sînt portretele de vînători, boierinași de țară (acei „odnodvoritzi“ din narațiunile lui Turgheniev), mici funcționari, intelectuali, țărani săraci, robi (acei „krepostnii“ turghenievieni).

Evident autorul înfățișează oamenii cu ajutorul unor peripecii, totuși linia epică nu se află în acest memorial în centrul atenției scriitorului. „Frumoase și interesante nu sînt întîmplările în sine — notează chiar el — ci cuvintele sînt totul“, adică modul relațiunii, felul cum întîmplările sînt povestite. Dar evocarea presupunind distanța în timp, trecutul, nu cădem, fatalmente, în paseism? „Adă-ți aminte — se îndeamnă memorialistul — și chiamă din pîclă între noi atîtea chipuri pe care le-am întîlnit altădată, în altă lume. Intre ele și noi s-a pus perspectiva timpului, — și ceața depărtării le dă o ușoară linie artistică, ce nu poate dăuna realității“.

Rememorarea figurilor și faptelor anterioare nu este pentru M. Sadoveanu prilej de idilism, de exaltare a unui timp fabulos, de idealizare a vieții și eludare a autenticității. Cel mult dacă la observație se adaugă o doză de poezie și de (ceea ce de fapt e același lucru) fantazie, în spirit totdeauna realist, ba citeodată chiar ironist, în materie de povestiri vânătoarești ironia fiind adesea mai mult decât necesară, căci în fiecare vânător există virtual, în proporții mai mici sau mai mari și indiferent de categoria sa socială, un baron Münchhausen.

Astfel argatul Ilie se lauda copilului Sadoveanu a fi văzut și „pușcat” iepuri care „săreau ca lăcustele” de mulți ce erau, și că în codru la Chițoc i s-ar fi arătat un inorog, o dihanie „cu corn în frunte lung de-un cot”, cam cum avea harmasarul lui Alexandru Machedon, Ducipal. Alecu și Coca, feciorii unui proprietar vecin, declarau „ucenicului” ieșit la vânătoare de rațe în lunca Siretului, a fi împușcat pină la șase perechi de sitari pe zi, cifră de sigur mult exagerată. Moș Nechita, fost pădurar la Hangu, povestește uimitoarea demonstrație de curaj făcută unui prinț indian sosit la vânătoare pe meleagurile noastre de moș Calistru. Atacat de un urs trezit din somnul său hibernal, indianul ar fi fost cu siguranță ucis, dacă moș Calistru n-ar fi aruncat fiarei cojocul său, pentru a o spinteca apoi cu cuțitul. Foarte rar vânătoarea este pentru țaran un sport gratuit. De obicei omul își apără împotriva fiarelor avutul, avînd însă nevoie, pentru a ajunge vânător, de o anume școală. Micu, copilul unui cioban de la gura Pîrului Alb, vinează un lup străpungîndu-l cu o sulită de lemn, ajutat numai de ciinele Greu-Pămîntului.

Un tip de vânător lăudăros, cu umor descris, este Tiberiu Voișel, ucigătorul a șaptesprezece iepuri într-o singură zi și care dă vina, cînd nu nimerește, pe depărtarea vînatului, pe vechimea cartușelor, niciodată pe greșeala sa. În schimb Nicu Fantazie, lăudăros și el, e un vânător strateg, ca un general pe cîmpul de bătaie.

Cu el, cu Topîrceanu („prietenui meu poetul”) și cu Bazil Chefneuf, a vînat Sadoveanu pe o vreme ploioasă, răzbătînd prin „noroaie, ciominle și mlaștini” neschumbate de pe vremea lui Boerebista, în pădurile de la Brăești din apropiere de Tîrgu Frumos, toamna, trei lupi și un mistreț, spre admirația și satisfacția țaranilor locali („— Aista — ziceau ei despre mistreț — ne-a farmat nouă astă-vară ogoarele de păpușoi...”).

La Cucoara, în alt peisaj, oamenii se apără de lupi cu parul, ajutați nu numai de ciini, ci și de vitele de povară (un lup e omorît de un bou cu coarnele și copitele). În apele Jijiei scriitorul vinează rațe din luntrea mînată cu ghionderul de moș Barnea și gîște cu Neculai Cojocaru. Moș Barnea „indianul” e un mare cunoscător al tuturor spețelor de păsări de baltă, de la babițele cu gușe „cît niște saci” și lebedele ce plutesc pe deasupra bălților „ca niște bucăți de omăt”, pînă la păsările migratoare:

„Primăvara, întăi și-ntăi, vin gîștele și gîrlițele. Zice că gîrlițele vin tocmai de la America. Vin după aceea cufundari de toate soiurile: și de cei mititei și iuși, cu pliscurile ascuțite ca ațele; și bodîrlăi de cei cu bîrbițe în două părți ca nemții, și rinchezăi de cei mari, care țipă și nechează ca niște cai. Vin paseri de toate neamurile; eu nici nu le pot ști tuturor numele și soiurile, căci sînt străine și numai în trecere pe la noi. Vin de asemenea și fel de fel de soiuri de rațe, și de cele mititele cît pumnul, și crihance roșii, și cînipii, și de cele mari ca cele de ogradă, și gotce, și de suvoi, și de cele albe, cu moș în creștet și cu aripi lungi încrucișate pe coadă... Toate neamurile de rațe de pe lumea asta vin și găzduiesc în baltă. Unele stau aici și scot pui. Altele-s numai trecătoare. Au venit legănate pe vînt, au făcut popas, și se înalță iar în văzduh. Le-auzim numai noaptea țîpînd și chemîndu-se pe sub cer, — și știu că trec paseri străine”.

Neculai Cojocaru e de părere că gîștele vorbesc între ele:

„— Apăi, ca și omu, se veselesc că vine primăvara. Nu-i lighioaie care să nu se veselească pentru asta. Iar de sfat, asta-i a giștelor. Nu este ființă care să grăiască mai mult. Cele care au venit mai de demult întrebă pe cele care au căzut ast'noapte. Cum au lăsat acasă, ce li s-a întâmplat pe drum. Ce se mai aude pe la alte bălți. Ele, dacă colindă așa fărurile lumii, văd toate. Și fac sindrofie ele în de ele și povestesc ce-au văzut“.

Oamenii din ostroavele Dunării sînt tot așa de prietenoși și ospitalieri ca și cei de la riurile din cimpie, luptători, mai de grabă de cit vînători, cu fiarele, ca Timofti Mocanu, reductibilul dușman al lupilor care au mîncat pe omul său de credință, caza-cul Caliniuc. În pădurile Rîștei, la munte, vînatul căprioarelor e însă ca și interzis de pustnicul Antonie, ocrotitorul lor. Apariția caprelor ca și a risului nu-i mai miraculoasă de cit viața lui Ile Hușanu în munții Călimanului, unde Chirică Ciuntu pretinde că a văzut în prăpăstii afunde zimbrii cei bătrîni. Ile trăiește vara într-o colibă din trunchiușori de brad împreună la vîrf și iarna într-un bordei adînc săpat în stîncă, el nefiind totuși un ermit ci un aborigen retras în aceste locuri din calea năvălirilor și a cotopirilor :

„— Apoi măi frate, zice el, noi hușanii am fost așezați în munții aceștia de cătră Domnul Dumnezeu dintru începutul lumii. Și tot ne-au cuprins și ne-au ros neamurile străine, — iar noi ne-am tras tot cătră locuri singuratice și slobode. Așa eu, văzînd că pier și mă-năbuș, m-am suit pe Căliman, mai aproape de Dumnezeu. Și-aici am să mor. Iar după ce-oi muri, băieții și fetele mele s-or mesteca cu noroadele“.

Așa s-a „mestecat“ și Iohan Cart, fôrsterul, cu o țarcă din Plotun și a devenit român bînd vin de Coțnar, vînat de ierunci în singurătățile Rarăului unde scriitorul, auzînd cîntecul unui cocoș sălbatic, a rămas de uimire cu arma uitată în mînă.

În sfîrșit dacă mai cităm pe Iancu Iorga și pe Nicolae Bițoban, cei doi răzăși în fața cărora dă examen bassetul Kiki, dovedind calități excepționale de ciine de vi-

nătoare, ca și acel Comedieru pe care Chirică Ciuntu îl furase de la un iarmaroc, avem toată galeria de chipuri din „țara de dincolo de negură“, care e, precum se vede, Moldova întreagă. Din toate aceste portrete, de cele mai multe ori prezentate în acțiune și dialogic, rezultă marea dragoste a scriitorului pentru virtuțile oamenilor simpli din popor, trăitori în mijlocul naturii cînd vitrege și cînd primitoare, după ritualuri străvechi păstrate și repetate din generație în generație. Vinătoreea cu farmecul și palavrele ei crează nu numai prietenia dintre om și om, dar și comuniunea dintre om și natură care în sufletul de poet al lui Mihail Sadoveanu are un ecou incomparabil, dînd naștere la pasaje de mari elanuri lirice, adevărate laude ale elementelor. Iată descrierea bălților Dunării unde viața palpită pluriformă și neistovită :

„În plaurul plutitor, adică în pămîntul nou alcătuit din aluviuni, stuhuri, plante și tot ce adună și preface moartea, — o viață nouă și înfrigurată fremăta. Plante necunoscută știuteau în soare. Lejnicioare albastre se cățarau spre pămînturile stuhului. Liane felurite se amestecau alcătuiind draperii. Într-o luncă de tamarix, înflorită cu cerul, cîntau într-un amurg privighetoriile. În adîncul umbrei, în dosul acestui strălucit decor, miile de paseri și de animale trăiau o viață neînfrînată. Și sub ele, în apa fierbinte și-n milul cald, altă viață a gingăniilor fără număr, fără sfîrșit, multiplă și fabuloasă, izvorită din veșnicie. Pajura țipa sus în cer, unde curge riul cel mare al vînturilor. Mai aproape de noi pluteau și vîșteau lebedele și cormoranii. Lopătari albi se înșirau pe deasupra trestiiilor. Din scorburii bătrîne de sălcii tresăreau egrete grațioase — ca niște bucăți de zăpadă înaripată. Și rațele, și giștele, și bălțanii, și cocorii, și becafele și pescărușii de felurite neamuri... Și oamenii bizari cu care aveam raporturi, din alt neam și altă zodie, ne vorbeau nu numai de felurimile de pești ale gîrlelor și bălților, ci și de animale ale plăvoilor : lup și mistreț, vidră și nurcă...“

„Impărăția apelor“ e un pendant la „Țara de dincolo de negură“, memorialul unui pescar, în felul „Memoriilor unui pescuitor cu undița“ ale lui Aksakov (autorul citează pe Alphonse Karr). Este interesant că nici aci scriitorul nu-și propune să se ocupe de natură și să facă poezie („Ferească Dumnezeu! Niciodată nu m-am gândit la asta“), desigur, glumind, în orice caz nu de tot fără temei. Căci și în „Impărăția apelor“ Mihail Sadoveanu se interesează în primul rînd de oameni, aceiași oameni pe care-i căutase și găsisese și-n „Țara de dincolo de negură“.

Inițiile învățături în materie de pescuit și de cunoaștere a varietăților de pești le-a căpătat memorialistul de la bunicul său, care la balta lui Iftode din apele Moldovei i-a făcut un adevărat curs de zoologie acuatică, presărat cu fine prescripții gastronomice:

„— Se găsesc, băiețelule, în cotul acesta, — îmi spunea el, — felurite feluri de pești, fiecare cu gustul și cu bunătatea lui. Tu învață a le cunoaște înfățișarea și le deprinde numele. Iată, se găsesc aicea boișteni, zvirlugi și porcușori, din care se poate face un borș, din carele și împăratul minincă pînă ce nu mai poate și trebuie să-și sloboadă cătărămile chimirului. Dincoace sînt clenii și scobai, laca ș-o mreană frumoasă. Pe aceștia are să-i frigă baba noastră în unt proaspăt. Și se cere la ei mămăliguță. Și pentru unul ca mine, un vinișor din Țara-de-jos care sfîrșie în pahar. Tu, băiețelule, încă nu poți înțelege bine toate acestea, căci ești la vîrsta cînd peștele îți se pare că are gust pușin și oase multe. Ai să pricepi ceva mai tîrziu că alții sînt peștii din bălți, întunecați la chip și moi la aripi, și alții sînt peștii din apa Moldovei și a Bistriței, luminoși și iuși ca argintul viu. Chiar și știucile Moldovei sînt atfel decît cele din bălți. Acestea fulgeră ca și apa întru care se nasc. Ai să mai cunoști, în aceste ape de munte, și alți pești care se îngreșoază și mor în iazurile și mocirlele de la cîmp. Aici apa-i curată și verde ca și cerul și solzii peștilor sînt scriși cu soare. Iar din ceea

ce ai tu în cofăie!, după ce va face bătrîna borșu-impăratului și friptura în unt proaspăt, — are să mai rămîie chiticici destui, pe care-am să-i aburesc cu sare ș-am să-i usuc în cuptor. Asta îți place fie mai ales și de pe asta am cunoscut eu că ai să fii în viața ta pescar.“

De-a lungul carierei sale de pescar, ucenicul va lua cunoștință și de alte specii de pești, precum carașii, chișcarii, coastrășii, linii, mihațul, ochenele roșii, plăticile și somoteii. Dintre acestea, carașii, chișcarii și plăticile sînt buni aruncați de vii pe cărbuni aprinși și scâldați apoi într-o baie de saramură sau de mujdei.

În peisajul aproape sălbatec de la „Nada Florilor“, în balta Șoldăneștilor dintre iazul Botoșanilor și iazul din Țarna Mare, scriitorul întilnește o colonie de oameni singurateci, diferiți numai prin vrednicie, compusă din băietanul Culai, moș Hau, fanaragiu într-o mahala, moș Spînu, străjer la primărie și lelea Ileana, o țărancă bătrîna, bărbătoasă, cu mustăți și voce groasă. Pescuiau toți cu undița și locuiau acolo într-un „covru“ de sălbaticii. De la acești „primitivi“ care fac foc izbind cu amnarul o bucată de cremene și beau dintr-un urciore scoate apă de la fundul iazului, hrînindu-se exclusiv cu friptură de pește la țigla, învață tînărul pescar cum se prind și se gătesc racii, cum se face mămăliga din fruntea făinii de păpușoi și tot aci, stînd în ploaia de vară, observă el circulația vieții, transformările materiei infinite și eterne:

„...Eu, lîngă Culai, primeam ploaia care-mi șiroia de pe păr în ochi și pe obraz. Nu simțeam nici o nevoie să mă apăr. Dimpotrivă, aveam un fel de bucurie și desfătare, ca întreaga împrejurime. Sălci, liane, papură și trestii sticleau de un ris real, pe care-l simțeam și-n mine. Și stînd cinchit la marginea ostrovului, văzui deodată și balta foind formidabil sub luciul. Toate lighioanele ei de la adîncuri suiau în zigzaguri spre acele de fulgere ale ploii. Erau mii de crustacee de toate mărimile, neclasate încă de naturaliști, de colorile și de desenurile cele mai surprinzătoare. Erau

pești care treceau în șiraguri — grămădiri de linoare abia văzute; — alții avînd formă și punctul enorm al ochiului în mica lor transparentă; alții mai mărișori, puzderie care evolua cu instinctul primejdiei, fugind de umbra monstruoasă a coștrășilor, ori de gurile de balaur ale știucilor. În sfîrșit pești formați deplin — mari cît palma, alții mai mari, — ochene cu ochii cercuiți roș, lini aurii, carași cu reflexe de argint vechi, crapî bătrîni cu solzii ruginiți. Scoici deschise, melci de apă, lipitori și șerpi, — întreaga faună, fără număr, fîca mlului primordial, se frămînta într-o monstruoasă bucurie, într-o neagră și inconștientă bucurie, sub tremurul ploii călduțe. Era bucuria vieții și a morții și a transformării neconținute. Căci toate nu ieșeau pentru că ar fi fost flămînde. Viața are totdeauna nevoie de hrană. Dar ieșeau într-un spasm misterios — chemate fiecare de bogăția imensă a materiei, găsind hrană pentru organele lor nesățioase și oferindu-se ca hrană altor guri și altor stomahuri. Era absurditatea aparentă — născută din înfinitul neclintit; — era un moment pasager al transformărilor, care pune, înaintea ochilor mei uimiți, pe urmașii pitici ai unor gigantice dihanii din mlurile terțiare, fantezii imense și căzute ale pămîntului primitiv“.

Noțiunea de proprietate este străină lui moș Hau care văzînd pentru prima dată în viața sa ceasornic la scriitorul nostru l-l fură pentru a se dumiri asupra vieții ciudațului instrument. De asemeni coloniștii avînd nevoie de mămăligă fură porumb, dînd convenita vamă morarului pentru făină. Totuși „tovărășia aceluia loc fericit — zice autorul — rămîne nepătată... dovedește numai că comunismul datează de-atunci, dacă n-o fi datînd mai de de mult“.

Din alt punct de vedere, moș Hau e un personaj limbut, știe să imite sunetele animalelor și ale păsărilor și e un pescar încercat, moș Spînu dimpotrivă tăcut, ne-comunicativ. Cînd are bani și bea două pahare de rachiu, moș Spînu capătă glas

și declară că pleacă la Anadolchioi, în Țarigrad, locul său de baștină, ca să taie turci. Dar nu merge decît pînă la malul Siretului, unde terminîndu-i-se banii, se întoarce înapoi. Deci „Nada Florilor“ e un loc de refugiu într-o societate simplă, unde natura se dăruiește cu ușurință, vindecînd rănile și foamea. Lelea Ileana este nu numai o pricepută pescăriță și bucătăreasă, dar și o iscusită doctoriță, cunoscînd virtuțile tămăduitoare ale buruienilor sălbatice.

Alt personaj, cuconu Vasiliță Neculcea, boerinaș de țară, e și el un primitiv, vegetarian convins, disprețuind bucătăria civilizată:

„...Eu zic așa că trebuie să ne-apropiem mai de grabă de sălbăticie decît de civilizație ca să fim într-adevăr sănătoși. Sosurile și combinațiile sînt civilizație și spițerie, prin urmare eu le resping. Ș-atuncea eu înțeleg ca temeiul mîncării mele să fie mere, pere și harbuji de la 15 august la 15 septembrie. După asta încep să mînc struguri. Cînd s-a stins verdeața grădinii, mînc fasole și cartoafe pe care le-am strîns din vreme. Vitele, care sînt prietene cu omul, eu nu le omor ca să le mînc Mă pot folosi de laptele lor, din care scot smîntînă și unt și mi-i deajuns. Ș-aștept legumele verzi de primăvară dintre care eu prețuiesc mai ales urzicile și ștevia. Urmînd așa, cu pine neagră din grîu măcinat la moară de apă, și necunoscînd nici medicamente, nici zahar, — eu m-am simțit totdeauna bine. Iar dintre vietăți am primit a mîncă numai pește“.

Credincios filosofiei sale, cuconu Vasiliță prinde peștele, ca și strămoșii săi îndepărtați, cu mîna. Cît despre cuconu Costache Lăbușcă, el deși pentru a avea pește la masă nu se dă în lături de a pescui și iarna cu năvodul sub ghiață, prin produse, e amator de mîncări asemenea simple, mai ales din carne de crap:

„...Crapului, iubite și stimate cucoane Mihăiță, nu-i trebuie maioneze și alte sosuri, pe care le poți mîncă și cu iască ori cu surcele; — crapul își se înfățișează, cu-

coane Mihăiță, cu cinste și cu dreptate. Iți face cucoana Zoe, să zicem, un borș de crap; și-ți oferă, să zicem, matala capul. Partea aceasta a altor pești o zoțrli ca netrebnică, pe cînd capul de crap are să-ți procure cea mai mare plăcere prin delicatetea lui, dacă știi să-l desfaci, dacă știi să-l măninci și dacă ești în stare să-l apreciezi ca amator de bucăți alese. Este împrejurarea, cucoane Mihăiță, să întrebuințezi ca amator de bucăți alese, o zicătoare a prostimii: că-ți lasă gura apă, cînd vezi așa ceva și cunoști ce te-așteaptă. Apoi iți voi vorbi, prietene, despre crap la proșap, renumit în bălți. Pot să-ți mai spun ceva și despre o mîncărică cu ceapă albă: dulceața și bunătatea ei sînt mai presus de orice critică. In sfîrșit, crapul fript într-o tîngire de aramă, pe varză și între tomate, într-un cuptor bine înfierbîntat: eu, stimate cucoane Mihăiță, am făcut o dată și o poezie mîncării aceștia, întru așa măsură am fost de entuziasmat. Cit despre icrele de crap, eu le pun deasupra celor de știucă, chiar și a celor negre, dacă vrei mata să mă crezi, numai decît asemenea salată trebuie cu rînduială făcută, după altă vorbă înțeleaptă: adică să toarne undelemnul un chior, să picure alămiiua un zgircit și să le bată un nebun!”

Eroi și fapte memorabile se află în Hanu Ancuței, șir de narațiuni aranjate după tehnica Decameronului, asemănătoare în substanță cu Serile ucrainene ale lui Gogol. Faimosul han al Ancuței, care e un fel de „Rôtisserie de la Reine Pédaque”, a existat în realitate, pe șleahul Romanului, dincolo de Timișești și ruinele lui se mai vedeau încă pe vremea cînd a apărut cartea lui Sadoveanu (1928). Era o clădire cu ziduri impunătoare și încăperi zăbrelițe, înșirate de o parte și de alta a unui coridor median, ce permitea intrarea căruțelor pentru popasuri de noapte. Ancuța cea sprîncenată, fiica unei alte Ancuțe, își înțîmpina oaspeții cu pui fripți în țiglă, serviți în talgere și pită coaptă proaspăt. Vinul îl aducea într-un cofăiel, din care

convivii umpleau oale de lut și beau spunînd istorii vechi. Nimeni nu băga a doua oară aceeași oală în cofăiel și într-un an de belșug în podgorii, femeile în drum spre Roman s-au crucit — spune povestea — de cîte oale sfărîmaseră harnicii băutori de la han.

Nouă povestitori, ca niște veritabili rapsozi, se întrec în povești petrecute aievea, într-un trecut nu prea îndepărtat, în vîrsta tinerețelor. Comisul Ioniță cel cu calul slab veșnic înșeuat ca ghijoaca lui Harap Alb care se repezise la farașul cu jăratec, spune cum a dovedit el „un cerb mare boieresc” într-o pricină de hotar, pe vremea lui Mihaelache Sturza. Vodă se abătea și el pe la hanul Ancuței, travestit ca sultanul Harun al Rașid. Comisul Ioniță înțînindu-l și neștiind cine este, îi expuse necazul său. Dacă nici Vodă — zicea el — nu-i va face dreptate, atunci să-i pube iapa dinapoi, nu departe de coadă. Deoarece la Iași comisul, recunoscînd pe Vodă, nu-și luase vorba înapoi, domnitorul, plăcîndu-i hotărîrea răzășului, a ris și l-a învrednicit cu carte domnească („Iapa lui Vodă”). Din povestirea cuviosului călugăr Gherman de la schitul Durăului aflăm că biserica sfințit Haralambie din Iași poartă numele tatălui său, fost arnăut domnesc și devenit apoi haiduc, ucis de fratele lui, Gheorghie Leondari, tufecci-bașa, din ordinul domnitorului Alexandru Ipsilant („Haralambie”). Foarte interesantă este povestirea lui Leonte Zodierul. Pe cînd era copil, el asistase la o întîmplare mai mult fantastică de cît reală. Se pare că tatăl său, Ifrim, zodier și el, înlesnise printr-o citire mincinoasă în cărțile lui, o aventură de dragoste între soția boierului Nastasă Bolomir, un fel de Barbă-Albastră, și un cucon din Roman. Bolomir căzînd la bănuiele, ieșise în întîmpinarea soției infidele cu o ceată de țigani fioroși. Fiindcă boierul voise să pedepsească pe zodier punînd un țigan să-i taie din spate piele de-o pereche de papuci, zodierul chemă asupra lui minia cerului. Atunci se petrecu un fenomen supranatur-

ral, o tornadă care răsuca pe Bolomir într-un vârtej și-l aruncă aproape mort într-o ripă („Balaurul“). Povestea căpitanului de mazili Neculai Isac are — Ibrăileanu a observat-o — subiectul unui cântec bătrânesc. E ceva aci din balada Chirei, cea care a folosit și lui Panait Istrati, autorul acelei suite de narațiuni așa de asemănătoare cu Hanu Ancuței intitulată „Présentation des Haidoucs“ (1925). Neculai Isac narază aventura sa de dragoste care i-a cauzat pierderea unui ochi. O țigancă frumoasă, Marga, e pusă de tatăl ei, Hasanache, să ademenească pe căpitanul de mazili la fântina dintre plopi, unde urma să fie jefuit. Marga, îndrăgostită de chipeșul căpitan, îi destăinuie planul, acesta se luptă cu vitejie și scapă de hoți, însă fiica trădătoare e ucisă și aruncată în fântină („Fântina dintre plopi“). Toate întâmplările s-au petrecut în apropiere de han, cu participarea câteodată a Ancuței celeilalte. De pildă aceasta a ajutat prin șiretenia ei pe Todiriță Catană să răpească pe fata vornicului Bobeica, pe cînd era dusă la minăstire sub pază arnăuțească de jupin. Costea Căruntu, precum povestește meșterul Ienache Coropcarul martor al evenimentelor („Cealaltă Ancuță“). În „Tradiții și legende populare“ Ovid Densușianu semnalează legenda haiducului Vasile cel Mare, ce ajută pe necăjiți și „nu suferea ca tovarășii săi să facă rău oamenilor“, stimat pînă și de mitropolitul Veniamin Costache, într-atît, încît a afurisit pe „prostul care i-a tăiat capul“. Vasile cel Mare ia parte împreună cu ciobanul Costandin Moțoc (povestitorul întâmplării) la vendetta organizată de acesta din urmă împotriva boierului Răducanu Chioru, asupritorul și stricătorul casei sale. De notat aci cuvîntul rostit de Vasile cel Mare înainte de a ucide pe boier în curtea bisericii din satul Fierbinți, după slujbă :

— „*Ne-am înfățișat, zice iar hoțul, ca să facem un județ, după vechi obicei. Căci pînă la judecata cea din urmă, a lui Dum-*

nezeu, neavînd ascultare nici la isprăvnicii, nici la Divan, cată să facem dreplate singuri cu brațul nostru. Pentru muiere te iertăm, luminate stăpîne, — dar am tremurat cu capu-n gard și cu glesnele-n ghița morii, și cu picioarele-n butuc și cu ochii în fum de ardei, stupindu-ne sufletul, și ne-ai ars cu harapnicul; ne-ai rupt unghiile. Ne-ai umplut de otravă viața, căci ne-am adus aminte de toate în toate zilele și n-am găsit nici într-un fel alinare și izbîndă! Ne-am înfățișat să-ți plătim, cucoane!”

Zicînd acestea, haiducul și Costandin Moțoc iau pe boier în pieptul cailor, îl prăvălesc la pămînt și-l străpung cu cuțitele în văzul spectatorilor muți. Dar haiducul nefiind un asasin, ci un justițiar, la plecare lasă lîngă mort o pungă cu opt galbeni pentru sfînta biserică („Județ al sărmanilor“). Povestirea lui Dămian Cristîșor minunează prin ceea ce a văzut el umblînd prin Polonia : căsuțe pe roate alunecînd pe șine de fier trase cu ușurință de o mașină care merge singură cu foc (=tren), case una peste alta (cu etaje), uliți „dintr-o singură bucată de piatră“. Cucoanele au toate pălării, iar boierii și lucrătorii oricit de săraci, toți ceasornic. De mîncat mîncă carne fiartă (oroare!), de băut beau un lichid leșetic (oroare iarăși!) : bere. Apoi toți învață carte, băieții cît și fetele, spre marea mirare a căpitanului Isac. Cum a trecut hoțarul, Dămian Cristîșor a fost vămuit și de un hoț și de un vameș. Dar de amîndoi a scăpat luîndu-le ochii numai cu cite un baider („Negustor lipsan“).

Evocator neîntrecut de oameni și locuri, de oameni din popor și de locuri bogate în frumuseți naturale, Mihail Sadoveanu, urmaș al rapsozilor populari și al cronicarului Neculce, este alături de Eminescu, cel mai mare cîntăreț liric și epic al spațiului românesc, despre care, ori de cite ori îl citești, îți vine să repeți cu Miron Costin : Nasc și în Moldova oameni !

EUGENIA TUDOR

ÎNSEMNĂRI DESPRE PROZA LUI V. EM. GALAN

În mod firesc și inevitabil, cercetînd opera unui scriitor ești înclinat să vorbești despre evoluția sa. Cred că în cazul lui V. Em. Galan, unul dintre prozatorii cei mai viguroși de după 23 August, poate mai mult decît în alte cazuri problema oferă aspecte dintre cele mai interesante. Referindu-ne la opera lui V. Em. Galan putem vorbi pe drept cuvînt de evoluție și de diversitate, în sensul bun al cuvîntului, înțelegînd prin evoluție trecerea prin diverse etape cître un nivel de concepere a personajelor și de reflectare a realităților net superior (ne gîndim, de pildă, la drumul parcurs de scriitor de la ciclul satiric „Teică-Pasăre“ la romanul ultim: „Bărăgan“) și de diversitate în sensul căutărilor proprii fiecărui creator pentru a găsi formula cea mai apropiată de ceea ce năzuiește să exprime. Nu avem pretenția să stabilim etapele stricte ale acestei evoluții și să prescriem sensuri obligatorii ori să facem recomandări. O asemenea întreprindere n-ar apărea numai riscantă dar nici n-ar fi de competența criticii literare. Nimeni altul decît scriitorul însuși nu întuiește, nu poate înlui și găsi calea cea mai justă a dezvoltării sale. Vom încerca doar, parcurgînd cele mai importante lucrări ale scriitorului, să extragem cîteva caracteristici.

*
*   *
*

Experiența îndelungată și pasionată de reporter înzestrat cu un ochi ager și un spirit de observație deosebit, i-au permis

lui V. Em. Galan să cunoască îndeaproape realitățile noi ale zilelor noastre. În general abordarea unor teme din actualitatea imediată constituie pentru scriitorul nostru o regulă generală încălcată doar de o singură investigație în trecutul nu prea îndepărtat: e vorba de epoca răscoalelor țărănești din 1907 oglindită în romanul „Zorii robilor“.

Evident că pe scriitor îl interesează, îl preocupă problemele sociale cele mai actuale, iar din straturile sociale s-ar părea că de predilecție țărănimea este aceea care îi reține atenția. Exceptînd „Cărămidarii“ toate, sau aproape toate scrierile sale se ocupă de soarta acestei pături sociale. „Calul lui moș Eftimie“ aduce în lumină problema colectivizării agriculturii; „Memoriile agentului electoral Teică-Pasăre“ satirizează modul stupid și criminal în care se desfășurau alegerile la sate în vremea burghezo-moșierimii; „Zorii robilor“ este o evocare, bazată pe documente, a răscoalelor țărănești în Moldova anului 1907, urmărind modul cum a ajutat muncitorimea ceferistă din Pașcani desfășurarea răscoalei; „Bărăgan“ urmărește dezvoltarea în condițiile noii agriculturi socialiste, a unei ferme de stat; „Vecini“, culegerea de nuvele despre China nouă, are ca erou țărănimea din această uriașă țară în drumul ei spre colectivizare. Iată dar, cultivată cu precădere o tematică prin excelență țărănească deși nu se poate spune că nu vom afla și în „Zorii robilor“ și în „Bă-

răgan“ interesante figuri de muncitori și de intelectuali.

Deși în majoritatea cazurilor acțiunea cărților sale se petrece la țară, deși întâlnim mulți eroi țărani, deși problemele țărănimii sînt cel mai adesea dezbătute, deși se împlinesc toate acestea, literatura lui V. Em. Galan nu poate fi numită literatură țărănească așa cum este, de pildă, literatura lui Marin Preda. Faptul este explicabil dacă admitem că nu atît predicția către o atare tematică socială este un jndiciu către aflarea a ceea ce este caracteristic și propriu scrisului lui V. Em. Galan, cît, mai ales, prizma prin care sînt văzuți eroii și faptele lor. V. Em. Galan nu este atît un purtător de cuvînt al țărănimii, din sînul ei, ci, fapt deosebit de interesant, el zugrăvește frămîntările, problemele țărănești dintr-un unghi de vedere proletar, muncitoresc. Necazurile vieții nevoiașe ale țaranului Gheorghe Dima, din „Zorii robilor“, de pildă, nu sînt înfățișate din punctul de vedere al lui Gheorghe Dima, ci din acela al muncitorilor cefești din gara Pașcani, interesați îndeaproape de soarta sa, din punctul de vedere al maestrului Ion Roman, sau al comunistului Cristescu. Neorînduiala care domnește în satul Lespezi, și nedreptățile suferite de Nistor Cîrmiș, Spiridon Nedelea și Dincă Girovan, cei trei țărani care vor să însămînțeze „grîu bun, comunist“, nu sînt privite de pe poziția celor trei, ci din punctul de vedere al muncitorului Anton Filip, trimis director la ferma de stat din Lespezi. Scrisul lui V. Em. Galan respiră o anume tonalitate proprie, o pronunțată tendință satirico-humoristică, exprimată printr-o limbă deosebit de plastică, situată undeva între Creangă și Caragiale. Deși moldovean V. Em. Galan nu practică un lirism sadovenist cultivat de mai toți scriitorii din această parte a țării. Scrisul său emană un patos și un optimism înflăcărat, muncitoresc, generat de aspectele noi ale realității, exprimat însă nu în termeni grandilocvenți sau în imagini căutate, zgomotoase, ci întotdeauna, preferînd haina modestiei sau a umorului. De la tonul vibrant, amar, al

amintirilor triste din „Cărămidarii“ la cel pitoresc și sfătos, plin de un umor robust, moldovenesc, din „Calul lui moș Eftimie“ sau din „Vecinii“, la satira ascuțită, împinsă către șarjă și caricatural din „Insemnările lui Teică-Pasăre“, evidentă pe alocuri chiar și în „Zorii robilor“, și pînă la maniera sobră, lucidă, din „Bărăgan“, (marcînd neîndoielnic o etapă superioară în creația scriitorului), înseamnă tot atîtea căutări ale unui ton propriu: Este nu numai prematur dar și dificil de stabilit cu precizie pe care dintre nuanțele enumerate le va cultiva de acum încolo scriitorul, pe care anume le va părăsi. Nu se poate afirma cu toată siguranța de pildă, că V. Em. Galan a renunțat la tonul glumeț, la sfătoșenia și pitorescul moldovenesc pe care le întâlneam în scrierile de început (de pildă „Calul lui moș Eftimie“) pentru maniera sobră și stilul simplu, trepidant, nervos din „Bărăganul“. „Vecinii“, volumul de nuvele inspirat din viața țărănimii chineze readuce în plin plan preferința autorului pentru culoarea bogată, vie, pentru pitoresc și umorul suculent propriu primelor sale scrieri. Se poate afirma însă, cu siguranță, că prin părăsirea șarjei, a satirei bazată pe procedee minore, ca în „Insemnările lui Teică-Pasăre“ și chiar în „Zorii robilor“ scriitorul nu va avea decît de cîștigat. O comparație între cele două romane „Bărăgan“ și „Zorii robilor“ ne va da puțința să argumentăm. Se vedește evident superioară modalitatea creării personajelor din volumul „Bărăgan“ față de aceea din romanul dedicat răscoalei din 1907. Însăși viziunea realistă a autorului față de evenimentele zugrăvite s-a îmbunătățit simțitor. De unde în „Zorii robilor“ autorul era înclinat să exagereze și amploarea și sensul evenimentelor prezentate (țărani făceau rechizitorii prea lucide pentru vremea aceea, boierilor, aruncîndu-le învinuirea că nu sînt romîni ci doar boieri iar muncitorii cefești din Pașcani aveau intenția să creeze republică socialistă în Moldova, prin simpla dezarmare a soldaților veniți să oprime răscoala) în „Bărăgan“ această înclinare spre

exagerare, spre oarecare idilism a dispărut. Scriitorul prezintă evenimentele și oamenii așa cum sînt, la dimensiunile realului artistic. Inseși mijloacele, procedeele literare utilizate au evoluat. Există mai mult în „Teică-Pasăre“, mai puțin în „Zorii robilor“, o înclinare către caricatural care depășește satira. Autorul își exprima prea direct, prea aproape de pamflet, deci mai mult publicistic, antipatia pentru eroii negativi și nu se putea parcă stăpîni să nu-i arate cu degetul, să nu-i denunțe mai mult decît să încerce a-i înzestra cu atribute caracterologice. Pentru a zugrăvi în special personajele negative în „Zorii robilor“, V. Em. Galan se folosea de unele amănunte ostentative: de pildă, cînd e vorba de un trădător al mișcării socialiste, Mirel Pascu, autorul socoate că e bine să amintească de un episod compromișător din copilăria acestuia, cînd s-a speriat de birja boierească. Dezaprobarea cu care autorul privește unele personaje din „Zorii robilor“ merge pînă acolo încît le găsește neapărat defecte fizice: de pildă nasul uriaș și dezgustător al prefectului Tufescu. Încercarea de a caracteriza prin nume — unul dintre țărani din satul Robi se numește Voicu Fomete (prin analogie cu foame), altul Țară-sacă (tot pentru a sublinia sărăcia robenilor) — rămîne evident facilă. Cu totul altfel își creează romanțierul personajele în „Bărăgan“. Aici locul pamfletului l-a luat caracterizarea propriuzisă, reieșind din comportarea eroilor și din modul cum se reflectă această comportare în ochii celorlalte personaje. De pildă Marcu Ponici, personaj negativ din romanul „Bărăgan“, nu mai are nici defecte fizice care să-l facă antipatic cu orice preț și nici vreun nume edificator. Și totuși Marcu Ponici nu e mai puțin dezgustător decît prefectul Tufescu, dar de data asta din alt punct de vedere; din punctul de vedere a ceea ce reprezintă el ca om, ca cetățean. Lingușitor cu Filip, pe care-l crede la început neam de-al lui Răghină, fostul director al fermei Lespezi, se arată prietenos și cînd e vorba de acesta din urmă. Cînd însă citește în ochii lui Filip

dezaprobare și ostilitate și pricepe că el e noul director al fermei. cu aceeași ușurință și degajare se exprimă defavorabil despre Răghină și vrea să dea impresia că se bucură grozav de schimbarea directorului, copleșindu-l pe Filip cu fel de fel de favoruri și atenții: refuză să-i ia bani pentru că l-a trecut pe malul celălalt, îi recomandă cu grije o gazdă bună și se repede „chiar să-i ducă bagajul. În fața atitudinii reci a lui Anton Filip, comportarea lui Ponici se schimbă din nou, de data asta într-una aparent înțelegătoare. În realitate ostilă, tradusă în cuvinte, cam astfel: Refuzi? Nu-i nimic. N-o să faci mulți purici pe-aici. Ai să-ți iei cațrafusele și ai să faci repede calea-ntoarsă. Eu totuși n-am să-ți port pică. Cînd pleci, pot să-ți fac rost de vre-un pește sau de vre-un caș... „știți, să nu vă întoarceți acasă cu mina goală“. Superioritatea celei de a doua modalități de creație este evidentă, rezultatul ei de asemeni, deși nu s-ar putea spune că acel ferment satiric, de ascuțită critică socială a pierit. Dimpotrivă. Cum remarcam și mai înainte, această tendință spre descoperirea curajoasă a aspectelor celor mai întunecate ale realității nu lipsește de fel din romanul „Bărăgan“. De data asta însă scriitorul a găsit o modalitate adecvată. Intreagă prima parte a romanului „Bărăgan“, însăși acțiunea începută de Filip la Lespezi este o demascare curajoasă, o satirizare, dacă vrem, la modul grav, serios, a lipsurilor ivite în munca de construire a socialismului la sate. Această demascare se face însă fără vorbă multă, fără gălăgie ci cu seriozitatea și siguranța comunistului care știe să întrevadă perspectiva evenimentelor, a gospodarului care știe ce are de făcut. Și Filip și inginerul Matei, deși cel de al doilea fără a avea precis conturat țelul clar al socialismului, se întîlnesc în acțiunea de lichidare a răului, a paraginei pe care a lăsat-o în urmă vechea orînduire, încă puternică în momentul cînd începe acțiunea romanului. V. Em. Galan creează o literatură optimistă deși pornește de la zugrăvirea unor situații critice, negative. Perso-

najele sale poartă în general amprenta acestui optimism. Emană din scrisul său o robustețe, o încredere în oameni și în izbînda cauzei revoluției proletare, neobișnuite. Moș Eftimie, un țaran sărac, devenit colectivst vorbește despre „o conferință, un congres, ceva pentru țărani din gospodăriile colective“ la care e sigur că or să fie chemați printre fruntași, și el și baba lui, prin telegrame speciale, cu o încredere și o siguranță cuceritoare. Gheorghe Dima și nevastă-sa Nastasia din „Zorii robilor“, deși goniți de pe pămîntul lor după răscoală și ajunși săpători, seamănă mai departe în sufletul celor tineri credința într-o dreptate pentru popor care „s-ar afla în unele cărți“. Exponentul cel mai reușit însă al acestei nestăvilite încredere în viitor este Anton Filip din romanul „Bărăgan“. Deși încă de la începutul cărții Filip este pus în fața unor situații grele, de natură să descurajeze, el nu se dă bătut. Faptul că așteaptă citeva ore pînă să dea ochi cu tov. Duma de la centrala A.F.S.M., unde fusese chemat urgent, că găsește pe altul în locul celui care îl chemase și că nu află deloc bunăvoință sau măcar conștiințiozitate la funcționarul cu care stă de vorbă, nu-l sperie. Filip este omul sigur pe sine, conștient de trăinicia și valabilitatea țelului care-l animă. El știe că adevărul este de partea sa iar conștiința acestui adevăr îi dă tărie, calm, încredere. În Filip, Galan a creat tipul omului cinstit, al luptătorului conștient și consecvent. Greutățile ori cît de mari, de neprevăzute, nu-l dezarmează deoarece are siguranța că dincolo de aceste greutăți, care trebuie să învinge, se află adevărul. Trimis director la o fermă despre care nu știe nimic, care există de fapt numai cu numele, Filip nu se descurajează. Oricare altul, la vederea paraginii care se cheamă ferma de stat „Lespezi“, la constatarea situației dezastruoase din dosarele fermei, la descoperirea haosului organizator de care ia cunoștință imediat ce pune piciorul în Lespezi și-ar fi pierdut capul sau ar fi făcut pur și simplu cale întoarsă, așa cum presupunea Marcu Ponici, podarul. Anton Filip face însă parte din categoria acelor numeroși

oameni modești, care nu se dau înapoi în fața greutăților vieții, cu atît mai mult cu cît el are în față mereu prezent țelul pentru care a luptat și înțelege să lupte mai departe. Filip e dintre acei reprezentanți energici și plini de inițiativă ai clasei muncitoare care știu că greutățile sînt făcute pentru a fi doborîte. Așa cum l-a conceput Galan, Filip nu e nici un supraom, nici un erou de legendă, deși unora faptele sale nu stau poate mai prejos decît actele de eroism. El le îndeplinește însă conștiințios și simplu ca pe o datorie, fără zgomot și larmă, fără să aștepte decorații, sau răsplată.

*
* * *

Trezirea la viață, dezrobirea energiilor creatoare ale poporului muncitor, activizarea acestor energii constituie o problemă permanentă și deosebit de importantă a literaturii realismului-socialist, generată de specificul orînduirii sociale noi. Cele mai reprezentative opere ale literaturii de după 23 august de la noi o dovedesc. Ce altceva decît ridicarea din îndelungă robie morală și materială înseamnă urmărirea destinului lui Mitrea Cocor, al lui Adam Jora, al lui Ilie Barbu sau al eroului din „Ferestre întunecate“? De răsturnarea forțelor sociale pe care a adus-o cu sine regimul socialist sînt, sau mai precis, devin conștienți și fostul argat al moșierului Trei-Nasuri venit să împartă pămîntul moșiei unde a muncit și a fost umilit, și Adam Jora, cel jefuit și nedreptățit de chiaburul Danilov, și Vasile asuprit și înfricoșat de verii săi avuți. Toți acești nedreptății, deveniți conștienți de teribila inversare de forțe sociale au cite ceva de revendicat. În general s-a urmărit în literatura noastră actuală această paralelă trecut-prezent, s-a evidențiat contrastul dramatic dintre cele două etape atît de deosebite ale destinului eroilor. Și V. Em. Galan o folosește într-un fel în „Cărămidații“, o zguduitoare povestire despre un sculptor anonim. Soartei firești a tov. Adriana, fiică de muncitor, ea însăși muncitoare la o fabrică, aspirînd cu seninătate să ajungă balerină la operă, și avînd

astăzi condițiile necesare pentru a-și dezvolta talentul, îi este opusă viața distrusă a unui alt artist, Călugărașu. Sculptor de un uimitor talent, el este silit să lucreze într-o cărămidărie din groapa Cușaridei, statui pentru îmbogățirea unui antreprenor italian, în schimbul unui salariu de mizerie. Nepermițându-i-se să se bucure de munca lui — statuile îi erau numaidecât luate și vândute de antreprenor drept obiecte venețiene iar mai târziu antreprenorul îi ia și femeea — Călugărașul, într-un moment de deznădejde furioasă îl omoară pe antreprenor și fuge, se pierde undeva, într-un colț de țară, redevenind cărămidar, renunțând pentru totdeauna la darul său, care i-a adus numai neajunsuri

Povestea lui Călugărașu e o confesiune dureroasă despre un artist silit să se dea la fund, pierzându-se în anonimatul unei lumi, la care nu avea dreptul să aspire, să se dezvolte ci doar să muncească din greu

Adam Jora, ca și Vasile din „Ferestre întuncate“ ori Ilie Barbu din „Desfășurarea“ au ceva de revendicat, ceva de rezolvat și în viața lor particulară. Adam Jora de răzbunat un șir de nedreptăți, Miștea Cocor sau Ilie Barbu de răzbunat o viață de mizerie și umilinți suferite în trecut. La majoritatea acestor eroi înfăptuirea dezideratelor epocii socialiste merge mână în mână cu rezolvarea unor drame personale

În creionarea figurii inginerului Matei, V. Em. Galan prefigurează o dramă asemănătoare. Pînă în momentul sosirii sale la Lespezi, Matei trăște cu sine balastul unei vieți neîmplinite, a unei zbateri inutile, lipsite de patosul muncii creatoare, concretizată în expresia „baliverne“. Deși schițat în câteva linii, destinul lui Matei nu e mai puțin dramatic. Fiind în slujba a diverși moșieri, ca administrator, ca agronom sau vechil, urît de țărani care-l considerau omul boierilor, ori dat afară din slujbă de către stăpîni, socotit un tip incomod, Matei a simțit tot timpul că ceva nu e în ordine în viața lui. Aparenta asprime și mitocănie, exprimată printr-un fel

de a vorbi pe cit de zgomotos pe alt de colorat și brutal, ascunde însă o rezervă de umanitate și de energie neputînd fi încă fructificate decît în urma venirii sale la Lespezi. După ce este ținut la regionala A.F.S.M. din Călărași ca telefonist, Matei a cărui forță creatoare se cere grabnic utilizată, vrea să mai încerce odată „s-o urnească din loc“. În gîndurile sale încă neclare, expresia aceasta numește de fapt nevoia legitimă a unui om dotat de a se realiza. Punerea pe picioare a fermei îi oferă din plin o asemenea posibilitate. Cu toate că mai are încă de furcă cu vechile deprinderi cu care l-a obișnuit trecuta orînduire, în Matei există fondul uman sănătos necesar transformării sale, iar condiții, care să-i înlăture prejudecata că viața e o „balivernă“, există suficiente. Tresărîrea în fața povestirii tragice a vieții Despinei, sora lui Răghină, reînviind vechea sa dorință de a veni în ajutorul năpăstuiților, ne arată că de fapt în sufletul lui Matei viața nu a distrus esențialul: acel simbul de umanitate din care va porni transformarea sa. Mai târziu, pățania de la tribunalul din Călărași, unde inginerul este adus spre judecare pentru că a oferit mită unui om cinstit, dovedește că ceva în credințele sale învechite începe să se clatine. Sînt numai două momente care ne oferă însă cu claritate perspectiva către care va evolua Matei. Cu Anton Filip nu se întîmplă la fel: el nu aduce cu sine, așa cum ni-l prezintă autorul în primul volum al „Bărăganului“, o astfel de dramă; Filip n-are ceva personal, special de revendicat trecutului, ceva în strînsă legătură cu viața sa intimă. Detaliile pe care le dă autorul referitoare la viața eroului pînă în momentul venirii sale la Lespezi sînt clare, simple, de natură să evidențieze o fire robustă, cu o viață calmă, aproape senină, ca să nu spun obișnuită: fostul muncitor s-a aflat printre primii care au luptat pentru înfăptuirea reformei agrare, cu care ocazie a cunoscut-o pe Cristina, nevastă-sa; a lucrat apoi în sectorul controlului economic de stat și a fost detașat ca director de fermă în Lespezi. După cum vedem o

biografie comună, fără detalii de natură să reliefeze ceea ce s-ar putea numi o existență dramatică. V. Em. Galan a ales un erou cu un asemenea destin: înseamnă oare că autorul evită dramatismul vieții, că ocolește greutățile? Intreg volumul înțitii din „Bărăgan“ neagă total o asemenea pripită presupunere: în fiecare pagină viața se precipită într-un ritm febril, dramatic, oglindind tumultul epocii noastre revoluționare, fără a avea însă nimic senzațional ori spectaculos. Se poate afirma despre Filip, pornind de aici, că este un erou linear, lipsit de complexitate sau de interes? Nicidecum. Fiecare situație, sau lanț de situații în care este pus eroul ne dă certitudinea că Filip nu este nici neinteresant nici linear. Pasiunea cu care privește fiecare aspect al realității, hotărîrea, tactul cu care înțelege să acționeze în cele mai multe împrejurări, fie în vederea urmării obiectivului său imediat (punerea pe picioare a fermei din Lespezi) fie al aceluia mai general (justa prezentare în aplicarea politicii partidului oridectei este în măsură să o facă), iată coordonate care fac din eroul lui Galan un tip interesant și foarte uman în acelaș timp. S-ar părea, la prima vedere că urmărirea dezvoltării unui caracter între aceste extreme ar fi nu numai lipsită de interes dar chiar, practic, imposibilă. Determinarea mișcărilor sufletești ale eroului strict din punctul de vedere al realităților sociale contemporane pare adesea o întreprindere riscantă, ducînd spre șablonizare și neautentic. Am semnalat, nu de mult, asemenea cazuri, ca să nu le numim eșecuri. Și totuși prezența vie a lui Filip dovedește contrariul. Unde stă atunci secretul acestei realizări? Credem că în fuzionarea perfectă, într-o anume armonizare între realitățile obiective, dramatice, ale epocii noastre și atitudinea pasionată, profund interesată a eroului față de tot ceea ce face parte integrantă din aceste realități ale epocii. Pentru Anton Filip, nimic din ceea ce se întîmplă în jur nu-l lasă rece, stîrnindu-i interesul, minia sau bucuria. Nici atitudinea birocratică, oportunistă a lui Cristescu de la Centrala

.A.F.S.M. față de problemele dezvoltării agriculturii colectivizate, nici specula pe care o face Matache Zadic cu mărfurile de la ferma de Stat „Crîngași“, nici atitudinea înapoiată, greșită a lui Pamfil Vițcu, față de problemele nepului, nici purtarea de zgustătoare a lui Miță, șeful cadrelor regionale A.F.S.M.-Călărași — obișnuit să trăiască din mită și învireli — nici atitudinea lui Nistor Cîrmiş, țaran din Lespezi, față de problema însămintărilor, nici politica chiaburească dusă de autoritățile din satul Lespezi, nici atitudinea de vechil boieresc a inginerului Matei față de oamenii veniți să lucreze la fermă. Probleme dintre cele mai diverse, unele legate direct, altele indirect de punerea pe picior a fermei din Lespezi. Filip intuiește, înțelege ca un adevărat dialectician, ca un adevărat contemporan, animat de spiritul revoluționar al epocii noastre, toate aceste raporturi dintre fapte și le cultivă. Există în el, clară, mereu prezentă, nu numai pasiunea pentru dreptate și adevăr în mod abstract, empiric, dar mai ales, — și aceasta îi dă tăria și siguranța acțiunilor sale — o înaltă conștiință cetățenească: Filip se comportă ca un stăpin de drept al acestei țări, al acestor meleaguri și bunuri îndelung rîvnite, ca un întemeietor al acestei noi așezări sociale. V. Em. Galan reușește să creeze acea armonie perfectă între îndatoririle și preocupările cetățenești, sociale ale lui Filip și viața sufletească a acestuia. Problemele reorganizării fermei sau ale luptei pentru instaurarea politicii juste a partidului la țară fac parte integrantă din preocupările de fiecare zi ale eroului, ca și acelea de a mîncă, de a dormi, a avea un cămin, etc

Autorul, el însuși sincer pasionat de problemele sociale, cetățenești cele mai diverse, reușește să inoculeze eroilor săi (nu e vorba numai de Filip) — pasiunea sinceră pentru problemele sociale, să le însuflească conștiința unei reale demnități umane și cetățenești.

*
* * *

Vorbind despre optimismul prozei lui V. Em. Galan arătam că el se poate ob-

serva în primul rînd în modul cum sînt concepuți și puși să acționeze eroii săi pozitivi, purtători de cuvînt ai ideilor înnoitoare, ca : Filip, moș Eftimie, Matei, Bucurașu, Prodan, Gheorghe Dima, etc. Galeria acestor eroi este destul de cuprinzătoare, deși operele care-i conțin relativ restrînse. Aceasta se datorește în bună măsură unei pronunțate receptivități a scriitorului față de diversitatea de nuanțe a aspectelor vieții precum și iscusinței sale deosebite de a insufla viață personajelor, folosind minimum de mijloace.

Este o calitate dar și un defect. Pentru că în aceeași măsură se poate vorbi și de o oarecare monotonie, vizibilă mai puțin în povestiri și mai mult în romane, unde în mod normal creatorul este solicitat de o bogăție de procedee artistice. S-a vorbit în cazul lui V. Em. Galan despre lipsa analizei psihologice și în mare măsură faptul este adevărat. Și în „Zorii robilor“ și în „Bărăgan“ eroii săi sînt prea puțin înfățișați sub acest aspect. Autorul nu urmărește să ne facă cunoscute gîndurile, frămîntările lor interioare, preferînd să ni-i înfățișeze vorbind, acționînd, sau să ne povestească despre eroii săi, despre anume gînduri ale lor. Peisajul, natura, aproape că nu se întîlnesc în scrierile lui Galan. Nu pentru că scriitorul nu ar avea o paletă bogată — înclinarea sa către pitorescul vorbirii și al personajelor, în general, contrazice o asemenea părere — ci pentru că Galan e un peisagist care se ignoră. Cîteva, foarte scurte dar sugestive descrieri ale bălții sînt insuficiente într-o carte despre Bărăgan, iar atmosfera specifică a locurilor de pe malul Dunării e puțin evocată cu ajutorul acestui procedeu, cînd autorul ar fi putut să-l utilizeze din plin. Cărțile sale sînt în schimb populate de chipuri de oameni dintre cele mai variate. Scriitorul percepe viața și o reproduce ca artist nu atît cu ajutorul gîndurilor al frămîntărilor sufletești ale eroilor, ca Marin Preda, de pildă, sau prin intermediul naturii ca Mihail Sadoveanu, cît mai ales prin acela al faptei și al vorbeii

rostite. Personajele sale se autocaracterizează prin acțiunile săvîrșite și mai ales prin modul cum se exprimă; despre ele însele, despre alții, despre tot ce le înconjoară. Se poate vorbi de o mare plasticitate a limbajului ale cărui nuanțe scriitorul le intuește cu multă siguranță și precizie.

Nu e posibil să se confunde de pildă felul de a se exprima al lui Miță, responsabilul secției de cadre de la regionala A.F.S.M. Călărași, dovedind mai puțin prostie și mai mult năravul de a umbla după șperț, un fel de „Pristanda moldovean, pripășit la o secție de cadre în regimul socialist, legănînd în brațe un pește primit în dar de la un colonel: „*leafă mică, guri multe, prețuri mari, — ce s-ar face el dacă n-ar fi cite un om „di inimă“ printre „băieții de la ferme...*“ cu modul de a vorbi nu mai puțin pitoresc și stîrnind hazul primarului din Lespezi, un fel de momie mînuită de Erhan și de ceilalți chiaburi din sat; folosirea cu predilecție a diminutivelor („leșoară“, „pogonaș“), neputința de a-și termina frazele, încheindu-le printr-un gest, care lui i se pare semnificativ (țocăie din buze sau ridică un deget în sus) sugerează cu artă ramolismul împletit cu o șiretenie rudimentară a acestui personaj demn de pana lui Caragiale.

Dar autorul nu mînuiește numai satira ascuțită de factură caragialească scoțînd la lumină vicii și năravuri ca în cazul de mai sus. El posedă o mare varietate de mijloace pentru a caracteriza prin limbaj, mergînd pînă la un anume umor, aspru și cald totodată, gilgiitor de umanitate, care imprimă multă culoare și firesc scrisului lui V. Em. Galan. Această calitate, pe care o întîlnim nu numai în vorbirea personajelor dar în însuși comentariul scriitorului, participant neobosit, atent, insuflețit la tot ceea ce povestește, mărește quantumul de robustețe, de optimism al scrisului său, conferindu-i o autenticitate de netăgăduit și înscriind un punct luminos pe harta literaturii noastre contemporane.

AL. PHILIPPIDE

O CARTE DESPRE ARTA TRADUCERII*)

„Les belles infidèles“, frumoasele necredincioase, este porecla care s-a dat, în literatura franceză, traducerilor elegante, sclivisite și trădătoare, din scriitorii elini și latini, făcute în secolul al șaptesprezecelea și în secolul al optsprezecelea și dintre care cea mai vestită este aceea a „Iliadei“ de doamna Dacier, în 1711. Titlul acesta se potrivește numai în chip antitetic cărții lui Georges Mounin, fiindcă ea este tocmai o pledoarie pentru fidelitatea traducerii, fidelitate înțeleasă însă mai mult în ce privește sensul și tonul decât în ce privește suprapunerea exactă a cuvintelor și a expresiilor, suprapunere socotită cu drept cuvânt de către autor ca o pricină de adîncă infidelitate într-o traducere.

Înainte de-a considera acest aspect esențial al chestiunii, autorul răstoarnă argumentele care tind să arate că traducerea este în general o imposibilitate. După ce citează argumente contra traducerii scoase din cartea lui Joachim de Bellay, „Apărarea și ilustrarea limbei franceze“, din Montaigne, din Montesquieu, din Rivarol și din alții, autorul le clasează în patru categorii:

Mai întâi traducerea ar fi imposibilă din cauza însușirilor specifice ale cuvintelor fiecărei limbi. Apoi, traducerea ar fi imposibilă din cauza construcției gramaticale care este deosebită în fiecare limbă; în al treilea rînd, ar veni deosebirea de sonoritate a cuvintelor din două limbi diferite și în

sfîrșit imposibilitatea de-a transpune stilul fiecărui autor în parte.

Mounin, cu exemple bine alese, dovedește că este neîntemeiată „frica fără motiv“ a unor traducători, că „nu vor putea niciodată să reproducă destul de bine expresivitatea cuvintelor străine“. Totul este traductibil, spune Mounin, chiar și numele proprii: „Problema dificilă“, dar nu irezolvabilă, este „să determini, dacă se poate, imaginea verbală care trecea prin capul vorbitorului, la o epocă anumită“. Cred că această determinare este o operație esențială a traducerii în genere și mai cu seamă atunci cînd este vorba de versuri. Traducătorul unui poem ar trebui să caute să reconstituie în mintea lui imaginea, mai mult chiar: operația mentală a poetului original, atunci cînd a scris poemul; lucrul acesta se poate realiza într-o măsură dacă există o afinitate între poetul original și poetul traducător. Germanul are pentru aceasta un cuvînt care exprimă tot: *Einfühlung*, pe care, ca să nu desmințim afirmația, de-abia rostită, că totul este traductibil, l-am exprima în romînește, cu o parafrază, cam așa: proiectarea personalității proprii în altă personalitate și înțelegerea adîncă a aceleia cu ajutorul acestei transpuneri; parafraza e lungă, e drept, dar traducerea lui „Einfühlung“ nu este imposibilă.

„Semantica, conchide Mounin, nu opune traducerii piedici de neînlăturat“. Trecînd la al doilea argument împotriva traducerii, argument scos din nepotrivirea dintre

*) Georges Mounin, *Les belles infidèles*, Ed. des Cahiers du Sud, 1955.

construcțiile gramaticale ale diferitelor limbi, el constată că „din faptul că o categorie intelectuală sau afectivă nu are într-o limbă oarecare o formă, o construcție gramaticală proprie nu trebuie să se tragă concluzia că acea categorie intelectuală sau afectivă lipsește din limba respectivă“. De exemplu, în franceză nu există un mod care să exprime în chip distinct aspectul verbal, adică „o formă verbală care să precizeze cum se desfășoară acțiunea exprimată de verb“. Totuși, franceza poate exprima aspectele verbale, prin locuțiuni. Iată, de exemplu, aspectul iterativ care exprimă o acțiune care se repetă; engleza are o formă pentru acest aspect, *the frequentative form*, construită cu ajutorul auxiliarului *to will*; franceza nu are, totuși aspectul iterativ se poate traduce în franceză printr-o locuțiune; Mounin dă ca exemplu fraza: *Sometimes, Sir Roger will be lengthening out a verse in singing the psalms*, care se poate foarte bine traduce astfel: *Il arrive à Sir Roger, en chantant les psaumes, d'allonger parfois un verset*, exemplu care se potrivește și în limba română unde de asemenea nu există o formă deosebită pentru aspectul verbal. Uneori *Sir Roger mai lungeste câte un verset când cântă psalmii*, așa dar o traducere exactă în ce privește sensul, făcută cu ajutorul unei locuțiuni.

Argumentele împotriva traducerii care sînt scoase din fonetică sînt tot așa de slabe. Faptul că nu există asemănare în ce privește sunetul unui cuvînt dintr-o limbă și sunetul cuvîntului corespunzător din altă limbă să fie o piedică, în poezie mai ales, cînd e vorba de reproducerea tonului? Mounin citează drept contra-argument în această privință un pasaj din Vendryès, *Le langage*: „E absurd să se pretindă că grupul *fl* și ideea de curgere au între ele o legătură necesară; cuvintele *ruisseau, rivière, torrent* (pîrîu, riu, torent) care exprimă ideea de curgere tot așa ca și cuvîntul *fleuve*, fluviu, nu cuprind sunetele în chestiune iar cuvîntul *fleur*, floare, care le cuprinde nu evocă deloc ideea de curgere“. Nu-i nevoie deci să păstrezi sunetele originalului ca să evoci ceea ce a

vrut să evoce acesta ci să alegi din limba în care traduci cuvintele care sugerează prin sonoritatea lor ceea ce sugerează prin sonoritate cuvintele originalului. Așa dar echivalențe afective, adînci, cu mijloace sonore diferite. Poezia nu se poate traduce decît numai așa. În principiu, chiar Stéphane Mallarmé, în a cărui poezie sonoritatea verbală are desigur un rol (secundar însă întotdeauna fiindcă Mallarmé lucrează în esență cu asociații adînci, de sens, nu cu asociații de sonorități verbale) chiar Mallarmé este traductibil. Rainer Maria Rilke a izbutit să traducă „Eventail de Mademoiselle Mallarmé“ în așa fel încît citind textul german ai exact impresia pe care o ai cînd citești originalul francez. Aș mai aminti aici felul în care Stefan George a tradus unele poezii ale lui Baudelaire, schimbînd ritmul în spiritul prozodiei germane, schimbînd chiar și imagini; totuși acele poezii traduse astfel de George dau întocmai impresia pe care o dă originalul.

În sfîrșit, argumentul că o traducere ar fi imposibilă din cauză că particularitățile stilistice ale scriitorilor nu se pot transpune în altă limbă, Mounin îl răstoarnă, simplu și pe bună dreptate, spunînd că, dacă ar fi așa, atunci nici influența literară n-ar mai fi posibilă. Și unele din cele mai adînci influențe exercitate asupra unei literaturi sînt tocmai cele venite din străinătate, de exemplu petrarchismul care în secolul al XVI-lea a invadat poezia lirică franceză și engleză, sau ossianismul, stil cețos, visător și sentimental, sfîrșit de preținsele traduceri din vechea poezie celtică pe care scriitorul scoțian MacPherson le-a publicat în 1760 și care mai tîrziu s-a dovedit că erau, în cea mai mare parte dacă nu chiar în întregime, opera lui MacPherson însuși; această „șolțicărie literară“, cum îi spune Mounin, a avut multă vreme, o influență colosală în poezia Europei. Eu aș adăuga, drept exemplul poate cel mai concludent în această privință, influența lui Byron; această influență a fost nemaiomenit de puternică tocmai în străinătate, în toate literaturile Europei, în

vreme ce în literatura engleză ea aproape că nici n-a existat. Așadar stilul unui scriitor poate fi transpus în altă limbă.

Între „frumoasele necredincioase“ și traducerea cuvînt cu cuvînt este loc pentru o traducere fidelă în ce privește sensul, tonul și stilul. În limitele acestui soi de traducere Mounin stabilește două clase principale și în fiecare din aceste clase cite trei subdiviziuni. O clasă ar forma-o traducere „al căror text, fără nici o ciudățenie de limbă are aerul că a fost scris de-a dreptul în franceză“. A doua clasă ar fi alcătuită din acele traduceri care „deși impecabil franceze, nu ne fac nici o clipă să uităm culoarea limbii în care a fost scris textul original, culoarea epocii acestui text și a culturii în mijlocul căreia a apărut“.

Fără a intra în subdiviziunile acestor clase, subdiviziuni bazate numai pe minime deosebiri, voi alege din cartea lui Mounin câteva exemple concludente, la care voi adăuga și eu câteva, fiindcă, deși limitată la traduceri în franceză, lucrarea aceasta, după cum s-a și văzut deja, are, prin analogiile și comparațiile pe care le stîrnește precum și prin constatările ei de principiu, o valoare de aplicație generală.

Mounin observă că traduceri, mai ales cele de poezie, poartă pecetea stilului epocii în care sînt făcute. Citează pentru a-și sprijini afirmația câteva traduceri franceze din „Divina Commedia“, dintre care una din sec. XVIII, în stilul lui Voltaire iar alta de pe la 1840, în stil sentimental romantic. S-ar părea că azi, după ce, mai ales de la Leconte de Lisle încoace (de pe la 1870) traducătorii francezi sînt preocupați să restituie „istoricitatea operei“, această pecete pusă de stilul epocii traducătorului s-ar întipări mai slab. Dar, asta, cred eu, nu trebuie luat în chip absolut. Nu putem ști deloc cum vor privi cititorii viitorului traduceri de astăzi și dacă nu cumva vor găsi în ele întipărit vreun stil al epocii actuale pe care cei care lucrează chiar în mijlocul lui nu-l pot bine desluși din lipsă de perspectivă. Este totuși probabil că sfortarea

de restituire sau de păstrare a istoricității, de care vorbește Mounin, ferește într-o bună măsură pe traducătorul actual de acest păcat.

De altfel asta nu are importanță decît atunci cînd e vorba de traducerea unor opere din epoci trecute; traducerea operelor contemporane sau aproape contemporane desigur că poartă pecetea stilului epocii în care sînt făcute. Grija prea mare acordată istoricității duce însă la un păcat contrar. Mounin citează, în acest sens, câteva exemple de traduceri arhaizante, făcute în zilele noastre, între altele aceea a lui Emile Legouis din Edmund Spenser, poet englez de la sfîrșitul veacului al șaisprezecelea, traducere făcută în franceza lui Agrippa d'Aubigné, poet francez contemporan cu Spenser. Mounin consideră acest soi de traducere doar ca o ciudățenie și nu-i recomandă exemplul. Are și nu are dreptate. Cetitorul francez obișnuit de astăzi desigur că întîmpină greutăți în fața unei traduceri arhaizante, pe care trebuie s-o citească cu glosar. Dar nu întîmpină oare aceleași dificultăți cetindu-l pe Agrippa d'Aubigné? Spenser, tradus în franceza curentă a secolului al douăzecilea este exact cum ar fi Ronsard modernizat. Gîndiți-vă la Grigore Ureche transpus în limba de astăzi. S-ar mai înțelege asta cînd ar fi vorba de exemplul de o operă literară contemporană cu *La Chanson de Roland*; limba secolului al doisprezecelea e într-adevăr greu de înțeles pentru cititorul zilelor noastre care nu are o pregătire specială în această privință. Limba secolului al șaisprezecelea francez, cu ajutorul unui glosar, este însă accesibilă. Desigur că procedeul acesta arhaizant nu este de întrebuițat decît cu măsură. Un poet savant cum este Rudolf Borchardt a putut traduce *Vita nuova* a lui Dante în germană de pe la 1300 contemporană cu Dante. Efectul este strașnic. Dar asemenea lucrări în care arta și știința se îmbină armonios mînuite de un talent puternic sînt rare și nu la îndemîna oricui. Procedeul acesta al traduceri arhaizante a fost de curînd întrebuițat și la noi, în

traducerea lui François Villon, făcută de Dan Botta. Aici însă, cu toată știința și cu toată arta, traducătorul s-a lovit de greutăți speciale literaturii noastre. El n-a putut găsi o limbă literară românească contemporană cu Villon. Doar nu era să se apuce să traducă pe Villon în limba Codicelui Voroneșan! Și atunci a cules cuvinte și expresii din toată epoca veche a literaturii noastre precum, de altfel, și din limba de astăzi. Rezultatul a fost lipsa de unitate în ce privește stilul traducerii. Alceva este atunci când se folosesc cuvinte regionale cum se întâmplă (nu prea des, deci cu măsură) în traducerea *Iliadei* și a *Odiseiei* făcută de George Murnu; procedeul acesta nu împiedică unitatea stilului. Mounin vorbește și el, pe larg, de această unitate de stil absolut necesară și discută, servindu-se de exemple din traducerea în proză a *Iliadei* făcută de Paul Mazon, ceea ce el numește „problema disparatelor“, adică tocmai întrebuințarea de termeni, expresii și înțelesuri luate din diferite epoci ale limbii, ceea ce face că traducerea lui Mazon are când tonul lui Amyot (secolul al șaisprezecelea) când tonul tragediilor lui Racine, când tonul lui Chateaubriand, când tonul limbii curente de astăzi.

Exemplele de mai sus, afară de ultimul, acela cu „disparatele“, se strâng toate în rubrica traducerilor care se citesc ca și cum ar fi opere originale. Mounin, după cum am văzut, mai stabilește o rubrică, aceea a traducerilor care își propun să respecte spiritul limbii din care se traduce. Un exemplu în această privință este felul cum a tradus Mallarmé poeziile lui Edgar Poe. „*Traducerea lui Mallarmé*“, spune Mounin, *vrea să dea impresia sin-*

taxei engleze în franțuzește cu ajutorul unui mic număr de construcții proprii englezei sau apropiate de engleză: locul adverbului înaintea verbului, adjectivul todeauna înaintea substantivului, întrebuințarea formei pasive acolo unde franceza cere forma activă“. Mounin observă că se ajunge astfel la un *ton-traducere*, ton care, la un moment dat, „*influențase chiar poezia scrisă direct în franceză*“, acum vreo douăzeci-treizeci de ani. Exemplul lui Mallarmé este cu totul de neimitat. De altfel, traducerea lui din Poe, nu numai că nu dă poezia lui Poe dar pe alocurea nu dă nici chiar sensul literal, fiind uneori obscură față de original, tocmai din cauză că traducătorul construiește englezește în franceză.

După cum se vede, Mounin își ia exemplele numai din capodoperele literaturii și în deosebi din marea poezie. Desigur, că aici greutățile traducătorului sînt mai mari și tot așa și pretențiile cetitorului. Când e vorba de literatură curentă, mai ușoară în ce privește mijloacele de expresie, fluenta și limpezimea, corectitudinea și limba curată sînt calități suficiente. Marea poezie însă nu este întotdeauna ușoară, fluentă și limpede ca apa și nici nu se citește ca apa. Dacă știința se face și se pricepe cu osteneală, arta și ea se face și se pricepe cu osteneală. Așa dar acest lucru e adevărat și când e vorba de artist și când e vorba de contemplatorul operei. Cu privire la acesta din urmă imaginea lui Rabelais cu câinele care pînă să ajungă la măduva gustoasă a ciolanului își roade puținel dinții este, cred, potrivită. Arta traducerii se supune și ea, în drumul spre perfecțiune, principiului osteneții creatoare.

DESPRE CE AM DORI MAI MULT SĂ CITIM

Critica literară reproșează uneori pe drept scriitorilor noștri că nu se dovedesc buni cunoscători ai sufletului omenesc, dar se mulțumește de obicei cu simpla constatare, deși ar fi extrem de important să se scoată la iveală cauzele. Eu însumi aș putea trage de aici unele învățăminte și cu atât mai mult cei mai tineri. Dar ia să vedem, de unde și în ce fel ne completăm noi cunoștințele despre om și în ce măsură sînt ele oare actuale? Reușește oare scriitorul vreunui roman istoric să ne dezvăluie ceva nou despre viața psihică, conștiința și sentimentele omului epocii respective? În sfîrșit, în privința omului perioadei noastre de tranziție, îi cunoaștem noi oare destul de adînc trăsăturile specifice, caracteristice numai lui, care-l deosebesc de omul perioadelor sau etapelor precedente de dezvoltare? Sînt „aceleași veșnice probleme omenești” — auzim răspunsul aruncat cu ușurință. Se spune că oamenii au iubit și au urît în toate orînduirile sociale, s-au pizmuit sau au sărit în-tr-ajutor unul altuia, s-au înflăcărat de bucurie și s-au înegurat la față de tristețe, au devenit eroi sau lași, s-au purtat cu tandrețe sau cu grosolănie, etc. Astea toate sînt adevărate și probabil așa o să fie și în viitor. Romeo și Julieta însă, cu greu ar avea motivul, în epoca noastră socialistă, să se incurce într-un conflict amoros de așa natură încît să trebuiască să-și jertfească pînă și viața pentru a putea să-și

aparțină unul altuia. Cărui părinte de la noi i-ar trece prin minte să se împotrivească mergînd pînă la moarte, însoțirii a doi tineri? Tinerii noștri sînt în mare măsură eliberați de păreri preconcepute, și-i ajută în această direcție întreaga orînduire socială. Epoca noastră e pusă acum la încercare de cu totul alte conflicte.

Să ne gîndim numai ce rol imens putea avea în evul mediu, în conștiința eroului mergînd pînă la jertfa de sine, credința potrivit căreia după o moarte eroică te așteaptă veșnica mîntuire în împărăția cerurilor. Eroul epocii noastre, cînd își dă viața pentru o cauză mare, ar considera ridicol și stupid să conteze pe împărăția cerurilor, dar în schimb pune preț pe stîmă cu care-l va răsplăti poporul său. Sinuciderea lui Romeo și a Julietei provoacă și azi omului bigot o impresie adîncă deoarece potrivit canoanelor religioase, sinuciderea e cel mai mare dintre păcate, care atrage după sine pierderea mîntuirii veșnice, pe-deapsă fiind eterna ispășire. Asupra noastră însă, a renegaților lămuriți, această latură a tragediei lui Romeo și a Julietei nu mai exercită nici un fel de înfriurire sentimentală.

Cu alte cuvinte, se petrec azi transformări atît de adînci, încît anulează factori vechi care provocau reacții hotărîtoare în lumea ideilor și sentimentelor, scoțînd în același timp altele noi la iveală. Noi, scriitorii, putem fi rapsozii acestor transformări și, în multe privințe, ne-am și dove-

dit a fi. Am obținut succese importante în oglindirea transformărilor ce se petrec în conștiința și sufletul omului care eliberat de jugul dictaturii fasciste și al războiului anti-sovietic, a pășit pe calea socialismului. Dar ce se întâmplă cu omul care a început să construiască socialismul și să se „integreze” în el? Aceasta e o muncă de durată, obositoare, ce pretinde multă răbdare și pricepere. Ei bine, ce se petrece oare în acest timp în sufletele oamenilor? Și cu cât succes poate înfățișa scriitorul aceste lucruri? Cu tot atita succes, cu cită pasiune participă și el la eforturile construirii și „integrării” în socialism. Cu alte cuvinte, atunci cînd scriitorii dau eroilor lor înfățișarea artistică, nu cumva îi înzestrează cu trăsături sufletești și de caracter asemănătoare propriei lor economii sufletești sau a celor din imediata lor apropiere? Și, în măsura în care ne întîlnim cu o structură sufletească sărăcăcioasă sau schematică, asta nu dovedește cumva sărăcia de sentiment a însuși scriitorului, necunoașterea atît a caracterului său propriu, cît și al celor ce-l înconjoară? Și din moment ce noi cerem mereu socoteală despre comportarea, descrierea sufletească și bogăția de sentimente a omului unei anumite epoci istorice concrete — în cazul obținerii unui răspuns nesatisfăcător nu înseamnă oare aceasta că scriitorul respectiv zace de fapt doar la periferia epocii sale? În acest caz nici nu e de mirare că nu posedă acele pasionante trăiri de conștiință și de sentimente numai în aparență subiective, dar pe care le-ar putea transmite cu forță de generalizare artistică necesară caracterizării epocii și tuturor figurilor omenești pe care înțelege să le însuflească printr-unul sau altul dintre mijloacele literaturii.

*

Oriunde ne-am rătăci în această țară — prin marile uzine sau noile întreprinderi industriale, prin fabrici, universități sau

institute de cercetări științifice — ne-am întîlni la fiecare pas cu mulțimea de bărbați și femei, în a căror viață s-au petrecut mari transformări în acești ultimi treisprezece ani. E un lucru neobișnuit și profund semnificativ, cînd te gîndești ce mase de oameni (două milioane) a putut vărsa satul spre orașele vechi și noi!

Și toată această masă de oameni scrie și citește astăzi, se mîndrește cu haine orășenești, se îmbulzește la casele de bilete ale cinematografelelor, asaltează tramvaiele și autobuzele noastre, trenurile, conduce tractoare, scurge furnale, strunjește, merge cu bicicleta și își roșește buzele, scrie prin birouri, se fălește cu uniforma de milițian, servește prin magazine și face cumpărături, te face să te îngrămădești în propria ta locuință sau se înghesuie în noile blocuri și locuințe și, pe unde se poate, înconjoară casele cu grădini de zarzavaturi și vai, uneori chiar cu cocini de porci.

Aceasta este imaginea superficială, din afară, a schimbărilor petrecute în viața noilor orășeni, a salturilor prin care s-a ridicat nivelul lor de trai. Dar ce schimbare de conștiință și de sentimente s-a săvîrșit în fiecare dintre oamenii acestei mase de două milioane! Cîți dintre scriitori și critici, n-au încercat să răspundă la această problemă prin romane, studii, poeme epice sau lirice? Și ne putem oare mulțumi cu răspunsurile lor de pînă acum? Desigur că nu. E o problemă deosebit de emoționantă și poate că perioada noastră de tranziție nici nu cunoaște o alta mai emoționantă și mai interesantă decît aceasta. Dar cum s-o abordăm ca să putem reda tot ceea ce se petrece în lumea sufletească, în comportarea și în obiceiurile acestor mase de milioane de oameni atît de schimbați? Și cum se transformă această masă de oameni de la țară — ce s-ar putea numi primitivă în comparație cu tehnica dezvoltată și înalta cultură a orașului — într-o populație orășenească de înaltă structură socialistă?

Ii observ mereu și mărturisesc că îmi produc multe griji. Incerc să mă substituî vieții lor sufletești, bucuriilor și necazu-

rilor lor zilnice și n-aș putea spune că pentru mine e cu totul necunoscută lumea lor. Satul a revărsat și în trecut un mare surplus omenesc spre orașe. Eu însumi sint prima generație de orașan a familiei mele de țărani săraci răătăciți la oraș. La început doar la părinții mei, iar mai târziu, ca muncitor, urmărind evoluția soției mele, a fraților și părinților ei — am putut observa cum năpîrlesc ei din modul lor de viață și felul lor de a gîndi țărănește și se transformă în muncitori de oraș, în revoluționari conștiinți. Mai târziu, în câteva povestiri și romane, am scris și eu despre acest proces de dezvoltare. Chiar prin mine însumi am parcurs acest drum de la diminuarea influenței reminiscențelor țărănești pînă la muncitorul revoltat, iar mai apoi pînă la formarea lumii de idei și de sentimente a omului ce se dezvoltă pentru a deveni un intelectual comunist. Din această sursă m-am și inspirat de-altfel pentru înfățișarea acelor personaje din scrierile mele în care se oglindeau asemenea transformări. Dar cunoștințele acestea provenite din trecut, dinainte de eliberare concordă ele oare întru totul cu lumea de idei și sentimente a oamenilor care se ridică azi din rîndul țărănimii în cel al muncitorilor și intelectualiilor? Doar în parte. La mine și la unii din membrii familiei mele transformarea conștiinței s-a petrecut încă dinainte de 23 August. Acest proces n-a fost decît lărgit, completat, de eliberarea fizică. Dar la masele largi, în deosebi la milioanele de țărani atrași după 23 August spre oraș, transformarea se petrece în sens invers. Ei merg de la eliberarea fizică spre eliberarea conștiinței. Și acest fapt determină anumite înclinații sentimentale și o anumită comportare cu totul deosebită de cele ale săteanului ajuns pe vremuri la oraș. Acela, dacă era sărac, venea ca un oropsit la oraș, unde se proletariza de tot. Era un soi de om precaut, ba chiar supus la început. Pe el satul îl izgonise și trebuia să facă totul pentru ca orașul să-l primească. S-a dovedit a fi modest, acomodîndu-se și mulțumindu-se cu puțin.

Nu acelaș lucru se întîmplă însă și cu sutele de mii de oameni care au venit la oraș în ultimul deceniu. Ei au venit ca oameni liberi, cu noțiunea libertății înțeleasă în mod voluntar. Nu erau modești, căci au fost promovați doar la rangul de stăpîni ai țării. Muncitorii sau funcționarii, obișnuiți ca vechi orașeni cu ordinea și disciplina fabricilor și birourilor, a străzilor și instituțiilor, cu cultura, curățenia și felul de a fi al orașului, au considerat nu odată comportarea acestora ca fiind provocatoare, nesimțită, chiar brutală, sau, lacomă și egoistă. Căci noul nostru orașan îi dă la o parte din tramvaie la urcare sau se culcă printre răsadurile de flori ale parcurilor și aruncă hîrțile pe stradă, nu curăță bucătăria sau sucește gîtul robinetului în baia comună, pretinde să fie salutat el cel dintîi și obișnuiește să întîrzie de la serviciu, iar în căminele de studenți pune mîna fără să ceară voie pe ciorapii curați ai colegului de cameră, în timp ce pe ai săi proprii îi aruncă necîrpiți și nespălați sub pernă.

E ușor să afirmi despre acești noi orașeni că coboară la nivelul lor propriu, cultura, morala sau regulile de comportare, dinainte formate, ale orașului. Aceasta să fie oare tendința de evoluție a socialismului? Da de unde. Odinioară și strămoșii noștri au început să trăiască la fel de neciopliți. Dar nici oamenii de astăzi nu se vor opri pe această treaptă a dezvoltării. Trebuie să trecem prin această etapă de dezvoltare, fie că ne place sau nu. Nimeni nu poate învîța poporul, care a luat puterea în mîinile sale, arta domniei și a purtărilor evoluat — cultura și morala libertății socialiste trebuind a fi formate de-abia de-acum încolo.

Acest proces a și început, cu toate că aparențele exterioare îl contrazic încă în multe privințe. O asemenea contradicție e și în felul în care cei rămași în urmă dintre oamenii educați în spiritul individualismului țărănesc sau burghez, văd rolul poporului de stăpîn al țării. Această concepție se deformează în conștiința celor veniți de la țară, ei ajungînd să se comporte conform

principiului: pe ceea ce poți pune mâna, ia-l în stăpînire și păstrează-l. Nu-mi pot imagina ceva mai captivant decît acest proces de transformare al unei asemenea conștiințe și al unui astfel de mod de a se comporta. Și oare cum ar putea fi acel proces care începe să contureze roadele afective și morale ale noilor relații față de muncă? Oamenii noștri de la țară, în majoritatea lor covârșitoare, nu lucrează cu o totală dăruire de cît o treime din an; celelalte două, le petrec fie trebăluind în jurul casei, fie rămînînd aproape cu totul inactivi (lunile de iarnă). Gospodăria lor individuală, bazată aproape întotdeauna pe agricultură extensivă, nu-i poate da de lucru tot anul. Mai ales atunci cînd familia e numeroasă. De aceea trimite surplusul de forțe de muncă spre oraș, în industrie și comerț. Ce urmări va avea schimbarea mediului asupra acestui om, căci pînă atunci și-a petrecut viața doar într-un sat defundat, pe cîmp, în pădure, în lumea plantelor și a animalelor, cu nesfîrșite rătăcirii pe la tîrguri. În deșul de piatră al marilor orașe, între zidurile negre de funingine ale fabricilor sau în înghesuiala birourilor neîncăpătoare și a băncilor de școală, în munca aceasta ce nu se întrerupe tot anul — fără îndoială că la început se simte ca un prizonier. Disciplina o poate considera ca o obligație, ordinea ca fiind penibilă. Ne putem mira, deci, dacă vrea să scape de toate acestea ori de cîte ori e cu putință? În timpul orelor de lucru umblă de colo pînă colo, și dacă e posibil, se face nevăzut. Deoarece la el acasă, în sat, timpul nu are o valoare prea mare, întîrzie aici de la muncă. Dacă i se atrage atenția, nu înțelege de ce se face atîta tărăboi. Nu odată am auzit despre un om că la o critică făcută „în public“ a răspuns cu briceagul sau pur și simplu s-a asociat cu alții de felul lui și seara, în colțul străzii întunecoase, și-a altoit sdravăn maistrul. Altădată să nu mai îndrăznească să-l vorbească „de rău“, de față cu „ațiția“ oameni.

Dar nici mâna nu-i e făcută să umble cu mașinile. Coadă sapei și a coasei, precum și coarnele plugului, l-au obișnuit cu munca

fizică. Desigur însă că mașina sau instrumentele și uneltele delicate sînt adeseori distruse de mîinile lui. Deși învață repede teoria modului de funcționare, contactul cu tehnica dezvoltată este îngreuiat de faptul că nu are o experiență dezvoltată și este lipsit și de înclinație. Nu are — după cum spun muncitorii specialiști mai vîrstnici — ceea ce mecanicul iscusit suge odată cu laptele de la mamă.

Și totuși, un proces de mișcare neobservat, încet, ia ființă în organele de simț ale omului obișnuit cu tehnica primitivă de la țară. Rînd pe rînd începe să priceapă pînă și cele mai sensibile tresăriri ale uneltelor, mașinilor și aparatelor. Și, treptat, începe să le stăpînească.

Pe măsură ce se obișnuiește și-si însușește o tehnică avansată, se petrece și o schimbare de altă natură. În timp ce mâna și întreg sistemul nervos se adaptează noilor cerințe tehnice — experiența, educația politică și influența generală a vieții de oraș, determină o modificare și în lumea de sentimente a acestui om. Bucuria sau furia încep să-i fie declanșate de cu totul alți excitanți decît înainte. Conținutul bucuriilor și necazurilor sale vechi începe să i se pară din ce în ce mai copilăros și mai ridicol. Sfera lui de interese se lărgeste, începe să judece oamenii după alte criterii, se apropie de ei cu mai mult tact. Incepe să sosească la serviciu mai punctual și cu mai multă plăcere și nu mai intenționează să-și atace maistrul cu briceagul, în loc de a-și face autocritica. Și nu recepționează doar influența mediului, ci începe să acționeze el însuși asupra lui, asupra celor mai tineri și mai turbulenți decît el, asupra celor care înțeleg în mod anarhic libertatea socialistă. De-acum încolo disciplinează și admonestează el însuși, căci la acest om se poate găsi un început de experiență acumulată și gata de a fi transmisă.

Toate acestea sînt probleme actuale — psihologice sau economice, tehnice sau politice, cum vrem să le luăm, pe care dacă critica nu le propune scriitorilor noștri, înseamnă că n-a făcut nimic în vede-

rea ridicării la un mai înalt nivel ideologic și artistic a literaturii realist-socialiste cu adevărat moderne. Și nici nu e prea mare pretenția, dacă ne gândim că cercetările lui Marx și Engels, în privința rolului muncii și al graiului vorbit în procesul de transformare a omului într-un adevărat om, nu constituie deloc o chestiune încheiată. Și în deosebi nu într-o țară socialistă unde n-a trecut multă vreme de cind se ara încă cu plugul de lemn. Pe acești țărani rămași în urmă și care reprezintă majoritatea covârșitoare a țării noastre — noi dorim să-i transformăm în oameni superiori. Și vom reuși.

Schema teoretică a acestui proces de transformare, o am gata creionată. Mă îngrijorează însă mult felul cum voi reuși să-i creiez și un cadru artistic. Deccamdată însă nu știu ce să mă fac cu o altă constatare aflată în directă legătură cu cele de pînă acum. Sînt foarte dese la noi căsătoriile contractate în pripă și urmate de divorț. În trecut era un fenomen mai rar, azi pare însă a fi un fenomen general. Care să fie cauza, e oare un fenomen trecător sau pe cale de a se definitiva? Cu aceste întrebări ne-au asaltat de mai multe ori cititoarele noastre. Prin intermediul meu au transmis scriitorilor dorința lor de a se scrie odată astfel de romane în care să se arate cheia bunei căsnicii, de succes, adică a dragostei mari, pînă la moarte. Ce-ar trebui să răspundă scriitorul, la această problemă, prin romanele sale? Să îngădim căsătoriile, sau divorțurile? Ar fi zadarnic însă, din moment ce dragostea se stinge atît de repede și tot atît de repede se aprinde alta nouă. Să fi devenit oare oamenii mai puțini pretențioși în această privință? Pe baza observațiilor mele înclin spre o părere contrarie. Deoarece s-au dărîmat stavilele care în trecut îngreunau atît de mult căsătoria și în deosebi divorțul, tinerii noștri interpretează această nouă libertate cu prea multă ușurință. Îi stăpînesc pornirile senzuale. În alegerea perechii potrivite un rol prea mic îi revine inimii și cu atît mai puțin rațiunii. Ochii frumoși,

sîinii arcuiți, părul bine pieptănat și pantalonii bine călcați, contează mult mai mult pentru cea mai mare parte dintre ei decît trăsăturile de caracter și alte calități asemănătoare, care se pot măsura doar prin atitudinea față de muncă, prin relațiile cu cei din jur, prin gradul de cultură și opiniile despre lume. Desigur că, de la individ la individ, pot conlucra și alte motive în alegerea sau părăsirea perechii respective. Sînt și cauze sociale valabile pentru toți. Așa e, de pildă, lipsa de educație sentimentală. Nu e neglijabil nici rolul părinților care în ziua de azi nu-i învață totdeauna suficient de copii că omul însurat nu trăiește numai din sărut, ci și dintr-o bună gospodărire, cu grija și economie, fără de care nu rareori pînă și cea mai înflăcărată dragoste se preface în cenușă. Apoi, lui Romeo și Julietei viața de azi nu le-o amărăsc numai părinții ce se ceartă, ci și aglomerația ce se constată în locuințe, adică șefii oficiilor de închiriere. Și nici aceștia n-o fac din cauza unor idei răuvoitoare, preconcepute, ci fiindcă sînt mai puține apartamente decît numărul de perechi care vor să se însoare. În acest caz însă lui Romeo și Julietei, spre deosebire de predecesorii lor de viță nobilă, nu le revine rolul de a se sinucide în cavoul familial, unul pentru altul, ci să se arunce în viltoarea muncii de construire a țării și să-si asigure astfel împrumutul de stat pentru construirea unei case familiale sau a unui apartament din blocurile de locuințe.

Mă ispitește mult gîndul de a scrie un roman cu un asemenea subiect. Dar n-aș socoti nedemn de mine — în vederea trezirii simțului de răspundere al tinerilor noștri — nici să scriu cît de nenorociți ajung acei copii lăsați pradă unei soarte vitrege din cauza divorțurilor rapide ce urmează căsătoriilor pripite ale părinților lor. Dragostea părintească nu poate fi înlocuită nici de înjositoarea pensie alimentară, trîntită acolo, din obligație, nici de îngrijirea oricît de plină de suflet a statului.

Toate aceste lucruri sînt însoțite de apariția noilor fenomene psihice, caracteristice

perioadei noastre de tranziție. Am încercat noi oare, ingineri ai sufletului omenesc, să aprofundăm aceste fenomene? Am văzut noi măcar unde ni se oferă ele spre a fi dezvoltate și explicate? Și în ce măsură sint preocupate masele noastre tocmai de aceste probleme?

Și asta încă nu e totul.

De zece ani mă preocupă lupta pe care, generația de intelectuali mai vîrstnici, o dă pentru propria ei reeducare. De sub piramida cunoștințelor ei obiective, în 1948 a fugit definitiv baza filosofică idealistă. Ca și cum ar trebui să se strecoare pe sub un curcubeu, așa luptă ea ca să-și însușească filosofia și metodele filosofiei marxist-leniniste. Cu capul cărunt, a trebuit să se așeze din nou în băncile strîmte ale cursurilor, unde, din 1948 încoace, mereu i se face sau i se completează reeducarea. Aproape totul trebuia să fie luat de la început. Și pe deasupra, odată cu Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, a ieșit la iveală și faptul că printre cunoștințele ei marxiste de estetică și explicația istoriei, s-au strecurat vulgarizări grosolane și greșeli dogmatice. Și deoarece cunoștințele și convingerile intelectualului de formație veche în ceea ce privește materialismul dialectic și istoric nu sint atît de bine înrădăcinate ca el să poată deosebi în mod sigur neghina dogmatismului de grîul curat al marxismului — mintea lui e torturată de îndoieli: poate că „se descoperă că și restul nu-i decît neghină“ sau „cine garantează că nu va mai fi reînviat cultul personalității în vreo altă formă și nu va desfigura din nou lucrurile?“ Nu e deloc întîmplător că dușmanii lumii socialiste își îndreaptă atacurile lor furibunde tocmai împotriva intelectualilor. Cum rezistă însă intelectualul nostru și cum luptă el împotriva lor? Cred că nici nu se poate ivi o luptă interioară mai dramatică și o victorie mai frumoasă și mai meritată, de cît aceia pe care intelectualii noștri vechi și noi o poartă de treisprezece ani, zi de zi.

Cît despre scriitorii și oamenii noștri de artă, sint de părere că această ciocnire de

idei și sentimente le este cea mai apropiată. De ce totuși primim tocmai despre această problemă rapoarte artistice atît de rare și de laconice în literatură și în arta noastră? Mă miră în mod sincer cînd în cercuri de scriitori aud păreri după care în literatura și arta noastră trebuie să le asigurăm și acelor „veșnice probleme omenesti“, cum e moartea, un loc de manifestare. Păi cine neagă că oamenii n-o să moară pînă și în comunism? Dar cît de departe sintem noi de asta! Deocamdată ne dă ghies viața, grăbindu-ne și spunîndu-ne: haideți cît mai repede și cît mai bine cu socialismul! Mărturisesc că asta mă interesează mult mai mult decît moartea. Eu aș vrea mai degrabă să răspund la acea teorie pe care, în nu știu ce sat din Ardeal, o desfășura un țaran mijlocăș în fața unui activist de partid venit în muncă de agitație. El a început prin a întreba cîți președinți poate avea o gospodărie colectivă. După răspunsul consternat al activistului, a continuat cam așa:

— Vezi, aici e buba, că e doar unul singur. De asta nu ne grăbim noi să intrăm. Fiindcă noi ne-am simți bine în colectivă, dacă am fi și noi ca președintele.

— Păi bine, frate, poți avea un venit și mai mare, dacă lucrezi cu tragere de inimă. Productivitatea gospodăriei crește din an în an.

— Crezi că pe mine mă mulțamește doar creșterea productivității?

— Odată cu ea, vin și banii, frumușel de tot.

— Nici banul nu e totul. Fiindcă în gospodăria mea eu n-am doar bani și cereale. Cel mai mare cîștig stă acolo că sint chiar eu președintele. Eu fac planul de cultură, eu cresc animalele de povară și vitele de lapte. Iar pămîntul tot eu îl lucrez, și dacă am chef, îmi repar și plugul, vîruiesc și casa, și la tîrg tot eu mă duc ca să vînd sau să cumpăr. Cu alte cuvinte, treaba noastră e făcută pentru un om întreg, pentru un adevărat gospodar, pe cînd la voi m-ar băga într-o brigadă și m-ar pune tot timpul numai la cosit sau la săpat. Puteți să-mi dați o treabă ca pentru un om în-

treg? Dacă da, întru pe loc, dacă nu, aștept pînă o să puteți.

Cîte asemenea probleme pune satul acesta care se transformă încet, greoi, dar totuși sigur, pe tot întinsul țării noastre? Ce răspuns au dat organele de resort, în regiunile Constanța și Galați, acolo unde aproape toți țărani au trecut de partea întovărășirilor agricole și a gospodăriilor colective? Și ce fac ele pentru ca și regiunea Timișoara să fie în progres? De ce nu sosesc noi și noi rapoarte literare despre ceea ce se petrece în conștiința și comportarea, în morala și obiceiurile acestei populații a satelor aflată în progres? Cum arată bucuriile și necazurile omului de azi și, dacă vreți, cum înfruntă el moartea, cu toate că sorocul ei a fost împins nițel mai departe? Cum lucrează partidul acolo, ca să poată recolta astfel de succese? Cine și ce fel de oameni sînt activiștii aceia de partid care revoluționează cu succes satul și de ce oare acelaș proces se petrece atît de încet în anumite regiuni codășe?

Iată cîte fenomene se cer desvăluite.

Gîndindu-ne apoi și la faptul că noua noastră generație de scriitori și poeți sînt în primul rînd absolvenți ai facultății de filologie și istorie a literaturii — n-ar trebui oare să se predea la aceste catedre mult mai temeinic psihologia, în locul cursului de un singur semestru de pînă acum? În sfîrșit, n-ar trebui și criticii noștri să-și mai perfecționeze metoda, încercînd să compare noile opere literare mai puțin cu cele create înainte și mult mai mult cu viața și chiar cu noile rezultate ale

științei? Deoarece viața noastră, care se clădește pe noile baze socialiste, pune cu totul altfel acele „veșnice probleme omenesti“ decît în orînduirile bazate pe exploatare și asuprire — n-ar trebui oare ca înșăși criticii noștri să intre în rîndul descoperitorilor și să-și facă pe scriitorii și artiștii cu ochii ceva mai puțin buni, să observe ceea ce nu pot descoperi ei înșiși? Și, desigur, n-ar strica să le vină într-ajutor nici sociologii, pedagogii și savanții care cercetează noile fenomene psihologice ale vieții și-n general, toți aceia care se ocupă cu munca de educare a poporului.

E o sarcină imensă urmărirea acestui proces de formare a noii conștiințe sociale, desvăluirea și oglindirea lui științifică sau artistică, precum și determinarea înriuririi pe care o poate produce asupra mersului înainte al întregii societăți. Toate forțele sociale trebuie să conlucreze în vederea acestui lucru. Și-afară de aceasta, nu trebuie să uităm nici o clipă că alături de masele care de-abia se descotorosesc de analfabetism și semianalfabetism, pătura celor cu gustul rafinat e în minoritate și ceea ce acestora li se poate părea depășit, în masele largi poate fi încă necunoscut sau greu accesibil.

Nu putem repeta niciodată destul de des, faptul că poporul nostru de-abia acum își ia în stăpînire patria sub toate aspectele ei. Fiecare pas pe care-l face spre părăsirea vîieții lui exploatare, asuprite și inculte de odinioară, acționează asupra lui cu noutatea surprizei și a descoperirii.

PUNCTE DE REPER

PETRU MANOLIU

D. ERNEST VAN DEN HAAG ȘI „CULTURA POPULARĂ AMERICANĂ“

Homo sum : humani nihil a me alienum puto.
(Sînt om : nimic din ce este omenesc nu mi-e străin)

Terentiu : omul care se pedepsește pe sine, I, 1, 25.

Domnul Ernest Van Den Haag publică în revista „Diogenes“ (nr. 17, ed. „Gallimard“, 1957, p. p. 63-87) niște „Note asupra culturii populare americane“. Faptul n-ar avea nici o importanță și ar trece neobservat, dacă aceste note s-ar mulțumi să fie numai niște meditații de uz strict intim sau redacțional. Dar d. Ernest Van Den Haag nu este numai un Narcis mediativ. D-sa ne oferă, nesancționat, în notele sale, și un tablou al poporului american. Ne descrie cu amănunte ce este, cum trăiește, ce simte și cum gîndește poporul american. În prealabil, însă, se observă un fapt foarte semnificativ. Ca și Diogene, născut la Sinope și apatrid la Atena, d. Ernest Van Den Haag este, după cum îl arată numele, de origină olandeză și, probabil, cetățean american. Nu știm cît mai este de olandez. Constatăm doar că, toți apatrizii și exilații din occident sau din extremul occident au un consens : acela de-a insulta neamul din care fac parte sau în mijlocul cărora trăiesc. Iar editura „Gallimard“ s-a specializat în a le da adăpost. Fiindcă, după cum neamul românesc nu este acela pe care l-a batjocorit Emil Cioran, nici poporul american nu este, nu poate fi, așa cum ni-l prezintă d. Ernest Van Den Haag din New-York, în „Note asupra culturii populare americane“.

Ce este, după d. Ernest Van Den Haag, cultura populară americană ? „Impotriva

oricărui alt tip de cultură, ne spune d-sa, cultura populară, — gen complet dezvoltat, care caracterizează o formă de gîndire, de sensibilitate, de credință și de acțiune bine determinată, — a ajuns, mulțumită muncii în serie, o posibilitate și, pînă la urmă, o trebuință. Nu poți înțelege cultura populară, dacă nu cunoști bine de tot exigențele și urmările industrializării“ (p. 63) ; și, în continuare, ni se precizează : „cultura populară este un derivat al industrializării“ (p. 63).

Noi știm, pînă acum, că o cultură populară sau nu, este totalitatea valorilor materiale și spirituale create de anumite clase sau grupuri sociale la un moment dat sau de-a lungul istoriei. Creatorul culturii, credem noi, este omul aflat pe o anumită treaptă a dezvoltării raporturilor sociale : căci definirea oricărei culturi nu poate să nu plece de la conținutul ei de clasă, după cum reiese clar din chiar textele d-lui Ernest Van Den Haag.

Noi mai știm de asemenea că mașinismul și specializarea s-au dezvoltat în ultimele două secole atît în Europa cît și în America. Dar, ne spune d. Van Den Haag, evoluția aceasta a atins punctul maxim numai în America, unde cultura populară s-a dezvoltat complet. Și d. Van Den Haag, pe care-l vom cita mereu, pentru a nu știrbi întru nimic răspunderea meditațiilor sale, afirmă în continuare : „In măsura în care o societate devine profund industrializată, cultura populară

ajunge tipul de cultură care numără cei mai mulți adepți“ (p. p. 69-70). Cum se naște această cultură populară? D. Van Den Haag ne spune fără să manifeste nici ce-a mai mică prudență. — „Creșterea veniturilor și a puterii de cumpărare a micilor salariați (?); reducerea orelor de lucru (?); caracterul mai primenitor al societății (?); apropierea depărtărilor sociale (sic!); slăbirea și restrângerea celulelor elementare, și, în sfârșit, dezvoltarea relațiilor între mulțimi (?) — toate aceste fenomene sînt efectul industrializării și cauzele stîrpirii culturii „folklorice“ și a culturii „de elită“ sau „a înaltei culturi“. „Aceste fenomene, crează în același timp, atitudini și ambiții, sensibilități și indifeerențe care deschid drumul culturii populare“ (p. 69). Iar „o cultură populară, de îndată ce s-a dezvoltat complet, pătrunde și se răspindește deopotrivă în toate straturile“ (p. 69) sociale.

Prin urmare, cultura populară a început să înlocuiască în Statele Unite ale Americii de Nord „cultura folklorică“ și „cultura de elită“. — „Culturile folklorice“ și „de elită“, ne mai lămurește generos d. Van Den Haag, „nu au decît o influență marginală asupra vieții private și sociale. Acestea nu mai sînt decît niște insule, asaltate și, citeodată, scufundate de către cultura populară. Ele se izolează și se usucă în instituții sau regiuni înstrăinate de desfășurarea vieții sociale. Sau, dacă nu sînt izolate, aceste culturi superioare sau naționale au tendința să-și schimbe natura“ (p. p. 69-70). Cu alte cuvinte, cultura populară este astăzi în Statele Unite un fapt dominant. Căci, „pretutindeni unde a dăinuit un proletariat urban sau o formă oarecare de muncă în serie, au existat, de asemenea, și elemente de cultură populară. Dar ele n-au devenit stăpîne, ne afirmă d. Van Den Haag, înaintea erei mașinei“ (p. 69).

În bună logică și după toate indicațiile care ni se dau, această „cultură populară“ n-ar fi decît un nume nou pentru o realitate veche. Mai precis, cultura populară este, conform indicațiilor oferite de d. Van

Den Haag, aceea ce aici, la noi, în Europa, se numește cultura poporului, fiindcă și în Europa există un mașinism; numai că, această cultură a poporului nu mai aparține nici „folklorului“ și nici „Elitei“, dar nu este nici un produs al mașinismului sau al taylorismului, ci al forțelor sociale înaintate. Cu toate că insomnia intelectuală a d-lui Van Den Haag este provocată de cultura poporului, aceasta nu va putea fi înlocuită, niciodată, de cultura populară a d-sale. Căci, ca să punem degetul pe rana gîndirii d-lui Van Den Haag, vom spune că, de fapt, „cultura populară“ este soră bună cu „capitalismul popular“, fiind născută din aceiași părinți și urmărind aceleași scopuri. D. Van Den Haag este dispus să-și încurce gîndirea în toate soiurile de pleonasme, să construiască, sobru, cele mai năstrușnice teorii și să se lase furat de tot felul de himere, numai și numai pentru a scăpa de obsesia pe care i-o provoacă o realitate contemporană și anume aceea a culturii ca expresie toată a unui popor.

Dar să nu ne grăbim. Poate d. Van Den Haag are dreptate! În definitiv, d-sa o fi știind ceva, de vreme ce angajează atît de categoric întreg poporul american. Cum această cultură populară s-a născut din industrialismul american, să vedem care este portretul psihologic al poporului american, după d. Van Den Haag. Deoarece, în ultimă analiză, poporul american este creatorul culturii populare. D. Van Den Haag este numai un inocent om de știință, care constată și descrie o realitate. Dar, dacă poporul american este creatorul culturii populare, oare nu-i legitim să vrem să-i cunoaștem modul de trai, aspirațiile, dorințele, trebuințele intelectuale și ale inimii, idealurile, — adică viața și sufletul? Informațiile pe care ni le oferă d. Van Den Haag în această privință, sînt atît de copioase, încît niciodată nu-i vom putea mulțumi de ajuns, deși, — repetăm, — noi refuzăm să credem că poporul american este așa cum ni-l descrie gînditorul de la revista „Diogenes“. Căci, dacă poporul american este numai *alibi*, atunci Cristofor Columb a fost un profet mincinos și un

criminal, iar între New-York și San-Fran-cisco domnește neantul absolut.

După cum se știe, majoritatea cetățenilor din Statele Unite ale Americii de nord, adică cam 90% din această populație, muncesc în birouri și în fabrici. Ca urmare a specializării și a mecanicizării, ne spune d. Van Den Haag, munca acestor oameni este standardizată; felul și ritmul muncii sînt impuse în chip neînduplecat de către mașini, astfel că, rolul inteligenței lucrătorului, al inițiativei sale personale sau al acțiunii spontane, este redus la minimum (p. 65). Prin urmare, ne găsim în fața unui tip de om, unic, în adevăr, în întreaga istorie a umanității, al cărui profil sufletec este complet anulat tocmai fiindcă mașinile cer lucrătorului „o muncă veșnic aceeași” (p. 65). — Și d. Van Den Haag, fără să-i tremure gîndul, fără să-i singereze sufletul pentru aceste zeci de milioane de oameni complet uniformizați și desființați sufletește, ne arată „obiectiv” și „impersonal” că, monotonia acestei munci este cu atît mai lugubră, cu cît întinderea lanțurilor de producție este mai mare și cu cît muncitorul este mai îndepărtat de făurirea producției ca operă expresivă (p. 65). În felul acesta, legăturile afective cu munca se frîng. Participarea la creație devine nulă și, încetul cu încetul, talentul, inventivitatea sau imaginația personală sînt anulate (p. 65). Tehnica standardizată a fabricării în serie, cere muncitorului să-și reprime mai curînd decît să-și exprime personalitatea sa creatoare (p. 65). Majoritatea oamenilor se nasc în spitale, mîncî în cafenele, se căsătoresc în hoteluri, trăiesc prin cinematografe, se sting în fabrici iar cînd mor, sînt incinerați, de parcă nici n-ar fi fost pe lume (p. 71). Viața individuală își pierde autonomia, spontaneitatea, caracterul specific personal (p. 72). Fabricarea articolelor standardizate, cere, de asemenea, falsificarea persoanelor standardizate (p. 77). Omul se topește în masă; comunitatea îi impune preferințele și criteriile; morala individuală, judecățile estetice și critice dispar (p. 72). Gustul

personal distinctiv, care exprimă sau prelungeste o personalitate, devine o piedică în calea succesului (p. 72). Nenumărate sînt precauțiile pe care le iau chiar părinții, pentru ca nu cumva copiii să-și dezvolte discernămintul personal. Familia este prima instituție care nu îngăduie apariția individualității, și care o anulează atunci cînd apare. Copiiiilor li se inoculează spaima izolării de grupă. Această contopire în grup este accentuată de instituțiile colective, particulare sau de stat. De pildă, valoarea unui profesor este judecată după importanța numerică a claselor și după nivelul mediu de instrucție, nu după calitatea individuală a fiecărui elev. Studentul însuși este atît de înecat în grup, încît el poate să treacă anul, în mod automat, împreună cu clasa, independent de efortul personal, (p. 73). Astfel, pînă la sfîrșit, talentul individual care, eventual, supraviețuiește un timp oarecare, învață nu să se dezvolte, să se cultive și să se perfecționeze, ci să se răvășească, să dispară. (p. 73). Efectul global al publicității este de a provoca o vastă comunitate de gusturi (p. 73). De fapt, funcțiunea socială a publicității nu este de a educa gusturile omului potrivit specificului său personal. Publicitatea ajută la unificarea tuturor gusturilor, la a le sili să-și piardă orice individualitate, pentru a le face, în felul acesta, proprii fabricării articolelor în serie. (p. 73). Scriitorul ajunge profesor de literatură; savantul publică numai lucrări de vulgarizare; fata frumoasă devine model al pictorilor sau o vezi apărînd pe ecranele televiziunii; artistul părăsește sălile de concert și-și caută adăpostul în cabarete (p. 73). Oamenii trăiesc și mor la întimplare, în grupe anonime. (p. 73). Ritmul vieții individuale își pierde autonomia, spontaneitatea și întregul său caracter, atunci cînd este luat de valul de automobile. Luminile multicolore ale circulației îți arată cînd trebuie să stai și cînd ai voie să-ți continui drumul. În felul acesta, sîntem conduși în aceeași măsură în care credem că noi conducem. (p. 77). Viața asta mo-

notonă, epuizează sufletește pe oameni îi face nervoși și dezgustați (p. p. 65—66).

Iată portretul poporului american, după d. Ernest Van Den Haag, și care a creat cultura populară. Evident, așa cum este poporul, așa este și cultura sa. Dar noi refuzăm să credem că d. Van Den Haag spune adevărul. D-sa falsifică realitatea vie, adevăratul chip și suflet al poporului american. D-sa are datoria și este obligat, constrins de multe și remuneratorii interese, ca pe umerii acestor dezumanizate, stinse și fantomatice ființe care formează 90% din populația americană, să construiască și să înalțe un zgârie-nori ideologic plin de sofisme și de incorectitudini etice.

D. Ernest Van Den Haag recunoaște că această viață dezumanizată o duce majoritatea poporului american, *Majoritatea*, dar nu *unanimitatea* acestui popor. Prin urmare, există în Statele Unite ale Americii de nord, 10% din populație care trăiește *altfel*.

„Este exact să afirmi, ne spune d. Van Den Haag, că această cultură populară este heterogenă, dacă te referi la originile sale, dar este inexact în ceea ce privește *amestecul unificat* care formează și caracterizează societatea americană *remarcabil de omogenă*. Distanțele sociale, care separă diferitele grupe, declară d. Van Den Haag, atât orizontal cât și vertical, sînt mai slabe decît în oricare altă țară europeană” (p. 66). Așa dar, în această societate americană care formează un amestec perfect unificat, care este remarcabil de omogenă, și în care te-ai aștepta ca toți membrii ei să fie perfect egali, există distanțe sociale care separă diferitele grupe, atât orizontal cât și vertical. Dar una din două: sau societatea este perfect unificată și remarcabil omogenă, însă în cazul acesta nu mai există grupe și distanțe sociale, sau aceste grupe și distanțe dăinuiesc și, în cazul acesta, societatea nu mai este nici perfect unificată și nici remarcabil omogenă. Da: perfect unificați și remarcabil omogeni, sînt cei 90%, striviți de mașinism, capitalism și standardism. Restul de 10%, care nu muncesc, sînt și ei, între

dinșii, perfect unificați și remarcabil omogenizați. Prin urmare, conduși chiar de informațiile d-lui Van Den Haag, am ajuns să stabilim că, societatea americană este formată din două grupe depărtate atât vertical cât și orizontal. Primul grup este acel al muncitorilor din fabrici și birouri; al doilea, este al celor care nu muncesc.

Nu; nu este adevărat! — ne apune d. Van Den Haag. Exagerați, ne mai spune d-sa, atunci cînd afirmați că în Statele Unite ale Americii există „diferențe de clase” (p. 66).

De ce nu există diferențe de clase? Răspunsul este simplu. — Dispariția diferențelor între grupele sociale, este un fapt real, ne declară d. Van Den Haag, deoarece societatea americană este foarte... mobilă. Această mobilitate interioară face ca societatea americană să fie străbătută de curenți verticali și orizontali, care unifică toate grupele. Populația este împrăștiată, amestecată, răvășită, spulberată de această mobilitate. Mijloacele rapide de transport, mai frecvente și mai variate decît odinioară, provoacă aglomerări mari de oameni în spații mici. Avioanele, automobilele de diferite mărimi, autobuzele, trenurile electrice sau cu aburi, reunesc și înfrățesc oameni care provin din regiuni și grupe diferite. Înmulțirea contactelor este combinată cu ubicuitatea mijloacelor de comunicație (p. 66). Vêșnic pe drumuri, americanul este, după d. Van Den Haag, o ființă liberă, disponibilă, deschisă tuturor perspectiveilor, neînchistată, neosificată, și nu aparține niciunui grup, tocmai fiindcă aparține societății americane, care este perfect unificată și remarcabil omogenizată!

Bietul popor american!

Cum este oare posibil ca în spațiul restrîns al citorva fraze, să fie comprimate atîtea erori? Este cu puțință să calci atît de sfruntat adevărul în picioare, și să afirmi că, din faptul că oamenii sîrșesc prin a duce această viață la împlinire, ei au aceeași mentalitate și asta numai pentru că sînt goniți pe drumuri cu aceleași mijloace de transport? Nu; muncitorul călă-

toarește și coboară din vehicul, oricât de aglomerat a fost mijlocul de transport, cu același suflet și cu aceeași mentalitate cu care s-a urcat. Proletarul este și rămâne proletar oriunde s-ar găsi, căci omul care schimbă vehiculul nu-și schimbă și caracterul. Singurul lucru este că proletarul american vede și știe că el călătorește în condiții mizerabile, adică îngrămădit ca sardelele, în vreme ce, pe șosea, trec, în automobile luxoase, cei 10% care nu muncesc. Și apoi, d. Van Den Haag uită că, în autobuze, în trenuri, în metrouri sau în tramvaie, toți cei care se îngrămădesc și-și amestecă sudoarea și răsuflarea, sînt numai acei care fac parte din aceeași clasă, — clasa muncitorilor.

Nu, intervine d. Van Den Haag; dv. europenii sînteți molipsiți de spiritul partinic și răstălmăciți adevărul! „Nici o dovadă nu poate sprijini teoriile partinice după care, capitaliștii, în perversitatea lor, corup cu intenție sau în mod stupid prin publicitate sau alte mijloace pedagogice, gustul natural, originar bun, al maselor“ (p. 73). După cum se vede, d-sa uită că la pag. 67 a studiului său, ne-a spus că rezultatul clar și precis al mecanicismului capitalist „este de a slăbi orice ereditate specifică“ și că, prin urmare, astfel standardizat, omului i se interzice să mai fie el însuși, să mai fie intim cu el însuși.

Totuși, d. Van Den Haag insistă că standardizarea are un avantaj mare, colosal și extraordinar. D-sa ne arată că, condițiile care odinioară izolau diferitele clase și diferiți indivizi, și care le formau caracterul, capătă, cu fiecare zi care trece, mai multă asemănare. Odinioară, diferitele ranguri, diferitele distanțe sociale, diferitele meserii și profesii, trăiau în ceea ce am putea numi, *lumi diferite*. Azi, toți citesc aceleași cărți și ziare, merg în aceleași localuri, au speranțele și temerile îndreptate către aceleași țeluri; au aceleași drepturi, aceleași libertăți și aceleași mijloace de a le revendica.

Este uluitor! D. Ernest Van Den Haag vorbește despre libertate și ne dovedește, în fiecare clipă, că nu știe ce este libertate.

D-sa n-a aflat poate, uită, sau nu vrea să știe că, libertatea se judecă numai în raport cu un obstacol ce trebuie depășit, cu o constrîngere ce trebuie zdrobită, cu o interdicție ce trebuie anulată. De unde și din care situație precisă a învățat d. Van Den Haag ce este libertatea, și dacă, în adevăr, cei 90% din populația americană, standardizați și fantomatici, cum ni-i descrie d-sa, mai pot ști ce este libertatea?

Dar, în sfîrșit, iată-ne ajunși în piscul gîndirii d. Ernest Van Den Haag.

Săracii, spune d-sa, citesc, călătoresc, poartă ciorapi de nylon și văd, acasă la ei, aceleași programe de televiziune ca și bogații (p. 67).

Prin urmare, în societatea americană care se pare că este formată, după d. Van Den Haag, dintr-un amestec perfect unificat: a cărei caracteristică fundamentală era, tot după d-sa, remarcabila sa omogenitate, și în care distanțele sociale dintre diferitele grupe nu mai există, sau, dacă există, sînt atît de mici și de neînsemnate, atît de slabe și neesențiale, încît trebuie să fii *partinic* pentru a le mai observa, iată că, deodată, apar nu două grupe, ci două clase antagonice: săracii și bogații. Pînă acum, d. Van Den Haag nu ne vorbește nimic despre ele. De ce? Fiindcă, de fapt, ne afirmă d-sa, aceste „două grupe“ n-au nici o realitate. Altfel spus: există dar nu... sînt! Este o iluzie să ne închipuim că în Statele Unite ale Americii de nord sînt săraci. Nu; nu sînt, pentru bunul și binecîvîntatul motiv că acolo dăinuiește mașinismul, industrialismul, standardismul. Aceeași producție în serie, care i-a uniformizat pe cei 90%, înecîndu-i în anonimat, revarsă, peste ei, de data aceasta, binefacerile nivelării economice. „Pe măsură ce tehnica fabricării se desăvîrșește, ne lămură d. Van Den Haag, șanțul care separă veniturile efective ale consumatorilor care au gusturi individuale, de acelea ale consumatorilor care au gusturi comune tuturora, se mărește din ce în ce mai mult. (p. 71). Căci, sistemul industrial în serie, pedepsește economicamente vorbind, gustul

individual. Sau îți modelezi gustul după gustul maselor, sau ești silit la nenumărate privațiuni. De aceea veniturile reale ale consumatorului care rămâne credincios gusturilor sale personale, scad brusc și devin mai mici decât ale consumatorului al cărui gust este gustul comun. Deși materia și execuția hainelor, mobilelor, veselei sau a casei „special fabricate pentru el, nu vor fi superioare materiei și execuției articolelor fabricate în serie, acela care nu va renunța la gustul său personal va trebui să cheltuiască mai mult, și, fiindcă lucrurile în sine îl vor satisface mai puțin, este de la sine înțeles că, în felul acesta, și veniturile individualistului vor fi inferioare. (p.71). Iată, prin urmare, de ce în Statele Unite ale Americii de nord nu mai există săraci și bogați. Ba, mai mult, datorită mașinismului, *săracii sînt bogați iar bogații sînt săraci!* Căci, ne spune d. Van Den Haag, în ceea ce privește natura articolelor consumate, bogații au pierdut monopolul care-i deosebea de ceilalți consumatori (p. 67). Bogatul nu mai este bogat. Bogatul este o biată ființă sortită sărăciei, datorită articolelor fabricate în serie. Si d. Van Den Haag ne dă, fără să tresară și fără nici o remușcare, următoarea definiție: „A fi bogat înseamnă, mai ales, să ai mai mult, decât să ai lucruri deosebite și, adesea, să ai doar mai multă putere asupra lucrurilor” (p. 67).

Oare numai atât să însemne a fi bogat? Dar exploatarea ce-o fi însemnînd? Ce-o fi spunînd cei 90% din cetățenii americani despre miliardarii americani? Diogene, de ce nu ești printre noi să rizi în hohote de elucubrațiile d-lui Van Den Haag!

Dar să nu ne închipuim că totuși individul american strivit de standardism, nu încearcă să reacționeze. „Crima, prin absurditatea sa extremă, ne spune d. Van Den Haag, poate să fie o protestare contra îngenunchierii spontaneității individuale (p. 77). Dar alături de crimă și de prostituție, d-sa mai distinge trei grupuri de manifestări protestatate ale individului, contra uniformizării la care îl supune socialul.

Prestigiul teatrului. — Americanul standardizat arde de dorința de-a juca un rol. Mai bine să porți un pseudonim decât să rămii necunoscut. Este preferabil să fii un personaj fictiv decât să fii nimic. Este mai recomandabil să joci rolul unei ființe imaginare, decât să ai sentimentul mortal că nu ești cineva (p. 78). Și, cum eul în sine, al americanului, este gol, el trebuiește umplut din afară (p. 78). Altfel spus, americanul zdrobit de standardism este un existențialist pur. Căci doar existențialismul ne afirmă că „existența precede esența”; că întii dorești să fii și abia după aceea ești *cineva* și *ceva*; că întii te construiești și după aceea te naști!

Ispita de-a fi interesant. În rîvna sa de-a nu muri înainte de-a se îneca, americanul „pozează”; „face pe interesantul”; „provoacă scandaluri”; vrea să fie el însuși un scandal; riscă orice pentru a se vorbi despre el. Exasperarea provocată de lipsa de individualitate, îl împinge către o deznădejde care poate lua formele cele mai variate, începînd cu practicarea viciilor și sfîrșind cu prostituția și crima. Compunîndu-și o individualitate de ocazie, el „se declară ostentativ pentru”; „se înscrie la”; „se documentează asupra”; „se ivește pretutindeni”, etc. Cu prețul de a fi veșnic impostor, americanul pe care ni-l descrie dl. Van Den Haag, nu mai are o viață a sa. Trăiește în funcție numai de ceea ce se spune despre dînsul, iar cînd lumea face plictisită de fanteziile lui, se spulberă fără urmă în groapa comună. (p. 78).

Fetișismul. — Lucrurile impersonale, abstracte, sau relațiile practice, sînt confortabil „personalizate” cu scopul de a compensa impersonalitatea vieții individuale.

Repetăm iarăși: noi nu credem că poporul american este așa cum ni-l prezintă d. Van Den Haag. Fiindcă d-sa nu ne înfățișează niște oameni, ci niște automate. Cultura populară, despre care ne vorbește, este cultura unor aparate chibernetice. Este oare posibil ca 90% din poporul american să fie format numai din roboți?

Cum? Statele Unite ale Americii de nord sînt un imens laborator de chibernetică, în care omul este identificat cu o mașină rapidă? Ce este *actuala* chibernetică? Un fel de știință care fabrică automate și le consideră identice, ba chiar mult superioare omului? Și, după cum aceste automate sînt conduse de cei care le fabrică, tot astfel și omul american este condus de cei care stăpînesc, prin capital, mașinismul, industrialismul și standardismul. Chiberneticii merg atît de departe cu această identificare a omului cu mașina, încît afirmă că „broaștele fetoase automate” au temperament flegmatic; că „vulpile automate” sînt foarte șirete și că „fac dragoste”; sau că „homeostatul” automat, socotit drept un creier sintetic superior și aproape genial, dispune de memorie, de conștiință și că, va ajunge, în curînd, să biruiască pe om, cucerind întreaga lume. Ce deosebire este între toate aceste elucubrații paranoice, și între tabloul standardizat al omului american pe care ni l-a prezentat d. Van Den Haag? Cît de de-

parte sîntem de chibernetica lui Diogene? Diogene, este adevărat, rîvnea să conducă oameni, adică să-i educe, să-i instruiască și să-i facă „mai oameni”. D. Van Den Haag elogiază abrutizarea omului, dorind să-l facă „mai puțin om”. Cultura populară de care ne-a vorbit, este un produs al unor „homeostate” nu al unor oameni.

Dar, s-ar putea ca paginile publicate de d. Van Den Haag, să nu fie decît un fragment de jurnal intim. Nu este exclus ca d-sa să nu știe că, în vechiul continent și în restul lumii, sînt *oameni*, și nu automate. În cazul acesta, îi recomandăm „De hominis dignitate” (Despre demnitatea omului), carte scrisă de Pico della Mirandola, în 1486, și din care va vedea că omul are o glorioasă tradiție multimilenară.

Iar pentru concluzie, vom observa, că de fapt, „cultura populară americană” așa cum ne-o prezintă d. Van Den Haag, este imagina clară și definitivă a dictaturii capitalismului.

„LIGHTLY GOT — LIGHTLY GONE“

AMURGUL UNUI MIT LITERAR

Există un șablon consacrat în presa anglo-saxonă: acela de a vorbi mereu despre excepționalul talent literar al lui Sir Winston Churchill, de-al prezenta pe fostul premier în toate împrejurările nu numai ca un fenomen de înțelepciune politică — prin definiție — ci și ca un campion al celor mai bune tradiții ale prozei britanice. Că Churchill este un bun vorbitor, că în comparație cu stereotipia oratoriei parlamentare, el are un ton particular, aceasta desigur nu se poate nega; însă de aici pînă la comparațiile extravagante cu un Milton, Samuel Butler, etc. există o prăpastie care separă butadele lui Clemenceau de proza lui Anatole France sau Charles Peguy. Că Churchill a fost trecut în antologia celor cincisprezece mari prozatori englezi a lui Cristian Backer, faptul acesta spune mai mult despre tendințele conservatoare și prejudecățile politice ale acestui istoriograf la modă în Anglia, decît șaptezeci de articole de doctrină. Trebuie recunoscut însă că în corul apologeților (în care recent au intrat și membrii comitetului premiului Nobel), există și cîteva voci discordante pe care faima fostului corespondent de război din Africa de Sud, nu i-au amețit întru totul.

În cartea sa „Stilul prozei engleze“ Herbert Read, e drept, cu excesivă prudență, vorbea de Churchill ca de maestrul

„elocinței ad-hoc“ „...E o prostie — scrie Herbert Read — să utilizăm elocința pentru un subiect mediocru căci rezultatul este totdeauna ridicol“.

Gîndiți-vă ce efecte produce stilul emfatic churchillian cînd este destinat să „acopere“ asemenea „perle“ de gîndire nobilă:

„Mama mi-a părut totdeauna ca o zîină din povești; o ființă strălucitoare, nemărginit de puternică și de bogată. O iubeam fierbinte, însă de la distanță. Confidența mea era pe atunci nursa, căreia îi încredințam toate necazurile mele.“

...La 1880 bunicul a fost înlăturat din postul său de guvernator de către Gladstone, care mie îmi părea un om foarte primejdios și îndemna poporul să voteze împotriva partidului conservator.

...Tatăl meu încetă din viață în 1895. Moartea lui puse capăt visurilor mele de a deveni colaboratorul său și de a intra eventual în Parlament, sub aripa lui protectoare“.

Este remarcabilă totuși sinceritatea cinică cu care sînt redactate aceste memorii de tinerețe. Nu același lucru se poate spune despre memoriile sale de om politic, unde istoriograful debutant abandonează planul cronologic, latura biografică, încercînd să-și ia zborul.

Cine citește într-adevăr „Criza mondială“, volumele de memorii care se referă

la primul război mondial, are senzația vie a elocinței de ceară, a retoricismului artificial în care cade un scriitor a cărui concepție despre „scrierea frumoasă” nu este susținută de o structură corespunzătoare în gândire. De pildă. *Revoluția din 1917*.

„O mină neagră înmănușată la început în nebunie intervine acum. Țarul iese. El și tot ce a iubit e predat rănilor și morții. Neagă-i eforturile, condamnă-i purtarea, insultă-i amintirea; însă oprește-te cronicare. Să ne spunem cine altul a fost găsit capabil...”

Cu victoria în pumni (Rusia) căzu la pământ deodată de vie ca Irod odinioară de viermi. Dar nu în zadar au fost faptele ei vitejești. — Uriașul lovit mortal abia a avut timpul cu puterea ultimei agonii să treacă torța către răsărit, dincolo de ocean, către un nou titan cufundat de mult în îndoială ce acum se ridică cu greutate, înarmându-se. Imperiul rus a căzut la 16 martie; la 6 aprilie, Statele Unite intrară în război...” (W. Churchill „Criza mondială” 1916—1918, partea I, pag. 25 ediția Thornton Butterwood).

Lăsînd la o parte imaginea copilăroasă pe care Churchill o are despre o întreagă cotitură istorică, ceea ce transpare în acest aliniat este concepția injust calofilă despre gust și stil literar. Pasagiul exală o atmosferă dramatică falsă pornind de la utilizarea puerilă a indicațiilor regizorale dramatice („iese țarul”) pînă la întreaga plasă de imperative retorice, urmată de inevitabila întrebare: „cine sau cu ce ar fi putut să conducă statul rus?” Un patos ieftin, epitete răsunătoare, metafore banalizate („viermii lui Irod”), prea familiare pentru a produce vreun efect, inversiuni poetice („Nu în zadar”) și apoi o întreagă plasă de imagini uzate: uriaș, torță, titani. Și pentru a complecta ghiveciul, o foarte prozaică și aliterară reproducere a faptului de care e vorba.

Tocmai de aceea exclamațiile ironice și curtoazia de batjocură cu care este primită noua sa operă monumentală în zece

volum „Istoria popoarelor de limbă engleză” reprezintă un adevărat reviriment în viața culturală engleză.

N-am avut încă ocazia să citesc această carte, însă citatele pe care le oferă presa engleză sînt edificatoare. Ceea ce este mai semnificativ este faptul că obiecțiile îndreptate de obicei împotriva falsului patetism și falsei elocințe sînt întovărășite de obiecții de conținut.

E vorba de volumul care cuprinde istoria Angliei elizabetane și a secolului XVII intitulat „The New-World” (Cassell, London, 1956).

După cum declară un ziar britanic citat de revista italiană „Il Contemporaneo”, „Două grupe de cititori vor fi dezamăgiți de acest volum: panegiristii și detractorii lui Sir Winston: în timp ce unii vor căuta în zadar pana maestrului în amalgamul de sonoră grandilocvență sau cite ceva din spectacolul tragic și splendid al trecutului nostru glorios... specialiștii vor găsi multe fisuri și se vor amuza hărțuindu-l pe vechiul Leviathan cu mici împunsături erudite în coastă.”

„E vorba de o „istorie” așa cum o concep în definitiv doicile noastre”, scrie profesorul de la Oxford, Alan Taylor (copilul teribil al istoriografiei laburiste), în coloanele ziarului „Daily Herald”. Recenzînd primul volum, Alan Taylor observă cu causticitate că pînă și titlul lucrării este greșit, fiindcă în carte găsim foarte puțin despre **popoarele** de limbă engleză. Cartea vorbește numai de stăpînitori — de oamenii care au oprimat aceste popoare, le-au maltratat, le-au exploatat și care „din cînd în cînd au și șters-o de pe pămîntul natal... Desigur, Sir Winston iubește poporul englez dar nu se mai simte de aceeași vîrstă cu el. Clasa sa favorită este aceea a lorzilor și desigur că tocmai ea se va bucura de un tratament mai bun în volumele următoare”.

Alan Taylor atrage atenția asupra unui alt defect grav în cartea lui Churchill, care se face simțit încă din primul volum, un

defect care este acum subliniat de recenziții mai competenți ai volumului al doilea. „Sir Winston — observă Taylor — vede istoria ca o succesiune de bătălii și legiferări, lucru care nu trebuie să surprindă dat fiind că el însuși și-a petrecut viața în asemenea împrejurări. Însă oamenii mai fac și multe alte lucruri; nu se prea găsește în această istorie nimic care să amintească de construcția marilor catedrale și viața minăstirilor. De asemenea nici măcar data în care a fost întemeiată Universitatea din Oxford“.

O însemnată limitare ideologică a concepției lui Winston Churchill asupra istoriei este scoasă în evidență de revista liberală „Economist“ care recenzează volumul dedicat lumii noi. Cele două secole care au urmat călătoriei lui Columb „au fost martorele nu numai a descoperirii noii lumi americane dar și a apariției altor noi lumi în câmpul literelor, științelor, gândirii politice și artei“. Din păcate însă — adaugă recenzentul — „Milton, Hobbes și Newton nu sînt nicăieri amintiți, și universitățile sînt luate în considerare mai mult din punctul de vedere al tendințelor

lor politice decît pe baza contribuției efective la progresul gândirii și cunoașterii“.

„Il Contemporaneo“ subliniază că aprecieri asemănătoare sînt împărtășite și de presa anglo-saxonă de dincolo de ocean, ca de pildă de istoricul George Dangerfield în revista americană „The Nation“. Și lui i se pare că titlul celui de al doilea volum induce în eroare cititorul cînd „anunță lumea nouă“, fiindcă „Churchill a epurat această lume de tot ceea ce o îndreptățeste să se numească nouă“. „E într-adevăr curios că citim despre o Engleterre în care, după părerea autorului, nu există nici literatură, nici poezie, nici muzică, nici filozofie și nici știință.“ (Și pe drept cuvînt — din moment ce cartea ignorează istoria socială a popoarelor de limbă engleză).

Se realizează o anumită unitate între punctele de vedere ale diferiților critici saxoni în legătură cu ultima carte a lui Sir Winston, rezerva respectuoasă a universitarilor întîlnindu-se la un moment dat cu remarcile ironice ale recenziților cotidianelor și săptămînalelor.

AL. GRAUR

LIMBĂ ȘI SOCIETATE

Ideea că limba este suprastructură nu e nouă. Deși nu explicit, și nu folosind terminologia marxistă, unii lingviști burghezi au pus problema și au arătat că fiecare clasă își are limba ei, sau cel puțin particularitățile ei de limbă, care o deosebesc de celelalte clase (s-a mers chiar atât de departe în această direcție, încât s-a vorbit de diferențe de clasă în limba indo-europeană comună, care stă la baza limbilor indo-europene cunoscute de noi și care s-a vorbit acum multe mii de ani, în orînduirea comunei primitive, deci într-o societate care nu cunoștea clasele).

Dar aceste afirmații s-au făcut întimplător, în digresiuni sau în paranteze, și nu s-a încercat o teoretizare completă a ideii, nu s-au tras toate concluziile care decurg în mod logic din ea. În mod insistent și sistematic chestiunea a fost pusă pentru prima oară de N. I. Marr, care a socotit că în felul acesta construiește o lingvistică marxistă. El a pretins că limba este suprastructură, că orice limbă are caracter de clasă și că fiecare clasă își are limba ei, și aceasta a fost una dintre principalele surse ale gravelor erori în care s-a încurcat N. I. Marr pe sine însuși și pe lingviștii din Uniunea Sovietică și apoi din țările de democrație populară. Exemple în sprijinul acestei teze se pot găsi în vocabular și de asemenea în frazeologie (care se confundă uneori cu sintaxa). Acestor compartimente le-a consacrat deci școala marxistă întreaga atenție, neglijînd total morfologia și, bine înțeles, fonetica.

A fost nevoie să intervină I. V. Stalin, în discuția memorabilă din „Pravda” (în primăvara anului 1950), ca să se explice că limba nu este suprastructură, să se arate trăsăturile specifice ale suprastructurii, care nu convin limbii, aceasta fiind unică și comună pentru toate clasele unei colectivități. Limba e indiferentă față de clasele sociale, dar clasele nu sînt indiferente față de limbă, ele încearcă să o folosească în interesul lor și să o coloreze așa cum le convine, — spune Stalin, care arată că totuși clasele stăpînitore nu-și pot croi o limbă aparte, total deosebită de limba claselor subjugate, pentru că exploataorii, trăind în aceeași societate cu exploatații, trebuie să se înțeleagă cu aceștia din urmă. Stalin apreciază la cel mult unu la sută materialul de clasă care se poate găsi într-o limbă.

S-a putut părea, după publicarea acestor teze, că problema elementului de clasă nu ne interesează, că putem să o neglijăm cu totul și că ea nu are ce căuta în discuțiile noastre. Mai mult, s-a putut auzi chiar afirmația că deoarece limba nu e suprastructură, pe lingvist nu are pentru ce să-l intereseze materialismul istoric. Cine susține această teză greșită nu se poate însă în nici un caz referi la Stalin, care n-a spus așa ceva și n-a înțeles să se ajungă la asemenea concluzie. El afirmă categoric că istoria limbii e legată de evoluția societății, că nu se poate înțelege așa cum trebuie dezvoltarea unei limbi, dacă nu o cercetăm în strînsă legătură cu is-

torie societății pe care o deservește. Pe de altă parte, vocabularul, spune Stalin, este legat nu numai de bază sau de producție, ci de toate elementele societății, deci și de suprastructură. Schimbările de suprastructură se oglindesc în mod inevitabil în vocabular. Nu avem aici o contradicție cu ideea de mai sus că elementele de clasă sînt rare în limbă?

Aprecierea la unu la sută a materialului de clasă în limbă poate să fie justă (e greu de calculat), dar, în orice caz, dacă cineva ar putea face o statistică, ar trebui să cerceteze toate elementele care, într-o limbă, prezintă, sau au prezentat, un colorit de clasă. Dar dacă ar atrage în discuție și acele cuvinte care la un moment dat al existenței lor au fost colorate de o clasă, apoi, păstrîndu-și sensurile noi, au pierdut caracterul de clasă, pentru că au fost adoptate în noua lor semnificație de întreaga colectivitate, atunci procentul cuvintelor „de clasă” ar crește enorm, căci cu greu se va putea găsi un cuvînt care să nu fi fost, în nici un moment al existenței lui, legat de o clasă socială.

În diverse limbi, cuvintele care înseamnă „prost” au avut la început înțelesul de „țărăan” (acesta este și cazul cuvîntului nostru *prost*), iar cele care înseamnă „cinstit”, „darnic”, „generos” au avut mai întîi înțelesul de „boier”. Este clar că numai aristocrații au putut să le coloreze astfel. Cuvîntul nostru *papugiu* „potlogar” a însemnat desigur la început „încălțat cu papuci” și schimbarea de înțeles pe care a suferit-o vedește disprețul boierilor, încălțați cu cizme, față de mica burghezie, care purta papuci. E mai greu de găsit, și mai ales de dovedit, influența celor exploatați asupra sensului cuvintelor, și motivul acestei situații e lesne de găsit: clasele exploatare, avînd în mînă mijloacele de propagandă, izbutesc mai ușor să impună, cel puțin în textele care se păstrează, coloritul cuvintelor care le convine. Totuși exemplele nu lipsesc cu totul.

Regretatul Constantin Racoviță, într-un articol publicat în 1939, în plină dictatură regală, a izbutit să demonstreze că noțiunea de „muncă” este exprimată în diverse

limbi prin două serii de cuvinte, dintre care unele sînt legate prin sensul lor de ideea de „tortură”, „chin”, iar celelalte de „ciștig”. Astfel, în romînește, *muncă* era la început sinonim cu „schingiuire”, iar *a lucra* însemna în latinește „a ciștiga”. Racoviță arată just că aceste cuvinte trădează ideologia claselor de bază: pentru exploatați, *munca* era sinonimă cu „tortură”, iar pentru exploatare, cu „ciștig”.

Istoria societății este istoria luptelor de clasă (de cînd există clase), iar luptele de clasă se oglindesc și în evoluția vocabularului. Dar nu tot ce e colorat de o clasă desparte definitiv clasele între ele. Oamenii dintr-o clasă adoptă cu timpul modificările de sens introduse de celelalte clase, Astfel, reluînd exemplele de mai sus, vom constata că „prost” nu mai are astăzi caracter de clasă, căci toate clasele sociale din țara noastră, încă de mult, îl folosesc cu înțelesul de „lipsit de inteligență”, iar înțelesul de „țărăan” a dispărut. Prin urmare, dacă am face o cercetare pentru a stabili procentul cuvintelor care astăzi deosebesc între ele clasele sociale, nu am pune la socoteală cuvîntul *prost*, pe care toți românii îl folosesc cu aceeași valoare. La fel se întîmplă și cu *papugiu*, și cu *muncă*, lucru și cu foarte multe alte cuvinte care cîndva au primit o coloratură de clasă. Iată de ce, dacă procentul de unu, fixat de Stalin, just pentru o situație dată la un moment dat, nu este just pentru limbă în ansamblu, considerată în evoluția ei.

Pentru vocabular, lucrurile acestea sînt destul de clare și în general nu au stîrnit multe discuții. Cum se comportă însă gramatica? Aici lucrurile se complică serios. Nu am nici o îndoielă că și schimbările fonetice și cele gramaticale sînt într-un fel sau altul legate de evoluția societății, dar într-un fel atît de indirect și de complicat, încît numai rareori și incomplet reușim să stabilim legăturile, în starea de azi a științei noastre.

Trebuie să constatăm că există două moduri de vedere foarte deosebite, în problema noastră, după cum privim limba în ansamblul ei, sau un detaliu al foneticii ori al gramaticii, și acest lucru arată clar ce gre-

șeală mare comit aceia dintre specialiștii noștri care nu fac deosebire între gramatica istorică și istoria limbii. Când arătăm că a latin accentuat a devenit în românește **î**, sau că vechiul perfect, **feciu**, al verbului a **face**, s-a schimbat în **făcui**, facem gramatică istorică; dar aici nu poate fi nici vorbă de a putea stabili o legătură directă cu lupta de clasă sau măcar cu vreo schimbare din societate. Când arătăm că limba română, în urma contactului dintre români și slavi, a împrumutat cuvinte de origină slavă, și chiar elemente gramaticale (vocativul în-o și altele), sau când arătăm că, prin încrucișare cu limba latină, limba dacă a dispărut, lăsînd numai unele urme în românește, facem istoria limbii române, și aici e clar că putem și trebuie să stabilim legături cu istoria societății.

Lăsînd deci la o parte gramatica istorică, cu privire la care astăzi nu putem spune mare lucru, să vedem cum se leagă istoria limbii de istoria societății.

Limba oamenilor primitivi era foarte săracă, vocabularul ei era atît de redus încît nu se putea desprinde din el un fond principal, gramatica era încă relativ concretă și foarte neregulată, astfel încît posibilitățile de exprimare erau foarte reduse în raport cu numărul de cuvinte existent și cu materialul gramatical folosit. Limbile de astăzi comportă zeci de mii de cuvinte, grupate și sistematizate în jurul fondului principal, și o structură gramaticală abstractă relativ simplă și foarte sistematică, astfel încît, fără a ne supune memoria la o sforțare supraomenească, sîntem în stare să exprimăm și să înțelegem infinit mai multe idei decît putea omeneirea primitivă. Cum se explică această evoluție? Bine înțeles, prin faptul că societatea a progresat, ceea ce a ajutat la dezvoltarea gîndirii și, implicit, a exprimării ei, adică a limbii.

Foarte clar se poate urmări legătura dintre procesele de unificare și diversificare a limbii, pe de o parte, și orînduirile sociale pe de altă parte. Comuna primitivă este o perioadă de destrămare a limbilor gentilice: imediat ce o colectivitate omenească se mărește, ea trebuie să se scindeze, deoa-

rece teritoriul pe care locuiește nu o mai poate hrăni. Despărțindu-se în două sau mai multe grupuri, oamenii care vorbeau aceeași limbă pierd legătura între ei și ajung treptat să vorbească limbi diferite. Slavagismul este o perioadă de unificare a limbilor: se creează state și imperii mari, înlăuntrul cărora dialectele sînt eliminate prin vărsarea lor în limba comună căreia îi sînt subordonate, iar multe limbi ale populațiilor învinse dispar prin părăsirea lor de către vorbitori, care adoptă limba populațiilor învingătoare. Feudalismul, prin fărîmițarea statelor în feude aproape independente, prin barierele vamale și mai ales prin legarea țaranului de pămînt, este o epocă de destrămare a marilor limbi din perioada slavagistă. Burghezia, avînd nevoie de o piață națională, împinge la unificarea și centralizarea țărilor și implicit la unificarea lingvistică. Socialismul duce mai departe unificarea, făcînd cu timpul să se șteargă deosebirile lingvistice dintre regiuni și dintre sat și oraș. Peste tot unde clasa muncitoare a ajuns la putere, ea face eforturi conștiente și încununat de succes pentru a întări limba literară, pentru a o cultiva și șlefui. Un exemplu clar ne furnizează Republica Populară Chineză, unde se produce astăzi o mare sforțare colectivă pentru unificarea mai rapidă a limbii pe întregul teritoriu al țării. Cînd pe întreg globul va exista numai societatea comunistă, se va ajunge fără îndoială la o limbă unică pentru toată omenirea. Toate acestea constituie dovezi evidente pentru teza că istoria limbii este influențată de istoria societății.

Cum stăm însă cu clasele sociale? Ascensiunea și decăderea lor are oare vreo influență asupra evoluției limbii? Stalin a arătat că limba scrisă de Pușkin, în timpul orînduirii feudale, este perfect înțeleasă de orice rus actual, adică din timpul în care se construiește comunismul. S-ar părea prin urmare că ridicarea și destrămarea burgheziei au trecut fără a lăsa urme asupra limbii. Realitatea nu este chiar atît de simplă.

Este într-adevăr foarte greu de găsit exemple de influență a burgheziei asupra structurii gramaticale și mai ales asupra

foneticii. E mai ușor de găsit materiale de acest fel în vocabular. Dar dacă ne referim la istoria limbii, și nu la gramatica istorică, vom putea constata că trecerea burgheziei pe la conducerea statelor nu a rămas fără efect asupra limbii. Trebuie să ținem seama de faptul că diversele clase nu vin la putere și nu părăsesc puterea toate în același fel. Puterea economică a burgheziei s-a făurit în sîmul societății feudale, burghezia a avut posibilitatea să-și popularizeze ideologia și să influențeze limba înainte de a lua puterea politică, iar după ce a luat-o, rolul revoluționar al burgheziei a încetat, ea s-a transformat într-o clasă conservatoare. Proletariatul, fiind o clasă oprimată, nu-și poate răspîndi felul de a gândi și nu poate influența substanțial limba înainte de a prelua puterea politică, și marele lui rol revoluționar începe abia atunci cînd burghezia a fost răsturnată de la putere. De aceea, în periodizarea istoriei limbii, o etapă este înainte de revoluția burgheză, iar alta, după revoluția proletară. Să nu ne mirăm deci dacă între limba lui Pușkin și limba lui Șolohov nu înregistrăm diferențe radicale.

Din păcate, problemele de acest fel sînt foarte puțin studiate. Unii și-au închipuit că de vreme ce Stalin a scris despre ele, nu mai e nimic de adăugat; alții, imaginîndu-și că după moartea lui Stalin nu mai e cazul să ne preocupăm de problemele pe care le-a pus el în fața noastră, au părăsit cu totul subiectele de lingvistică marxistă. Este cu atît mai îmbucurător cînd întîlnim o lucrare în care se discută un aspect al problemei, pornindu-se de la tezele marxiste. Mă refer la un articol al profesorului englez Dr. W. B. Lockwood, de la Universitatea din Birmingham. Articolul este intitulat *Limbile ca suprastructură ideologică* și a fost publicat în limba germană în revista *Wissenschaftliche Annalen* (anul V, fasc. 12, decembrie 1956, p. 927—939) publicată de Editura Academiei de Științe din Berlin. Autorul tratează o temă specială, și anume felul cum, în diverse țări și la dilecite date au fost înlăturate limbile literare învechite sau impuse de populații străine. Deoarece argumentele autorului mi se par

concludente, cred că este folositor să rezum aici faptele pe care ni le prezintă.

În istoria Egiptului, înainte de cucerirea lui de către arabi, s-au perindat cinci limbi literare: după ce o limbă literară se învechea, cercurile stăpînitore continuau să o mențină în funcție și numai o răsturnare politică, socială, religioasă, măturînd de la putere pe vechii stăpînitori, introducea o limbă literară în acord cu cea vorbită de popor; la rîndul ei, după un timp, noua limbă literară se învechea, deoarece nu urma modificările din limba vorbită.

Limba latină a rămas în funcție, ca limbă literară, în Romania apuseană, deși în vorbire se schimbasesc atît de mult, încît se poate considera că poporul vorbea altă limbă, de origine latină, dar diferită mult de latină. Limba „vulgară“, adică limba vorbită de popor, a ajuns să fie folosită ca limbă literară și să înlocuiască latina sub imboldul dat de exponenții ai burgheziei, ca Dante, Petrarca și Boccaccio în Italia. Burghezia a simțit nevoia de a întrebuița în literatură și știință, în actele oficiale etc. limba vorbită și înțeleasă de popor.

În Grecia, situația este mai complicată: feudalismul la început, stăpînirea turcească mai pe urmă au făcut ca limba literară să fie în Grecia foarte apropiată de greaca antică și foarte depărtată de cea pe care o vorbește astăzi poporul. Nici eliberarea de sub jugul turcesc, realizată sub controlul marilor puteri, nu a adus soluția dorită, deoarece la putere au rămas aceleași cercuri ca și pe timpul dominației turcești. De atunci și pînă astăzi se duce o luptă crîncenă cu privire la limbă: cercurile progresiste folosesc limba poporului, în timp ce oamenii la putere mențin cu orice preț o limbă devenită neînțeleasă de mase. La începutul secolului nostru, s-a tipărit *Biblia* în limba poporului, dar au urmat demonstrații de stradă, însoțite de distrugerea tipografiei și a stocului de exemplare tipărite. Se înțelege că dezvoltarea marxism-leninismului în Grecia a întărit considerabil curentul în favoarea limbii populare.

Mai curioasă este situația Indiei. Pînă la începutul secolului trecut, era încă foarte

puternică sanscrită, limbă literară veche de peste 2.000 de ani și foarte diferită de limbile indiene moderne pe care le vorbea poporul. La 1835, lordul Macaulay a ordonat introducerea englezei ca limbă de învățămînt. Urmarea a fost că sanscrita a pierdut foarte repede terenul, iar acum engleza este silită să cedeze terenul nu în fața sanscritei, ci în fața limbilor moderne, a căror întrebuițare o sprijină de altfel regimul actual.

Printre alte exemple, Lockwood mai citează situația limbilor turce vorbite în diferite regiuni ale Uniunii Sovietice. Apreciind în mod just politica națională a U.R.S.S., autorul arată că numai părăsirea limbii

turcești vechi, folosită în trecut de toate popoarele turce, dar neînțeleasă de marea masă a populațiilor, și adoptarea unei limbi literare proprii de către uzbeki, kazahii, turcmeni, azerbaigeani etc., bazate pe felul de a vorbi al popoarelor, a putut duce la înflorirea națională pe care o cunosc astăzi popoarele turce din U.R.S.S. Se răstoarnă astfel calomniile proferate de reacțiunea internațională, care țipă că popoarele turce își „pierd“ astfel limba proprie.

Lucrarea lui Lockwood demonstrează categoric faptul că limba, cel puțin sub unele aspecte ale ei, nu poate fi tratată fără legătură cu ideologia claselor, deci este în legătură strinsă cu suprastructura.

PETRU COMARNESCU

CINCIZECI DE ANI DE LA MOARTEA PICTORULUI N. GRIGORESCU

În vara tragicului an 1907, când continuau prigoana, represiunile și procesele împotriva țărănimii care, de cum slăbise urgia iernii, se răsculase în întreaga țară — a închis ochii săi luminoși și duioși Nicolae Grigorescu, pictorul care îndrăgise mai presus de orice pe oamenii din popor, închinându-le cea mai mare și mai valoroasă parte din bogata sa operă. A murit în mare scîrbă și amărăciune la 21 iulie 1907 la Cîmpina, pe atunci un tîrg tihnit și pitoresc în sinul unei naturi armonioase și blinde, cu coline unduioase și drumuri cotite, așa cum sînt cele mai caracteristice dintre priveliștile pictate de dînsul.

Mai ales în ultimii douăzeci de ani ai vieții sale, Grigorescu a adîncit viața patriei și a descoperit ceea ce era — și intrunele privinți mai este — caracteristic naturii și oamenilor de la noi. Oricît de măiestrite sînt lucrările făcute mai înainte fie la Barbizon, fie în Galiția și la noi, pe Valea Siretului sau în regiunea Cîmpulungului, în Italia, apoi iarăși în Franța, mai ales la Vitré, Grigorescu nu ar fi ajuns adevăratul pictor național fără picturile făcute în ultimii douăzeci de ani, adică din 1887, cînd se stabilește definitiv în țară și pînă la 1907. Acești douăzeci de ani din urmă, cînd pictează de preferință la Posada și Cîmpina, nu numai că-i încununează opera, dar o duc la noi culmi creatoare, cele mai apropiate de specificitatea romînească.

Viața lui, deși nu monotonă, nu are nimic senzațional, în afară de genialitatea

pe care o dovedește de timpuriu și care îi îngăduie mereu să cunoască direct și în profunzime lumea și să dobîndească pe căi proprii un uluitor meșteșug. Este o viață de totală identificare cu munca de artist, de necurmată concentrare asupra lucrului, de continuă depășire și înnoire a viziunii sale artistice. Nu obișnuim a folosi prea des termenul de genialitate, dar în cazul lui Grigorescu, Eminescu, Enescu și Brăneșu termenul se impune de la sine. Mai ales la primul și la ultimul, care au fost autodidacți. Grigorescu aproape că nu a avut profesori și învățătura și-a dobîndit-o singur, în mai toate fazele activității lui. Și-a dobîndit-o de la viața și natura pe care le-a adîncit mereu, de la arta pe care a văzut-o și a împlinit-o cu strădania sa, — pe scurt, de la puterea lui de înțelegere directă și de exprimare personală. Nu s-ar putea spune nici măcar că a creat cu cazna omului la care năzuințele sînt la un moment dat mai mari decît posibilitățile și tot ce obține se datorește unei aprige lupte și unor dramatice frămîntări. Nu vrem să susținem prin aceasta că Grigorescu ar fi creat fără a avea conștiința căutărilor, metodelor și telurilor artistice cu care mereu s-a contopit. Este însă în activitatea sa, în modul său laborios de a crea ceea ce îndemînare și acel firesc care fac ca munca, oricît de nevoieasă, să pară o încîntare, iar efortul să fie făcut cu voioșie. Și aceasta se vedește atît din opera luminoasă și plină de spontaneitate cît și din mărturiile celor

care i-au descris felul de a lucra. Analizată mai adînc, opera sa dovedește multă gîndire, geniale intuiții, necurmăte strădanii, dar în totul rezultatele la care a ajuns pictorul par firești, liniștite, organice. Grigorescu a avut ceva din însăși forța naturii, din siguranță și avîntul vitalității elementare și în privința aceasta l-am putea asemui cu Mihail Sadoveanu.

Data nașterii lui Nicolae Grigorescu, acceptată de mai toți biografii săi este 15 mai 1838, care unora (de pildă criticului H. Blazian) li se pare totuși neverosimilă, adică posteroară celei reale. Intr-adevăr, dacă acceptăm data aceasta rămasă de la N. Petrașcu și Al. Vlăhuță, înseamnă că la zece ani Grigorescu picta și vindea iconițe, la paisprezece picta numeroase icoane, dintre care unele împărătești la biserica din Băicoi, la șaisprezece-șaptesprezece ani lucra la Căldărușani, iar la optsprezece ani începea pictura murală a mînăstirii Zamfira, pentru ca de la douăzeci la douăzeci și doi de ani să realizeze capodopera sa în materie de artă religioasă, pictînd pereții și icoanele mînăstirii Agapia. Și în toate acestea, ca și mai tîrziu la Barbizon, aproape fără nici un profesor, iar în țară cu colaboratori vădit inferiori lui.

Bruma de carte pe care a învățat-o de la maică-sa, ea însăși învățînd abia la maturitate să citească pentru a-și educa feciorul, și cele două clase primare sînt singura învățătură de care are parte pînă la zece ani, cînd intră în atelierul unui iconar, pe care unii istorici mai noi îl socot a fi pictorul Anton Chladek. Mai multă învățătură nu a primit Grigorescu pînă la plecarea în 1861 în Franța și din cele povestite lui Vlăhuță reiese că mare lucru nu a învățat la acel iconar: „După doi ani, m-am întors acasă și am început să fac singur iconițe“.

Grigorescu a învățat mai mult de la natură și de la cele ce vedea la lumea din preajmă. Născut în comuna Pitarul din Dîmbovița, ca fiu al unui sătean mai răsarit, care avea unele indeletniciri la co-

nacul boierului Filip Lenș, viitorul pictor și-a format retina și cunoașterea despre viață în contact cu lumea de la țară, cu priveliștile destul de pitorești, precum a avut prilejul să vadă și colecția de tablouri, cu unele lucrări în totul remarcabile, a boierului. La cinci ani, cînd fragelele percepții încep să capete un răsunset mai stăruitor în mintea copilului, încheindu-se chiar în anumite viziuni pline de culoare și farmec, viitorul pictor și frații săi sînt aduși la București de mama rămasă văduvă. Locuiește la o mătușă săracă și ea, în mahalaua Cărămidarilor, care pe atunci trebuie să fi părut tot un colț de sat, înecat într-o bogată vegetație. În afară de pictura bisericească, artă multă nu putea vedea copilul în Bucureștii anilor 1843-1848. Poartă în sine vraja priveliștilor din natură, gîndul la oamenii cu care a copilărit, dar năzuința spre artă și-o manifestă deocamdată pe singura cale ce o are la îndemînă: arta de iconar și apoi de pictor mural.

O zi fericită este pentru iconarul de doisprezece ani, cînd vinde primele lucrări făcute de dînsul și aduce bani în casă. *„Cu acul ne-a crescut biata mamă. Și odată nu am auzit-o plîngîndu-se, ori blestemînd, ori spunînd vreo vorbă rea... Era vară. Duminecă mă duceam la Obor. Imi așterneam hăinuța jos, îmi întindeam mărfa pe ea și îmi așteptam mușterii, ca orice negustor. Treceau femei sărace, oameni de la țară, mă întrebau cine le-a zugrăvit, le spuneam că eu... și cumpărau, bieții oameni, ziceam că-s icoane cu noroc, de la copilul nevinovat. Doamne, cu ce bucurie am venit eu acasă după cea dintîi afacere a mea! Făcusem vreo zece sorcoveți — și cînd i-am pus mamei în mînd, s-a uitat la bani, s-a uitat la mine și m-a întreat, îngrijată, de unde-s — că eu lucrasem pe ascuns icoanele. Cînd i-am spus, m-a sărutat, a dat să zică ceva și s-a întors repede cu fața spre fereastră, că-i venea să plîngă. Acea a fost poate cea mai fericită zi din viața mea. Eram mare — aduceam parale în casă, bucurie la ai mei, eu, cu munca mînilor mele...“* (Al. Vlăhuță

„Pictorul N. I. Grigorescu“, Viața și Opera lui“).

Activitatea de pictor de biserici a fost recent mai atent cercetată, găsiindu-se și unele legături cu arta măestrilor Renașterii (în lucrarea „N. Grigorescu, Anii de Ucenicie“ de acad. G. Oprescu și R. Niculescu, E.S.P.L.A., 1957) și ceea ce ne-a dat mai mult de gândit, urmărind ceea ce a lucrat tânărul Grigorescu la Băicoi, Căldărușani, Zamfira și Agapia este continua sa depășire, obținută pe căi proprii, fără ajutorul niciunui profesor și fără sfatul nimănui. afară poate de al aceluși călugăr moldovean Isaia Piersiceanu, cărturar și om călătorit, după cum îl descrie și Delavrancea, mare povestitor și om priceput în arta religioasă, de vreme ce văzuse Sfântul Munte și Ierusalimul. De la acest călugăr, cu care plănuise plecarea în străinătate, Grigorescu va fi luat unele îndrumări iconografice și artistice, cu prilejul pictării Agapiei.

Între icoanele copilăriei și cele de la Agapia, între pictura murală de la Zamfira și cea de la Agapia se petrece o mare evoluție, aproape incredibilă, mai ales fiind vorba de un autodidact. Activitatea aceasta trebuie privită însă în proporțiile și condițiile ei. George Tattarescu, specializat în Italia, îi este vădit inferior lui Grigorescu în această pictură neoclasică, în care nu mai este nimic din frumusețea coloritului vechilor fresce și din măiestria lor compozițională. Unii sfinți de la Voroneț sau de la celelalte mănăstiri bucovinene, ca și de la Horez, sînt mult mai viguros construiți, au expresii mai caracteristice și mai individualizate, sînt mai interiorizați și prinși în atitudini mai dinamice decît mulți dintre cei pictați în stilul neo-clasic, cultivat și la noi în secolul trecut și care se impunea cu atîta tărie încît l-a practicat și Grigorescu. Ar fi de discutat unde se găseau mai multe elemente realiste, adecvate cerințelor picturii decorativ-monumentale, în vechea artă bisericească sau în cea nouă, practică și de Grigorescu între anii 1848-1860.

Deși le-a lucrat într-o viziune mai concretă și cu dorința de a le conferi mai multă veridicitate umană — uneori, luînd ca modele pe oamenii din preajmă, alteori servindu-se de diferite imagini contemporane, dar și de gravuri care înfățișau, dulcegăite și convenționalizate, marile compoziții cu teme religioase ale măestrilor Renașterii — figurile și scenele biblice pictate de Grigorescu nu reușesc în genere să-ți impună. Foarte multe sînt șterse ca expresie, neindividualizate, afectate sau teatrale, în loc de a fi vii, nu au măreție și adîncime. Nu odată sfinții seamănă unii cu alții și sînt tratați cu o răceală ușor dulceagă, avînd în totul un aer factive. Și totuși, dacă expresia este deficientă, iar compoziția fără nimic monumental, imaginile acestea sînt potențate prin colorit, prin relativa stăpînire a raporturilor cromatice.

Este uimitor să constăți că în practicarea unei arte pentru care Grigorescu nu avea deosebită vocație, dar îi era singura pe atunci la îndemînă, el ajunge la unele rezultate excepționale — și aceasta prin forța geniului său și printr-o necurmată depășire tehnică. Există cîteva opere de la Agapia în care el iese din comunul noii arte neoclasică, atingînd o relativă desăvîrșire. Fără profesori și fără a vedea în original marile compoziții de Da Vinci, Rafael, Tizian, Rembrandt, după care se făcuseră gravurile ce le avea în față, gravuri denaturînd modelele, dar păstrînd cîte ceva din orînduirea compozițională și din expresia figurilor, tânărul pictor își desăvîrșește meșteșugul, apropiindu-se de marile modele și interpretîndu-le cu o viziune proprie. În icoanele înfățișînd pe Maica Domnului cu pruncul sau pe Sfîntul Gheorghe, personajele trăiesc din adînc, au distincție și caracter, se află în atitudini totodată firești și impunătoare, mișcîndu-se prin viața ce o exprimă. Pictorul ajunge în aceste rare lucrări la o armonioasă și articulată conturare, la oglîndirea sufletului, la redarea sugestivă a trăsăturilor ca și a carnației, ba îți comunică aproape tactil calitatea materialelor din care sînt făcute vestmintele, mlădioase și uneori cu falduri ritmic înscrise în imagine.

Dar și aici, în aceste remarcabile portreți-zări ale fecioarei ușor îngîndurată, a pruncului plin de viață și căldură, a sfîntului Gheorghe, înfățișat ca un visător, oarecum sfios în fața vieții, deși în iconografie el este un luptător viteaz și neînfricat — figurile au acea gingășie și fragilitate, acea luminozitate, ușor umbrită de nostalgie, pe care le vom vedea mai tirziu la păstori și păstorițele pictorului. Nici în aceste măiestrite imagini biblice nu vom întîlni dramatismul, care aici ar fi fost necesar, ci tot acea poetizare prin gingășie și finețe, tot acel lirism caracteristic lui Grigorescu.

Deși nu în arta bisericească, fie ea și neo-clasică, și-a dat măsura Grigorescu, putem spune că și aceste icoane și picturi murale în ulei i-au slujit pentru a se defini ca artist, pentru a se forma prin darurile și munca sa. Fadul neo-clasicism bisericesc — de fapt, academism — a fost depășit la Agapia, pictorul apropiindu-se de adîncă expresie umană către care năzuia.

Ajuns la Paris în 1861, tocmai în perioada cînd „pictura îmbrăca straie noi”, după cum zicea el însuși, Nicolae Grigorescu se va forma și acolo aproape singur, găsindu-și, în sfîrșit, calea potrivită firii și menirii lui. Ar fi putut nimeri ca alți artiști romîni la maeștri învechiți sau nepotriviți, anulîndu-și sau închistîndu-și vocația. Și de fapt cîteva luni a fost și el în această primejdie, lucrînd în atelierul unui maestru cunoscut, dar depășit de vreme și care nu-i putea prilejui învățătura de care avea nevoie. Este vorba de elevul lui Ingres, Sebastien Cornu, care se raliase la curentul „neo-grec” și pictase o seamă de compoziții inspirate de mitologie. Alături de Gérôme, Cornu reînviase pentru potențații și parvenii regimului lui Napoleon al III-lea subiectele antice, împodobînd pereții palatelor cu imagini convenționale, lipsite de culoare și imaginație, în fond de-o seacă decorativitate.

Dacă ar fi stăruit pe calea aceasta, mai ales după neoclasicismul pe care îl practicase în țară, ca pictor bisericesc, Grigorescu ar fi ajuns un pictor academic și nu ar fi

așezat pictura noastră pe temelii noi, potrivite cu firea și viziunea despre lume a poporului nostru. Dar după cîteva luni de pregătire pentru a intra în Școala de Arte Frumoase, Grigorescu se va apropia de pictorii de la Barbizon și împreună cu ei, deci nu ca elev, ci ca un egal al lor, pornit pe aceleași căutări și metode, va ajunge la o nouă viziune artistică. Va mai trece și prin alte ateliere de la Paris, unde în 1863 pictorul și-a avut un atelier propriu pe strada Cherche-Midi, după cum reiese din cele scrise cu mîna lui pe dosul lucrării înfățișînd acest modest atelier (tablou aflat în colecția Dr. I. N. Dona). Iernile acolo va lucra — în atelierele altora sau în atelierul său — și mai ales în muzee, unde face o seamă de copii după marii maeștri clasici sau contemporani. Aceasta pentru a cîștiga în siguranța tehnicii, în modalitățile de a-și îmbogăți viziunea.

Important este că Grigorescu nu s-a realizat nici pe linia clasicismului lui Ingres și nici pe cea a romantismului lui Delacroix, ci a ales calea picturii în natură, în aer liber, în contactul cel mai direct cu viața. A fost o fericită și spornică împrejurare aceea că Grigorescu a trăit și s-a format în anii cînd pictura universală cunoștea noul suflu al școlii de la Barbizon, al artei plămădite dintr-un contact mai direct și mai inspirat cu natura. După cum am mai subliniat și în altă parte, Grigorescu, ca și Andreescu și Luchian, nu și-au ales drept învățător greoiul academism mîunchenez și nici uscatul academism francez (cum vor face pictorii ieșeni, de la G. Panaitescu-Bardasare la Gh. Popovici) ci s-au simțit la ei acasă printre artiștii care se legau din nou de natură. Pentru pictorii francezi, contactul cu natura era o revenire, după atîta timp petrecut în ateliere; pentru naturaliștii, realiștii, impresioniștii din Franța însemna o reimprospătare a sensibilității și prilej de noi viziuni, mai apropiate de realitate. Pentru noi, prezența lui Nicolae Grigorescu în pădurea Fontainebleau și în satul Barbizon constituia o continuare a atmosferei noastre de oameni încă ai naturii, de oameni care nu

apucaseră încă să se înstrăineze de ea. Numai datorită faptului că pictura occidentală a revenit la natură, noi am izbutit atât de repede să ne familiarizăm cu tehnica mai evoluată a Europei și să creăm opere de valabilitate mondială, ajungând în câteva decenii la un nivel impunător. Să ne gândim ce s-ar fi întâmplat dacă Grigorescu ar fi rămas un academic și Andreescu, în loc să vadă în 1873 orientarea nouă a lui Grigorescu și mai târziu Luchian și Petrașcu ar fi fost călăuziți de un nou Aman, Tattarescu sau Panoiteanu-Bardasare!

Unde pictorii francezi reveneau, noi veneam, iar această întâlnire la aceleași izvoare a constituit o condiție incalculabil de prielnică pentru creativitatea românească. Prin Grigorescu, arta noastră a ajuns deodată (și cu ce măiestrite și plurale rezultate!) la natură și pleinair. Pentru fiul de țărani din Dimbovița, chiar dacă trecut prin fadul academigon bisericesc, a fost un lucru relativ ușor să-și găsească în sfârșit vocația la Barbizon: pentru el, insuficient orășenizat și academizat, peisajul, florile, naturile moarte nu erau taine, cum ne-au fost valorile umaniste, viziunea gotică, portretul adinc psihologic sau compozițiile clasice și baroce. Noi veneam, prin Grigorescu, ca niște oameni ai pământului și ai vieții în aer liber, pe când ceilalți reveneau la natură ca niște oameni ai cetăților și ai civilizației, care aveau nevoie de o improspătare și de întărirea forței lor creatoare.

Lucrând la Barbizon, Grigorescu a văzut firește ceea ce creau pictorii falangei de la 1830 și cei înrudiți artisticeste cu ei. Grigorescu nu le-a fost elev, după cum am menționat mai înainte, dar alături de ei a căutat metodele artistice de a oglindi cât mai viu și mai adevărat natura sau oamenii muncii, lucrând și trăind în sînul ei. Intr-un studiu, aflat sub tipar, „Viziunea naturii în opera lui Grigorescu” ne-am străduit să deslușim ce a putut lua Grigorescu de la pictorii de la Barbizon sau de la aceea cu care ei aveau sau avuseră contact — ca realistul Courbet sau pictorul muncitorilor de pe ogoare Millet, neuitînd nici înfrîmurile poeticalui Corot. Și am ajuns la

concluzia că — fără a fi influențat de vreunul în mod direct și hotărîtor — Grigorescu a deprins de la aceștia mai ales metodele de a se apropia de natură și de a reda specificitatea unei priveliști sau integrarea omului în peisaj. Dacă Théodore Rousseau a individualizat specificitatea diferitelor priveliști și așezări, respectînd structura copacilor și distribuirea luminii, în sine viziunile celor doi pictori, Rousseau și Grigorescu sînt cu totul diferite. Rousseau nu are frăgezimea și spontaneitatea lui Grigorescu, bucuria de viață și aerul acela vioi, sănătos, țărănesc, ce-l găsim la pictorul român. Millet este mai dramatic, Grigorescu mai liric, chiar dacă de la Millet a învățat pictorul român aducerea omului în peisaj, uneori în contra luminii (contre-jour). Dar oamenii lui Millet sînt adeseori ca niște statui în peisaj, pe cînd la Grigorescu oamenii fac parte integrantă din peisaj, se îmbină armonios cu natura, iar carele cu boi de mai târziu parcă aparțin în mod firesc drumurilor noastre cotite și prăfuite. În portrete, ca și în modul de a trata marinele, lăsînd cerul să ocupe o bună parte din tablou, iar marea să apară jos de tot cu o margine perfect orizontală, se vede la un moment dat influența lui Courbet, precum și în colorarea în brun și cenușiu a stîncilor, dar în genere Courbet este mai viguros, pe cînd Grigorescu mai fin și mai diafan, chiar acolo unde se poate vorbi de o înfrîrire. În genere, Grigorescu este mai colorist decît cei de la Barbizon, la aceasta contribuînd imboldul lui Courbet și al primilor impresionîști

Grigorescu a pictat la Barbizon și Marlotte, în preajma pădurii Fontainebleau, vreme îndelungată, între anii 1862 și 1874, cu întreruperile cînd vine în țară (1864, apoi 1867, cînd pictează mai ales la Cîmpulung și Rucăr, 1870—1871, cînd se petrece războiul franco-german, în 1873, cînd are marea expoziție de la București cu Amicii Belelor Arte, în 1874 cînd vizitează și Turcia, Grecia și Italia revenind în Franța, dar la Vitřé, micul orășel medieval, cu ulițe strîmte și clădiri gotice. Dar nici la Barbizon și nici la Vitřé nu a simțit ca un francez lumea, ci adesea cu ochii și simțămîn-

tele unui om de la noi, deprins a fi în continuă comuniune cu natura.

Și interesantă, din acest punct de vedere, este observația criticului elvețian William Ritter, fost preceptor la o familie boierească de la noi și cunoscând bine țara noastră, ca și alte țări și anume că „Grigorescu nu a pictat niciodată în Franța decât ceea ce îi amintea de România“. Observația aceasta, chiar dacă exagerată, este în bună măsură revelatoare. Și adevărul ei l-a confirmat printre alții Alexandru Vlahuță, analizând un tablou făcut în Franța, anume acela intitulat „Apus de soare la Barbizon“ (Muzeul de Artă al R.P.R., reproduc în monografia Cioflec).

Alexandru Vlahuță, în monografia sa tipărită în 1910, dar deținând de la pictor prețioase mărturii, adunate ani de-a rândul, precum și cunoscându-i temeinic opera, a fost pînă la Francisc Șirato — care în 1938 a publicat o nouă monografie — cel mai de seamă valorificator critic al activității lui Grigorescu. Faptul că Vlahuță se exprimă literar, că scrie deosebit de frumos, nu trebuie să ne facă a-l socoti doar un literat, cînd este vorba de interpretarea operii lui Grigorescu. Dacă nu are ifosele unora dintre noi, criticii de artă, și uneori nu se oprește la amănunte riguros științifice, analizele sale dovedesc adesea o remarcabilă înțelegere de critic. În numitul tablou de la Barbizon, vedem mai multe oi păscînd, aflate în dreptul unor copaci cu bogat frunziș, rășchirîndu-și crengile mai mult lateral și nu în înălțime, stejari vînjoși și doar în dreapta, stingher, un copăcel firav. O femeie și un prichindel de fată se îndreaptă pe un drumeag înspre oi, ca să le aducă acasă. Dacă cerul sur este încă străluminat de ultimele raze ale soarelui, ce nu se mai vede, oile sînt încă oaze de lumină, acolo pe pajiște, în dreptul arborilor, și albă mai este și hăinuța fetei. Oile lui Grigorescu, deși din pricina clar-obscurului sînt mai puțin deslușite în amănuntele lor decît la Troyon sau Jacqué — alți pictori și străluciți animalieri care au pictat la Barbizon — au o fermecătoare veridicitate pentru că artistul român a știut

să le redea pozițiile și atitudinile cînd pasc, să le descopere armonia și mișcarea ființei, sugerînd blîndețea acestor făpturi, moliciunea trupului, calitatea mătăsoasă a blînii. Este probabil o lucrare făcută în ultimii ani ai șederii la Barbizon, în care se poate vedea cît a învățat Grigorescu de la ilustra falangă de peisajști și cît a adus el din propria cunoaștere de om al naturii noastre. Și acum iată cum descrie și analizează Al. Vlahuță această lucrare intitulată „Apus de soare la Barbizon“: „... treptat, vîlul nopții se dișterne, învălînd formele ca pentru o pregătire de somn, de vis. Tăcerea crește. Pămîntul, aerul, faptul înserării, cu răcoarea aceea de pădure și toate formele acelea moi, topite în umbră, dau sufletului nostru o dulce înfiurare, nedeslușită. Amintiri vagi, răsunete depărtate, un amestec de vrajă, de dor, de melancolie — ceva care ne duce cu gîndul la frumoasele apusuri de soare ale copilăriei noastre. Cu siguranță e un sentiment pe care l-a avut pictorul în ceasul acela și care, fără voia și fără știrea lui, s-a amestecat în colorile de pe paletă. Dar ceea ce dă o putere extraordinară de adevăr acestui tablou, care va rămîne unul dintre cele mai frumoase apusuri de soare ce s-au făcut în pictură, este unitatea de impresie, păstrată pînă în adîncul celor mai mici amănunte.. S-ar părea că toate au stat pe loc, în cer și pe pămînt, pentru a nu tulbura cu clintirea lor marele mister al creației — împlinirea operei desăvirșite“.

Intr-o asemenea lucrare — în care dealful nu nemișcarea este caracteristică, ci tocmai mișcarea, dar o mișcare fără zgomote, mișcarea luminii și a aerului, mișcarea înserării, mișcarea animalelor ce pasc, și a femeii cu copilița ce se îndreaptă pe drumeag înspre oi, — totul strecurîndu-ți liniștea în suflet — se verifică afirmația lui Ritter, ca și în multe altele.

Oricît de valoroase sînt imaginile făcute în Franța — cele de la Barbizon, mai contemplative și într-un colorit poetic, dar încă nu destul de viu, cum va fi coloritul de

mai tirziu al imaginilor de la Vitre și Broles potențat cu ajutorul impresionismului, sau cele din Italia, unde pictorul construiește tipuri viguroase, într-o tonalitate închisă, brună și negricioasă, — și oricât de veridice sînt figurile și priveliștile făcute la Cîmpulung și Rucăr, la Bacău și pe Valea Siretului sau scenele de la 1877 — în care războiul este „văzut cu ochiul soldaților, nu al șefilor“ (Vlahuță) — opera cea mai reprezentativă pentru viziunea artistică a lui Grigorescu rămîne aceea din ultimii douăzeci de ani.

Cronologia operei sale este greu de stabilit și în monografia sa (tipărită de Editura în Limbi străine, 1956) criticul de artă Ionel Jianu împarte activitatea pictorului în cinci perioade: prima, pînă la plecarea în Franța; a doua 1861—1877, anii șederii la Barbizon și în alte localități din Franța, cuprinzînd și lucrările din Cîmpulung, de pe Valea Siretului, portretele de evrei și cele din Italia; a treia, picturile din timpul războiului independenței, 1877—1878 cînd, chemat în țară, urmează trupele noastre pe cîmpiile Bulgariei, luînd schițe și apoi dezvoltîndu-le în cunoscutele compoziții, dintre care „Lupta de la Smîrdan“ este cea mai monumentală; a patra, 1880—1887, cînd pictează din nou în Franța, ajungînd la un studiu mai adîncit și mai fin al luminii, la o paletă mai vie, și ultima perioadă 1887—1907, în care exprimă însușirile specifice peisajului românesc.

Perioada a doua și a patra, însă, s-ar putea contopi, deoarece la Vitre începe să picteze de prin 1875, iar diferențieri ca viziune și tehnică se petrec mereu în activitatea acestui artist. Dacă în Franța, cîștigă în interpretarea poetică a peisajului, redat totuși mai descriptiv la Barbizon și cu mai multă și mai vie picturalitate (în tușe lungi și nervoase, cu pete diferit luminate și de o mare forță constructivă), la Vitre și la plajele din Bretania și Normandia, în aceleași perioade, îl vedem ca portretist și uneori ca autor de interioare menținîndu-se la o paletă sobră, la tonalități mai întunecate în magistralele chipuri de evrei, de țărani, de țigănci, făcute fie la noi, fie în Galiția

și Italia, ajungînd uneori la o uluitoare pătrundere psihologică, de mare realist, sau la atmosfera unor interioare în care măiestria sa poate fi alăturată de cea a olandezilor. Grigorescu își variază tehnicile și viziunile și în funcție de mediul sau personajele respective și sînt critici de artă ca G. Oprescu și K. H. Zambaccian, care în diferitele lor studii și monografii socot perioada din Franța și portretele cu evrei sau cele din Italia cele mai desăvîșite creații ale pictorului.

Lui Vlahuță, Delavrancea, Șirato și unora dintre criticii mai tineri de astăzi, însă, perioada de după stabilirea definitivă în țară (1887) le spune cel mai mult și într-adevăr, cum am susținut și cu alte prilejuri, în perioada 1887—1907, pictorul folosind îndelungata-i experiență, ajunge la neîntrecuta redare a specificității peisajelor și oamenilor de la noi. Este perioada carelor cu boi, care străbat plaiurile noastre, a păstoritelor și păstorilor care păzesc turme mai mici sau mai mari pe colnice, a oamenilor la muncă sau venind de la bilciurji și nunți, a crîngurilor arătate în puterea verii sau ușor îngălbenite de ivirea toamnei. Este o viziune nouă, unică, în cuprinsul picturii universale și totodată caracteristică vieții și pămîntului nostru. Folosind învățăturile obținute în contact cu naturalistii și realiștii de la Barbizon și picturalitatea mai consistentă dobîndită la Vitre, aceasta cu ajutorul luminozității impresioniste și a tușelor și petelor mînuite cu o uluitoare îndemînare, Grigorescu ajunge la o sinteză tehnică, în care fără să renunțe la structura obiectelor și așezărilor din natură, la respectarea planurilor dintr-un peisaj și articulațiile unei figuri, reușește să sugereze plîntătea și coloritul vieții în ceea ce au mai adevărat, mai caracteristic. Tehnica aceasta nouă, cu adevărat picturală, este necesară noii viziuni artistice, în care totul vibrează și încîntă, relevînd autentic și cu profund lirism viața de la noi.

Nimeni ca Grigorescu nu a izbutit la noi să redea mișcarea luminii, vibrația atmosferei, temperatura zilei, boarea zorilor, fu-

nigeei inserării, mersul oamenilor și al animalelor, să surprindă caracteristicile naturii de la noi, mai ales ale plaiurilor vaste, cu dealuri și munți îndepărtați, cu drumuri cotite, pe care se ivesc carele cu boi sau al colnicelor înguste, unde pasc vitele. Colinele unduioase, înscriindu-se în bolta cerului, drumurile cotite printre lanuri sau pajști de-un verde cald, bățind uneori în gălbui, colțurile de crînguri cu arbori rășchirați, unii cu frunziș nespus de fin, plopi, mesteacăni, ulmi, prin care se prefiră razele soarelui, toate lasă parcă deschisă priveliștea, sugerînd vastitatea, bogăția, creșterea naturii, necurmata ei profacere. Fiinețea pensulei lui Grigorescu, care din cîteva trăsături, mai lungi sau mai scurte, mai apăsate sau abia manifeste, ori din cîteva pete diferit luminate încheagă o faptură sau o priveliște, este neîntrecută. Cine privește cu atenție cum sînt făcuți ochii vreunei ciobănițe sau cioban ori cum este lucrată fruntea lor își dă seama de geniul pictorului de a construi cu acea siguranță și ușurință de demiurg, pe care o vădise și la Agapia, cînd a pictat icoana fecioarei cu pruncul sau pe sfîntul Gheorghe, măiestrie mult potențată în faza finală.

Este o viziune lirică viziunea lui Grigorescu, desigur. Mai rare sînt la el priveliștile dramatice sau chipurile care să exprime suferința și revolta. Există, totuși, țărani îngîndurați și cu chip chinuit de o muncă de pe urma căreia nu ei foloseau (Mocănul acela, dintr-o perioadă mai veche, bătrînii din fața colibelor etc.), există și scene de interior sau peisaje, în care se vede mizeria vieții de la țară sau acele colibe înfundate în pămînt și cu pereți de lut, în fața cărora vreun moșneag și o fetiță păzesc biata fiertură pusă afară la foc și care nu sînt cu nimic mai puțin revelatoare decît „Casa ciurarului“ de Ion Andreescu; există și peisaje pe timp de furtună, cu un vădit accent dramatic sau căruțele cu „proviant“ de la 1877 sau altele în care bietele animale și oamenii au de luptat cu noroaietele și vremea aspră (multe din acestea sînt reproduse în recenta mo-

nografie a lui Ionel Jianu. Editura în Limbi Străine).

În genere, însă, Grigorescu a pictat și desenat oameni frumoși și sănătoși, oșteni mîndri și demni, aspecte luminoase și optimiste, avînd o viziune care cultivă frumosul, bunătaea, duioșia, armonia vieții. Era și în firea lui această înclinație spre frumusețea vieții, iar nu spre tragismul ei. Dar a făcut-o și dintr-o anumită concepție, care nu a fost îndeajuns cercetată.

Nu este vorba de o idealizare sau de o transpunere feerică a vieții. Artistul era prea legat de viața celor de la țară, își îndrăgea nespus frații pentru a-i înfățișa în lumini false. Spre deosebire de semănătoriștii, care arătau mai mult aspectele idilice sau cele de un primitivism, neadîncit în cauzele lui, ale vieții de la țară, Grigorescu, dealtfel înaintea lor și cu altă cunoaștere a vieții de la țară, a valorificat pe plugari într-un spirit realist, oprindu-se la aspectele luminoase și optimiste. Șirato a subliniat faptul că pe cînd semănătoriștii preamăreau viața de la țară, dar ședeau la oraș, neurmărind-o temeinic, Grigorescu a păstrat mereu contactul cu satele și natura, șezînd puțin la oraș și colindînd oricînd se afla în patrie satele, unde se simțea între ai lui. Pictînd îndată după unirea principatelor, el înțelegea — cum a subliniat criticul Ionel Jianu — ca și pe calea artei să întărească legăturile între locuitorii principatelor, (de aici, prezența sa în Muntenia ca și în Moldova), să sădească o mai mare încredere în forțele poporului nostru, în valorile pozitive ale vieții. Dar mai sînt și alte motive pentru care Grigorescu ținea să arate în frumusețea și vrednicia lor pe oamenii pămîntului. Grigorescu se manifesta și în străinătate, pinzele sale erau înfățișate la diferite expoziții, unde s-au bucurat de deosebit succes (în 1868 a expus împreună cu pictorii de la Barbizon, apoi la diferite saloane, unde lucrările sale au fost remarcate de critică, iar în 1886, înainte de a se stabili definitiv în țară a avut o mare expoziție la Paris, cu teme din Franța, dar și cu altele din patrie) și ținea să înfăți-

șeze în ochii străinilor ceea ce era mai frumos și mai făgăduitor în patrie. De asemenea, faptul însuși că picta cu predilecție teme rurale era pe atunci ceva demonstrativ, ce dădea de gândit claselor conducătoare, care citeau de obicei numai literatură străină și se țineau la curent cu ceea ce se petrecea mai ales la Paris, și nu la noi, preferind în artă pe academisti sau mai târziu pe Mirea. Cu orice pînă din viața rurală sau înfățișînd pe oamenii din popor, Grigorescu amintea claselor conducătoare că acolo și acestea sînt izvoarele de viață și tăria patriei. De asemenea, el accentuiază vrednicia oamenilor din popor, înfățișîndu-i mai întotdeauna la muncă sau în atitudini legate de muncă. Spațiul său este un spațiu al activității umane, un spațiu activist. În condițiile vremii sale și aceasta însemna o atitudine nouă și progresistă. Și mai este încă ceva, care nu credem să fie deloc o explicație sofistică: poetizînd viața de la țară, arătînd frumusețea și demnitatea oamenilor din popor, Grigorescu arăta modul în care îi dorea el pe frații săi, amintea privitorilor felul în care ar trebui și ar avea dreptul să arate oamenii de la noi. Este și aceasta un fel de critică

socială sau de vestire a ceea ce ar trebui să fie.

Mai presus însă de toate, privind tablourile din ultimii douăzeci de ani, cele din perioada mai puternic colorată, ca și cele din perioada cu nimic inferioară din ultimii ani — așa numită „perioadă albă” — în care pictorul redă tonalitatea generală a priveliștelor, coloritul alb-cenușiu al zoriilor și inserării, întreaga atmosferă părăind țesută dintr-o pulbere caracteristică ținuturilor respective — îți dai seama că Nicolae Grigorescu privea lucrurile de la noi cu un mare lirism, cu o nețărmurită dragoste, identificîndu-se cu prefacerile naturii, cu creșterea unei națiuni, cu tinerețea ei, plină de făgăduinți.

Și tocmai aceasta este caracteristica viziunii sale artistice, plină de viață și bucurie, de vioiciune și luminozitate, în genere primăvăratecă și tinerească, deschisă viitorului și parcă prevestindu-l. Optimismul celui care a închis ochii în răscolitoarea vară a anului 1907 avea să se confirme abia peste decenii și poate că acesta este mesajul artei sale, al viziunii sale luminoase, vii, pline de mișcare și creștere, al străduinței sale de om al naturii, el însuși fiind parcă o forță a naturii și a vieții și lucrînd cu suflul, siguranța și desăvîrșirea lor.

CRONICA CINEMATOGRAFICĂ

D. I. SUCHIANU

G O P O

Obiectul preferat al desenelor animate a fost totdeauna acel gen de glumă pe care aş îndrăzni să o numesc „glumă enormă“. Enormă pentru că ea obţine o negare prin exces de afirmaţie. Zicem că este enormitate atunci când un lucru e dus pînă la marginile lui ultime, pînă la limita matematică a însuşirilor lui fireşti. Nu este caricatură. Caricatura e doar simplă exagerare. Caricatura întăreşte particularităţile lucrului, nu le schimbă, nu le inversează. Enormitatea are hegeliiana proprietate de a transforma ceva în propriul său contrariu. Se ia sensul, rostul, funcţia lucrului, se merge pe drumul acestei logici proprii, dar se merge aşa de departe, încît brusc, logicul se preface în absurd. Şi totuşi n-am negat nimica nici o clipă. Am adăugat afirmare peste afirmare; doar că am mers pînă la limita matematică a raţiunii de a fi a obiectului, pînă la acel punct nodal unde enormitatea preface totul în absurd. Glumele clovnilor, combinaţie de anecdotă jucată şi „banc“ verbal, aparţin adeseori acestei categorii a „glumei enorme“, unde absurdul se naşte dintr-o hipertrofie a raţiunii proprii.

*
* * *

Meritul lui Walt Disney a fost de a simţi că în acest domeniu al enormităţii umoristice se poate afla substanţa proprie a unei arte cinematografice autonome. Desigur, avusese oarecari modele. Felix le

Chat, Mikey Mouse au luminat calea. Succesul lor arătase că aceasta era într-adevăr, calea: cultivarea absurdului obţinut prin excesul de logică. Şi au mai arătat ceva, aceşti doi precursori: afinitatea naturală a genului pentru poveştile cu animale. Nu pentru că despre animale am putea spune orice, toate bazaconiile fiind necontrolabile. Nu. Logica şi psihologia sînt tot atît de severe în „lumea celor care nu cuvîntă“. E drept că fabulistul dispune de o anumită libertate pe care ceilalţi scriitori nu o au. Dar asta pentru un motiv care nu a fost încă semnalat în critica literară. Fabulistul nu lucrează cu personaje. Animalele nu-s personaje, adică fiinţe cu o psihologie diferită de aceea a altor congeneri aparţinînd aceleiaşi specii. În fabule nu există cai buni şi cai răi, porci de treabă şi porci canalii. Există doar calul, măgarul, gîsca, corbul, vulpea, ca atare. Lupul, şi împreună cu el toţi lupii din lume, diferă de miel, adică de toţi mieii de pe acest pămînt. Se atribuie ce-i drept anumite însuşiri morale cutărei specii de dobitoace, şi alte trăsături „sufleteşti“ altor familii de vieţuitoare. Dar aceste particularităţi de caracter nu-s ca în romane legate de hazardul vreunei eredităţi şi mai ales de influenţele mediului social. În fabule, portretul psihologic, acelaşi pentru toţi indivizii speciei, e legat de particularităţile anatomo-fiziologice ale acesteia. Fabulistul trebuie să fie naturalist. Este meritul lui Taine (care a fost trîntit la examenul de licenţă pe această chestiune)

de a fi arătat, în faimoasa lui teză: „La Fontaine et ses fables“, că cel mai mare fabulist al lumii a fost mai întâi de toate un naturalist. A fost desigur, și moralist. Nici un scriitor nu poate „scăpa“ de asta. Fără voie avem o „atitudine“ în fața vieții și societății. Dar marele fabulist — fiindcă era fabulist, și fiindcă era cel mai mare — trebuia să mai fi fost ceva: un pictor realist, bun observator al detaliilor de zoologie, descriitor exact, minuțios și plastic al acestor particularități. „Psihologia“ eroilor săi depinde exclusiv de aceste date anatomo-zoo-fiziologice.

Este desigur o îngrădire în acest determinism. El leagă pe fabulist-literator, pictor animalier sau autor de „cartoons“ Dar, pe de altă parte, această rigoare implică și o liberare. Prin faptul că eroii, aici, nu-s prinși în corsetul unei psihologii personale, cu obligații de consecvență; prin faptul că acești eroi se mișcă în cadrul larg al unei specii întregi, putem liber lua din trăsăturile speciei caracterele cele mai varii, mai disparate, mai contrastante. Imaginația și compoziția creatoare au mult mai slobod joc. Odată ce respectăm cele câteva însușiri de trup, habitat, locomoție etc, detaliile, adică diferitele conduite de folosire practică a acestor însușiri le putem picta în chipurile cele mai fanteziste, putem merge pe făgașul logicii proprii și ajunge, prin exagerare, prin simplificare caricaturală, prin amplificare umoristică, la acel comic „de enormitate“ care ne permite să gustăm deliciale absurdului. Iar desenul, care-și poate permite orice, îngroașă și individualizează prin linii și mișcare plastică toate aceste exagerări selective care alcătuiesc estetica umoristică a enormității.

*
* * *

Aceasta fiind legea genului, Gopo a împins legea până la propriul ei absurd. Nu s-a mărginit să ducă lucrurile până la confuzele enormității, ci a luat enormitatea însăși și a condus-o pe ea, până la propriile ei ultime granițe.

În recuzita gagurilor diverse, în folklorul milenar al clovneriei există un antic banc: acel al înțelegerii cu întârziere. Deja Stan Laurel și Oliver Hardy îl transformaseră în „enormitate“. Într-unul din filmele lor, Stan primește o lovitură cu ciocanul în cap. Totuși el vorbește, imperturbabil, mai departe. Dar deodată se oprește din conversație. Bruce, și-a adus aminte că era obligat să leșine Zăpăcit cum e, închipuiți-vă, uitase să leșine!

Gopo culege această primă enormitate și o mărește. Cu ea va fabrica, el, o enormitate de gradul doi:

La un moment dat, în „Scurtă istorie“, diversele animale sosesc, rînd pe rînd, pe o platformă la marginea mării și, fiecare, execută un plonjon. Totul merge normal, pînă ce vine rîndul porcului. Căci porcul (care n-are măsură, „că d'aia-i porc“) trece de platformă și-și continuă, ca un nesimțit, drumul prin aer, cu aceeași deambu'ție tacticoasă, ca și cînd n-ar fi fost și el, ca toată lumea, supus gravitației. Totuși, bruce, își aduce aminte că-i un zăpăcit. Și se grăbește să pice, ortodox, în apă.

A uita să leșini e desigur frumos. Dar a uita să cazi în vid este și mai frumos. Căci există fel și fel de a mînia pe zei, cum dealtfel există fel și fel de zei. Altceva este să nu te supui lui Claude Bernard și altceva să-l nesocotești pe Newton. Cu legile fiziologice se mai poate trata. Dar legea einsteiniană a relativității generalizate, numai un... porc poate avea neobrazarea s-o ia în deșert..

* * *

Toată lumea știe ce înseamnă bunele maniere. Așa cum toate clasele sociale își au regulile lor de politeță, tot așa și la animale fiecare speță își are protocolul ei. Să luăm bunăoară peștii. Există la ei o lege seculară, respectată fără nici o abatere; o lege atît de curentă și de nescimbătoare încît pînă și noi am observat-o și am declarat-o constituția fundamentală a vieții în comun a acestor prime vertebrate. La un moment dat, în filmul lui Gopo, are

loc o măiastră partidă de rock-and-roll între doi peștișori de sexe opuse, dama fiind, ca de obicei în lume, mai mititică decît frumosul ei cavaler. Acesta din urmă, după ce-și contorsionează în mij de iscusite feluri partenera, încheie dansul printr-un compliment, urmat de anticul ritual despre care vorbisem. Care este oare acest gest tradițional, lege a legilor din lumea submarină? O știm cu toții. Decînd lumea a fost formulată așa: „peștele mare înghite pe cel mic“. Deci, după ultima piruetă a cuplului dansant, cavalerul încheie figura, face o adîncă reverență și... glup! își înghite partenera.

A face din asasinatul prin deglutiție o elegantă regulă de protocol; a face din cea mai fioros darwiniană conduită o delicată manifestare de galanterie și de maniere distinse; ceva mai mult, a avea aproape dreptate făcînd așa —, aceasta este desigur încă o enormitate din acelea pe care ne-am permis să le numim „de gradul doi“.

* * *

Gopo și-a spus: desenele animate cer animale. Tot soiul de animale. Totuși din colecție lipsește o specie. Lipsește *omul*. Căci încăodată: Popey-marinarul, sau Betty Boop, sau Olive nu sînt „omul“. Să ni se dea așadar omul, omul ca atare, omul în ce are el tipic omenesc, așa cum fabuliștii ne-au dat măgari, găini sau broaște. Există o întregă ramură a biologiei și zoologiei care se chiamă „antropologie“. Filozofii acestei discipline s-au gîndit și s-au căznit să identifice pe curiosul animal. „singurul animal absurd“, „singurul animal care știe să zică nu“ (ein Neinsagenkönnner); fără să mai vorbim de vechile formule gen „homo sapiens“, „homo fober“, „homo ludens“. În materie de trăsături specifice, putem zice, noi oamenii, că nu ne e rușine să ne prezentăm în fața altor animale care au fericit cu anatomia și comportamentul lor lumea fabuliștilor.

Și totuși, lipsim de acolo.

Atunci Gopo va zice: Vreți desen animat? Adică fabulă? Adică o poveste cu animale diverse? Ei bine, am să vă aduc eu un personaj cum n-a mai fost încă în aceste istorii. Un personaj al cărui pitoresc, al cărui comic și a cărui absurditate vă vor uimi și înduioșa. Vreți eroi inediți? Vă voi aduce: *omul*. Și fiindcă e prima oară că vă este prezentat, iar pe de altă parte pentru că azi facerea de cunoștință prin metoda autobiografiei este tot mai obișnuită, vă voi da aci, pe scurt, întreaga lui curioasă scurtă poveste.

Una din trăsăturile omului este de a fi — cum și-a zis-o singur — „regele creațiunii“. Acesta reclamă o anexă. Ca o anexă la om, vă vom prezenta încă o speță nouă — faună, și ea, profilică și plină de ciudățenii. Noua speță sînt aștrii. Cu complicitatea omului, ei se socot mai rău decît prinți, se socot: zei. De aci și felul plin de ifos în care ei procrează. După părerea lui Gopo, progenitura lor nu se naște ca la noi muritorii, ci mult mai demn: printr-un strănut. Un strănut enorm, care improașcă jur împrejur sateliții. Odată țîșniți din explozia de salivă a genitorului, aștrii diverși dau servil tîrcoale șefului. Și iată-ne deocamdată pe unul din acești corpi cerești, unde se începe cu o scurtă preistorie a omului. O! foarte rapidă. Se sare peste episoadele mai neimportante. O mică oprire se va face în epoca terțiară. Acolo, „le clou de la saison“ este un gigant, jumătate plezozaur, jumătate arheopterix, care-și face de cap și se lăfăiește pretutindeni. Adică pretutindeni unde există „șofaj central“, anume pe brîul ecuatorului. Gopo ni-i va arăta, pe acești regretabili dispăruți, plimbîndu-se pe Ecuator ca pe Corso. Uriașul ne este arătat în postura sa cea mai caracteristică. A reperat în zare un minuscul fluturaș. Vocea ancestrală îi dă căutarea fירוasă și apetitul milenar. Monstrul gigant întinde botul și... clang! micul himenopter e înghițit. Conform cu cele mai intangibile principii lafontaine-iene: „on a toujours besoin d'un plus petit que soi“.

Ni se prezintă după aceea bunicul nostru, maimuța. Saltul calitativ de la pitecus la homo, ca orice salt, e scurt, brutal și elocvent. Tot zburdînd în pom, tot făcînd pe grozavul grație cozii cu care se spînzură acrobatic de crăci, într-o bună zi o pășește. Se rupe. Nu craca; coada. Se rupe coada. Și nenorocitul cade de la etajul al treilea.

Ca să înțelegem „enormitatea” din această întimplare vă voi spune o poveste adevărată, în care a apărut prima formă, incipientă și modestă, a acestui „gag”.

Un cunoscut al meu avea un fiu de 15 ani, elev la liceu. La științele naturale erau explicate legile evoluției: darwiniene, lamarkiene, mutaționiste și altele. Cînd a venit vorba de ereditatea caracterelor dobîndite, tînărul nu mai înțelegea de loc. Tatăl său, consultat, vru să-l lumineze printr-un exemplu pregnant. Iacă, zise el. Ai văzut foxterieri. Li se taie coada. Dacă li se taie mereu, atunci după cîteva generații, focșii se nasc fără coadă...

Acest început de „enormitate”, Gopo îl va duce pînă la capăt. Pierderea cozii va deveni sursa tuturor progreselor tehnico-artistico-științifico-culturale pe care le va împlini noul animal, viitorul prinț al creațiunii.

Nu mă pot abține, înainte de a continua povestirea, să-mi amintesc, în legătură cu această glumeață interpretare a lamarkismului, o enormitate egală, și care nu e inventată, ci istoricește întimplată.

Tînărul școlar de care vorbeam cunoștea, printre camarazii săi de joacă, pe frații Brîncoveanu, descendenții direcți ai lui „Boier Vechi și Domn creștin”. Acești băieți erau celebri printre contemporanii lor pentru curajul și întrepreditatea lor la toate jocurile, promptitudinea cu care lichidau orice ofensă, temeritatea lor aproape nebunească. Aflînd de afacerea cu foxterierul care după cîteva ablații se decisese a se naște fără coadă, inteligentul copil se grăbește a trage concluzii lamarkiste personale: „Vezi — observă el atunci — acum înțeleg eu de ce băieții Brîncoveanu sînt așa de zăpăciți și de nebuni.

Fiin'că le-a tăiat turcii capu la toți!”

Așa dar, scăpat de coadă, omul e obligat să evolueze. „Scurtă istorie” nu ne spune totul în detalii. Ne schițează aceste progrese în linii generale, anume cum noul rege al animalelor urcă „stadial” treaptă cu treaptă, și la fiecare pas își schimbă costumul. Căci haina este oglindă și rezumant al tuturor apucăturilor bune și rele. De la o vreme, el nu mai urcă treptele. Treptele urcă singure. Ne-am mecanizat, de-acuma, definitiv.

Un singur episod din acest lung șir de progrese ne e descris ceva mai insistent. Este faza cînd pitecus devenind antropos, antropopitecus este obligat să se țină erectus. Asistăm la antrenamentul său pentru stațiunea bipedă. Nu prea merge treaba. Picioarele o iau razna, și regele creației cade brutal și nedemn pe turul gol. Zguduirea la contactul dintre sol și fund zice multe. Este întrînsa toată ciuda, tot ațagul neputincios care va genera încăpățînarea viitoare și succesul final.

De acum, „Scurta istorie” va trebui să-și strîngă rîndurile. Nu merită să dăm toate fileacurile care caracterizează pe noul nostru erou. Se vor alege numai trăsăturile mari. Și fiindcă e o poveste în desen animat, se vor alege numai trăsăturile enorme. Fizice și morale.

Prima trăsătură a lui Erectus e fudulia.

A doua, este nevoia neapărată de a nu se mulțumi cu uscatul, ci de a voi explica toate fundurile mărilor, de a putea circula printre epave de vapor la 50 metri adîncime ca pe Calea Victoriei, de a fuma împreună cu camarazii comod tolănit pe un polișier la o presiune de 100 de atmosfere, de a mînca sub apă, de a domestici pești, cum a fost cazul cu istoricul Jojo, peștele pe care-l îmblînzise echipa lui Coustaud așa de bine încît venea să-ți mînce din palmă și se lăsa mîngiat și scărpinat ca un cățel cuminte --. A treia însușire a fudulului personaj, înrudit cu cea precedentă, este obsesia voiajelor astrofizice, călătorii în lună, rachete în Marte, acostări în Venus.

În sfîrșit, a patra trăsătură, poate cea mai omenească din toate, mai tulburătoare,

mai utopică și mai duioasă — realistă totuși căci toate marile înfăptuiri au debutat prin a fi utopii —, aceasta a patra însușire este...

Dar să vorbim întâi de celelalte.

Așa dar lui antropopitecus erectus nu-i mai ajunge pământul? Nu-i mai e de ajuns uscatul? Vrea să circule pe fundul mării ca la el acasă? Ei bine, i se va da exact ce a cerut. Și mult mai mult decât știam până acum. Spațiu locativ submarin? Gopo ne va arăta o măreață acumulare de palate, monumente, blocuri clădite pe fundul oceanului. Metropole uriașe de skyscrapers, vreau să zic: de zgîrie-valuri. Jojo, peștele domesticit de oamenii lui Coustaud, se gudura ca un cuț? Antropopitecul nostru, plonjon cu convenitele labe de gîscă la picioare, cu aparatul de filmat în mîna dreaptă, va duce, cu mîna stîngă, un peștișor domestic... în lessă. Filmul lui Coustaud, trîmbiță trufașă a năzuințelor supraomenești ale omului, își dăduse titlul — superior și condescendent — „Le monde de silence“. Gopo, poet al absurdului, cîntăreț al enormității, va zice: „Lumea tăcerii vreți? Pacea profunzimilor ați cerut? Pace și tăcere vă voi da“. Și atunci își aduce aminte că printre pești există și unii prevăzuți cu un lung fierăstrău. Homo sapiens se va arunca pe el călare, îl va apuca de cuțitul dințat pe care îl va încovoia ca pe un arc și, fără a inventa nimic, va folosi simplele calități de instrument muzical al oricărui fierăstrău și va umple și „pacea profunzimilor“ cu tînguioasele sale cintece. La sfîrșitul concertului, „Le monde du silence“ va răsuna asurzitor de aplauzele întregii săli de auditori ichticolii. Că nu degeaba are peștele aripioare. După care, din progres în progres, fierăstrăul în loc să fie uns cu arcușul, este ciupit cu degetele, dînd aceste svicniri sincopate de contrabas în transă. Pe un asemenea ritm ce poate face un pește onest decît să danseze rumba, samba, mambo, bambo, bughî-ughi mai cu seamă rock-and-roll? Specialiștii în aceste delicate jocuri pot lua lecții de grație, agilitate și invenție coregrafică de

la cele cîteva „numere“ pe care Gopo le aduce la lumina lichidă a rampei. Am vrut „pace a profunzimilor“? Pace ni se va da. Infernala sarabandă se va termina cum am mai spus: galantul cavalier face o reverență și-și va înghiți partenera care va dispărea în... pacea profunzimilor gastrointestinale ale gentlemanului. Acest act de protocol face parte din codul manierei elegante între pești poate.

*
*   *
*

În prima lui fază, epoca Mac Sennett, Chaplin încă nu-și arătase adevărata lui față, acel umanism care avea să uimească prin bravura și duioșia lui. Totuși, în acea primă fază de clovnării și acrobații bufone, s-a ivit un fapt care a dat prima oară de gîndit spectatorilor. Într-una din comediiile sale, Charlot face pe un funcționarș pîrlit, zăpăcit și stingaci, care mereu vine tîrziu la serviciu și mereu produce încurcături. Patronul, un om brutal și rău, îl ceartă cumplit și-l amenință necontentit cu bătaia, cu concedierea. Într-o zi, cînd iarăși plecase tîrziu la slujbă, Charlot se gîndește la vre-un mijloc de a mai înmuia supărarea și violențele jupînului. Mijlocul fu găsit. Îi va face un cadou, pe care din puținii lui bani îl și cumpără. Și ce credeți că este acel cadou, destinat să-i meargă la inimă brutei, șacalului burtos și mustăcios? Cadoul este: o floare! Pe care bineînțeles nu va ajunge niciodată să i-o înmîneze.

Criticii au fost profund impresionați de această faptă utopică și delicată, fermecătoare și caraghioasă, entuziastă și înduioșătoare. Din acel moment criticii au început să ghicească personajul pe care Chaplin avea să-l aducă în lume. Adică personajul căruia el îi va aduce doar portretul. Căci personajul există deja în lume. Este omul care n-are și care totuși dă. Este cel sărac cu dubul care îmbogățește jur împrejurul lui sufețele altora vîrsîndu-le comorile lui de bunătate, de delicatețe, de dorință de a îndatora, de iubire a tot ce e frumos. Cultul frumosului este o trăsătură

care avea să revină mereu în comedii mai profunde ale lui Chaplin. Il vedem foarte des extaziindu-se îndelung în fața unui lucru frumos, în fața de pildă a unei statuetă, privind-o din toate unghiurile și distanțele focale.

Episodul cu floarea este simbolul umanității ideale. Pe deasupra mizeriei și răutății, pe deasupra intrigilor și meschinăriei, omul vrednic de această apelatiune, rămâne sensibil la frumusețe; el cultivă flori. Nu numai pentru plăcerea lui, dar mai ales pentru a face plăcere altora. Ființa omenească a trecut prin multe faze „stadiale”; din „homo homini lupus” a devenit „homo faber”, apoi „homo oeconomicus”, pe urmă „homo sapiens”; acum, mai recent s-a descoperit că el ar mai fi și „homo ludens”, adică făptura care știe să se joace. Nu-i tocmai adevărat. Facultatea de a se juca o au foarte multe ființe. Numai în măsura în care jocul e anticamera artei se poate găsi aci o particularitate specific omenească. Este nevoia de frumos, este cultivarea frumuseții. Această calitate nu e o achiziție recentă, ci un atribut ancestral. Dacă n-ar fi fost contemporană cu însăși apariția omului, dacă ar fi fost contingentă ca o categorie istorică, ea n-ar mai fi fost un adevărat atribut omenesc ci o temporară și caducă podoabă. A cultiva flori acolo unde alții cultivă interese este o trăsătură veche cit omul însuși. Dar a fost înăbușită cu atâtea secole grele de egoism și lupte. Totuși, în plin infern, ea a știut să răbufnească, ba chiar să se bucure de o admirație involuntară din partea adversarilor înșiși. Contemporan cu homo oeconomicus și chiar cu homo sapiens, înăbușit de primul, ajutat când și când de cellalt, dar veșnic superior amândorura, a fost și este *homo floriserens*, omul care, pentru plăcerea lui și mai ales a altora, seamănă flori. Symbolismul imens al florii a fost admirabil ghicit de Chaplin. Acum, și tot într-o poveste humoristică, povestea unui român numit Popescu, symbolismul acesta capătă amploare de legendă, de — în cel

mai deplin înțeles al cuvîntului — „Légende des siècles”.

Omulețul lui Gopo, de cum își pierde coada, își cunoaște sublima lui vocație. Aceea de săditor de floare. Chiar în epocile lui fioroase, om al cavernelor, cavaler medieval, burghez cu joben, el pășește tot cu floarea-n mână, căutînd un nou loc unde să o planteze. După ce răpune prima fiară, el apare de după pom, cu blana tigrlui ucis aruncată clipeș pe umeri, pășînd țanțoș, dar cu nelipsita floare în mîna dreaptă. În sfîrșit, cînd în setea lui ne bună de cuce-ritor al universului dorește să-și extindă spațiul locativ dincolo de scoarța terestră, îl vedem, în fundul mării, plantînd o floare. Ba chiar stropînd-o cu stropitoarea. Acolo, în fundul mării. Foarte logic. Căci dacă omul a reușit să mînce sandviciuri, să bea, să fumeze, să converseze, să scrie și să citească în fundul oceanului, de ce n-ar putea și stropi flori cu stropitoarea?

Dar această nobilă conduită atinge un fel de apoteoză cînd e vorba de cealaltă modernă manie: voiajele pe alte planete. Rachetele turbo-reactoare și teleghidate, omul, omul adevărat le va folosi nu pentru a ucide cu ele văduve și orfani, ci pentru a semăna flori. Unde? Pretutîndeni. Acum tehnica modernă nu-i mai poate pune graniți. Se va duce ici și colo, prin planetele vecine, va colinda mahalalele cerului cu scopul precis de a planta flori. Il vedem atunci pe omulețul nostru îmbarcîndu-se într-un auto-turism-rachetă și acostînd pe fiecare corp ceresc în parte. Vom avea dinaintea ochilor un tablou emoționant și grandios. Spațiile interastrale se populează cu sfere încoronate toate cu câte-o floriceică, așezată în creștet, ca o diademă de prinț. Vidul se împînzește cu aceste mărci ale trecerii omului pe acolo. Iar în fundul Tabioului, vom vedea tot poporul de aștri încă nefecundați de grija omului. În contrast cu culorile vii ale planetelor înflorate, fundul de tablou este incolor. Și efectul plastic e foarte frumos. Iar muzica filmului, prin motivele și orchestrația ei, sună exact așa cum ne-am închipuit că poate suna — dacă

ar exista — „muzica sferelor“ de care vorbesc poezii.

Aceasta e povestea omului, amestec de generozitate delicată și insuportabilă fudulie. Și pentru ca această situație de biped înfumurat să fie și mai vizibilă, Gopo o va picta pe un omuleț pocit, cu burtă mare și membre slăbănoage. În ciuda acestor defecte corporale, el se va ține mîndru ca o prăjină. Gopo a realizat aceasta printr-o metodă cINETICĂ nouă. Desenul său este voluntar redus la un schematicism maxim. Iar mișcările — cu toate că desenul animat oferă mijloace subtile de redare a mișcării — sînt tot schematic și ele. Afară de dansatorii din scena rock-and-roll, ființele nu fac mișcări multe și diverse, ci doar una singură, de translație, de deplasare în bloc, singure picioarele tricotînd monoton un pas de placidă defilare. Acest mod de loco-

moție e foarte fecund în sugestii. Cînd e aplicat la tigrul, imobilitatea trupului și mișcarea picioarelor sugerează mersul tipic al vînătorului; acelaș tigrul, cînd iese învins și fără blană din lupta cu omul, se mișcă, ce-i drept, la fel ca la venire, dar acum acest mers exprimă cu totul altceva; sugerează ceea ce în romînește se numește mofluz, cu coada între picioare, cu buza umflată, etc. În sfîrșit, acelaș fel de mers, la om, simbolizează numai și mereu: fudulia. Incomensurabila trufie a lui „Erectus“. Morgă din care vor ieși multe păcate. Dar din care va izvorî, ca o reacție prin contrast, admirația multora pentru cei ce se dedau la acțiuni dezinteresate; persistența, chiar în cele mai negre epoci ale istoriei, persistența dorinței de a semăna pretutindeni flori..

VICTOR EFTIMIU: „PE URMELE ZIMBRULUI“

În colecția „Povestiri științifico-fantastice“ editată de revista „Știință și tehnică“ s-a tipărit în șase fascicule de câte 30 de pagini romanul lui Victor Eftimiu Pe urmele zimbrului. Povestire științifică sau fantastică nu prea este cartea (nu e chiar deloc), dar e în schimb un roman distractiv de aventuri, foarte potrivit pentru tineret, ba chiar pentru toate vîrstele. Autorul utilizează tehnica romanului de aventuri cu substrat istoric după modelul Alexandre Dumas-père. Ni se și citează de cîteva ori „Nosferatul“ lui Alexandre Dumas-père tradus la noi întii de G. Baronzi cu titlul „Castelul brîncovenesc“ apoi de D. Anghel și Șt. O. Iosif cu titlul „Strigoiul Carpaților“. Acesta e într-adevăr un roman fantastic și ceea ce e interesant este că a inspirat pe Jules Verne în romanul științifico-fantastic, anticipare a cinematografului sonor și vorbitor, „Château des Carpathes“. Romanul lui Victor Eftimiu nu face apel la știință decît la început, unde ni se dau cîteva știri despre zimbru sau bour (aurochs în limba franceză, bison bonasus în latinește) pomenit, zice-se, și de Iuliu Cezar. Mai departe urmează o narațiune de dragoste cu episoade picarești, semănînd mai de grabă cu romanul contesei Dash, „Mikael le Moldave“ (1849), deși această operă nu pare a fi cunoscută scriitorului (în schimb se pomenesc „Le Keroutza“, 1846, de Stanislas Bellanger și „Voiajul doamnei Craven la Constantino-pole, prin Crimeea“.)

Mărturisesc că mă așteptam ca romanul lui Victor Eftimiu să povestească întâmplări cinegetice, de sigur, fantastice, din moment ce zimbrul, simbol heraldic al Moldovei, nu mai există astăzi și nu mai exista nici la 1847—1848, cînd se petrec faptele imaginate de autor. Într-adevăr în prima fascicolă, Henri Parrocel, francez rămas din trupele lui Napoleon în Moldova și devenit administrator al boierului Arkip Rosetti, vede în pădurea domeniului Drăgoșești un ultim exemplar al speței. Nu de aceea invită el pe nepotul său Gaston Parrocel, reputat vîntor de lei, în Moldova. Sosit în țară, Gaston nu e dus la vîntoare decît o singură dată, intenția lui Henri nefiînd aceea de a-și desfăta nepotul cu un vînat rar, ci de a-l însura cu fata bogatului său stăpîn. Vîntoarea de zimbrî rămîne și pentru Henri Parrocel și pentru romancier un simplu pretext. În pădure, Gaston nu vinează, ci este, dimpotrivă vînat el de haiducul Stoeniță-Vodă, răzurătit țigan ca Răzvan al lui Hașdeu. Intrucît Gaston ajunsese secretarul boierului Arkip Rosetii, descendent din Antonie-Vodă Roset, om cult nutrînd ambiții de domnie, este răscumpărat din captivitate cu 999 de galbeni (cît ceruse Stoeniță, căci 1000 se pusese pe capul lui). Observînd că Stoeniță are idei revoluționare, Gaston, discipol al lui Lamartine, se prinde „frate de cruce“ cu haiducul țigan. De altfel și Arkip e un boier cu idei liberale, cu toate că mare latifundiar, posesor a douăzeci și opt de moșii, în întindere totală de o sută mii de fâlcii. Inșă, oricît

de liberal, Arkip Rosetti nu înțelege totuși să-și dea fata, pe Mușa, după un burghez, fie el și scoboritor dintr-un pictor al regelui Ludovic al XIV-lea. Căsătoria va fi înlesnită de Stoeniță, fiu el însuși al lui Arkip cu țiganca Sălmia. Stoeniță răpește pe Mușa, trimisă la rude în Iași, ca și pe Gaston de la Drăgoșești și-i ascunde la o mîndăstire, apoi smulge consimțământul lui Arkip și acesta convine ca nunta să aibă loc la Paris, după ce Gaston va deveni marchiz și va trece la ortodoxie. În cele din urmă, la Paris, în plină revoluție, Arkip se mulțumește cu trecerea lui Gaston la ortodoxie și luată de curent se pomenește și el în fața tronului lui Louis-Philippe, din care Bălcescu s'fșișiasc o bucată de catifea roșie. Honoré de Balzac legitimisul convertit, văzîndu-l atît de impozant, îi făcu loc politicoș: — *Après vous* (după dumneavoastră), domnule!...

Din punct de vedere politic scriitorul prezintă în linii juste în general mentalitatea lui Arkip Rosetti pentru care binele nu poate veni decît din partea neamului său, pe nedrept înlăturat de la cîrma țării. Deasemeni rapacitatea lui Mihalache Sturza, domnitorul reacționar care a înăbușit încercarea de revoluție de la 1848 din Moldova, este bine surprinsă în scena cu Pan Stanislas Zalomițchi (Stoeniță Vodă travestit, obținînd carte de slobozenie de la domnie și 1000 de galbeni puși pe capul lui, întrucît s-a prins singur, iar Sturza luînd în schimb sabia împodobită cu nestemate a haiducului).

Henri și Gaston Parrocel ni se par mai puțin autentici, mai ales Gaston, care ca revoluționar e prea contemplativ și ca îndrăgostit prea lipsit de inițiativă, de vreme ce nu el cere mîna Mușei, ci aceasta i se oferă de soție. Singurul erou epic interesant (un fel de d'Artagnan, dacă modelul său n-ar exista tot atît de bine și în poezia noastră populară, în „Păunașul codrilor“ de pildă) rămîne haiducul Stoeniță-Vodă, un Răzvan isteț și optimist, cu toată nașterea sa neorednică.

Umorul înlocuiește în romanul de aventuri al lui Victor Eftimiu, senzaționalul

lugubru și terifiant. Dacă nu întîlnim scene care să ne ridice părul măciucă, în schimb avem peripeții vesele tot atît de captivante. Așa este, de pildă, povestirea modului cum face baie la București proaspătul sosît din Franța, Gaston Parrocel (e vorba de baia turcească din mahalaua Lipscașilor). Autorul zugrăvește pitoresc mesele îmbelșugate de la hanul lui Manuk, drumul de la București la Iași, vesimintele locale și cele aduse din străinătate și transcrie cîntecule haiducești despre Napoleon Bonaparte ale cetei lui Stoeniță:

Napoleonu Bunăparte
A tăiat multe capete
De-mpărați și de ciocoi.
Adu-l, Doamne, și la noi!

Deci printre țigani a rămas tradiție curioasă a unui Napoleon revoluționar, împărțitor de dreptate. Împăratul francez a mai bătut după această baladă, și pe cotropitorii turci:

Iese turcul din cetate
Napoleonu turcu'bate
Neder, neder, bacalim
Ever, ever, hoș ghioldim

Firește, cîntecul „popular“, e compus de autor. Elementele de reconstrucție sînt bogate, evocarea istorică nu concurează din punct de vedere artistic (fiind vorba de Muntenia) pe Filimon sau Ghica ori (fiind vorba de Moldova) pe Alecsandri și Sadoveanu (în volumul al doilea al trilogiei „Frații Ideri“, „Izvorul alb“, Sadoveanu narează cu mijloace inimitabile o vîntătoare adevărată de bouri în vremea lui Ștefan cel Mare).

Victor Eftimiu ia peste picior pe Bellanger a cărui căruță „le Keroutza“ e de genul masculin și pe muzeeul Iulia Celibi ce derivă Bucureștii (Abukureis) dintr-un Abu căpetenie a tribunului arab al Kiureisilor. Nu mai puțin etimologiile cuvîntelor mujdei (fr. mousse d'ail) și damigeană (fr. dame-jeanne) date de autor, sînt fanteziste. În realitate mujdei e un cuvînt compus din must (lat. mustum) și aiu (lat. alium), iar damigeană vine din italianescul damigiana. Cuvîntul slavon niemiși, de unde romînescul neamț (= german), nu însemna originar

„străin“, ci „mut“ (Slavonii, neînțelegînd limba vecinilor lor germani îi considerau muți). Cuvîntul coviltir nu vine direct din franțuzescul couverture (cum s-ar putea explica această evoluție semantică?) ci printr-un intermediar rusesc.

Se înțelege că astfel de glume și altele ajută ca romanul „Pe urmele zimbrului“ să fie amuzant. Un cititor mai exigent în

materie de aventuri va constata totuși că a parcurs două sute de pagini fără a da de zimbrul desenat și descris în limba franceză pe coperta primei fascicole a romanului și pe care îl vede fugitiv în pădure (tot numai în prima fascicolă) Henri Parrocel și însoțitorul său Impușcă Vrabie.

Al. Piru

VIOLETA ZAMFIRESCU: „IARBA DRAGOSTEI“ *)

Violeta Zamfirescu e o fire senină, probabil fără mari frământări. Cunoaște euforia naturii și o trăiește cu o feminitate calmă. Ar fi în stare să ne dea un volum de poezii pline de farmec, despre minunile anotimpurilor, despre dorința de a apăra liniștea oamenilor. Poate și despre munca aspră a minerilor, pe care o înțelege și o iubește.

Poeta se mărturisește țărancă din Oltenia, plină de energie în fața vieții. Există într-adevăr în poezii un soi de asprime țărănească, refractară sentimentalismului:

Răsună-n palma frunzelor pe-un grui
O darabană-a nucilor căzînd.
Sînt criță de mireasmă de gutui
Și gurguiete coapte...

Iubirea maternă naște versuri de puritate și de candoare, fără „duioșii“ contra-făcute:

Azi, înserînd pe sub duzi,
Am dat cu mîngea de-a dura.
Am sărutat minuța Mariei,
Și mi-am umplut sufletul și gura
De gustul dudelor și al copilăriei.

Iată și „Numai noi“, poate cea mai sensibilă poezie din volum, muzicală și plină de farmec. Aici apar mai limpede progresele serioase în ce privește arta poetică pe care le-a făcut autoarea de la primul volum.

Numai noi și o apă subțire
cîntam lîngă-o punte...
Cîntecul era greu de iubire,
părul plin de mireasmă de munte.
Numai noi și doi nori de lumină
priveam cerul albastru.
Mîinile miroseau a rășină
și sărutul a crengi de jugastru.

Amintirea iubitului căzut în război e evocată în versuri pline de emoție („Printre gorgane“). Dar îndeosebi bucură citeva poezii din ciclul închinat muncii minerilor („Patru cai“, „Zămislire“, „Aici“), în care dragostea pentru mineri și comunicarea cu bucuriile și tristețile lor e reală și mărturisită cu sinceritate.

Și totuși, abia de azi încolo Violeta Zamfirescu va trebui să lucreze la cartea ei de poezie adevărată, pe care poate și trebuie să o dea. „Iarba dragostei“ — al doilea volum pe care îl tipărește, la nici doi ani după primul — nu este decît încă o promisiune, mai clară, mai dătătoare de nădejdi decît prima, totuși numai o promisiune. Nu s-ar supăra nimeni dacă în cartea cu care se va realiza Violeta Zamfirescu se vor afla și poezii la nivelul unei bune părți din „Iarba dragostei“. Dar, hotărît, vor trebui să lipsească numeroasele versificări reci, animate de un patos prefăcut, în care poeta practică un soi de poezie filozofardă, de cuvinte mari. „Umilire“, „răzvrătire“, „fire“, „fericire“, „omenire“, „milenii“, „trecut“, „timp“, „spațiu“

*) Editura Tineretului, 1957.

— pe toate acestea vor să le cuprindă primele două strofe din poezia „Femeia” :

Trecutul n-a dat nimănui în dar
nici umilirea mea, nici răzvrătirea !
Lăsați să izbucnesc precum mi-e firea,
să pierd sub tălpi milenii de amar ! etc.

Nu este în firea ei să „izbucnească”, cel puțin n-a arătat-o în acest volum. „Neli-niștea” și „nemărginirea” („Tot cauf”) sînt pomenite numai, dar nu și trăite. Astfel de simțăminte sînt departe de sufletul frumos și împăcat al poetei. Străine îi sînt și imaginile grandilocvente :

Rezemată de-a veacului poartă,
să îmi sfarăm pîn-la atom
inima asta ce poartă
mii de chipuri și inimi de om !

Pentru ca în aceeași poezie, în final, poeta — fără nici o legătură cu ce-a spus pînă atunci — să clameze plină de o bucurie femeiască, pură, a ei :

Din fîntîni îți scot apa în ciuturi,
inimă, inima mea !
Azi de rîs și de plîns te scuturi ?
Cheamă-ți iubitul să bea !

E de neînțeles cum nu observă autoarea — și cum nu acționează în consecință, eliminîndu-le din volum — cît de slabe sînt astfel de poezii, față de cele în care își împărtășește emoția ei reală, autentică, în fața lumii. E de neînțeles, cu atît mai mult cu cît în „Iarba dragostei se dovedește destul de inzeestrată, încît să poată evita slăbiciuni, la urma urmei evidente pentru orice cititor atent.

Florin Mugur

FRANCISC MUNTEANU: „HOTEL TRISTEȚE”*)

Chiar cel care n-a citit niciodată pînă acum vreo carte a lui Francisc Munteanu ar putea reconstitui în urma lecturii acestor scurte povestiri profilul prozatorului, universul său literar, structura psihică ce-o împrumută eroilor puși în mișcare. Despre autorul „Orașului de pe Mureș” s-a tot spus că este un cazulist, că are o înclinație deosebită spre acele specimene umane și acele momente de viață interioară ce ies din sfera umanității comune alunecînd spre ceea ce se apropie de granițele patologicului.

Cei care au susținut un asemenea punct de vedere nu numai că au o viziune îngustă asupra conceptului de originalitate artistică dar urmăresc să limiteze cîmpul de cercetare al artistului la fenomene curente, pe care și individul obișnuit, fără sensibilitate deosebită, le poate detecta în realitate, neavînd pentru aceasta nevoie de ajutorul capacității de observație mărită a

artistului. Asemenea interpreți dogmatici vor exulta probabil în fața volumului de povestiri de care ne ocupăm, gîndindu-se că le confirmă punctul de vedere. Bucuria însă, dacă s-ar manifesta, ar fi cu totul neîntemeiată, căci privite lucrurile mai profund tocmai povestirile acestea dovedesc o dispoziție deosebită de adeziune la resursele cele mai ascunse ale omeniei, în ceea ce are ea mai întreg și mai specific. De aceea tonalitatea epică lipsită la suprafață de un colorit afectiv (tonul povestirii este de o sobrietate vecină cu aceea a procesului-verbal, mărginindu-se la simpla înregistrare a faptelor și reacțiilor exterioare) ascunde un puternic lirism pe care factura autobiografică a momentelor descrise nu face decît să-l susțină.

Nota de originalitate a prozatorului consistă mai ales în surprinderea unui mărunt tragism (care însă privit prin prizma însăși a lumii înfățișate, capătă proporții) al umanității comune, tragism rezultînd din

*) E.S.P.L.A., 1957.

înăbușirea de către un mediu opriment a tuturor rezervelor de delicatețe, de puritate și frumusețe morală ce există organic în această umanitate. Tiflul, „Hotel Tristețe” este astfel plin de tîlc.

De aci însă nu putem deduce că Francisc Munteanu este un pesimist. Tendințele vitale înăbușite în elanul lor de către mediul exterior își găsesc un corelativ într-un soi de călire interioară, într-o dîrză voință. Într-o tenacitate menită a înfrunta dificultățile și a subzista cu orice preț. Tragismul mărunț este astfel dublat de un eroism cotidian. În permanență mijloacele autorului se sprijină pe acest contrast. Ingenuitatea copilului este în povestirea „Casa de corecție” de două ori alterată și aceasta încă foarte de timpuriu. Odată prin faptul că micul erou ajunge să-și facă un vis din cea mai monstruoasă instituție: casa de corecție. A doua oară puritatea este brutalizată în momentul cînd același copil ajunge pradă pornirilor sălbatice ale directorului casei de corecție, un pervers sexual. Dar tocmai faptul că sensibilitatea copilului este atît de timpuriu reprimată în tendințele ei firești de expansiune, determină reacția contrarie, care duce la rezistență și împotrivire. Unele povestiri, ca de pildă „O felie de pîine” sînt adevărate lecții în dobîndirea unei tehnici psihologice de auto-educație menită să contribuie la făurirea unui ax moral. Cu o bucată de lemn în buzunar, crezînd însă că e o bucată de pline, eroul povestirii îndură foametea zile în șir. Uneori, ca în „Solidaritate”, robustețea, caracteristică umanității oprimate se traduce

prin atitudini cu adevărat patetice. Alteori, aceeași tenacitate, de care am amintit și care face parte din personalitatea autorului, devine un prilej pentru înțelegerea mecanismului sufletesc nu al oprimaților ci al opresorilor sau al acelor care sînt pe cale să ajungă stăpîni. „Un plic de piper” este un fel de scurtă istorie a capitalismului, redusă însă la destinul unui singur individ. Profilul moral al omului care luptă cu încăpăținare să se îmbogățească este dezgustător. Însă nici o asemenea împrejurare nu-i lipsită de tragism; destinul lui apare tot atît de trist căci tocmai lupta sa plină de îndărătnicie pentru a se elibera prin îmbogățire îi crează premisele celei mai negre dintre sclavii: sclavia propriilor sale iluzii.

„Hotel Tristețe” dovedește odată în plus nu numai că avem de-a face cu un scriitor de talent, dar că acest scriitor începe să dezvăluie, din ce în ce mai mult o viziune proprie, o sensibilitate particulară, o lume a sa, ceea ce înseamnă că se află în plin proces de maturizare artistică.

Dat fiind deci cursul atît de favorabil al evoluției sale din ultima vreme, sînt regretabile unele tendințe spre rezolvări factice. De pildă, schița „Două întîlniri” din același volum este construită pe ideea unei fatalități naive, autorul încercînd, fără să izbutească, să acorde o semnificație majoră unei banale coincidențe.

Fără îndoială, că în cursul dezvoltării sale artistice, Francisc Munteanu se va elibera de asemenea tendințe.

V. Moglescu

ILLYES GYULA: „POPORUL PUSTELOR”*)

Dincolo de Dunăre, în partea apuseană a Ungariei se întindeau marile latifundii, locuie de un popor de slugi, de categorii sociale bine definite (trecerea de la o categorie la alta, de la văcar la porcar, era dificilă) cu domnitori — vechilii — cu un Dumnezeu: mîria sa groful.

*) E.S.P.L.A., 1957.

Monografia acestui popor a alcătuit-o Illyes Gyula, scriitor născut într-o familie de slugi.

Deși s-a născut și a copilărit la țară, vreme îndelungată, n-a știut mai mult despre viața satelor, decît dacă ar fi văzut lumina zilei la oraș. Zărînd înțita oară

drumul, casele clădite sistematic una lângă alta, între ele cu uliși și piețe, al căror rost nu-l poate înțelege, se îngrozește. Circulația amețitoare a căruțelor, a oamenilor și copiilor în locul acela strîmt îl năucesc pînă într-atît că doar cu amenințări și purtat de mîna poate fi silit să iasă din casă.

Își petrecuse doar pînă atunci viața în mijlocul pustei nemărginite, unde, în jurul castelelor răzlețe, s-au aciuat într-o singură casă joasă, sub un unic acoperiș, sute de familii de slugi. Fiecare familie are 6—7 copii. Peste familia domneșie mama. Tatăl de multe ori nici n-are culcuș în cotețul întunecos, unde-și duce viața în fiecare colt cite o familie, ci se culcă în grajdurile curții ca să poată avea vifele sub ochi, chiar noaptea. Il și sperie văicărelile neîncetate, jeliurile, plîsetele, nașterea copiilor sau moarrea lor.

Comunitatea acestor slugi alcătuiește o lume primejdioasă cu legile, datinile ei, cu un simț al proprietății individuale și e viață erotică aparte.

Arareori vreun străin se amestecă în viața lor. Nici un țaran, proprietarul unui petec de pămînt oricît de mic, nu s-ar încuscri cu o slugă.

Copiii sînt crescuți laolaltă. Bărbații pedepsesc plozii vinovați, fie că-s ai lor fie că sînt ai altora. Și plozilor și părinților li se pare firesc. La zece ani copiii sînt bărbați buni de muncă și angajați ca atare, deși chiar legea fixează la 12 ani minimul necesar vîrstei unui argat. Meseria de slugă e transmisă de generații. Din munca lor nu se alege cu mare lucru. Dacă prisosul îl ia înghețul, tătarul sau groful nu e decît o chestiune de amănunt. Ei crapă de foame. Și fură. Cu inocență. Cu o anumită inocență. „Apoi nu-i domnesc?” întrebă cel căruia i se incalcă cu forța legea proprietății individuale, socotind că-i risipă să-și consume ceva din minimul lui avut personal.

N-au nimic al lor. O familie se înghebează cu un pat de scînduri și 10 fiorinți. De obicei nici nu va reuși să încropească altceva, în afară de copii. Fetele cresc.

Jus primae noctis nu mai există. Dar există vechili și logofeși. Argatul cu opt, zece copii nu-și poate încărca boarfele în căruță ca să-și ia lumea în cap. Doar nu-l așteaptă nicăieri o soartă mai bună. Așa că obrazurile aspre ale tatălui sau frașilor se apleacă în jos și numai rareori o față se azoirle în șintînă. Atunci faptul e socotit divers și nici o aureolă romantică nu înconjură moarta.

Slugile trec anonim prin viață și pustă. Bunul plac al grofului le mută de pe o moșie pe alta, uneori aflată în celălalt capăt al pustei. Cînd îmbătrînesc rînesc grajdul. Cînd nu se mai pot tîri, așteaptă pomana unei ulcele cu zeamă ori dispar undeva, nu se știe unde.

Slugile nu-și cunoșteau trecutul decît din tradiție orală. Amintirea turcilor le era vie ca și cînd s-ar fi ivit la începutul veacului trecut. De Habsburgi știau mai puțin. Istoria lor a cercetat-o scriitorul. A strîns date, a scormonit legi, codice, a căutat cărți de muncă, a cercetat datini, obiceiuri și oameni. Monografia e alcătuită în urma unei impresionante munci de documentare. Deși este o lucrare de sociologie, cea mai remarcabilă monografie a sașului maghiar, totuși „Poporul pustelor” nu trădează nici o clipă eforturile învățatului care s-a străduit să adune date științifice, scrie Konya Lajos în revista „Csillag.”

Argații apăreau chiar în cele mai vechi romane maghiare. Ca bătrîni erau gata să-și sacrifice viața pentru străpini, în chip de tineri erau niște tilhari de drumul mare pe care îi răpune glonful unui erou chipes. Țărănci drăguțe alăptau pruncii sau lălăiau de-a lungul secolului al XIX-lea cîntece sentimentale. Domnii își aminteau uneori de slugi pe care le priveau atunci ca pe niște simpatice animale domestice. Illyes Gyula a sfîșiat vâlul idilic care acoperea adevărul despre acest popor. În cartea lui Illyes Gyula acest popor docil apare în adevărata lui lumină, el chibzuiește îndelung cînd trebuie să se amestece în treburile domnilor, dar poate fi seșos de răzbunare, neîndurător, cum s-a întîmplat în timpul răscoalei lui Doja.

Cartea e un poem al vieții proletariatului agricol maghiar. Descrierea pusteii imense, a oamenilor care poartă un nume vag, nedeosebit de al bunicului și al fiului, e presărată cu amintiri autobiografice. Aparent, cartea nu e scrisă după un plan prestabilit. O imagine, o amintire, enunțate odată sînt reluate într-un capitol, dezvoltate în altul. În realitate, cu o tehnică stăpînită într-afară încît nu e vizibilă decît la o foarte atentă cercetare, scriitorul acumulează gradat elementele impresionantei construcții.

Clocotul indignării e stăpînit. Un umor sec — caracteristic maghiar — întovărășește întîmplări dureroase, revoltătoare. E un poem care se citește încet, cu luare aminte.

Au trecut anii peste poemul care la vremea lui părea fără sfîrșit, fără dezlegare. Finalul istoric fericit n-a făcut să pălească culorile vie ale acestei admirabile scrieri, pentru a cărei traducere Emil Giurgiuca trebuie felicitat.

R. Iacob

ROMULUS CIOFLEC: „BOIERUL“*)

Acum cincizeci de ani, în 1907, apărea volumul de schițe și nuvele „Doamne ajută-ne“ de Romulus Cioflec. Autorul putea fi întîlnit în publicațiile literare ale vremii, ca „Sămănătorul“, „Viața literară“ și altele, la care colabora. Schițele și nuvelele din volumul „Doamne ajută-ne“ — minore sub raport artistic — aduceau cîteva icoane din viața satului, mărturisind compasiunea sinceră a autorului pentru năpăstuiții vieții, sentimente de duioșie și înțelegere. Aceleași note caracteristice întîlnim și în volumul „Lacrimi călătoare“, apărut în 1920. Inspirat tot din viața satului din anii primului război mondial, schițele și nuvelele din acest volum descriu oameni necăjiți, realități dureroase, oprindu-se asupra celor umili și lipsiți de apărare.

Romanul „Virtelul“, apărut în 1937, era închinat tot acestor realități. În anii bătrîneții, la vîrsta le șaptezeci de ani, Romulus Cioflec a evocat viața satului de odinioară în romanul „Boierul“, apărut recent la E.S.P.L.A., roman pe care nu a mai avut bucuria să-l vadă în vitrinele librărilor, sfîrșindu-și viața în timpul tipăririi lui.

Dacă în lucrările anterioare, scriitorul manifesta numai compasiune și îndurerare pentru cei umiliți, lăsîndu-se uneori sedus

de preceptele sămănătoriste, în romanul „Boierul“, scris în ultimii ani, pătrunde mai adînc în complexitatea vieții sociale, sezisează înfruntările de clasă.

În acest roman, Romulus Cioflec a intenționat să zugrăvească realitățile de la începutul acestui veac. Intențiile au fost numai parțial realizate. Romanului îi lipsește un conflict puternic, o intrigă susținută, încordată. Conflictul se bazează pe înfruntările dintre boierul Bălnică și țăranii din satul Corbeanca. Boierul, din oarecare pricini de hotar, îl impușcă pe Florea Stan — feciorul acestuia, Vasile Stan, intenționează proces boierului. Dar stăpînitorul de pămînturi este achitat, prin aranjamente politice de culise, întorcîndu-se la moșie sub paza unei escorte militare. Vasile Stan nu-și înăbușă ura și dorul de răzbunare, iar cînd îi vine bine trage în el cu alice de lup. Boierul scapă însă și Vasile ia calea pribegiei, dîndu-se drept dezertor din armata austro-ungară, revenind în Corbeanca abia după ce boierul moare, în urma rănilor primite. La întoarcere, se alătură țăranilor ce încep să-și manifeste deschis ura împotriva asupritorilor, prevestind ridicările răzbuțătoare din 1907. Conflictul romanului se reduce la aceste cîteva elemente diluate peste măsură în cele șase sule de pagini ale romanului. Din tot

*) E.S.P.L.A., 1957.

romanul se susțin numai câteva fragmente, care evocă diferite aspecte ale realităților rurale de la începutul veacului.

Romanul suferă de numeroase lungimi, abundă în divagații inutile, în amănunte ne semnificative care fac să treneze ac-

țiunea. Jumătate din cele șase sute de pagini ale romanului ar fi putut astfel lipsi, în folosul concentrării acțiunii și-al unei compoziții mai unitare.

Teodor Virgolic

N. NICULESCU-BUZĂU: „SUVENIRURI TEATRALE“ *)

Volumele de aduceri aminte ale reputațiilor actori Lucia Sturdza Bulandra, V. Maximilian și N. Niculescu-Buzău, au înregistrat un succes de librărie care era de prevăzut. Autorii celor trei volume fac un program din intenția de a informa generațiile tinere asupra mișcării teatrale de la noi, maturizată odată cu începutul secolului XX.

Peisajul vieții de teatru în care Niculescu-Buzău și-a creat o reputație unanim recunoscută, se întinde de-a lungul mai multor decenii. O carieră dintre cele mai lungi, al cărei apogeu este greu de înregistrat dat fiind repertoriul foarte negal și trupele de improvizație în care a fost silit să-și dezvolte talentul.

Posibilitățile sale de comediant și le-a conceput sub semnul puternicei personalități a lui Matei Millo, adică pe linia acelui „haz specific românesc, plin de deșteptăciune, duioșie reținută, cu vorbe puține, dar rostite răspicat, fără ocoluri“. Firesc, ca și marelui său predecesor, și-a găsit elementul în vodevil și operetă.

Multe chipuri, cel mai adesea uitate (și pe nedrept uitate), multe momente de importanță crucială în teatrul românesc și multe anecdote revin în paginile cărții lui Buzău. Predominant însă, minuțios și colorat este refăcut pas cu pas tabloul unei cariere de teatru întemeiată pe turnee, imaginea unei vieți de veritabili nomazi, lungile, agitatele și epuizantele turnee. Nu greșesc dacă afirm că din paginile cărții lui Buzău se poate învăța și geografia românească. Mai mult chiar, se înfățișează relatări și notații de fin observator asupra modului de viață și psihologiei feluritelor locuitori ai

feluritelor țiguri și orașe. E adevărat că de cele mai multe ori sînt subiective, după criteriul înveresului manifestat față de spectacolele trupei în turneu, dar aceasta dă și oarecare savoare povestirilor.

Interesant cît de proaspete trăiesc vechile impresii, vechile dureri și bucurii. Situațiile tragi-comice, uneori de-a dreptul dezolante ale trupelor de actori minate de ici-colo, sînt evocate nu cu detașare ci cu trăire și participare prezentă. Iată și o primă explicație a nivelului nu de puține ori scăzut al spectacolelor, ca și al selectării pieselor, într-o izbucnire sinceră și iritată: „Ce artă să faci, cînd crăpai de foame?“ Despre condițiile unei asemenea activități de teatru povestește Buzău, începînd cu anul 1889, parcurgînd, „vremurile eroice“ ale teatrului nostru. E adevărat, vremuri de glorie în care și-au desfășurat marea lor artă bătrînul Matei Millo, Aristizza Romanescu, Nottara, Leonard și mulți alții, dar mai cu seamă „eroice“ pentru elanul și dăruirea care nu se stingeau, deși „jucai cu frica în sin, neștiind dacă vei avea un adăpost și un blid de mîncare a doua zi“.

Fîind cartea de amintiri a unui actor de turnee (uneori peregrinări prin săli și grădini bucureștene), numeroasele evocări, portrete și observații sînt brodate anecdotic pe schema unui adevărat jurnal de bord. E cazul să menționăm memoria prodigioasă, uimitoare, a bătrînului actor, de invidiat prin exactitudine și minuțiozitate. Detaliile nu cunosc aproximație. Aflăm astfel cît o costat cușma ce i-a cumpărat-o mamică-sa la 7 ani, cu pămătuful cărui actor obscur și-a întins prima oară pudră pe obraz, ora la care a fost chemat de Burienescu pentru

*) E.S.P.L.A., 1956.

a i se da îndeletnicirea de copist de roluri, cum își condimenta peștele — pentru o masă săracă — în primii ani de teatru etc. etc. Fiind un povestitor de talent, Niculescu-Buzău strecoară detaliile nu pentru a epata prin sîrguința cuviincioasă a memoriei, ci pentru a da culoare în ambianța istorioarelor care-i compun viața.

Spuneam că Niculescu-Buzău și-a fructificat talentul în sfera comediei, și anume în a comediei muzicale, vodevil și operetă. Era epoca cînd Viena se legăna în ritmul valsului, în vreme ce la Paris teatrul bulevardier cunoștea o emulație crescîndă. Și la noi pusese stăpînire moda vodevilurilor, operetei și melodramei. Acumulasem deja o experiență sănăboasă, specific națională, prin „cîntecele comice” și vodevilurile lui Aleksandri, Flechtenmacher, Millo, prin operele lui Gh. Asachi, Costache Caragiale și Caudella. Niculescu Buzău așează la loc de cinste această tradiție, dînd totodată la iveală și formațiile teatral-muzicale care dețineau palmaresul reprezentațiilor de acest fel. Evocarea operetei craiovene, unul din importanțele nucleee ale operetei romînești, ca și a altor formații particulare, de mai tîrziu, sînt pentru Buzău un prilej de a omagia cu venerație, cunoscute familii de actori, adevărate dinastii, care se dedicau generații după generații teatrului, sfidînd prejudecățile și vicisitudinile timpului, răsponzînd dispre-

țului oficial și așa zisei „bunecuvîințe” burghezo-provinciale cu sentimentul demnității lor de artiști. Așa au fost Mihăilescu, Vlădicescui și Teodorinii, Bobeștii și Alexandreștii, „pentru care teatrul însemna o mare pasiune, rațiunea de a trăi”.

Nicăieri mai multă jenă și durere, în paginile acestei cărți, decît acolo unde bătrînul actor conchide cu luciditate că concesiunile făcute unui repertoriu de duzină dar la modă, au încorsetat marele său talent.

Buzău creionează sigur, concis, sugestiv, după toate regulile racursului, reușind adevărate portrete literare ca în această lapidară evocare a lui Leonard: „Ca om, N. Leonard avea aceiași distincție ca și pe scenă. Era frumos, de o frumusețe care frapa, ochi ademenitori, gură senzuală și clasic desenată, un surfs cuceritor, un nas cu nările palpitînde, oval minunat, sprîncene arcuite fără greș. Cînd trecea pe stradă, lumea, mai ales femeile, se întorceau după el. Și ce mărinimos era. Ca omul adevărat, care cunoscuse mizeria și suferința”.

Anecdotele și pășaniile care fac și mai agreabilă povestirea, sînt istorisite cu bonomie și cu seriozitatea aparentă — abia ascunzînd surîsul, într-un limbaj necăutat. „de toate zilele”, aș zice.

Emil Mandric

JOHN MORISSON: „PROFETUL DIN PANDALOOPIA”*)

În „cuvîntul înainte” scris de Frank Hardy pentru culegerea de nuvele a scriitorului australian John Morisson (E.S.P.L.A. — colecția Meridiane) — m-a izbit următoarea frază: „...Ș-atunci, l-am văzut pe cel mai mare nuvelist contemporan al Australiei cum aranja pe peluză mașina de tuns iarbă în grădina aceea sortită odraslelor micii burghezii. Cum stătea așa aplecat, părea adîncit în gînduri și oarecum părăsit; un bărbat înalt, cu ochelari cu ramă groasă, cu pălărie veche și ponosită în cap și salopeta uzată”...

*) E.S.P.L.A., 1957.

Ca de-obicei, prefața am citit-o abia după ce citisem cartea și aveam vii în minte toate frumusețile ei, bogăția ei de sentimente și de gînduri, și această frază mi-a sunat aproape ca o jignire personală. Pe urmă a trebuit să-mi dau seama că nici nu poate fi altfel; într-o societate capitalistă, scriitorul care vrea să fie independent de sacul cu bani, trebuie să aibe și o altă meserie, ca să nu piară de foame.

Că John Morisson e un scriitor „independent de sacul cu bani”, o demonstrează nu numai faptul că scrie mai ales despre

muncitori, el însuși fiind muncitor, ci mai ales concepția care stă la baza scrisului său, unghiul său de vedere, de un profund și cald umanism, superioritatea concepției lui etice, care este atât de autentic muncitorească, optimismul său robust, netrîmbișat, dar prezent în țesătura fiecărei nuvele ca un acompaniament în surdină.

Eroii lui Morisson — grădinari, docheri, argați de la ferme, zilieri — sînt oameni obișnuirii care trăiesc muncind din greu, în condițiile vitregi ale capitalismului — obișnuită, simplă este și intriga aproape a fiecăreia dintre cele șapte nuvele ale culegerii; de altfel simplitatea, discreția, calmul sînt notele caracteristice ale stilului său. Întîmplările pe care el ni le narează sînt și ele obișnuite, de fiecare zi; am putea spune: scrie despre viața cotidiană a omului muncitor australian. Pasionant este de asemenea ceea ce s-ar putea numi subtextul fiecăreia dintre nuvele — care completează în modul cel mai fericit calitatea lor artistică incontestabilă; căci Morisson nu face comentarii pe marginea textului său, nici nu formulează concluzii morale, nici nu filozofează; proza lui, avînd toate calitățile prozei moderne — precizie, minuțiozitate în analiză, economie maximă în ce privește mijloacele de expresie și totuși multă expresivitate, suplețe și subtilitate sub aparența banalului, etc. — mai are în plus ideea superiorității

ideologiei și concepției morale a clasei muncitoare, pe care de altfel, el niciodată n-o comunică direct, dar care este prezentă în faptele selectate, în dezvoltarea intrigii, în scurtele notații. Neliniștea domnului O-liphant, mare proprietar de crescătorii de oi, — provocată de plecarea angajaților săi, stîrniți de un zilier care a trecut pe la ferma sa (Profetul din Pandaloop) nu-i doar neliniștea unui burtă verde oarecare tulburat din tihna sa, ci mult mai mult, e însăși neliniștea lumii capitaliste, în fața clasei muncitoare care a dobîndit conștiință de sine și de bună seamă va dobîndi și mai mult în viitor; absurditatea rivalității și luptei dintre cele două gemene Haven (Bătălia Florilor) nu-i numai absurditatea relațiilor dintre cele două surori, ci absurdul care domină o serie întregă de raporturi și de stări în lumea capitalistă și care denotă precaritatea acestor stări și raporturi; iar în „Barăcile Docurilor” nu avem doar o admirabilă descriere a muncii din porturi, ci și un minunat poem despre demnitatea omenească; ca și în „Schimbul de noapte” și în „Paltonul marinarului” unde dincolo de întîmplările mai mult sau mai puțin obișnuite, ne impresionează și ne rămîne în minte semnificația profundă a solidarității umane.

Remus Luca

A. E. BACONSKY: „COLOCVIU CRITIC”

Alcătuit din piese de o valoare inegală, volumul exprimă totuși, în ansamblu, personalitatea autorului, capacitatea sa reflexivă, sensibilitatea sa și mai ales atitudinea intransigentă de respingere a compromisurilor ideologice. Pe această linie, este concludent eseu din fruntea volumului „Lirismul și contemporaneitatea”, eseu a cărui orientare poate fi concretizată în afirmația: „Lirismul nu este un arbore cu rădăcini aeriene. El are nevoie de solul fertil al contemporaneității”. Adîncind

ideea, autorul crede că a găsit cauzele îngusării orizontului tematic al poeziei noastre în anii trecuți, denunțînd falsă contradicție între contemporaneitate și sentimentele umane și discriminarea arbitrară între sentimentele cetățenești și cele personale. Dacă argumentarea sa este întemeiată și premisele de la care pleacă sînt judicios alese, nu-i mai puțin adevărat că încercarea sa nu epuizează tot miezul problemei, deși afirmațiile sale peremptorii par a căuta să ne convingă de contrariul.

Cînd însă scriitorul lasă deoparte tonul oarecum docil de tratare a unei chestiuni și abordează calea apropierei nemijlocite de obiect, modalitate în care sensibilitatea sa de poet cu frumoase resurse îi conferă o incontestabilă superioritate, cititorul volumului găsește o deplină satisfacție. De situația aceeași privilegiată în volum se bucură mai ales paginile în care Baconsky vorbește despre opera lui G. Bacovia și poezia lui Mihai Beniuc. Cuîntul său se înaripează, observația devine pătrunzătoare și definitorie, prin transparența rîndurilor întrezărești starea aceea inefabilă ce prefigurează însăși geneza poeziei.

Acelaș elan proaspăt, aceeași finețe disociativă regăsim în cele două eseuri despre Maiakovski, într-o largă caracterizare a vastei opere sadoveniene sub titlul Elogiul epopeii noastre naționale și în prezentarea a două cărți reprezentative pentru literatura noastră nouă, „Florile pămîntului” de Zaharia Stancu și „Pasărea furtunii” de Petru Dumitriu. Aceste ultime eseuri se impun prin concizia și prospețimea notației.

O cu totul altă eficacitate au însă însemnările grupate sub titlul Opinii, în care autorul are de multe ori aerul că luptă serios și imperturbabil cu aspectele minore și de mult depășite ale vieții noastre culturale. Într-un articol, de pildă, atacă și preface în fărîme o poezie publicată de Vasile Iosif în 1954, în altul se ocupă de trei poeți anonimi aparținînd decadentismului dintre cele două războaie. Observațiile în genere sînt juste și aci ca și în celelalte articole din ciclul „Opinii”, dar ne întrebăm care mai poate fi azi utilitatea reactualizării unor probleme al căror răsuneț a fost demult înecat în desfășurarea evenimentelor. Rațiunea înglobării în volum a articolelor pomenite ne apare de aceea discutabilă. Astfel alcătuit, volumul își pierde centrul său de greutate, iar omogenitatea sa este serios periclitată.

Uneori, parcurgînd volumul, cititorul are surpriza de a întîlni afirmații care îl descumpănesc sau cel puțin îl fac să bănuiască că ceea ce crezuse el bine stabilit înainte poate fi pus acum sub un serios semn de

îndoială. Așa de pildă în eseul „Critica — gen beletristic” se încearcă acreditarea ideii că pentru a-și exercita onest și cu autoritate meseria orice critic trebuie neapărat să se specializeze într-un anumit gen literar. Se cere astfel să avem critici ai poeziei, ai romanului, etc. ba chiar și critici ai criticii. Mărturisim că nu am putut înțelege exact sensul unei fraze ca aceasta: „E curioasă candoarea cu care criticii izbutesc de cele mai multe ori să-și ignoreze apartenența lor scriitoricească, tinzînd în critica criticii spre o evadare din cadrele beletristicii și accentuînd astfel o mai veche discriminare deopotrivă de artificială și arbitrară.” (p. 17) Putem deduce oare de aici că poetul Baconsky e de părere că distincția dintre creatorul operei de artă și criticul ei este pur formală și „disocieria scriitorilor în critici și beletriști devine o tautologie”?

În acelaș eseu se afirmă: „În fața operei literare, criticul trebuie să manifeste atitudinea pe care poetul o are în fața realității”. Este oare așa? Nu cumva se află aici mărturia unei tendințe de simetrie simplificatoare? Dacă afirmația de mai sus ar conține un adevăr integral, ne-am găsi în prezența unor oglinzi paralele care reflectă la înfinit un acelaș mic obiect: opera presupune o critică, — la rîndul ei critica o altă critică și așa la nesfîrșit, căci ne-am afla mereu în fața cîte unei realități care se cere oglindită.

Observațiile de mai sus, nu au alt scop decît acela de a cernea balastul care îngreunează, din lipsa unui criteriu mai sever de triere, materialul de preț pe care volumul îl conține în rest.

A. E. Baconsky, pe lîngă poetul pe care îl cunosc și îl prețuiesc cititorii, s-a dovedit în numeroase rînduri a fi un spirit analitic cu subtile posibilități de discernere, un combativ mînuitor al condeiului de pe pozițiile realismului socialist. În aceste împrejurări, volumul publicat, cu rezervele făcute mai sus, rotunjește pentru noi imaginea unei personalități armonios echilibrată între diversele sale activități creatoare.

Crișan Toescu

— Din țară —

PROZA DIN „GAZETA LITERARĂ” nr.24=29

Despre copii s-a scris mult și se va scrie cât e lumea. Coșovei își încearcă arcușul pe această temă reușind cu bune rezultate să prindă farmecul și în deosebi misterul copilului care tulbură pe omul matur. Cum reușește el să facă acest lucru? Relativ simplu: eroul însemnărilor lui, intitulat „Așa petrecem noi”, Moreacul, nu este un copil excepțional, ci Copilul, Inocența; doar scriitorul îl privește ca pe o ființă apărută nu se știe de unde printre noi pămîntenii, un mag de care sintem inițiați în semnificațiile ascunse și fermecătoare ale universului. „Povestite de el, — notează Coșovei — întâmplările din timpul zilei, mărunțișurile de ieri, de alaltăieri, pe care le-am și uitat, le ascultăm ca pe niște întâmplări ciudate, captivante și tulburătoare, ale unor curioase evenimente foarte îndepărtate, pe care oamenii n-au avut norocul să le vadă”. Exagerarea, să spunem de nuanță boghiziană, este în spiritul realității. Se speculează aici — în sensul bun al cuvîntului, — asupra modului specific de cunoaștere al copilului; zugrăvite de copil, întâmplările — pe care maturul le înregistrează pur și simplu, — capătă contur de basm, de legendă. Cît de neobișnuit percep copiii lumea? — se întreabă conștiința matură. Ce drum misterios parcurge natura de la această percepere oarecum magică la una realistă? În fața copilului, a poveștilor lui despre nimicurile care-l pasionează, ne aflăm în fața propriei noastre experiențe, intuim una din laturile condiției noastre umane. De aici tulburarea. Gravitatea, sin-

ceritatea, aderența totală la ceea ce povestește copilul, nu fac decît să accentueze distanța între modul său și modul nostru de a recepta lumea și deci să intensifice efectul. De aceea, atunci cînd Coșovei ne spune că la întrebările celor din jur, care pentru delectare, desigur, vor explicații suplimentare, Moreacul „repeva binevoitor” ceea ce a mai spus, — acest „binevoitor” care întărește zura de mag inițiator în mistere țesută în jurul copilului, este introdus cu instinct artistic. Farmecul inocenței e trăit de cititor; cînd scriitorul ne spune: apărați copilul de halucinații atomici — ideea are putere artistică de convingere!

Exceptînd unele lungimi și amănunțe mai puțin expresive precum și o anumită incongruență între viziunea modernă a scriitorului și lexicul care trage uneori spre o duioșie provincială („gușuliță”, „burghișori”), însemnările lui Coșovei se citesc cu plăcere.

Printre lucrările de mai mici dimensiuni se numără schița „Cearta” de Al. Raicu — care abordînd o temă actuală, din păcate o travează la un nivel destul de coborît și cam simplist. Este cu atît mai regretabil acest fapt cu cît „Gazeta literară” publică foarte rar proză pe teme de actualității, în ciuda sfaturilor pe care le dă, în acest sens, prin articole de critică și de fond. Reținem schița „Cum le „face” Gogu” de I. Peltz scrisă cu o perfectă stăpînire a mijloacelor genului, „Moartea lui Marin Gabernea”, povestirea unui debutant, se pare, Alexandru Georgescu, care inițial se

îndreaptă spre o situație mai aparte, neobișnuită, în cele din urmă se apropie de șablon. Povestirea vădește posibilități

Sub titlul „Un pictor ratat“, Francisc Munteanu publică un fragment din romanul său „Născuț în Europa“, care reamănește și calitățile remarcabile cu care este înzestrat prozatorul și unele dintre înclinațiile lui nefavorabile. Lăsând la o parte preocuparea accentuată a lui Munteanu pentru problemele sexualității, există la el slăbiciunea de a se lăsa ademenit de marile probleme ale existenței, care bineînțeles nu e reprobabilă în sine, dar pe el nu-l prinde, căci toate aceste mari probleme trecute printr-un anume filtru se preschimbă în altceva. Titlurile „Născuț în Europa“ ca și „Hotel tristețe“ care probabil ar trebui să sugereze ceva grav și răscolitor, nu sugerează chiar așa ceva, sînt de un gust îndoielnic, și asta pentru a ne oprî numai la titluri. Și de ce s-ar ambiționa Munteanu, pe această linie cînd poți fi mare scriitor și fără aceste preocupări filozofice cînd ai talent, așa cum îl are el, un talent real, scutit de tentația construcțiilor livrești care amenință pe unii dintre confrății săi. Munteanu a adus și aduce și cu acest fragment, în literatura noastră sectoare ale realității cu totul noi, și nu exagerez spunînd că prin această dezînvoltură cu care își plimbă personajele prin cele mai neașteptate locuri ca și prin trotare, proza lui a făcut să singereze schematicul, mai puternic decît multe și multe articole de critică literară îndreptate împotriva schematicului.

„Liniștea betonului“ de Radu Cosașu, este jurnalul de bord al unui intelectual în peregrinare pe spațiile veșnic schimbătoare, năzuind spre sublim, ale șantierului de la Bicaz. Prin pulbera notațiilor în general vii și interesante — rol al observației, imaginației, asociației, analizei — își fac loc momente remarcabile. Este un sentiment frumos fericirea pe care i-o dă reporterului spectacolul batardoului, al muncii concretizate, și un omagiu nezugomotos adus celor care l-au construit. Călătoria pe fundul viitorului lac este discret străbătută de sentimentul contradicției dintre „inconștiența“ naturii, a „șintinilor, balamalelor, caselor verzi“ care întîmpină cu seninătate surizătoare viitorul, de fapt desnodămint de care nu știm nimic, și conștiința omenească în care e prezent viitorul. Imaginea este bogziană dar numai intrucît există o similitudine de structură artistică și, în treacăt fie spus, ar fi interesant de urmărit manifestările acestei generații bogziene apărute în ultimii ani.

Genul nefiînd rigid, reporterul trece și la reflexia crivică, filozofică, estetică, vorbind printre altele despre dispariția vechiului sistem de impresionabilitate a omului — fenomen observat — despre tendința proprie epocii noastre de a înlătura exagerarea — observație justă dacă faci anumite precizări, altfel reporterul prin comparația lui Ivacioni cu tenorul Carusso s-ar contrazice singur, etc., etc.; deși unele — puține — dintre aceste notații sînt discutabile, ele nu sînt minore.

T. P.

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA CRITICII DIN „SCRISUL BĂNĂȚEAN“

Ceea ce stîrnește de multă vreme un interes mai pronunțat pentru revista bănățeană este, fără îndoială, sectorul de critică, de numele căruia se asociază anumite merite și se atașează totodată diverse slăbiciuni care, într-un joc discret de umbre

și lumini, profilează în cîmpul mișcării noastre literare locul, aproximativ exact, al acestei zeloase publicații. Redactorii și colaboratorii sectorului de critică par a fi îndeajuns de preocupați de îmbogățirea și înviorarea rubricilor, de orientarea ideolo-

gică a revistei, de prezentarea ei mai îngrijită și mai artistică.

Preocuparea e evidentă, realizarea, însă, tinjește nu odată în umbra intențiilor, strivită sub povara unui didacticism academic care — de ce n-am spune-o franc — nu-l prinde sub nici un motiv pe colegii noștri de la „Scrisul bănățean.“

Această morgă quasiacademică umbrește cu atât mai mult profilul revistei, cu cât pînă și niște minuscule noie, dealtfel unele interesante, sînt îmbrăcate în frac și joben, guler tare și lavalieră — pantaloni în dungii și călțuni de lac — ajungînd, bine înțeles, ridicole.

O altă caracteristică a sectorului de teorie și critică (în care includem în primul rînd — de data aceasta notele) o dă spiritul arțăgos, erudiția ostentativă (vezi mai ales unele articole ale lui Leonard Gavrilu), o anumită suficiență care duce fatal la tocirea simțului autocritic, la obsesia persecuției, văzînd în orice critică răstălmăciri și atacuri personale. De aci se degajă impresia — bine-ar fi să fie falsă — că uneori semnatarii materialelor sectorului de critică împart cu o regretabilă ușurință dreptatea în probleme de estetică și de etică scriitoricească (ne gîndim, de pildă, la intervenția revistei în discuția despre spiritul modern.) Ca ciliilor modest te încercă uneori sentimentul penibil că în redacția revistei se știe totul, și încă ceva pe deasupra, cum ar fi zis ironic un înțelept de demult, că acolo luminează în loc de bec soarele deplinei lămuriri și numai o anume modestie sau — în paranteze groase — fie spus, ca să nu se audă — un anume egoism îi face pe locatari să nu deschidă ferestrele, ca să inunde lumină din lumina lor în toate colțurile țării. Dar, în ciuda acestor pe cît de grave, pe atât de omenești, poate, slăbiciuni prezente și la alte reviste și redacții, „Scrisul bănățean“ își face simțită contribuția sa — mai mult sau mai puțin eficace — la dezbateră teoretică și analiza practică a fenomenului literar contemporan. Semnalăm în acest sens substanțialele contribuții ale lui G. T. Tohăneanu la stu-

diul stilului lui Mihail Sadoveanu, crochiul „Concepție și expresie“ (nr. 5) semnat de harnicul critic Leonard Gavrilu, prin care se încearcă să se demonstreze că „elementele formale“ ale unei opere de artă „își au originea într-o concepție anumită, și odată generate, ele nu mai pot fi desprinse total de conținutul care le-a zămislit“. Criticul exprimă părerea — poate discutabilă — că „o analogie“ a tehnicii artistice „cu tehnica industrială e contraindicată“. Exemplele contemporane cu care autorul își susține părerea sînt bine alese; păcat că academismul și erudiția ostentativă — de care vorbeam — pregătesc un baraj zgomotos și îndelung de artilerie grea în urma căruia trece doar o modestă și prețuită căruță de campanie. Permanenta îmbogățire a numărului colaboratorilor mai ales tineri, deși menționăm în mod deosebit și prezența acad. Perpessicius cu un erudit studiu consacrat „Teatrului lui Iordache Golescu“, e un lucru cu totul meritoriu. Deasemenea laudabilă este preocuparea rubricii „Miniaturi critice“ de a da o imagine cît mai completă a aparițiilor din librării, însoțite de aprecieri modeste dar în general potrivite.

Sînt și cazuri în care aprecierea critică este falsă, străină cu totul de specificitatea operii. Așa de pildă Ilie Măduță recenzînd „Izgonirea din rai“ de Ieronim Șerbu transcrie mecanic o frază întîlnită de multe ori, dar cu privire la scriitori cu o altă structură, cu alt temperament artistic. Iat-o: „Semnalăm ca o importanță calitate a scriitorului în legătură cu această carte, frumusețea limbii“. Bine! Dar să vedem mai departe. „Ieronim Șerbu folosește un stil poetic sugestiv, bogat în imagini, deși uneori încărcat fără să piardă din vedere adîncirea psihologică a personajelor și nici dezvoltarea acțiunii“. Urmează un exemplu de 3 rînduri care sînt departe de a ilustra presupusul stil poetic al lui Ieronim Șerbu. Acesta se caracterizează mai ales prin minuțiozitate analitică și nu prin efuziuni lirice.

I. B.

„SINN UND FORM“ nr. 1-3/1957

Revista literară „Sinn und Form“ editată în R.D.G. de către Academia Germană de Arte, condusă de cunoscutul poet Peter Huchel, consacră un număr triplu din caietele ei ce apar de șase ori pe an, operei și personalității poetice a scriitorului german Bertolt Brecht decedat în luna august a anului trecut. Nu numai amploarea neobișnuită a acestui număr special (628 pg.) ci și importanța contribuțiilor și a autorilor confirmă din nou adevărul adagiului poetic german: „Ce este un om, ce-a fost un om se dezoăluie atunci când moare“. Personalități de vază germane și străine ca: (în ordinea din sumar) Lion Feuchtwanger, Ernst Fischer, Ernst Bornemann, Paolo Chiarini, Josef Jusowski, Herbert Ihering, Walter Benjamin, Arnold Zweig, Paul Dessau, Andrzej Wirth, John Willeit, Hans Eisler, Johannes R. Becher, Ana Seghers, Hans Henny John, Gunther Weisenborn, Vladimir Pozner, depun mărturie că odată cu Bertolt Brecht a plecat dintre noi un poet și un gânditor de nivel universal, unul din cei mai temerari inovatori și mai din temelie reformatori ai teatrului și ai limbii poetice, angajat cu totul în slujba progresului revoluționar. După numărul special al revistei franceze „Europe“, apărut la începutul acestui an și dedicat lui Brecht, prezentul caiet din „Sinn und Form“ ne aduce la cunoștință cu multă pregnanță aceste adevăruri.

Nici pe departe nu poate fi vorba de-a epuiza într-o recenzie de acest fel întreaga bogăție de aspecte ale universului poetic brechtian, așa cum ne este oferită de acest număr special.

El cuprinde, înainte de toate, mult material inedit al scriitorului, printre care și piesa: „Ascensiunea irezistibilă a lui Arturo Ui“ scrisă în manieră Shakespeareană, în versuri iambice de cinci picioare alternând cu proză, o grandioasă frescă

de epocă, care, în forma unei piese de gangsteri din Chicago, descrie cariera lui Adolf Hitler pînă în anul 1938. În epilog se găsește anticipația profetică a sfîrșitului lui inevitabil:

Și o astfel de creatură ar fi putut odată
să conducă lumea!

Popoarele l-au dejucat, totuși
Nimeni să nu triumfe prea devreme —
Pîntecul din care a ieșit e încă rodnice.

În afară de aceasta mai găsim în acest caiet, din moștenirea poetului, poezii mai vechi: „Patru psalmi“, poezii din ultima vreme, anecdote noi: „Povestirile domnului Keuner“, un fragment mai lung din romanul: „Afacerile domnului Iuliu Cezar“. „Convorbiri între refugiați“, criticile dramatice din Augsburg scrise la începutul carierei poetului și studiul de critică teatrală: „Cîteva erori despre felul de-a juca al lui Berăner Ensemble“. În articolul său intitulat „Simplul ce se face cu greu“ Ernst Fischer aduce o contribuție exhaustivă la problema liriceii lui Brecht. Extraordinara originalitate, forța poetică și irezistibila eficiență a liriceii lui Brecht constau, după Fischer, în simplitatea complet lipsită de emfază și patos a limbii sale poetice care caută întotdeauna drumul direct între imagine și expresie, idee și cuvînt. Secretul efectului poetic la Brecht este concentrația sa epigramatică, care dă deseori într-o singură propozițiune conținutul unei întregi poezii. S-au citat deseori astfel de „propoziții“ de ale lui Brecht, cele mai cunoscute „Drept mulțumire că le luminează soarele, obiectele aruncă umbră“ sau „Hai să mergem la pescuit, spune pescarul către vierme“, sau strofa din „Filmul de 5 parale“:

Căci unii sînt în întuneric
Și alții sînt în lumină,

gingășie? Cine a putut fi atât de aspru și tot odată atât de delicat, cine a exprimat delicatul cu atâtă asprime?

Care cronicar al epocii noastre a văzut atât de limpede ca dînsul acel „dacă” de aur al zilei de mîine în frumosul talaz al spicelor ce cresc, cine a înțeles maternitatea în întreaga ei căldură, în amenințarea care plana asupra ei, în invicibilitatea ei? Cine a fost pentru noi un tovarăș atât de bun, cine un prieten atât de scump al tinereții?”

Jar Anna Seghers rezumă simplu:

„El a fost într-atîtă „noi”, cu totul și cu totul ne-a aparținut. A dereticat ruine din creere. A reconstruit...”

Nici un cititor al acestor articole nu va putea fi refractar mărturisirii cu care se

sfîrșește frumosul studiu al lui Lion Feuchtwanger:

„Nerăbdătorul poet Brecht” a scris primele poezii și primele piese ale celui de al treilea mileniu. A avut cel puțin prilejul să vadă cum timpul încetul cu încetul îl urmează. Dar deși cei de azi îi presimt importanța, întreaga bogăție a operei sale o vor recunoaște de abea cei de mai tîrziu”.

O bibliografie cuprinzătoare a operelor și publicațiilor despre Brecht încheie acest număr special al revistei „Sinn und Form”, care aparține manifestărilor spirituale de seamă ale actualității.

Alfred Margul Sperber

„THE SATURDAY REVIEW” ~ aprilie, mai, iunie ~ 1957

În chip obișnuit, „The Saturday Review” trece în revistă producția curentă a editurilor americane — bine înțeles cu precădere o anume producție; face cronica, grăbită de cele mai multe ori, a spectacolelor teatrale, cinematografice și de televiziune mai importante și are uneori rubrici mai largi și mai interesante de știință și muzică.

Vom regăsi în acest magazin cultural de fapt, și nu revistă, ca în atîtea alte magazine care apar în S.U.A., reclamele multor cărți de scandal. E drept neînsoțite de imaginea vreunei ispititoare pin-up girl, în schimb pline de inevitabilele epitețe: „senzațională”, „măreață”, „cea mai pasionantă”, „fabuloasă”, „nemuritoare”, etc. etc. tipărite cu litere de o șchioapă. Și poate că nu e cu totul neinteresant să aflăm, care este de pildă, cea mai faimoasă și mai epocală carte apărută în ultimul timp în Statele Unite. După reclama care i se face se pare că ar fi „Puterea de a iubi” (The Power to Love). Citatele, reproducînd opiniile diverselor autorități în materie, sînt grăitoare. „Acest volum — scrie revista „Modern Medicine” cu o sur-

prinzătoare și inutilă reticență — va deveni probabil clasic în domeniul său”. Un alt citat e mai categoric: „Ne aflăm în prezența unui imens material informativ privitor la cel mai important subiect din lume”. Și în sfîrșit, un doctor, pre numele său W. S. Pugh, pune, ca să spunem așa, punctul pe i: „Capitolul despre „Arta tehnicii sexuale” e o capodoperă... Toți oamenii, cu excepția neputincioșilor fără de speranțe, vor învăța ceva care să le fie de folos”.

Spațiul nu ne îngăduie să cităm și sumarul cărții, care ar explica, fără îndoială, tonul categoric și entuziast al doctorului W. S. Pugh.

Dar ca un răspuns parcă la asemenea texte de reclamă sau la altele de un gen asemănător, găsim în coloanele lui „Saturday Review” o amuzantă parodie a prezentărilor de acest fel, potrivită „pentru orice carte, de orice categorie, destinată să satisfacă orice gust”. Și deoarece e concludentă pentru nivelul cărților care se împăresc cu precădere în Statele Unite, o reproducem aproape în întregime:

„(Aici se scrie oricare titlu)

„(Aici se scrie numele oricărui autor)

„Această carte e înțeleaptă, da, și frumoasă, deasemeni, avînd nuanțe urite și sinistre. E în același timp liniștitoare și șocantă — o carte plină de o puternică virilitate, de compasiune și milă. Simplitatea ei e egalată doar de mișcătoarea ei complexitate care va lăsa pe cititor secăt din punct de vedere emoțional în timp ce-i va săvîșface adîncile lui nevoi spirituale.

„Dacă am spune că e o carte matură, am ignora naiva și proaspăta atracție pe care o exercită asupra copiilor. În paginile ei vom afla grăunțe ale duioșiei care accentuează în cele din urmă o atmosferă de groază luminoasă și de bucurie depresivă.

„Modul îndrăzneț, înspăimîntător și provocator în care sînt zugrăvite relațiile dintre bărbat și femeie e puțin cam temperat, dar nu prea mult...”

Și în sfîrșit... „Fulgerătoarele și caimele analize interioare (ale autorului) ca și integritatea lui clară se îmbină pentru a ne oferi o tablou mișcător, captivant, delașat, comic și tragic, zugrăvit cu o inegalabilă obiectivitate subiectivă”.

* * *

Alături de o apreciere amuzat ironică, se găsesc în cuprinsul revistei și aluzii direcție la situația deloc înfloritoare a literaturii contemporane americane, situație privită cu o îngrijorare legitimă. Astfel în articolul „Scriitorii anului 1984” (The Writers of 1984), care reproduce o cuvîntare ținută de John Mason Brown în luna mai 1957 la Adunarea Națională a Asociației Autorilor Americani, se spune printr-o altă: „Mi se întîmplă să citesc multe din cărțile care apar și să văd multe piese. Știu că se continuă a se scrie multe lucrări bune și unele excelente. E vorba de scrierile în care aflăm notații admirabile, subtilități și abilități de stil; scrieri în care unele scene sînt viu descrise și personajele studiate cu pricepere, scrieri adesea fermecător de originale în lucruri mărunte, dar adesea atît de lipsite de orice

gîndire încît cu îngăduință ar putea fi considerate ca facile..

„Sînt silit să constat pe baza dovezilor care-mi stau la îndemînă că romanul, în cluda unor excepții remarcabile, se află în anii săi proști, ca și teatrul de altfel... (Cărțile și piesele) sînt opera unor pri-cepuși tehnicieni care par a nu voi să gin-dească...”

Acestor constatări amare, li se adaugă și observațiile unor critici străini, reproduse ca un comentariu la recenziile unor lucrări de critică literară. Astfel Raymond Giraud scrie: „Criticii străini au fost impresionați de importanța violenței, tragediei și neputinței care se întîlnesc în romanele americane, de necomunicativitatea fundamentală și de agonica solitudine atomică a eroilor lor”.

* * *

Solitudinea pare să fie în același timp și ultima soluție pe care au găsit-o gînditorii sociali și filozofii americani pentru salvarea autonomiei personalității umane, „amenințate” de progresele tehnice și științei.

„Saturday Review”, evident, discută acest subiect în coloanele sale și face recomandări ambigue și nu prea. Într-o scurtă prezentare unul din redactorii revistei, L. L. Day, după ce vorbește cu profunzime despre conceptul de „togetherness” (spiritul de colectivitate), recomandă cartea unui ziarist american Negley Farson intitulată (se putea altfel?): „Oglinda lui Narcis”, pentru că „promovează un util apartness” (spirit de solitudine). Prezentarea se încheie astfel:

„Prima oară cînd veți simți că „togetherness” vă impresionează, citiți această sau altă carte, și veți încerca bucuriile lui „apartness”.

Dar nu numai în scurta prezentare despre care am vorbit se pomenește de această problemă. Într-o recenzie închinată cărții lui E. Kahler intitulată „Turnul și abisul” (The Tower and the Abyss) discuția se reia încercîndu-se să se rezolve

„problema dezintegrării (limbajul e curat atomic! n.n.) personalității umane sub influența forțelor interne și externe“. Autorul recenziei, profesorul H. A. Deane de la universitatea din Columbia, se străduie să demonstreze că, în zadar „Kahler încearcă să prezinte comunitatea organică drept un răspuns la fragmentarea și compartimentarea vieții contemporane“. Nevoia de solitudine, susține prof. Deane, îl va împiedica pe om să se reîntoarcă la un stadiu depășit. Pe de altă parte, E. Kahler recomandă ca oamenii să „consacre ceva din energia și strădaniile lor integrării și sintezei atât în domeniul cunoașterii cât și în viața socială“. După cum se vede discuția se poartă în jurul unor noțiuni deajuns de confuze, deși problema care se dezbate e limpede. Statul burghez, cu organizarea sa din Statele Unite nu poate fi decît dușmanul omului, al personalității sale, strivind-o sau neținînd seama de ea. Alît Kahler cît și Deane nu vorbesc însă decît de „grupuri intermediare“, organizate în cadrul statului, falsificînd datele esențiale ale problemei.

* * *

Nu ar fi drept să încheiem prezentarea acestui magazin fără a menționa nenumăratele recenzii de cărți, anodine sau neinteresante cu excepții foarte rare, dar precedate toate de titluri răsunătoare ca: „Importanța individului“, „Căutarea de sine“, „Cea mai veche problemă socială“, „Aspecte ale situației umane“, etc. etc. Precum nu ar fi decît prea puțin edifica-

toare, dacă nu am reproduce mai jos, fără nici un fel de comentariu, unele din multele anunțuri de același gen înserate la mica publicitate. Iată câteva:

„Scriitor strălucit se plătește cu 3 dolari pe oră pentru lucru acasă timp de 10 ore săptămînal.“

„Creier plin de idei se închiriază unei agenții sau societăți de publicitate. Scriitor scăpărător în idei, 29 ani, licențiat, versat în secretele științifice ale behaviorismului.“

„Intellectualii trebuie să mănînce. Invățați prin corespondență stenografia simplificată, sistem Gregg.“

„Studentă în primii ani se angajează ca îngrijitoare la copii în timpul vacanței.“

„Studentă, caută slujbă, călătorind ca bonă sau damă de companie.“

„Experiențele dvs. ca oaspeți la fermele de odihnă. Scriitor scrie o povestire care se desfășoară în cadrul unei ferme care adăpostește oaspeți. Dorește să-și suplimenteze propria sa experiență, folosindu-se de experiența altora. Plătește zece dolari pentru descrierea unor personaje pitorești, vizitatori sau localnici, sau pentru relatarea unei întâmplări, dramatice, misterioase, originale, amuzante, vesele sau plină de interes omenesc, în caz că o consideră potrivită pentru a fi inclusă în povestire.“

Am menționat de la început că orice comentariu ar fi nepotrivit. Inchei de aceea aci prezentarea săptămînalului de cultură americană „The Saturday Review“.

Radu Lupan

„MOLODAIA GWARDIA“, nr. 3, mai - iunie 1957

În Uniunea Sovietică, poate ca nici într-o altă țară din lume, există o gamă foarte diversă de reviste pentru tineret, adaptate specificului fiecărei categorii de vîrstă. După ce tînărul sovietic, ca fraged copil a

citit „Murzilka“ și „Pionier“, apoi ca adolescent a frecventat revista „Iunosti“, ajuns în ultimele clase ale școlii medii și în facultate devine lectorul revistei „Molodaia Gwardia“. „Molodaia Gwardia“, adică „Ti-

năra Gardă" e o revistă groasă, format carte, scrisă pentru tineri, despre tineri și de către tineri. Însăși revista e foarte fină, abea în al doilea an de apariție. Deci se află încă în plin proces de căutare a drumului ei. „Molodaia Gvardia" se subînțitulează: „revistă literar-artistică și social-politică" fiind patronată de Comitetul Central al Comsomolului și de Uniunea Scriitorilor din U.R.S.S. Prin urmare, putem considera că revista își propune ca scop, nu numai educarea cetățenească ci și cultivarea gustului său artistic, așa cum „Tehnica molodioji" și altele de acest gen, adaugă pe plan tehnic și științific, noi coordonate pentru întregirea orizontului cultural al generației tinere.

Din materialul inserat în acest număr. — versuri, schițe, nuvele în continuare — se remarcă povestirea lui Leonid Lihodeev: „Istoria unei călătorii" scrisă dezinvolt, cu humor, nu fără oarecare bravadă și teribilism; dar încântătoare prin modul pseudo-serios, de parodie, în care autorul își prezintă eroii și faptele. Îndenția autorului rezultă cu evidență din subtitlul fals-prietenos, al lucrării: „în care se povestește despre o călătorie pe un vapor fluvial și care conține povestiri ale diverselor persoane despre amor liber, despre președintele colhozului, arta pură, sistemul nervos central și despre alte lucruri importante, și care conține de asemenea reflecțiile autorului despre unii romantici, fiind însoțită de desenele autorului".

Din rest se remarcă fragmentul din „Generația" de Petr Kurakin, în care e vorba despre viața unui tânăr muncitor, Iașa Kariakin, în timpul revoluției din Octombrie. Lupta cu sabotorii, prima dragoste, intrarea în partid, munca pentru sprijinirea frontului, formează suita de îndepliniri prin care tânărul personaj se călește ca revoluționar și cetățean sovietic.

Tot la capitolul literar, sînt de remarcate două rubrici permanente: „primele poezii" și „primele schițe" în care își fac debutul scriitorii începători. Grijă pentru viitorii literați pare un obicei statornic și de seamă al revistei, deoarece acestei teme

ii e dedicată, în întregime, și rubrica de critică literară, intitulată „Cărțile tinerilor". Articolele denotă o exigență înaltă și nu acordă rabat pentru tinerețea debutantului. Un slab volum de poezii e grațificat cu calificativul de „platitudini lirice", iar poetul nu e scutit de critici aspre pentru uscăciunea versurilor și chiar de observații ironice.

În întâmpinarea celei de a 40-a aniversări a Revoluției din Octombrie, se publică pagini de evocare ale lui V. I. Lenin, scrise de V. Șulghin. Marele conducător al revoluției e surprins în nenumărate ipostaze, din care reținem ca fiind deosebit de interesante unele păreri referitoare la literatură. Autorul relatează că Lenin ar fi susținut cu prilejul discutării mijloacelor de propagare a planului „Goerlo" să se scrie un roman și în fața inoștelii exprimate de Lunacearski ar fi spus:

„Și de ce nu, și de ce nu? Bogdanov al dvs. a scris „Inginerul Menni", un roman prost, cu o fantezie neîntemeiată, ...Dar dacă cineva s-ar apropia în mod științific de problemă? Acum e posibil: avem planul Goerlo, științific fundamentat. Ce trebuie însă? Autorul să cunoască pe oameni cu adevărat. Să fie un scriitor de talent. De ce să nu fie necesar? E nevoie să căutăm astfel de scriitori..."

În continuare revista se ocupă de sport, publicînd memoriile unui jucător sovietic internațional, extrem de instructive prin faptul că povestitorul se ocupă de aspectul moral al sportivului: disciplină, voință de luptă, pregătire tehnică, fără ca prin aceasta să alunece în didacticism. Istoriisirea unor meciuri, jucate acum douăzeci de ani e de-a dreptul pasionantă. („Fotbal mare" de Andrei Starostin).

La rubrica „Tribuna noastră" se discută două probleme: una de teatru, alta de balet. Criticul A. Turovskaia, trece în revistă trei piese care tratează despre divorț și care se joacă pe scenele din Uniunea Sovietică. (S. Mihalkov „Căminul pierdut" — Ș. Alesin „Una" — Pogodin „Sonetul lui Peșarca"). Autoarea face interesanta constatare că în trecut conflictele în căsni-

cie izbucneau din inițiativa femeii, silită să se mărite fără dragoste, iar în actualele piese sovietice predomină cazurile când conflictul e declanșat de soț, care, ajuns la vîrșă matură, constată că, absorbit de muncă, n-a cunoscut iubirea. În judecarea pieselor prevalează criteriul moral asupra celui estetic, autoarea războindu-se cu morala dogmatică, în floare încă în 1955, care condamna de obicei cazurile de îndrăgostire ale unui înșurat. Acest punct de vedere e înfirmat în articol, fiind considerat burghez și mărginit. Autoarea apără, în numele adevăratei morale comuniste, nu „libertatea simțurilor” — dar frumusețea, poezia, umanitatea, bogăția de a gândi și de sentimente a omului nou. Celălalt articol, intitulat „Arta tinereții” se ocupă de activitatea tinerilor balerini, criticându-i pe cîte unii pentru șablonism și pentru o insuficiență însuflețire a tehnicii de execuție.

Deosebit de interesant se prezintă articolele cu caracter de teorie literară. Articolul lui Nicolai Aaseev „Însemnări despre versul rus” are caracterul unei împărtășiri de experiență autorilor mai tineri de către un poet vechi. Că ritmul versului trebuie să se nască din muzicalitatea specifică a limbii, așa cum au dovedit în poezia rusă Pușkin și Maiakovski, cei doi mari refor-

matori ai versului, este un adevăr valabil și pentru autorii de stihuri din țara noastră.

Instrucțiv pentru cine vrea să scrie literatură este și articolul lui L. Mișkovskaia „Transformarea materialului”, în care se folosește metoda iscusită de a se pune față în față textele din documentele istorice cu paginile prelucrate de Tolstoi în „Război și Pace”, pe baza acestora. Schimbările și adăugirile făcute de genialul romancier, mai ales din nevoia individualizării personajelor, a precizării reacțiilor psihologice, introduc pe cititor în fascinantul laborator al invenției literare.

Prin diversitatea de preocupări și de probleme care interesează tinerețul, revista „Molodaia Gvardia”, își justifică, fără îndoială, utilitatea. Analizîndu-se, circumspect, rezultatele pe care le-a obținut această revistă pînă acum, e de văzut dacă în lumina acestor rezultate, „Tinărul scriitor”, de la noi, pornită inițial cu aceleași obiective, deviată apoi pe drumul său, n-ar trebui să se întoarcă din nou către problematica tinerețului și să capete astfel un profil al ei, deosebit de celelalte reviste, lucru care în momentul de față îi lipsește.

V. Nic.

„SPECTATOR” — mai, iunie, 1957

Comentînd cu sobrietate și cu o oarecare detașare evenimentele săptămîinii, atît cele internaționale cît și cele interne, revista britanică „The Spectator” își continuă o venerabilă existență începută tocmai în anul 1828. Nu lipsite de luciditate în unele privințe, articolele politice mărturisesc însă în genere o orientare puțin progresistă și uneori de-a dreptul reacționară.

Se pot găsi însă cîteodată, ca într-unul din editoriale, aprecieri judicioase asupra unor aspecte ale politicii americane, cum ar fi de pildă, atitudinea acestora față de republica populară Chineză: „America, scrie revista, trebuie să-și dea seama

că China d-lui Dulles nu reprezintă nimic, nici măcar o preferință a d-lui Dulles. După Taipei se poate scuza cu greu stăruința de a refuza să recunoști adevărul”.

Cu toate acestea, într-un alt articol intitulat „Bertrand Russel”, „Spectator”, publică alegațiile unui corespondent de-al său din New-York, îndreptate împotriva cunoscutului filozof englez care a enunțat recent cîteva adevăruri despre Statele-Unite.

Astfel, în săptămînalul american „New Seader”, Bertrand Russell afirmase că „numai într-o atmosferă de isterie... „Sobell” (coacuzat în procesul soților Rosenberg, n. n.) a putut fi găsit vinovat”. De ase-

meni Bertrand Russell vorbise despre „mal-versațiile americane” practicate în special de F.B.I., care „s-a purtat în ultimii patruzeci de ani cu un dispreț față de lege, adevăr și de obișnuita umanitate care a determinat un uriaș protest public”. Filozoful englez mai spunea că în Sud, în Statele-Unite, „orice încercare de a pleda pentru drepturile oamenilor de culoare este considerată ca o dovadă de comunism, și că oricine face așa ceva e supus amenințărilor și anchetelor F.B.I.-ului”.

Corespondentul revistei se străduiește să răstălmăcească spusele filozofului englez, și în cele din urmă, lipsindu-i argumentele, se mulțumește să constate că „Tradiția noastră (cea americană, n.n.) de libertate nu este poate atât de adinc înrădăcinată”... Drept care îl invită pe Russell, „să arate o oarecare apreciere și înțelegere a acestui fapt și... să înceteze de a mai vorbi pros-tii.”

Insolența nu poate acoperi adevărul, totuși e de mirare că revista publicând asemenea ieșiri își părăsește obișnuitul ei ton rezervat. Că problema antiamericanismului e totuși o problemă în Anglia și că ea nu se poate rezolva prin insolente o dovedește și faptul că într-unul din numerele sale, „Spectator”, îi închină o serie de articole.

★

Este de menționat în această revistă am-pla rubrică, de cele mai multe ori și mono-tonă, de recenzare a unui număr impresio-nant de cărți din producția curentă a edi-turilor engleze. Din mărturisirile unuia din-tre editori, cele mai multe titluri sînt re-tipăriri, care se dovedesc a fi în genere cărțile cele mai rentabile. „Condițiile, scrie acest editor, în articolul „Ieșind la iveală” sînt neproporționale defavorabile scriitorului nou... Pentru moment el e fericit dacă lucrarea sa e apreciată cu seriozitate, deoarece piața sa de desfacere e în declin”. Autorul arti-colului se referă în special la romancierii, explicînd scăderea cererii de cărți noi și preferința pentru retipăriri (care sînt mai eftine) „mai ales prin faptul că acum pre-siunea prețurilor în urcare împinge cu stă-

ruină în sus prețurile de vânzare ale căr-ții legate”, (ceea ce înseamnă aici romanul, n.n.). Stăruind asupra greutăților de care se izbesc editurile, autorul îi sfătuiește pe acei care ar voi să se dedice activității editoriale să „fină seama cu toată seriozi-tatea de formidabilele dificultăți”, care-i așteaptă.

Cuvintele acestea vin din partea unui om care se ocupă cu negoșul de cărți și nu cu scrierea lor. Ele reflectă totuși situația grea în care se află autorii de lucrări beletris-tice din Anglia, autori a căror „piață”, cum se remarcă, se îngustează.

★

Printre cărțile recenzate mai pe larg ni s-a părut interesantă de semnalat culege-rea de prelegeri ținute la Howard Summer School de către Fr. O'Connor și intitulată „Oglinda de pe marginea drumului” (The Mirror in the Roadway). Subintitulîndu-se „un studiu despre romanul modern”, cule-gerea cuprinde o seamă de eseuri despre Balzac, Flaubert, Henry James, James Joyce, Thomas Hardy, etc. În culegere, pe lîngă unele caracterizări și aprecieri ju-dicioase, se fac o seamă de afirmații me-nite să trezească nedumeriri, care se lă-muresc pînă la urmă cînd ne dăm seama că metoda critică adoptată de autor e... „entuziasmul”.

Sînt afirmații care cu o oarecare relati-vizare pot fi înțelese, cum ar fi: „romanul secolului al nouăsprezecelea mi se pare a fi incomparabil cea mai măreață dintre formele artei moderne, mai mare chiar decît simfonia cu care are atît de multe trăsături în comun; și mai mare poate decît orice altă formă literară populară de lo-teatrul grecesc încoace”.

Alteori însă aprecierea operei unor au-tori, cum ar fi aceea privitoare la realismul lui Hardy e de-a dreptul nedreaptă sau simplistă. „Cînd îl citești (pe Hardy, n.n.) — scrie O'Connor — e ca și cum ai privi un desen de Courteney în care poți identifica pînă și calitatea materialelor, a lemnului, a pietrei, a olanelor, după cum sînt desemnate”. Din cauza lipsei unei con-cepții critice științifice, studiile sînt așa

cum arată și autorul recenziei, Tom Hopkinson, mai semnificative în ceea ce privește preferințele criticului, decât în relevarea unor valori literare sau estetice. De asemenea în afară de unele observații cu caracter limitat referitoare la stilul sau opera unui scriitor sau altul, culegerea se dovedește a fi prea puțin un „studiu al romanului modern”, și mai mult o reunire de impresii modeste asupra câtorva romancieri din pragul epocii noastre.

De altminteri în nici una din recenziile mai ample înserate în „Spectator” nu se

fac decât considerații marginale. Discutarea unor probleme sau stabilirea unor trăsături mai generale pe care le-ar putea prilejui diversele aspecte ale lucrărilor cercetate este evitată cu grijă. Recenzenții se mulțumesc să înregistreze, să refere și rareori să formuleze o judecată critică. Impresia subiectivă e treapta cea mai de sus la care ajunge critica din venerabila revistă britanică „the Spectator”.

R. L.

„LES NOUVELLES LITTÉRAIRES” nr. 1553, 6 iulie 1957

Cunoscutul săptăminal francez îi închină lui Baudelaire, la comemorarea a o sută de ani de la apariția „Florilor răului”, un număr special. Se întilnesc în paginile acestui număr opinii și considerații diverse. Multe sînt futille, lipsite de interes și traduc dezorientarea criticii franceze la ora actuală sau dimpotrivă aderarea unora dintre slujitorii ei la o concepție măsluită cu privire la poezia, la izvoarele și obiectivele acesteia. Reprezentanții diverselor grupări, bisericești, cenacluri cu firmă veselă ca de cabaret: Iô, Turnul de șoc, Izvorul, etc., îl revendică sau îl resping în numele unor idealuri de derois sau de psihopat. Catolicii încearcă să vadă în poezia acestui slujitor declarat al lui Satan, care fusese condamnat în numele moralei religioase ofensate, un artificiu de calcul menit să ascundă și să rezolve dragostea pentru spovedanie, catolicismul lui Baudelaire. Bineînțeles că nici critica psihanalitică nu avea să lipsească de la discuția în jurul acestui „poet blestemat”; ea se află în primele rînduri. Ce material gras îi furnizează dragostea echivocă a lui Baudelaire pentru mama lui! Ce de comentarii pe marginea acestui „complex al lui Oedip”, acestui sentiment de „frustare”. Vreți poate să aflați ce a însemnat pentru Baudelaire tatăl lui vitreg, generalul Aupick? După psihanalisti, acesta

personifică nu numai un rival victorios în dragoste, dar și noțiunea de familie, de societate, de stat, de disciplină, într-un cuvînt toate valorile „henorme” împotriva cărora Baudelaire a îndreptat berbecelul Poeziei. Revoluția din 1848 ar fi constat pentru el în a repeta participanților la mișcările din Februarie: „Generalul Aupick trebuie ucis!” La fel după cum aceeași critici văd în atașamentul lui Baudelaire pentru literatura lui Poë, manifestarea unui sentiment de „transfer”. Baudelaire se regăsea în Poë; aceleași avatari, aceleași erori, aceleași excese!

Exasperat de atîta zarzavat psihanalitic, Francisc Carco, poet de generație mai veche și de bun simț, exclamă nedumerit: „Oare toți poezii s-or explica prin mama lor?”

Desigur că nu se poate nega rolul nevrozei și al boalei ce l-a ucis pînă la urmă pe Baudelaire, în geneza spleen-ului, plictisului și anxietății care domină poezia lui. Dar iarăși nu se poate uita că vocile adînci, dominante ale poeziei, resfrîng în general ecoul frămîntărilor dintr-o epocă. Aici stă și secretul audienței poeziei în mase.

Poezia lui Baudelaire este operă nu numai de sensibilitate dar și de inteligență. Cu Baudelaire ne depărtăm de facilitatea oratorică a romanticilor. În poezia lui Baudelaire totul e sobrietate și imaginație me-

ditată. Iată ce scrie el într-un loc: „Poetul este înainte de toate inteligent, el este inteligentă prin excelență; imaginea este cea mai științifică dintre facultăți, cu ajutorul ei pătrundem analogia universală sau ceea ce o religie mistică denumește „corespondențe“. Faimosul sonet al „Corespondențelor“ care a constituit piesa de bază a poeziei simboliste, reprezintă o admirabilă introducere în dialectică. De asemeni, „Florile răului“ constituie o operă structurată pe baza unei concepții; ea nu este un simblu album de poezie, o suită de poeme fugitive și de tot felul.

Are dreptate Albert Thibaudet, atunci când subliniază originalitatea lui Baudelaire în faptul de a fi creat o poezie urbană care lovea în ideea de poezie acceptată pînă atunci. S-a terminat cu poezia care evoca valorile calmului, ale echilibrului și răgazului. De astă dată facem cunoștință cu o poezie a vieții grăbite, înfringurate, bolnave, a marilor capitale, care acumulează la umbra zidurilor lor de piatră dramele unei societăți corupte, ale unor amoruri corupte, ale unor sentimente deforme. Natura deslănțuită, oceanul și chemarea depărtărilor nu mai constituie decît prilejuri pentru nostalgii.

În aceste condiții, scrie Francisc Carco (în articolul intitulat „Cel mai mare dintre poezii blestemați“) poezia devine „o înfruntare, un protest“... Așa s-au petrecut lucrurile și cu Baudelaire. Satanismul lui a însemnat o poză „un Belzebut de pensiune“ cum l-a calificat Brunetièr, desfriul un gest de protest împotriva societății, dandy-smul lui o reacțiune față de boema timpului, care devenise ponciul bur-

ghez al artei. Baudelaire avea să se înscrie în mod natural printre acei poeți de care societatea — așa cum scrie Carco — „se tem de cum îi zărește rotind în văzduh, își cheamă găinile și oile în țarcuri și la un adică le trimite focuri de pușcă“. Procesul intentat lui Baudelaire echivalează cu un asemenea foc de pușcă. El nu ținea nici sadismul, nici satanismul, nici accentul blestemurilor lui Baudelaire, ci însăși poezia lui.

Iată ce scrie S. de Sacy, premiul criticilor literari din acest an, în articolul intitulat: „Pledoarie pentru Ministerul public“: „Eșuase afacerea Flaubert. Așa că „Florile răului“ veneau la momentul potrivit; ele nu puteau fi nebăgate în seamă și nici îndepărtate; era normal, inevitabil și necesar ca regimul imperial să trateze această carte ca pe un corp străin“.

Iar mai departe, același critic remarcă cu pătrundere: „Societatea burgheză n-ă manifestat intoleranță față de romantism atîta vreme cît acesta s-a păstrat în limitele unei mascarade benigne. Poporului i se putea îngădui un divertisment care să nu atingă fondul lucrurilor și care se termină printr-un „gentlemen's agreement“ încheiat cu saloanele și Academia. Societatea se vede obligată dintr-odată, ca o piscică, să-și acopere murdăriile, adevărurile obscure și îngrozitoare pe care un adevărat poet le scoate la lumină... O societate capabilă să provoace revolta cuprinsă în „Flori“, — răul Florilor — trebuia să secrete și rechizitoriul procurorului Pinarăz cu toate urmările lui“.

S. Herișan